Διαφθορά

οργανωμένο έγκλημα και διεθνείς οικονομικές σχέσεις

δρ Σταύρος Κάτσιος
Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου

δρ Ιωάννης Μπλάτσος
Διδάκτωρ Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021-2025

ΚΑΛΛΙΠΟΣ ανοικτές ακαδημαϊκές εκδόσεις

ΔΡ ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΤΣΙΟΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ, ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΔΡ ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΛΑΤΣΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα & διεθνείς οικονομικές σχέσεις

ΚΑΛΛΙΠΟΣ
ανοικτές ακαδημαϊκές εκδόσεις

Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα και διεθνείς οικονομικές σχέσεις

Συγγραφή

Δρ Σταύρος Κάτσιος

Δρ Ιωάννης Μπλάτσος

Συντελεστές έκδοσης

Γλωσσική Επιμέλεια: Ελένη Αθανασοπούλου

Γραφιστική Επιμέλεια: Γεώργιος Χρας

Κεντρική Ομάδα Υποστήριξης

Γλωσσικός Έλεγχος: Ελισάβετ Γκρίτση

Γραφιστικός Έλεγχος: Χρήστος Κεντρωτής

Βιβλιοθηκονομική Επεξεργασία: Αλέξανδρος Ηλιάκης

Copyright © 2022, ΚΑΛΛΙΠΟΣ, ΑΝΟΙΚΤΕΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Το παρόν έργο αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0. Για να δείτε ένα αντίγραφο της άδειας αυτής επισκεφτείτε τον ιστότοπο *https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.el*

Αν τυχόν κάποιο τμήμα του έργου διατίθεται με διαφορετικό καθεστώς αδειοδότησης, αυτό αναφέρεται ρητά και ειδικώς στην οικεία θέση.

ΚΑΛΛΙΠΟΣ

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ηρώων Πολυτεχνείου 9, 15780 Ζωγράφου

www.kallipos.gr

ISBN:

978-618-5667-58-0

Βιβλιογραφική Αναφορά: Κάτσιος, Σ., & Μπλάτσος, Ι. (2022). *Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα και διεθνείς οικονομικές σχέσεις* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. *http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-105*

Στην αγαπημένη μου Μαριτίνα και στον Περσέα μας
Σ.Κ.

Στους γονείς μου, Βασίλη – Γιούλα
Ι.Μ.

Περιεχόμενα

Πίνακας συντομεύσεων-ακρωνυμίων 11
Πρόλογος 15
Εισαγωγή 16
Κεφάλαιο 1 Θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς 19
1.1 Εισαγωγή 19
1.2 Ορισμοί σχετικά με τη διαφθορά 20
1.3 Κατηγοριοποίηση διαφθοράς 21
1.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις της διαφθοράς 22
1.4.1 Η μικρο-προσέγγιση: Ατομικό - ομαδικό επίπεδο ανάλυσης 23
1.4.2 Η μακρο-προσέγγιση: Οργανωστιακό/εταιρικό/εθνικό επίπεδο ανάλυσης 24
1.4.3 Η ευρεία προσέγγιση – Ανάλυση ανάμεσα στα στάδια 26
1.4.4 Η διαχρονική προσέγγιση – Διαχρονική ανάλυση 27
1.4.5 Η βαθιά προσέγγιση – Εις βάθος ανάλυση 27
1.5 Μέτρηση της διαφθοράς 28
Βιβλιογραφία 32
Κεφάλαιο 2 Αιτιακοί παράγοντες της διαφθοράς 38
2.1 Οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες 38
2.2 Κοινωνικοί παράγοντες 40
2.3 Διαφθορά στον δημόσιο τομέα 42
2.4 Αδύναμοι θεσμοί 43
2.5 Διαφθορά, υποκείμενες πολιτικές ρυθμίσεις και σχέσεις εξουσίας 45
2.6 Διαφθορά και δημοκρατία - εκλεκτορικός ανταγωνισμός 46
2.7 Διαφθορά και φυσικός πλούτος 47
2.8 Η διαφθορά ενσωματωμένη στις κοινωνικές σχέσεις 48
2.9 Διαφθορά και διεθνής βοήθεια 49
Βιβλιογραφία 51
Κεφάλαιο 3 Συνέπειες της διαφθοράς 56
3.1 Εισαγωγή 56
3.2 Εκτίμηση του κόστους / επιπτώσεων της διαφθοράς 60
3.3 Μακροοικονομικό κόστος διαφθοράς 61
3.4 Μικροοικονομικό κόστος διαφθοράς: επιχειρήσεις, αποδοτικότητα και εγχώριες επενδύσεις 63
3.5 Διαφθορά και ανισότητα 65
3.6 Διαφθορά και δημόσιες υπηρεσίες 66
3.7 Διαφθορά, εμπιστοσύνη και νομιμότητα 67
3.8 Διαφθορά, ευθραυστότητα και σύγκρουση 67
3.9 Διαφθορά και περιβάλλον 68

Βιβλιογραφία 70
Κεφάλαιο 4 Μέτρα κατά της διαφθοράς 76
4.1 Δημόσια Οικονομική Διαχείριση 76
4.1.1 Αποκέντρωση 77
4.1.2 Παρακολούθηση δημόσιων δαπανών 77
4.1.3 Φορολογικά και τελωνειακά έσοδα 78
4.1.4 Προμήθειες 79
4.1.5 Κεντρικός προγραμματισμός και διαχείριση προϋπολογισμού 79
4.2 Ανώτατα όργανα ελέγχου 80
4.3 Άμεσες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς 81
4.3.1 Αρχές κατά της διαφθοράς 81
4.3.2 Εθνικές στρατηγικές κατά της διαφθοράς 82
4.4 Κοινωνική λογοδοσία 82
4.5 Άλλες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς 88
4.5.1 Μεταρρύθμιση των δημόσιων υπηρεσιών 88
4.5.2 Πολυμερείς συμφωνίες 89
4.6 Διαχειριστικά μέτρα 90
4.7 Μέτρα διερεύνησης 91
4.8 Μέτρα συμμόρφωσης 91
4.9 Κανονιστικά μέτρα 92
4.10 Διαφημιστικά μέτρα 92
4.11 Αντιδραστικά μέτρα 93
Βιβλιογραφία 94
Κεφάλαιο 5 Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα και διεθνείς συγκρούσεις. 99
5.1 Διαφθορά και οργανωμένο έγκλημα 99
5.2 Επίπεδα σύνδεσης οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς 103
5.3 Οργανωμένο έγκλημα, συγκρούσεις και διαφθορά 107
5.4 Νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και ομάδες οργανωμένου εγκλήματος 111
Βιβλιογραφία 114
Κεφάλαιο 6 Διεθνείς οικονομικές σχέσεις: Οι συνθήκες και τα δεδομένα της διεθνούς οικονομίας 116
6.1 Εισαγωγή 116
6.1.1 Η διεθνής οικονομία 116
6.1.2 Έκταση των διεθνών ανταλλαγών 117
6.1.3 Η σημασία της αλληλεξάρτησης και της παγκοσμιοποίησης 118
6.1.4 Η κατανομή, η ανισοκατανομή και τα προβλήματα στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις 119
6.1.5 Η υπερχρέωση των αναπτυσσόμενων χωρών 119
6.2 Το αντικείμενο των διεθνών οικονομικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου 120
6.2.1 Γενική και ειδική οικονομική γεωγραφία 120

6.2.2 Η κατάταξη των κρατών με κριτήριο την οικονομική τους ανάπτυξη 120
6.3 Επισκόπηση βασικών εννοιών 121
6.3.1 Η έννοια του εμπορίου 121
6.3.2 Διακρίσεις του εμπορίου 121
6.3.3 Η έννοια των διεθνών εμπορικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου 122
6.4 Η σημασία των διεθνών οικονομικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου 122
6.5 Ωφέλειες και προβλήματα από το διεθνές εμπόριο 123
6.5.1 Ωφέλειες 123
6.5.2 Προβλήματα 124
6.6 Ρυθμιστικοί παράγοντες του διεθνούς εμπορίου 124
6.6.1 Ευνοϊκοί παράγοντες 124
6.6.2 Ανασχετικοί παράγοντες 124
6.7 Η λειτουργία του διεθνούς εμπορίου στην πράξη. 125
6.7.1 Τα μονοπώλια 125
6.7.2 Διεθνή χρηματιστήρια 125
6.7.3 Εμπορικά επιμελητήρια 126
Βιβλιογραφία 127
Κεφάλαιο 7 Μηχανισμοί εξωτερικής εμπορικής πολιτικής 128
7.1 Εισαγωγικά 128
7.2 Δασμολογική Πολιτική 128
7.2.1 Έννοια και διακρίσεις των δασμών 128
7.2.2 Το τελωνειακό δασμολόγιο 129
7.2.3 Αποτελέσματα της δασμολογικής πολιτικής 130
7.3 Μη δασμολογική προστασία 130
7.3.1 Οι ποσοστώσεις 130
7.3.2 Η φορολογία 131
7.3.3 Διεθνείς εμπορικές συμφωνίες 131
7.3.4 Πριμοδοτήσεις 131
7.3.5 Ντάμπιγκ 131
7.3.6 Άλλες μορφές μη δασμολογικής προστασίας 132
7.4 Από τον Μερκαντιλισμό στον Φιλελευθερισμό 132
7.5 Νομισματική και συναλλαγματική πολιτική 134
7.5.1 Νομισματική πολιτική 134
7.5.2 Το διεθνές νομισματικό δίκαιο 134
7.5.3 Η εξελικτική πορεία του διεθνούς νομισματικού συστήματος 134
7.5.4 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο 135
7.5.5 Το ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα 137
7.5.6 Η συναλλαγματική πολιτική 139

7.6 Το ισοζύγιο εξωτερικών λογαριασμών 139
7.6.1 Το εμπορικό ισοζύγιο....140
7.6.2 Ισοζύγιο άδηλων συναλλαγών....140
7.6.3 Ισοζύγιο κινήσεως κεφαλαίων....140
7.6.4 Ισοσκέλιση ισοζυγίων....140
Βιβλιογραφία 141
Κεφάλαιο 8 Το θεσμικό πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου....142
8.1 Διεθνές δίκαιο και διεθνείς οικονομικές σχέσεις....142
8.2 Η διαμόρφωση ενός υπερεθνικού δικαίου....143
8.3 Εμπορικές και δασμολογικές συνθήκες....143
8.3.1 Ειδικές εμπορικές συνθήκες 143
8.3.2 Γενικές εμπορικές συνθήκες....144
8.4 Οι παράγοντες των διεθνών οικονομικών σχέσεων....144
8.4.1 Το Κράτος 144
8.4.2 Οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί....144
8.4.3 Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις....146
8.5 Η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου 146
8.5.1 Εισαγωγικά 146
8.5.2 Οι προσπάθειες δημιουργίας του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου (1945-1948) 146
8.5.3 Η GATT και το Πρωτόκολλο Προσωρινής Αποδοχής....147
8.5.4 Ο νομικός και θεσμικός χαρακτήρας της GATT....148
8.5.5 Τα μέλη....148
8.6 Οι γύροι των διαπραγματεύσεων της GATT....149
8.6.1 Εισαγωγικά 149
8.6.2 Ο γύρος Κέννεντυ (1962-1967) 149
8.6.3 Ο γύρος του Τόκιο (1973-1979)....149
8.6.4 Ο γύρος της Ουρουγουάης (1986-1993)....150
8.7 Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου....152
8.7.1 Εισαγωγικά 152
8.7.2 Τα Όργανα....153
8.7.3 Η φύση των κανόνων και οι απορρέουσες υποχρεώσεις....153
8.7.4 Ο μηχανισμός επίλυσης διαφορών....154
8.8 Ο οργανισμός οικονομικής συνεργασίας και ανάπτυξης....154
8.9 Η UNCTAD και η νέα διεθνής οικονομική τάξη....155
8.10 Το Γενικευμένο Σύστημα Προτιμήσεων....156
8.11 Συστήματα ειδικών προτιμήσεων: Οι συμβάσεις Lome....157
8.12 Οι ενώσεις παραγωγών βασικών προϊόντων 158
8.12.1 Ο Οργανισμός Πετρελαιο-εξαγωγικών Χωρών....158

8.12.2 Οι λοιπές ενώσεις παραγωγών βασικών προϊόντων 158
8.12.3 Το νομικό καθεστώς των ενώσεων παραγωγών....159
8.13 Διεθνείς μηχανισμοί επίλυσης διαφορών....159
8.13.1 Μηχανισμοί διεθνούς δικαίου....159
8.13.2 Μηχανισμοί ιδιωτικού διεθνούς δικαίου....159
Βιβλιογραφία 161
Κεφάλαιο 9 Οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις ως πεδίο οικονομικού εγκλήματος - Ανάδειξη του οικονομικού ρόλου του εγκλήματος 162
9.1 Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα, νομοθετικές ρυθμίσεις....162
9.1.1 Σύμβαση για το οργανωμένο έγκλημα....163
9.1.2 Σύμβαση ΟΗΕ 165
9.2 Αξιολόγηση των επιπτώσεων της καταπολέμησης....165
9.2.1 Τι λείπει αλλά χρειάζεται....166
9.2.2 Νομοθεσία θωράκισης του εγκλήματος....167
9.2.2 Νομοθεσία θωράκισης του εγκλήματος (Crime proofing legislation)....168
9.2.3 Εκτίμηση κινδύνου 168
Βιβλιογραφία 170
Σύντομα Βιογραφικά Σημειώματα....172

Πίνακας συντομεύσεων-ακρωνυμίων

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΚΔ	Αρχές κατά της Διαφθοράς
ΑΚΕ	Αφρική, Καραϊβική και Ειρηνικός
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
ΑΟΕ	Ανώτατα Όργανα Ελέγχου
ΓΣΔΕ	Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου
ΓΣΠ	Γενικευμένο Σύστημα Προτιμήσεων
ΔΕΕ	Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΔΟΔ	Δημόσια Οικονομική Διαχείριση
ΔΟΕ	Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου
ΔΤΚ	Δείκτης Τιμών Καταναλωτή
ΕΔΕ	Εμπορική Διαπραγματευτική Επιτροπή
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΖΕΣ	Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών
ΕΚΑΕ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΝΜ	Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα
ΕΝΣ	Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΟΣ	Ευρωπαϊκός Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας
ΕΣΚΔ	Εθνικές Στρατηγικές για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς
ΕΤΔ	Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΟΠ	Κεντρικός Οργανισμός Πωλήσεων
ΛΔΚ	Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας
ΜΕΕΠ	Μηχανισμός Ελέγχου Εμπορικής Πολιτικής
ΜΕΚ	Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΜΣΙ	Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΚΠ	Οργανωμένη Κοινωνία Πολιτών
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ενοποίηση

ΟΟΕ	Ομάδα Οργανωμένου Εγκλήματος
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΟΠΕΚ	Οργανισμός Πετρελαιοεξαγωγικών Κρατών
ΠΕΠ	Πολιτικώς Εκτεθειμένα Πρόσωπα
ΠΟΕ	Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου
ΠΠΑ	Πρωτόκολλο Προσωρινής Αποδοχής
ΠσΠ	Πρόσβαση σε Πληροφορίες
ΣΕΑ	Συμβούλιο Επίλυσης Διαφορών
AML	Anti Money Laundering
BEEPS	Business Environment and Enterprise Performance Surveys
BIS	Bank of International Settlements
BTN	Brussels Tariff Nomenclature
CAP	Common Agriculture Policy
CARICOM	Caribbean Community and Common Market
CCC	Customs Cooperation Council
CCI	Control of Corruption Index
CICP	UN Center for International Crime Prevention
CIF	Cost-Insurance-Freight
CP	Contracting Party
CPI	Corruption Perceptions Index
CSD	Center for the Study of Democracy
CSO	Central Sales Organization
DARE	Drug Abuse Resistance Education
DDR	Disarment, Demobilisation, Rehabilitaion
DSB	Dispute Settlement Board
ECOFIN	Economic and Financial Affairs Council
ECOSOC	UN's Economic and Social Council
IEF	Index of Economic Freedom
EFTA	European Free Trade Area
EITI	Extractive Industries Transparency Initiative
EPU	European Payments Union
FAO	Food and Agriculture Organization
FATF	Financial Action Task Force
FCN	Friendship, Commerce and Navigation Treaty
FIFA	Fédération Internationale de Football Association
FOB	Freight On Board
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GBS	General Budget Support
GNP	Gross National Product
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICA	International Commodity Agreements

ICAO	International Civil Aviation Organization
ICC	International Chamber of Commerce
ICRG	International Country Risk Guide
ICSID	International Center for the Settlement of Investor Disputes
IDA	International Development Association
IFA	International Finance Corporation
IFF	Illicit Financial Flows
IMO	International Maritime Organization
INTERVICT	International Victimology Institute Tilburg
ISO	International Organization for Standardization
ITO	International Trade Organization
LIC	Low Income Country
KFOR	Kosovo Force
MFA	Multifibre Agreement
MFN	Most Favored Nation Clause
MIGA	Multilateral Investment Guarantee Agency
MINUSTAH	United Nations Stabilization Mission in Haiti
MTN	Multinational Trade Negotiations
NGO	Non-Governmental Organization
Norad	Norwegian Agency for Development Cooperation
NTM	Non-Tariff Measures
OCG	Organized Crime Group
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEEC	Organization for European Economic Cooperation
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PEFA	Public Expenditure and Financial Accountability
PEP	Political Exposed Persons
PETS	Public Expenditure Tracking Survey
PR	Proportional Representation
PRS	Political Risk Services
PWC	PriceWaterhouse Coopers
RICO	Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act
SDR	Special Drawing Right
SPS	Sanitary and Phytosanitary Measures
SSR	Security Sector Reform
StAR	Stolen Asset Recovery Initiative
SWIFT	Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications
TM	Tariff Measures (Δασμολογικοί περιορισμοί)
TNC	Trade Negotiating Committee
TPRM	Trade Policy Review Mechanism
TRIM	Trade Investment Measures

TRIP's	Trade-Related Intellectual Property Rights
TSUS	Tariff Schedules of the United States
UNCAC	UN Convention Against Corruption
UNCITRAL	UN Commission on International Trade Law
UNCTAD	United Nations Conference for Trade and Development
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICRI	United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute
UNMIL	United Nations Mission in Liberia
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime
USAID	U.S. Anti-Corruption Investigation and Trial Guide
WBES	World Bank Enterprise Surveys
WIPO	World Intellectual Property Organization
WTO	World Trade Organization

Πρόλογος

Η συγγραφή ενός βιβλίου για τη διαφθορά, το οργανωμένο έγκλημα και τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις είναι πράγματι μια απροσδόκητη συγκυρία ιδίως σε μια εποχή που είναι αδιαμφισβήτητη η επίδραση του οικονομικού παράγοντα και ιδιαίτερα του οικονομικού εγκλήματος για τη διαμόρφωση του γεωπολιτικού και γεωοικονομικού περιβάλλοντος.

Η αρχή έγινε με τη συμφωνία του Bretton Woods το 1944 που καθιέρωσε το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό πλαίσιο της μεταπολεμικής περιόδου, με την οικονομια και το νόμισμα των ΗΠΑ να βρίσκονται στο επίκεντρό του παρέχοντας σταθερή συναλλαγματική ισοτιμια για το δολάριο και τα ξένα νομίσματα, δημιουργώντας έτσι τις μεταπολεμικές δυτικές οικονομίες, οι οποίες με τη σειρά τους διαμόρφωσαν κερδοφόρες αγορές για τα προϊόντα τους. Την περίοδο που ακολούθησε την κατάρρευση της συμφωνίας του Bretton Woods το 1971, οι Ηνωμένες Πολιτείες διαδραμάτισαν έναν διαφορετικό ρόλο, προξενώντας μεγάλα εμπορικά και δημοσιονομικά ελλείμματα με τη χρηματοδότηση της κατανάλωσης αγαθών και κεφαλαίων από τον υπόλοιπο κόσμο. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν και η δημιουργία ενός δικτύου ρυθμιστικών σωμάτων με πρωτόγνωρες αρμοδιότητες.

Το παγκόσμιο κανονιστικό πλαίσιο για το λεγόμενο «ξέπλυμα» χρήματος που εποπτεύεται από την Ομάδα Χρηματοοικονομικής Δράσης (FATF) άρχισε να αναπτύσσεται στα τέλη της δεκαετίας του 1980 αντικατοπτρίζοντας τη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική της συναίνεσης μεταξύ των δυτικών χωρών και επιβεβαιώνοντας τον κυρίαρχο ρόλο των ΗΠΑ στην καταπολέμηση του οικονομικού εγκλήματος. Το ξέπλυμα των εσόδων του οργανωμένου εγκλήματος και, μετά την 11η Σεπτεμβρίου, η χρηματοδότηση της τρομοκρατίας, ήρθαν στο επίκεντρο, ενώ ο εκπατρισμός του εθνικού πλούτου από διεφθαρμένες ελίτ και το οργανωμένο έγκλημα διάφορων χωρών Αφρικής, Ασίας και Ν. Αμερικής πέρασε σε δεύτερη μοίρα με συνέπεια την παράνομη απογύμνωση από περιουσιακά στοιχεία μικρών και μεγάλων χωρών λ.χ. της Ρωσίας αλλά και της Κίνας. Επιπλέον, παρατηρήθηκε η παρέμβαση στην κινητικότητα του παγκόσμιου κεφαλαίου και στον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών. Για αυτόν τον λόγο το κεφάλαιο υποχώρησε σημαντικά, εμποδίζοντας τη δημιουργική ανάπτυξη και λειτουργία του πλαισίου για την καταπολέμηση του ξεπλύματος χρήματος.

Αντίστοιχα, οι κυβερνήσεις επιδίωξαν ξένες επενδύσεις και ενθάρρυναν άτομα με μεγάλη περιουσία να εγκατασταθούν μέσω των προγραμμάτων χρυσής βίζας. Τα όρια μεταξύ επάκτιων και υπεράκτιων χρηματοοικονομικών κέντρων είναι πλέον δυσδιάκριτα ενώ υπάρχουν χώρες που το πλαίσιο για το ξέπλυμα εγκληματικών εσόδων λειτουργεί ως προκάλυμμα για την άρνηση θέσπισης μιας απλής και διαφανούς φορολογίας. Διαπιστώνονται λοιπόν, τόσα κενά, παρά το γεγονός ότι έχουν τεθεί τα θεμέλια ενός παγκόσμιου ρυθμιστικού πλαισίου καταπολέμησης της διαφθοράς και του ξεπλύματος χρήματος. Τα αναπτυγμένα έθνη όμως, διαθέτουν ισχυρά όπλα οικονομικού χαρακτήρα, τα οποία δεν βασίζονται μόνο στο πλαίσιο πληροφόρησης και αναφοράς της FATF, αλλά στην ικανότητα επιβολής σε παγκόσμια εμβέλεια οικονομικών κυρώσεων. Περιλαμβάνουν, ενδεικτικά, τον έλεγχο του SWIFT, τον καθορισμό οντοτήτων και προσώπων που αποκλείονται από το χρηματοπιστωτικό σύστημά τους, καθώς και μέτρα επιβολής κατά των τραπεζών ή εταιρειών που διευκολύνουν παραβιάσεις των κυρώσεων.

Παρόλα αυτά, βρισκόμαστε μπροστά στον κίνδυνο αυτές οι μέθοδοι να γίνουν λιγότερο αποτελεσματικές, ιδιαίτερα όσον αφορά στην αντιμετώπιση αυταρχικών συστημάτων κρατικού καπιταλισμού όπως αυτό της Κίνας και της Ρωσίας, τα οποία εφαρμόζοντας καταπιέσεις στο εσωτερικό τους, συνδυάζουν οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα στην εξωτερική τους πολιτική και επιδιώκουν με τη συνεργασία εγκληματικών συμφερόντων επιχειρηματικούς στόχους στο εξωτερικό ως μέρος μακροπρόθεσμων σχεδιασμών.

Μπροστά σε αυτές τις προοπτικές η διατήρηση των φιλελεύθερων δημοκρατιών ως de facto ρυθμιστών και σταθεροποιητών της παγκόσμιας οικονομιας πιθανόν να δώσει το αναγκαίο περιθώριο για τη δημιουργία ενός νέου πλέγματος διεθνών οικονομικών σχέσεων, οι οποίες στη βάση της διαφάνειας και της σταθερότητας θα περιχαρακώσουν το διεθνές οικονομικό έγκλημα και τη διαφθορά, αμφισβητώντας το αυταρχικό καπιταλιστικό μοντέλο και περιορίζοντας την οικονομική επιρροή του.

Οι συγγραφείς

Εισαγωγή

Ένα από τα μεγαλύτερα ερωτήματα στη βιβλιογραφία αναφορικά με το φαινόμενο της διαφθοράς είναι το «Γιατί κάποιοι κάνουν κατάχρηση εξουσίας για προσωπικό όφελος ενώ άλλοι όχι; (Γιατί) Κάποιοι παρακάμπτουν τους κανόνες ενώ άλλοι τους τηρούν; Γιατί κάποιοι υποκινούν δωροδοκίες ενώ άλλοι δεν το σκέφτονται καν;»

Μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας έχει ασχοληθεί και μελετήσει τους κοινωνικούς, περιστασιακούς και ατομικούς παράγοντες της «σκοτεινής πλευράς της ανθρώπινης συμπεριφοράς», όπως η απάτη, το ψέμα και η διαφθορά. Ένα από τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας σχετικά με τη συμπεριφορική ηθική είναι ότι οι κοινωνικοί κανόνες και νόρμες διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο στην εμφάνιση ή/και ενίσχυση των φαινομένων αυτών (Shalvi et al., 2015).

Η διαισθητική λογική είναι τόσο συναρπαστική όσο και απλή: αν θεωρεί κάποιος ότι μια συγκεκριμένη συμπεριφορά είναι φυσιολογική, είναι πιθανό να το κάνει και κάποιος άλλος. Όταν η διαφθορά καθίσταται ως «μια φυσιολογική συνθήκη», είναι εύκολο να τη δικαιολογήσουμε - τόσο για τον εαυτό μας όσο και για τους άλλους.

Ωστόσο, τι σημαίνει στην πραγματικότητα «κανονικό/φυσιολογικό»; Η εξήγηση του «πότε» και του «πώς» μια διεφθαρμένη συμπεριφορά θεωρείται φυσιολογική απαιτεί μια πιο προσεκτική ματιά στην εννοιολόγηση των κοινωνικών κανόνων. Σύμφωνα με εξέχοντες ορισμούς, οι κοινωνικοί κανόνες είναι «κοινές αντιλήψεις σχετικά με ενέργειες που είναι υποχρεωτικές, επιτρεπόμενες ή και απαγορευμένες σε μια κοινωνία» (Ostrom, 2000). Ειδικότερα, οι κοινωνικοί κανόνες μπορούν να αποτελέσουν «τα πρότυπα συμπεριφοράς που βασίζονται σε ευρέως κοινές πεποιθήσεις σχετικά με το πώς πρέπει να συμπεριφέρονται μεμονωμένα μέλη μιας ομάδας σε μια δεδομένη κατάσταση» (Fehr & Fischbacher, 2004).

Δεδομένου ότι οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα και την τάση να μαθαίνουν κοινωνικούς κανόνες, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι κοινωνικοί κανόνες αποτελούν ένα δημοφιλές θέμα στις κοινωνικές επιστήμες (Darley & Latané, 1970; Elster, 1989; Fehr & Fischbacher 2004) και έχουν συνδεθεί με το φαινόμενο της διαφθοράς (Bicchieri & Rovelli, 1995; Köbis et al., 2015). Οι κοινωνικοί κανόνες μπορούν επομένως, να προσεγγιστούν ως άτυποι κανόνες που καθοδηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς.

Προκειμένου να προσεγγίσουμε το φαινόμενο της διαφθοράς, θεωρούμε χρήσιμο να χρησιμοποιήσουμε μια κοινή διάκριση μεταξύ δύο κύριων τύπων κοινωνικών κανόνων που προέρχονται από την κοινωνιολογία (Goffman, 1963) και τη φιλοσοφία (Paprzycka, 1999). Ειδικότερα: πρώτον τι πρέπει κάποιος να κάνει και δεύτερον τι είναι αυτό που περιμένουν οι άλλοι να κάνει.

Ο πρώτος τύπος κοινωνικών κανόνων αναφέρεται στην αποδοχή μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς και ορίζει το εάν μια συγκεκριμένη πορεία δράσης εγκρίνεται από άλλους σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο. Εν ολίγοις, υποδεικνύουν εάν μια συμπεριφορά είναι ηθική, (δηλαδή σύμφωνη με κοινωνικές νόρμες και κανόνες συμπεριφοράς) δηλαδή τι «πρέπει να κάνει». Ενώ οι οικονομολόγοι συνήθως αναφέρονται σε αυτές τις νοητικές αναπαραστάσεις ως κανονιστικές προσδοκίες (Bicchieri, 2005), οι κοινωνικοί ψυχολόγοι τις αποκαλούν διατακτικές νόρμες (Cialdini et. al., 1990).

Ο δεύτερος τύπος κοινωνικών κανόνων ασχολείται με την αναμενόμενη συχνότητα και έτσι υποδεικνύει πόσο πιθανό είναι να ακολουθήσουν οι άλλοι τη συγκεκριμένη πορεία δράσης. Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί εάν μια αντίστοιχη συμπεριφορά είναι ή όχι κοινή. Πόσοι άλλοι άνθρωποι στην ίδια κατάσταση θα ενεργούσαν με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο; Αυτές οι πεποιθήσεις σχετικά με την επικράτηση μιας δεδομένης συμπεριφοράς χαρακτηρίζονται ως εμπειρικές προσδοκίες μεταξύ των οικονομολόγων (Bicchieri, 2005) και ως περιγραφικοί κανόνες μεταξύ των κοινωνικών ψυχολόγων (Reno et al., 1993).

Για να γίνει πιο κατανοητή η διαφορά μεταξύ των δύο τύπων κοινωνικών κανόνων, θα χρησιμοποιήσουμε το ακόλουθο σενάριο διαφθοράς: Φανταστείτε ότι οδηγείτε το αυτοκίνητό σας. Ξαφνικά σας σταματά η αστυνομια. Ο αστυνομικός σας ζητά να κατεβάσετε το παράθυρό σας, ισχυρίζεται ότι περάσατε ένα κόκκινο φανάρι που θα οδηγήσει σε πρόστιμο και ζητά να δει την άδεια οδήγησης.

Διστάζετε. Τι θα κάνατε; Θα σκεφτόσασταν να λύσετε αυτό το ζήτημα με δωροδοκία; Τοποθετώντας για παράδειγμα, χρήματα μέσα στην άδεια οδήγησης; Ποιοι είναι οι παράγοντες που θα αύξαναν τις πιθανότητες να το πράξετε και κατά συνέπεια να το θεωρήσετε ακόμη και «φυσιολογικό»; Στο παρόν βιβλίο επιδιώκουμε να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα υπό το πρίσμα πολλαπλών επιπέδων.

Ειδικότερα, το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί μια προσπάθεια για τη σύνδεση τριών αφανών φαινομένων - συχνά δύσκολων να κατανοηθούν, πόσω μάλλον να ερευνηθούν - του οργανωμένου εγκλήματος, της δια-

φθοράς και των διεθνών οικονομικών σχέσεων, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκεται και η προώθηση μιας ολιστικής προσέγγισης για την ερμηνεία αυτών των φαινομένων.

Στο πρώτο και εισαγωγικό κεφάλαιο επιχειρείται η θεωρητική οριοθέτηση της έννοιας της διαφθοράς υπό διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις και πεδία. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται: α) η μικρο-προσέγγιση – μια θεωρητική σχολή σκέψης όπου η διαφθορά αναλύεται σε ατομικό – ομαδικό επίπεδο, β) η μακρο-προσέγγιση – μια θεωρητική σχολή σκέψης όπου η διαφθορά αναλύεται σε οργανωσιακό – εθνικό επίπεδο ανάλυσης, γ) η ευρεία προσέγγιση – όπου επιχειρείται η ανάλυση της διαφθοράς ανάμεσα στα στάδια, δ) η διαχρονική προσέγγιση – διαχρονική ανάλυση της έννοιας της διαφθοράς και ε) η βαθιά προσέγγιση – ανάλυση της έννοιας της διαφθοράς υπό μια ολιστική προσέγγιση. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη μέτρηση της διαφθοράς – ένα αμφιλεγόμενο, συχνά δύσκολο να οριστεί, ζήτημα που σχετίζεται με το φαινόμενο της διαφθοράς (**Πίνακας 1.1**). Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση των κυριότερων παραγόντων που έχουν επιδράσει στο φαινόμενο της διαφθοράς, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά γίνεται μια ευρεία ανάλυση των κυριότερων οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων, όπως έχουν καταγραφεί από τη διεθνή βιβλιογραφία, που επηρεάζουν το υπό εξέταση φαινόμενο. Σε επόμενο στάδιο αναλύεται: α) η σχέση της διαφθοράς με τον Δημόσιο Τομέα, όπου αναλύονται μεταβλητές όπως τα γραφειοκρατικά κίνητρα, τα κράτη και οι αγορές, β) η σχέση της διαφθοράς με τους αδύναμους θεσμούς και η ανάλυση του φαινομένου της κρατικής καπήλευσης, γ) η σχέση της διαφθοράς με τις υποκείμενες πολιτικές ρυθμίσεις και τις σχέσεις εξουσίας, όπου αναλύεται το φαινόμενο της κατανομής των εσόδων από πράξεις διαφθοράς και η επίδραση στην οικονομια και την ανάπτυξη, δ) η σχέση της διαφθοράς με τη Δημοκρατία, ε) η σχέση της διαφθοράς με τον φυσικό πλούτο – όπου αναλύονται μελέτες περιπτώσεων στις οποίες η ύπαρξη αφθονίας φυσικών πόρων συνδέεται με φαινόμενα διαφθοράς, στ) η σχέση της διαφθοράς με τις κοινωνικές σχέσεις, όπου αναλύεται η έννοια της κοινωνικής νομιμότητας και τέλος ζ) η σχέση της διαφθοράς με τη διεθνή βοήθεια και ο αντίκτυπος στη λειτουργία του δημόσιου τομέα και στην οικονομια (**Πίνακας 2.1**).

Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει και αναλύει τις κυριότερες μεταβλητές οι οποίες επηρεάζονται περισσότερο από το φαινόμενο της διαφθοράς. Στην αρχή του κεφαλαίου αναφέρονται οι κυριότερες δυσκολίες για την εκτίμηση του κόστους και των επιπτώσεων της διαφθοράς, και πιο συγκεκριμένα η ύπαρξη ποικίλων αντιλήψεων σχετικά με τον όρο «διαφθορά», οι διαφορές μεταξύ αντιληπτών και πραγματικών επιπέδων διαφθοράς, τα προβλήματα συγκέντρωσης αξιόπιστων δεδομένων, καθώς και το περιορισμένο φάσμα μεθοδολογιών που χρησιμοποιούνται για την έρευνα του φαινομένου της διαφθοράς. Στη συνέχεια αναλύεται το μικροοικονομικό κόστος της διαφθοράς καθώς και το μακροοικονομικό, όπως αυτό επηρεάζει τις επιχειρήσεις, την αποδοτικότητα, και τις εγχώριες επενδύσεις. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την επιμέρους ανάλυση των επιπτώσεων της διαφθοράς στην ανισότητα, τις δημόσιες υπηρεσίες, την εμπιστοσύνη και τη νομιμότητα, την ύπαρξη και τη δημιουργία συγκρούσεων, και τέλος στο περιβάλλον (**Πίνακας 3.1**).

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται η βιβλιογραφική ανασκόπηση των κυριότερων πολιτικών και μέσων που χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Ένα από τα πρώτα μέτρα που αναλύονται, είναι οι μεταρρυθμίσεις στη Δημόσια Οικονομική Διαχείριση και συγκεκριμένα η αποκέντρωση, η παρακολούθηση των δημόσιων δαπανών, τα έσοδα από φορολογικές και τελωνειακές αρχές, οι προμήθειες, καθώς και ο σχεδιασμός και η διαχείριση του κεντρικού προϋπολογισμού. Εν συνεχεία, αναλύονται οι μεταρρυθμίσεις στα ανώτατα όργανα ελέγχου και προτείνονται βέλτιστες πρακτικές βάσει διεθνών ερευνών. Επιπλέον, οι άμεσες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς, που αναλύονται, περιλαμβάνουν τις αρχές κατά της διαφθοράς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να λειτουργούν, αλλά και τις εθνικές στρατηγικές καταπολέμησης της διαφθοράς και τη σημαντικότητά τους σε όλο το περιβάλλον. Κατόπιν γίνεται αναφορά στις παρεμβάσεις σχετικά με την κοινωνική λογοδοσία, όπως η κοινοτική παρακολούθηση, ο συμμετοχικός προϋπολογισμός, η διαφάνεια και η πρόσβαση στις πληροφορίες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ο ρόλος τους στη διαδικασία καταπολέμησης της διαφθοράς. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάλυση των κυριότερων πολυμερών συμφωνιών καταπολέμησης της διαφθοράς και συγκεκριμένα της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς, της πρωτοβουλίας για τη διαφάνεια των εξορυκτικών βιομηχανιών και τις παράνομες χρηματοοικονομικές ροές.

Στο πέμπτο κεφάλαιο επιχειρείται σε πρώτο στάδιο, η ανάλυση της σχέσης μεταξύ διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος και σε δεύτερο στάδιο, η ανάλυση της σχέσης μεταξύ διαφθοράς, οργανωμένου εγκλήματος και διεθνών συγκρούσεων. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στους παράγοντες που ευνοούν την αύξηση της διαφθοράς, καθώς και τις πράξεις διαφθοράς στις οποίες συχνά εμπλέκονται οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος. Εν συνεχεία, αναφερόμαστε στις περιπτώσεις στις οποίες οι παράγοντες του οργανωμένου εγκλήματος υπονομεύουν τους θεσμούς και το πολιτικό σύστημα σε χώρες που χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις, όπως

πολέμους, αλλά και στην περίπτωση του φαύλου κύκλου που δημιουργείται με την πυροδότηση της διαφθοράς. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και συγκεκριμένα από πράξεις διαφθοράς, και τη σχέση με τις ομάδες του οργανωμένου εγκλήματος.

Θέμα του έκτου κεφαλαίου είναι η εξέταση των κυριότερων παραγόντων και μεταβλητών που χαρακτηρίζουν τη διεθνή οικονομια. Πιο συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο αυτό, αναλύεται διεξοδικά η έννοια των διεθνών ανταλλαγών, η σημασία της αλληλεξάρτησης και της παγκοσμιοποίησης, η κατανομή, η ανισοκατανομή, καθώς και τα προβλήματα στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Η ενότητα ολοκληρώνεται με την ανάλυση της υπερχρέωσης των αναπτυσσόμενων χωρών και τα προβλήματα που επιφέρει αυτό το φαινόμενο. Στη συνέχεια, εξετάζονται οι έννοιες του διεθνούς εμπορίου, της γενικής και ειδικής οικονομικής γεωγραφίας, καθώς και η σημασία των διεθνών οικονομικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάδειξη των ωφελειών και προβλημάτων που δημιουργεί το διεθνές εμπόριο, αλλά και των ρυθμιστικών παραγόντων του διεθνούς εμπορίου.

Στο έβδομο κεφάλαιο επιχειρείται η παρουσίαση των βασικών παραγόντων των δασμολογικών πολιτικών, των μορφών μη δασμολογικής προστασίας και πιο συγκεκριμένα, των ποσοστώσεων, της φορολογίας, των διεθνών εμπορικών συμφωνιών, των πριμοδοτήσεων και του ντάμπιγκ. Κατόπιν, γίνεται συζήτηση σχετικά με την πορεία από τον μερκαντιλισμό προς τον φιλελευθερισμό, καθώς και για τους κυριότερους παράγοντες που χαρακτηρίζουν τη νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, και συγκεκριμένα το διεθνές νομισματικό δίκαιο, το διεθνές νομισματικό ταμείο, το ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα, τη συναλλαγματική πολιτική, το ισοζύγιο εξωτερικών λογαριασμών, το εμπορικό ισοζύγιο, το ισοζύγιο άδηλων συναλλαγών, το ισοζύγιο κινήσεως κεφαλαίων, καθώς και την ισοσκέλιση των ισοζυγίων.

Στο όγδοο κεφάλαιο λαμβάνει χώρα εκτενής συζήτηση για τη διαμόρφωση ενός υπερεθνικού δικαίου, ανάλυση των ειδικών και γενικών εμπορικών και δασμολογικών συνθηκών, καθώς και των παραγόντων των διεθνών οικονομικών σχέσεων και συγκεκριμένα του κράτους, των διεθνών οικονομικών οργανισμών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Σε επόμενο στάδιο γίνεται αναφορά στη γενική συμφωνία δασμών και εμπορίου, των γύρων διαπραγματεύσεων της GATT, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και του ΟΟΣΑ. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάλυση του γενικευμένου συστήματος προτιμήσεων, των συστημάτων ειδικών προτιμήσεων και συγκεκριμένα των συμβάσεων Lome, των ενώσεων παραγωγών βασικών προϊόντων και των διεθνών μηχανισμών επιλύσης διαφορών.

Τέλος, στο ένατο κεφάλαιο αναλύεται διεξοδικά το πώς το οργανωμένο έγκλημα διεισδύει σε διεθνείς οργανισμούς και εκμεταλλεύεται διεθνείς συμφωνίες και κανονισμούς. Αναδεικνύεται η σημαντική επίδραση του οικονομικού εγκλήματος στη διαμόρφωση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και πώς μπορεί να γίνει καπήλευση βασικών αρχών του διεθνούς εμπορίου και γενικότερα των διεθνών οικονομικών σχέσεων.

Κεφάλαιο 1 Θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς

Σύνοψη
Σε αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο επιχειρείται η θεωρητική οριοθέτηση της έννοιας της διαφθοράς υπό διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις και πεδία. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται: α) η μικρο-προσέγγιση – μια θεωρητική σχολή σκέψης όπου η διαφθορά αναλύεται σε ατομικό – ομαδικό επίπεδο, β) η μακρο-προσέγγιση – μια θεωρητική σχολή σκέψης όπου η διαφθορά αναλύεται σε οργανωσιακό – εθνικό επίπεδο ανάλυσης, γ) η ευρεία προσέγγιση – όπου επιχειρείται η ανάλυση της διαφθοράς ανάμεσα στα στάδια, δ) η διαχρονική προσέγγιση – διαχρονική ανάλυση της έννοιας της διαφθοράς και ε) η βαθιά προσέγγιση – ανάλυση της έννοιας της διαφθοράς υπό μια ολιστική προσέγγιση. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη μέτρηση της διαφθοράς – ένα θέμα αμφιλεγόμενο και συχνά δύσκολο να οριστεί που σχετίζεται με το φαινόμενο της διαφθοράς.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Εγκληματολογία, Κοινωνιολογία

1.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Farrales (2005) «στην πραγματικότητα, η αδιάκοπη ενασχόληση της βιβλιογραφίας είναι με τη συνεχιζόμενη δυσκολία για τον καθορισμό και την αντίληψη της διαφθοράς». Ο ορισμός της διαφθοράς που χρησιμοποιείται ευρύτερα στην επιστημονική βιβλιογραφία είναι «η κατάχρηση της δημόσιας δύναμης και εξουσίας για ιδιωτικό όφελος» (Aguilera & Vadera 2008, Tanzi 1998). Πρόκειται για έναν μάλλον ευρύ ορισμό που περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ανήθικων και εγκληματικών πράξεων, όπως συγκρούσεις συμφερόντων, πλαστογραφία και υπεξαίρεση χρημάτων. Σύμφωνα με τους Collins et al. (2009), για να σημειωθεί πρόοδος στην εξήγηση του φαινομένου της διαφθοράς, η έρευνα πρέπει να επικεντρωθεί σε μια πιο στενή εννοιολογική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς σε συγκεκριμένο πλαίσιο. Όπως οι Kish-Gephart et al. (2010) έχουν σημειώσει, μερικές φορές υπάρχει αλληλοεπικάλυψη μεταξύ παράνομης και ανήθικης συμπεριφοράς, με τη δωροδοκία να είναι ταυτόχρονα και ανήθικη και παράνομη (Pendse, 2012). Μάλιστα, οι Kish-Gephart et al. (2010) ορίζουν την ανήθικη συμπεριφορά ως «κάθε δράση ενός οργανωσιακού μέλους που παραβιάζει ευρέως αποδεκτούς (κοινωνικούς) ηθικούς κανόνες». Το παράδειγμα που δίνουν οι Kish-Gephart et al. (2010) σχετικά με την ανήθικη συμπεριφορά, που επικαλύπτεται από την παράνομη συμπεριφορά, είναι η κλοπή, καθώς η κλοπή θεωρείται «ανήθικη επειδή παραβιάζει ευρέως αποδεκτούς κοινωνικούς κανόνες και είναι επίσης παράνομη». Το ίδιο σκεπτικό, επισημαίνει ο Pendse (2012), ισχύει και για τη δωροδοκία. Επιπλέον, η δωροδοκία είναι μια μορφή συμπεριφοράς που ποινικοποιείται όχι μόνο στην εθνική, αλλά και στη διεθνή νομοθεσία: Ο νόμος περί δωροδοκίας του Ηνωμένου Βασιλείου και ο νόμος περί ξένων πρακτικών διαφθοράς αποτελούν σημαντικά παραδείγματα της διεθνούς νομοθεσίας (Jordan, 2011). Επιπλέον, ένα ερώτημα που έθεσαν οι Smith et al. (2007) αφορά το αν η διάκριση μεταξύ ανήθικης και παράνομης συμπεριφοράς είναι σημαντική κατά την εμπειρική μελέτη του φαινομένου της διαφθοράς. Στη μελέτη τους σχετικά με πράξεις εταιρικού εγκλήματος που είναι ανήθικες, οι Smith et al. (2007) χρησιμοποιούν τον ακόλουθο ορισμό: «μια ανήθικη απόφαση είναι είτε παράνομη είτε ηθικά απαράδεκτη από την ευρύτερη κοινότητα» (Jones, 1991). Επισημαίνουν ότι οι παράνομες και ανήθικες ενέργειες συχνά έχουν κοινά χαρακτηριστικά και μπορούν να διερευνηθούν εμπειρικά σε συνδυασμό.

Από την εγκληματολογική σκοπιά, σύμφωνα με τον Heath (2008), οι «ηθικοί» και «νομικοί» όροι αντιμετωπίζονται από κοινού, ενώ η κύρια διαφορά είναι ότι οι ηθικοί κανόνες επιβάλλονται μέσω ανεπίσημων κυρώσεων, ενώ οι νομικοί κανόνες επιβάλλονται με τη δύναμη του κράτους και του κράτους δικαίου. Ωστόσο, όπως επισήμαναν οι Smith et al. (2007), είναι αμφισβητήσιμο το εάν οι ποινικές κυρώσεις εντός των εταιρικών ρυθμίσεων είναι αποτελεσματικές. Σύμφωνα με τη μελέτη τους σχετικά με το γιατί οι διευθυντές αποτυγχάνουν να κάνουν το σωστό, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η απειλή των νομικών κυρώσεων μπορεί να είναι αναποτελεσματική στο να εμποδίζει τους πιθανούς παραβάτες από το να εμπλέκονται σε ανήθικη και παράνομη συμπεριφορά. Αυτό συμβαδίζει με μια πρόσφατη συστηματική ανασκόπηση σχετικά με την αποτελεσματικότητα των επίσημων νομικών στρατηγικών για τον περιορισμό του εταιρικού εγκλήματος, η οποία έδειξε ουσιαστικά αποτρεπτικά αποτελέσματα των νομικών και ποινικών κυρώσεων στις ατομικές παραβάσεις (Simpson et al., 2014).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η έρευνα στην προσπάθεια να κατανοήσει περισσότερο τους αιτιακούς παράγοντες της διαφθοράς, θα πρέπει να επικεντρώνεται όχι μόνο σε μια άμεση μορφή διαφθοράς, όπως η δωροδοκία, αλλά και στη διαφθορά σε συγκεκριμένο πλαίσιο (Collins et al., 2009). Σύμφωνα με την Rose-Ackerman (1997), η διαφθορά προκύπτει κυρίως κατά την αλληλεπίδραση μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Τονίζει ότι «όταν ένας δημόσιος υπάλληλος έχει διακριτική ευχέρεια ως προς τη διανομή υπηρεσιών ή παροχών ή κόστους στον ιδιωτικό τομέα, δημιουργούνται κίνητρα για δωροδοκία» (Rose-Ackerman, 1997). Όταν συμβαίνει μια τέτοια διεφθαρμένη συναλλαγή, μπορεί κανείς να κάνει διάκριση μεταξύ ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας (Huberts & Nelen, 2005). Άτομα που προσπαθούν να επηρεάσουν τις επαγγελματικές αποφάσεις προσφέροντας, δίνοντας ή υποσχόμενοι χρήματα, αγαθά ή υπηρεσίες, εμπλέκονται σε ενεργή δωροδοκία. Εν αντιθέσει, άτομα που ζητούν, αποδέχονται ή αναμένουν δώρα με αντάλλαγμα την κατάχρηση της διακριτικής τους εξουσίας διαπράττουν παθητική δωροδοκία. Σε μια διαδικασία δωροδοκίας που αφορά έναν υπάλληλο μιας επιχείρησης και έναν δημόσιο υπάλληλο, είναι πολύ πιθανό ότι ο πρώτος διαπράττει ενεργή δωροδοκία και ο δεύτερος εμπλέκεται σε παθητική δωροδοκία.

1.2 Ορισμοί σχετικά με τη διαφθορά

Οι Homann (2003) και Noll (2013) αναφέρονται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει ένας σαφής και κοινά αποδεκτός ορισμός της διαφθοράς. Η δυσκολία εξεύρεσης ενός κατάλληλου ορισμού γίνεται επίσης εμφανής όταν το ζήτημα προσεγγίζεται υπό το πρίσμα διεθνών οργανισμών. Πιο συγκεκριμένα, ούτε ο ΟΟΣΑ, ούτε το Συμβούλιο της Ευρώπης, ούτε οι συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών ορίζουν την έννοια της διαφθοράς με έναν αποτελεσματικό τρόπο (ΟΟΣΑ, 2008). Η διαφθορά αποτελεί απλώς έναν όρο «ομπρέλα» για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που έχει ποικίλες εκφάνσεις, τόσο σε τύπους όσο και σε συχνότητες και τοποθεσίες (Rothstein & Varraich, 2014).

Επομένως, είναι ιδιαίτερα χρήσιμο να διευρυνθεί η εστίαση στην έννοια της διαφθοράς και να μελετηθούν οι ορισμοί που έχουν προτείνει και άλλοι κλάδοι. Εκτός από τη νομική άποψη, οι πολιτικοί επιστήμονες και οι οικονομολόγοι παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον για τη διαφθορά και έχουν αναπτύξει έναν αριθμό διαφορετικών ορισμών.

Αυτό που έχουν ως κοινό όλοι αυτοί οι ορισμοί είναι η διάκριση βάσει του Weber μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας (Andvig & Fjeldstad, 2000). Η διάκριση μεταξύ των δύο αυτών σφαιρών γίνεται μερικές φορές ρητά, όπως στην περίπτωση των Heidenheimer και Johnston (1989), Kaufmann (2005) και Nye (1967), και μερικές φορές υπόρρητα/υπαινικτικά, όπως για παράδειγμα από τους Klitgaard (1988), Rose-Ackerman (2009), και Shleifer και Vishny (1993). Σύμφωνα με αυτούς τους ορισμούς, η διαφθορά εμφανίζεται στη διεπαφή και αλληλεπίδραση του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα.

Παρά τη μεγάλη ποικιλία των ορισμών, φαίνεται ότι υπάρχει μια καθολική κατανόηση της διαφθοράς, η οποία υπερβαίνει τη δημόσια / ιδιωτική διάκριση. Οι Rothstein και Varraich (2014) ονομάζουν την προσέγγιση αυτή «προσέγγιση των δημόσιων αγαθών» στη διαφθορά. Υποστηρίζουν ότι κάθε κοινωνία πρέπει να φροντίζει για τα ελάχιστα δημόσια αγαθά όπως η ασφάλεια, η εθνική άμυνα και η βασική υποδομή. Ένα δημόσιο αγαθό πρέπει να γίνεται αντικείμενο σωστής διαχείρισης και να διανέμεται σύμφωνα με αρχές που διαφέρουν σημαντικά από τις ισχύουσες αρχές για τη διαχείριση και τη διανομή ιδιωτικών αγαθών. Ειδικότερα, τα δημόσια αγαθά δεν πρέπει να διανέμονται σύμφωνα με τις προσωπικές επιθυμίες των υπευθύνων για τη διαχείρισή τους. Όπως αναφέρουν και οι Rothstein και Varraich (2014): «Όταν αυτή η αρχή για τη διαχείριση και τη διανομή δημόσιων αγαθών παραβιάζεται από εκείνους που είναι επιφορτισμένοι με τη διαχείριση αυτών, αυτοί που πλήττονται το βλέπουν ως… διαφθορά» (Rothstein & Varraich, 2014).

Μερικοί μελετητές έχουν επισημάνει ακόμη, ότι η διαφθορά δεν είναι μόνο φαινόμενο του δημόσιου τομέα, αφού μπορεί να υπάρξει διαφθορά μεταξύ ιδιωτικών οργανισμών (Azfar, 2004). Η ιδιωτική διαφθορά αναφέρεται σε διεφθαρμένες πρακτικές εντός και μεταξύ νομικών οντοτήτων που δεν ανήκουν στον δημόσιο τομέα (Transparency International, 2014). Ο Argandoña (2003) ορίζει τη διαφθορά μεταξύ ιδιωτών ως το είδος της διαφθοράς «που συμβαίνει όταν ένας διευθυντής ή υπάλληλος ασκεί μια συγκεκριμένη δύναμη ή επιρροή στην εκτέλεση μιας λειτουργίας, εργασίας ή ευθύνης σε έναν ιδιωτικό οργανισμό ή εταιρεία».

Η διαφθορά μεταξύ ιδιωτών έχει αποκτήσει μεγάλη/ αυξημένη προσοχή τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω ορισμένων μεγάλων σκανδάλων διαφθοράς. Το σκάνδαλο της FIFA για πληρωμές που φέρεται να γίνονται σε υψηλόβαθμους αξιωματούχους της για να επηρεάσουν την απόφαση σχετικά με τους μελλοντικούς τόπους διεξαγωγής του Παγκόσμιου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου, είναι ένα από τα πιο πρόσφατα και πιο γνωστά παραδείγματα σκανδάλου διαφθοράς. Ο δείκτης πληρωμών δωροδοκίας της Διεθνούς Διαφάνειας (Transparency

International) παρέχει εμπειρικές αποδείξεις ότι η διαφθορά συνιστά επίσης κοινή πρακτική στην επιχειρηματική κοινότητα, στην οποία η πιθανότητα αυτής της μορφής δωροδοκίας είναι σχεδόν τόσο υψηλή όσο η δωροδοκία δημόσιων υπαλλήλων σε όλους τους τομείς (Transparency International, 2011).

Ωστόσο, η διαφθορά του δημόσιου τομέα θεωρείται συνήθως πιο επιζήμια καθώς υπονομεύει και την εμπιστοσύνη στους δημόσιους θεσμούς. Επιπλέον, σύμφωνα με τους Andvig και Fjeldstad (2000) για τον έλεγχο της «ιδιωτικής» διαφθοράς είναι απαραίτητο να ελέγξουμε πρώτα τη διαφθορά στον δημόσιο τομέα (Andvig & Fjeldstad, 2000).

Μέχρι στιγμής, ωστόσο, έχουν παρουσιαστεί νομικοί ορισμοί για τη διαφθορά καθώς και ορισμένοι ορισμοί από πολιτικούς επιστήμονες και οικονομολόγους με κοινά χαρακτηριστικά. Ένας από τους πιο συχνά χρησιμοποιούμενους ορισμούς, είναι η «κατάχρηση της εμπιστευτικής εξουσίας για ιδιωτικό όφελος» (Transparency International, 2006). Αυτός ο ορισμός, που χρησιμοποιείται επίσης από την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 1997), είναι ένας τυπικός ορισμός πολιτικής (OECD, 2008), ο οποίος τείνει να είναι ευρύτερος και δεν έχει την ακρίβεια των προαναφερθέντων ορισμών. Εντούτοις, ο ορισμός της Διεθνούς Διαφάνειας έχει το πλεονέκτημα ότι είναι εύκολο να γίνει κατανοητός και να χρησιμοποιείται ευρέως. Πιο συγκεκριμένα, αποτελείται από τρία μέρη: Ο όρος «ιδιωτικό κέρδος» ή «ιδιωτικό όφελος» αναφέρεται στη λήψη χρημάτων ή υποκατάστατου σε είδος. Ένα ιδιωτικό κέρδος μπορεί επίσης να συνίσταται στη λήψη υποσχέσεων για μελλοντικές εύνοιες σε συγγενείς ή φίλους. Ο όρος «εμπιστευμένη εξουσία» περιλαμβάνει τόσο την εμπιστευμένη δημόσια εξουσία που ασκείται από δημόσιους υπαλλήλους και πολιτικούς όσο και την ιδιωτική εξουσία που ασκείται από οποιοδήποτε άτομο του ιδιωτικού τομέα. Στο παρόν πλαίσιο, ωστόσο, η εστίαση είναι στην εμπιστευμένη δημόσια εξουσία. Ο όρος «κατάχρηση» υπαινίσσεται τις καταστάσεις που οι δημόσιοι υπάλληλοι επιδεικνύουν μια αποκλίνουσα συμπεριφορά από τα επίσημα καθήκοντα ενός δημόσιου ρόλου (Lambsdorff, 2007).

1.3 Κατηγοριοποίηση διαφθοράς

Οι ορισμοί που παρουσιάζονται παραπάνω περιγράφουν διάφορες μορφές και τύπους διαφθοράς, όπως δωροδοκία, υπεξαίρεση, εκβιασμό και απάτη. Κάποιος μπορεί επίσης να διακρίνει διάφορους τύπους διαφθοράς που βασίζονται σε διαφορετικά κριτήρια (Lambsdorff, 2007). Για παράδειγμα, οι ερευνητές κάνουν συχνά χρήση του εννοιολογικού ζεύγους «μικρή» και «μεγάλη» διαφθορά. Οι όροι «γραφειοκρατική» και «πολιτική» διαφθορά αναφέρονται επίσης συχνά στη διεθνή βιβλιογραφία. Τελευταία, αλλά όχι λιγότερο σημαντική διάκριση, είναι η διαφθορά που σχετίζεται με το πλαίσιο και τις καταστάσεις σε σχέση με τη διαρθρωτική διαφθορά καθώς και η αποκεντρωμένη έναντι της κεντρικής διαφθοράς, που αποτελούν επίσης συχνά χρησιμοποιούμενες διακρίσεις.

Από ένα μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας επιχειρήθηκε να παρουσιαστούν σαφή κριτήρια οριοθέτησης για κάθε εννοιολογικό ζεύγος διαφθοράς. Αυτή η σαφής διάκριση όμως, δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις περιπτώσεις. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένες από τις λειτουργίες των κατηγοριών αυτών αλληλεπικαλύπτονται. Για παράδειγμα, η μικρή διαφθορά και η διαφθορά κατάστασης έχουν κάποια αλληλεπικαλυπτόμενα χαρακτηριστικά. Φαίνεται ότι χρησιμοποιούνται σχεδόν εναλλάξ με τη μόνη διαφορά ότι ο όρος «μικρή διαφθορά» δίνει μεγαλύτερη έμφαση στο χρηματικό ποσό που πρέπει να καταβληθεί. Αντίθετα, ο όρος «διαφθορά κατάστασης» περιγράφει λεπτομερέστερα τις γενικές συνθήκες υπό τις οποίες πραγματοποιείται η ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών.

Υπάρχει επίσης μια σαφής σχέση μεταξύ των όρων «μεγάλη διαφθορά» και «διαρθρωτική διαφθορά». Η μεγάλη διαφθορά συνεπάγεται επαφή με υψηλού επιπέδου δημόσιους αξιωματούχους ή πολιτικούς (Transparency International, 2011). Ο δωροδόχος χρειάζεται χρόνο και κάποια αφοσίωση για να δημιουργήσει προσοδοφόρες σχέσεις με τους υπευθύνους λήψης αποφάσεων. Μόλις δημιουργηθεί μια τέτοια σχέση, συνήθως και τα δύο μέρη επενδύουν σε αυτήν τη σχέση και επιδιώκουν να αναπτύξουν μια μακροπρόθεσμη διαρθρωτική «εταιρική σχέση».

Επιπλέον, ορισμένοι μελετητές χρησιμοποιούν τη «μικρή διαφθορά» και τη «γραφειοκρατική διαφθορά» ως δύο έννοιες συνώνυμες (U4 Anti-Corruption Resource Center, 2016). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι, παρόλο που η μικρή διαφθορά συνήθως περιλαμβάνει σχετικά μικρά ποσά, τα ποσά δεν θεωρούνται «μικρά» για όσους επηρεάζονται δυσμενώς από αυτό το είδος διαφθοράς. Αντίθετα, τα φτωχότερα μέλη της κοινωνίας υποφέρουν περισσότερο από τη μικρή διαφθορά εάν αντιμετωπίζουν αιτήματα και εκβιασμούς δωροδοκίας σε καθημερινή βάση. Για παράδειγμα, μικρά ποσά χρημάτων θα μπορούσαν να ζητηθούν από τους πολίτες για κάθε είδους υπηρεσίες, για παράδειγμα σε νοσοκομεία, σχολεία, σε τοπικές αρχές αδειοδότησης, αστυνομικές ή φορολογικές αρχές.

Ομοίως, η μεγάλη διαφθορά και η πολιτική διαφθορά μερικές φορές χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες έννοιες καθώς και στις δύο περιπτώσεις οι πολιτικές και οι κανόνες επηρεάζονται με παράνομο τρόπο (U4 Anti-Corruption Resource Center, 2016). Ένα άλλο παράδειγμα για την πολιτική διαφθορά είναι η χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων και πολιτικών εκστρατειών.

Τέλος, το εννοιολογικό ζεύγος της αποκεντρωμένης και συγκεντρωτικής διαφθοράς επικεντρώνεται περισσότερο στη διαφορετική οργάνωση των δικτύων διαφθοράς εντός διαφορετικών καθεστώτων. Για παράδειγμα, ο τρόπος οργάνωσης της διαφθοράς στη Σοβιετική Ένωση διέφερε σε μεγάλο βαθμό από την οργάνωση της διαφθοράς στη μετα-κομμουνιστική Ρωσία (Shleifer & Vishny, 1993). Ενώ στις προηγούμενες εποχές το κομμουνιστικό κόμμα συγκέντρωνε το σύνολο των δωροδοκιών, στη μετα-κομμουνιστική Ρωσία σημειώθηκε μια νέα μορφή οργάνωσης της διαφθοράς, στην οποία διαφορετικά υπουργεία, υπηρεσίες και τοπικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να μεγιστοποιήσουν τα έσοδά τους με ανεξάρτητο και με αποκεντρωμένο τρόπο (Bardhan, 1997). Ο τελευταίος τύπος διαφθοράς έχει ιδιαίτερα σοβαρές επιπτώσεις στην αποτελεσματικότητα (Zenger, 2011), κυρίως επειδή αυξάνει την αβεβαιότητα και μειώνει την προβλεψιμότητα των αποφάσεων του γραφειοκρατικού μηχανισμού.

1.4 Θεωρητικές προσεγγίσεις της διαφθοράς

Τα πρόσφατα εμπειρικά ευρήματα σχετικά με το γιατί τα άτομα εμπλέκονται σε φαινόμενα και καταστάσεις διαφθοράς όχι μόνο υποδηλώνουν ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά σχετίζονται στενά με τη διεφθαρμένη συμπεριφορά, αλλά επίσης δείχνουν ότι η διαφθορά καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό και από τις κοινωνικές επιρροές (Dong et al., 2012; Powpaka, 2002; Rabl and Kuehlmann, 2008; Tavits 2010). Από θεωρητική άποψη, διάφοροι κλάδοι - κυρίως η κοινωνική ψυχολογία, η εγκληματολογία και η οικονομια - έχουν προτείνει διαφορετικά πλαίσια που προσπαθούν να εξηγήσουν, μέσω ατομικής κυρίως προσέγγισης, το γιατί τα άτομα εμπλέκονται σε φαινόμενα και καταστάσεις διαφθοράς (Aguilera & Vadera, 2008; Andvig et al., 2001; Ashforth & Anand, 2003; Dimant, 2013; Powpaka, 2002; Prabowo, 2014; Rabl & Kuehlmann, 2008; Wikstrom, 2004). Καθένα από αυτά τα θεωρητικά πλαίσια συμβάλλει στην κατανόηση της έννοιας της διαφθοράς, αλλά κανένα από αυτά δεν φαίνεται να προσεγγίζει ολιστικά το φαινόμενο αυτό. Ως εκ τούτου, για να αποκτήσουμε μια καλύτερη εικόνα σχετικά με το γιατί τα άτομα εμπλέκονται σε διεφθαρμένες συναλλαγές, είναι απαραίτητη μια ολοκληρωμένη προσέγγιση. Οι κοινωνικο-ψυχολογικές θεωρίες προτείνουν ότι οι κανόνες, τόσο οι προσωπικοί όσο και οι κοινωνικοί, αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά για την εξήγηση της διεφθαρμένης συμπεριφοράς (Beck & Ajzen, 1991; Cialdini & Goldstein, 2004). Αυτές οι θεωρίες ενσωματώνουν γενικά την αντιλαμβανόμενη ευκαιρία για συμμόρφωση (Ajzen, 1985, 1991; Bandura, 1977). Οι εγκληματολογικές θεωρίες προσθέτουν την ευκαιρία της παραβίασης ως ενός κυρίαρχου δομικού στοιχείου (Coleman, 1987). Η οικονομική θεωρία υποστηρίζει επίσης ότι τα κίνητρα, τόσο θετικά όσο και αρνητικά, είναι κρίσιμα για την εξήγηση της διεφθαρμένης συμπεριφοράς (Becker, 1968; Paternoster & Simpson, 1996; Simpson et al., 2002).

Παρόλο που ορισμένες από τις διεφθαρμένες συμπεριφορές θα μπορούσαν να αποδοθούν στην προσωπική απληστία, κάποιες στη δημιουργική απάτη από υπαλλήλους που ενεργούν για λογαριασμό των οργανισμών τους και κάποιες σε διεφθαρμένες οργανωσιακές κουλτούρες, εντούτοις μερικές από αυτές είναι επίσης μυστηριώδεις και δύσκολο να κατανοηθούν. Όπως αναφέρουν οι Asfhhorth et al. (2008) μια συστημική άποψη είναι προφανώς σημαντική καθώς η διαφθορά φαίνεται να ευδοκιμεί τόσο σε συγκεκριμένους οργανισμούς και βιομηχανίες, όσο και σε εθνικά περιβάλλοντα.

Η διαφθορά, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Ashforth et al. (2008) αποτελεί έναν ισχυρό και συχνά προκλητικό και περίπλοκο όρο. Αυτό γιατί συνεπάγεται μια σκόπιμη διαστρέβλωση της τάξης, των ιδανικών και, ίσως το πιο σημαντικό, της εμπιστοσύνης - μια «ηθική επιδείνωση» με άλλα λόγια. Όροι όπως «δυσλειτουργική και αντιπαραγωγική συμπεριφορά», ακόμη και παρέκκλιση, στερούνται αυτής της αίσθησης παραβίασης της εμπιστοσύνης - της απειλής και της σήψης - και, επομένως, δεν προκαλούν την ίδια έμφυτη απόκριση.

Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας κατευθύνεται στη μελέτη των ατόμων με την έννοια ότι τα υπάρχοντα μοντέλα αρνητικών οργανωσιακών συμπεριφορών επικεντρώνονται κυρίως σε μάλλον στατικά ατομικά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές και στους ατομικούς, διαπροσωπικούς και ομαδικούς παράγοντες που τους επηρεάζουν (Ashforth et al., 2008). Οι προκύπτουσες απόψεις, επομένως, είναι σχετικά στενές, γεγονός που οδήγησε στη σχετική παραμέληση του ρόλου των διαδικασιών και συστημάτων (Brasset al., 1998) και της δυναμικής μεταξύ πολλαπλών επιπέδων ανάλυσης (άτομο, ομάδα, οργάνωση, βιομηχανία, έθνος) που χαρακτηρίζουν το φαινόμενο της διαφθοράς. Η διαφθορά είναι τόσο μια κατάσταση όσο και μια διαδικασία. Η έννοια της διαφθο-

ράς, δεν αντικατοπτρίζει μόνο τη διεφθαρμένη συμπεριφορά κάποιου ατόμου, αλλά και την επικίνδυνη, ιογενή «μόλυνση» μιας ομάδας, οργανισμού ή βιομηχανίας. Εάν οι διεφθαρμένες μεμονωμένες πράξεις παραμείνουν ανεξέλεγκτες, μπορούν να επηρεάσουν και άλλα άτομα και να ενδυναμωθούν τόσο σε βαθμό όσο και σε ένταση με τρόπους τέτοιους ώστε να κατορθώσουν να ενσωματωθούν στην κουλτούρα ενός οργανισμού (Pinto et al., 2008). Η προκύπτουσα διαφθορά ενδέχεται να γίνει συστηματική και βαθιά ενσωματωμένη, όπως φαίνεται για παράδειγμα στην περίπτωση της εταιρείας Enron.

Παρακάτω θα αναφερθούμε εν συντομια στις κυρίαρχες θεωρίες και προσεγγίσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί έως σήμερα για την κατανόηση του φαινομένου της διαφθοράς.

1.4.1 Η μικρο-προσέγγιση: Ατομικό - ομαδικό επίπεδο ανάλυσης

Το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας αποπειράται να ερμηνεύσει το φαινόμενο της διαφθοράς και της διεφθαρμένης συμπεριφοράς σε οργανισμούς κυρίως με όρους μικροεπίπεδου. Είναι παρήγορο να υποθέτουμε ότι ένα «κακό μήλο» ή μια «αποστασιοποιημένη φατρία/κλίκα» μέσα σε έναν οργανισμό είναι αυτά που ευθύνονται κυρίως για τη διαφθορά που παρατηρούμε συχνά. Όπως αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, ίσως αυτή η στάση αντικατοπτρίζει τη γενική προτίμησή μας για την απόδοση των αιτιών του φαινομένου της διαφθοράς σε ένα συγκεκριμένο άτομο ή μια μικρή ομάδα (Nisbett & Ross, 1980; Zimbardo, 2004) και την προτίμηση εστιασμένων διαγνώσεων που υποδηλώνουν την πιθανότητα γρήγορης διόρθωσης. Από μια μικροοπτική προοπτική, η κυρίαρχη εξήγηση για τη διαφθορά έγκειται στις ιδιότητες των ατόμων ή μικρών ομάδων ατόμων μιας συμπαιγνίας. Σε βασικό επίπεδο, οι ερευνητές έχουν χρησιμοποιήσει δημογραφικές πληροφορίες για να προσπαθήσουν να προβλέψουν τη διεφθαρμένη συμπεριφορά. Η κατεύθυνση αυτή, ωστόσο, δεν ήταν πολύ καρποφόρα. Για παράδειγμα, ένας τυπικός παραβάτης λευκού περιλαίμιου είναι ένας μεσήλικας λευκός άντρας (Wheeler et al., 1988) - χαρακτηριστικά που είναι ελάχιστα χρήσιμα επειδή αντικατοπτρίζουν τα περισσότερα άτομα σε θέσεις εξουσίας σε οργανισμούς. Ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι ότι η διαφθορά έχει αποδοθεί σε ατομικές προθέσεις και προδιαθέσεις, συμπεριλαμβανομένης της έλλειψης ακεραιότητας (Frost & Rafilson, 1989), της ηθικής ταυτότητας (Aquino & Reed, 2002; Reed & Aquino, 2003), του αυτοελέγχου (Marcus & Schuler, 2004), και της ενσυναίσθησης (Eisenberg, 2000), ακόμη και των χαμηλών επιπέδων γνωστικής ή ηθικής ανάπτυξης (Kohlberg, 1969; Trevino, 1986; Trevino & Young-blood, 1990; Weber & Wasieleski, 2001), ή και της διαγνωσμένης ψυχοπαθολογίας (Babiak & Hare, 2006). Σύμφωνα με τους Lanyon & Goodstein (2004) αυτός ο εσωτερικός τόπος απόδοσης υποδηλώνει ότι η διαφθορά μπορεί να εξαλειφθεί μόνο εάν οι οργανισμοί μπορούν να απομακρύνουν και να κρατήσουν μακριά τα διεφθαρμένα άτομα (Lanyon & Goodstein, 2004).

Άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η γέννηση και η εξάπλωση της διαφθοράς δεν βασίζεται σε ατομικές προθέσεις, αλλά στα γενικευμένα όρια της ανθρώπινης γνωσιακής ικανότητας και της ικανότητας επεξεργασίας πληροφοριών. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, οι διεφθαρμένες πρακτικές μπορούν να εξηγηθούν από την αποτυχία αναγνώρισης της ηθικής φύσης των καταστάσεων (Butterfield et al., 2000; Jones, 1991; Reynolds, 2006; Werhane, 1999) και από τη συνήθη λειτουργία των συστηματικών γνωστικών προκαταλήψεων (Banaji et al., 2003; Messick & Bazerman, 1996; Moore et al., & Bazerman, 2006), καθώς και από τις ανθρώπινες τάσεις σχετικά με την αποδέσμευση των ηθικών προτύπων (Bandura, 1986, 1999), του επαναπροσδιορισμού της συμπεριφοράς μέσω ιδεολογιών εξορθολογισμού (Ashforth & Anand, 2003; Robinson & Kraatz, 1998), και της χρησιμοποίησης γνωστικών σεναρίων που τείνουν να αποκλείουν τις ηθικές διαστάσεις (Gioia, 1992).

Ωστόσο, η μικροοπτική προοπτική δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες/ατομικές εξηγήσεις. Αν και η πρωταρχική εστίαση παραμένει στην κατανόηση του μεμονωμένου ατόμου, έχει αναγνωριστεί ευρέως ότι οι ομαδικές, οργανωσιακές, και οι ευρύτερες δυνάμεις του περιβάλλοντος διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην επιρροή της ατομικής συμπεριφοράς. Μέσω διαδικασιών κοινωνικής μάθησης (Bandura, 1986) και επεξεργασίας πληροφοριών, οι ηγέτες και οι συνεργάτες μπορούν να επηρεάσουν την ατομική αντικοινωνική και ανήθικη συμπεριφορά διαμορφώνοντας τις ίδιες αυτές συμπεριφορές (Ashforth & Anand, 2003; Brown et al., 2005; Robinson & O'Leary -Kelly, 1998; Weaver et al., 2005). Τα ανήθικα οργανωσιακά κλίματα/κουλτούρες (Victor & Cullen, 1988) και οι πολιτισμοί (Trevino et al., 1998) όχι μόνο ενθαρρύνουν αλλά πολλές φορές «νομιμοποιούν» τη διεφθαρμένη συμπεριφορά. Η διαδικασία εκπλήρωσης του ρόλου κάποιου στο οργανωσιακό σύστημα μπορεί να ενθαρρύνει τους καλούς ανθρώπους να κάνουν κακές ηθικές επιλογές (Brief et al., 2001; Gellerman, 1986). Οι στενά καθορισμένοι ρόλοι περιορίζουν τη διαθεσιμότητα πληροφοριών και ως εκ τούτου, μειώνουν την αίσθηση της ευθύνης (Ashforth & Anand, 2003; Ermann & Lundman, 2001). Οι ρόλοι συχνά ενθαρρύνουν την εστίαση στην επίτευξη στόχου (Schweitzer et al., 2004; Umphress, Barsky, & See, 2005) και παρέχουν κίνητρα

για ανήθικη συμπεριφορά (Ashkanasy et al., 2006; Hegarty & Sims, 1978). Πράγματι, μπορούν να προκύψουν ρόλοι και οργανωσιακές ταυτότητες που ορίζουν την ανήθικη συμπεριφορά όχι μόνο ως φυσιολογική αλλά ως κανονιστική και απαραίτητη (Ashforth & Anand, 2003; Giaca-lone ret al., 1997; Greenberg, 1998; Weaver, 2006). Εν ολίγοις, ακόμα και αξιοπρεπείς άνθρωποι μπορούν να καταλήξουν σε αμφισβητήσιμες πρακτικές και συμπεριφορές ως αποτέλεσμα της βύθισής τους και της κοινωνικοποίησής τους στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον ενός διεφθαρμένου οργανισμού.

Αν και οι μελετητές που λειτουργούν στο πλαίσιο της παραδοσιακής μικροοπτικής προσέγγισης αναγνωρίζουν τον ρόλο τόσο των ατομικών όσο και των οργανωσιακών δυνάμεων που ενθαρρύνουν τη διεφθαρμένη ατομική συμπεριφορά, αυτή η προοπτική επικεντρώνεται κυρίως σε αποτελέσματα σε ατομικό επίπεδο και σε επίπεδο υποομάδας (Ashforth et al., 2008). Κάποιος μπορεί να ισχυριστεί ότι οι άνθρωποι συμπεριφέρονται ανήθικα για να ενισχύσουν τα ενδιαφέροντά τους ή τη στάση τους, δεν αποτελεί κάποια καινούρια γνώση. Ωστόσο, αυτή η άποψη έχει συγκεντρώσει το μεγαλύτερο μερίδιο της προσοχής και ταυτόχρονα έχει εκτρέψει τόσο την πρακτική όσο και την επιστημονική προσοχή στην εστίαση σε πιο δυναμικές και συστημικές αιτίες για τις διεφθαρμένες ενέργειες και συμπεριφορές. Όπως σημειώνεται από πολλούς ερευνητές, η μικροοπτική προοπτική αποκαλύπτει λίγα στοιχεία αναφορικά με το πώς οι οργανώσεις, τα περιβάλλοντα ή τα συστήματα διαλύονται με την πάροδο του χρόνου, πώς τα άτομα συνδέονται μεταξύ τους σε διεφθαρμένα δίκτυα (Brass et al., 1998; Nielsen, 2003) και πώς διατηρούνται τα διεφθαρμένα συστήματα και περιβάλλοντα. Ένα σημαντικό συμπέρασμα που απορρέει από τη μικροοπτική προσέγγιση, ωστόσο, είναι η αυξημένη συνειδητοποίηση ότι τα άτομα που ενεργούν εκ μέρους των οργανισμών τους μπορούν να εμπλακούν σε διεφθαρμένες πρακτικές, ακόμη και όταν δεν επωφελούνται άμεσα.

1.4.2 Η μακρο-προσέγγιση: Οργανωστιακό/εταιρικό/εθνικό επίπεδο ανάλυσης

Σύμφωνα με ένα επίσης μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας, οι οργανισμοί θεωρούνται εξίσου σημαντικοί για την κατανόηση της διαφθοράς, διότι επηρεάζουν τόσο άμεσα όσο και έμμεσα τις ενέργειες των μελών τους. Οι οργανωσιακές κουλτούρες αναπτύσσουν κανόνες που καθοδηγούν την πρακτική των εργαζομένων. Εάν αυτοί οι κανόνες και πρακτικές λειτουργούν κυρίως για να εξυπηρετήσουν τα ανταγωνιστικά συμφέροντα μιας εταιρείας σε μια ανεξέλεγκτη προσπάθεια για κέρδη με οποιοδήποτε κόστος, διατρέχουν τον κίνδυνο να παραγκωνίσουν άλλους κανόνες αναγκαίους για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων άλλων ενδιαφερομένων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της ευρύτερης κοινωνίας. Στην περίπτωση αυτή, μια οργανωσιακή κουλτούρα μπορεί να χαρακτηριστεί ως διεφθαρμένη, όπως και ο ίδιος ο οργανισμός. Αυτή η άποψη μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τα διεφθαρμένα άτομα μέσα σε οργανισμούς στους διεφθαρμένους οργανισμούς ως μονάδας ανάλυσης και θέτει το ερώτημα, «Πώς οι οργανώσεις, ως οντότητες, εμπλέκονται στο φαινόμενο της διαφθοράς;».

Με εξαίρεση ορισμένες ιστορικές υποθέσεις, γνωρίζουμε λίγα για το πώς συγκεκριμένοι οργανισμοί καθίστανται διεφθαρμένοι. Η ανάλυση του Toffler (2003) για την ολίσθηση της Arthur Andersen στη διαφθορά (και εν τέλει την εξαφάνισή της) καταδεικνύει πώς μια μακροχρόνια σεβαστή ελεγκτική εταιρεία με μυστηριώδη ηθική φήμη μεταμορφώθηκε, σε λίγα μόλις χρόνια, σε μια επιθετική επιχείρηση που οδήγησε τους υπαλλήλους της να χρησιμοποιούν ανήθικα μέσα για να εξαπατήσουν τους πελάτες της με έσοδα από συμβούλους. Ο Toffler (2003) θεωρεί ότι το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης φέρει η ανώτατη ηγεσία της Andersen. Το μήνυμα της διοίκησης προς τους εργαζομένους μπορεί να ήταν σιωπηρό, αλλά ήταν επίσης σαφές: κάντε οτιδήποτε είναι απαραίτητο για να εξασφαλίσετε την επιστροφή των συμβούλων των πελατών και να διατηρήσετε την άμεση ροή, ακόμα κι αν αυτό σημαίνει αύξηση τιμών ή δημιουργία προβλημάτων για αυτούς τους πελάτες. Το παράδειγμα της Andersen είναι σύμφωνο με την ευρέως και μακροχρόνια αντίληψη ότι οι ανώτεροι ηγέτες είναι συχνά υπεύθυνοι για διεφθαρμένες ενέργειες -θέτοντας μη ρεαλιστικούς οικονομικούς στόχους-, απαλλαγή ή απλώς κλείνοντας τα μάτια στα μέσα που χρησιμοποιούν οι υπάλληλοι για την επίτευξή τους (Ashforth & Anand, 2003; Brief et al., 2001; Clinard, 1990).

Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης της οργανωσιακής διαφθοράς, οι ρυθμιστικοί οργανισμοί έχουν στοχεύσει στα οργανωσιακά συστήματα και δομές. Η υπόθεση είναι ότι τα καλύτερα συστήματα θα παράγουν και καλύτερη συμπεριφορά. Για παράδειγμα, οι οδηγίες ομοσπονδιακής καταδίκης της Επιτροπής Καταδίκης των ΗΠΑ το 1991 έδωσαν σημαντικά ελαφρυντικά σε οργανισμούς που κρίθηκαν ένοχοι για παράνομη συμπεριφορά εάν μπορούσαν να αποδείξουν ότι είχαν κάνει καλή τη πίστει προσπάθειες για την αποτροπή τέτοιων συμπεριφορών. Ως αποτέλεσμα, οι οργανισμοί άρχισαν να αναπτύσσουν επίσημα συστήματα που σχεδιάστηκαν για την πρόληψη ανήθικης και παράνομης συμπεριφοράς - συστήματα που περιλαμβάνουν ανώτερη και εκτε-

ταμένη εποπτεία, κώδικες συμπεριφοράς, προγράμματα επικοινωνίας και κατάρτισης, ανώνυμα συστήματα αναφοράς και σαφή πειθαρχικά μέτρα για ανάρμοστες συμπεριφορές. Τέτοια συστήματα ελέγχου, ειδικά στον οικονομικό παγκόσμιο χώρο, έγιναν ακόμη πιο διαδεδομένα μετά την ψήφιση του Νόμου Sarbanes-Oxley Act του 2002 στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Σημαντικό είναι πως οι περισσότεροι μεγάλοι αμερικανικοί οργανισμοί έχουν πλέον αντιπρόεδρο για τη δεοντολογία ή τη διαχείριση της συμμόρφωσης και μια υποδομή που στοχεύει στον έλεγχο της ηθικής και της νομικής συμμόρφωσης.

Αν και τέτοια επίσημα συστήματα μπορούν να βοηθήσουν στην αποτροπή της ανήθικης συμπεριφοράς, η έρευνα δείχνει ότι μπορούν επίσης να αποσυνδεθούν εύκολα από την καθημερινή ζωή του οργανισμού και να καταστούν ανενεργά (Weaver et al., 1999). Οι οργανισμοί μπορούν να υιοθετήσουν μια προσέγγιση «check-off»: για παράδειγμα, έχουμε έναν κώδικα δεοντολογίας και τον λέμε σε όλους; Ελεγχος. Παρέχουμε τακτική εκπαίδευση; Ελεγχος. Έχουμε μια τηλεφωνική γραμμή αναφοράς παραπόνων; Ελεγχος. Και ούτω καθεξής. Αλλά αν οι κανόνες βασίζονται μόνο στην ενημέρωση των υπαλλήλων, εάν η εκπαίδευση ισοδυναμεί με κάτι παραπάνω από μια σύντομη διαδικτυακή ταλαιπωρία, και εάν η ανοιχτή γραμμή απαντηθεί από κάποιο τρίτο μέρος, οι υπάλληλοι μπορούν εύκολα να δουν αυτήν την περίπλοκη υποδομή ως απλή «επίδειξη παραθύρων» – κάτι δηλαδή επιφανειακό (Ashforth et al., 2008). Στην πραγματικότητα, η Andersen είχε κώδικα δεοντολογίας όπως και η Enron.

Επομένως, μια επίσημη υποδομή δεοντολογίας δεν εγγυάται έναν οργανισμό χωρίς διαφθορά. Αυτό που απαιτείται είναι μια κουλτούρα που ενσωματώνει την υποστήριξη για ηθική συμπεριφορά σε όλα τα επίσημα και ανεπίσημα συστήματά της. Στην πραγματικότητα, οι αλλαγές στις Οδηγίες Καταδίκης των ΗΠΑ το 2003 (Sentencing Guidelines, 2003) αναγνώρισαν τον ουσιαστικό ρόλο που διαδραματίζει μια ηθική κουλτούρα, και έτσι οι υπεύθυνοι δεοντολογίας και συμμόρφωσης προσπαθούν να ανακαλύψουν τι πρέπει να κάνουν για να διασφαλίσουν ότι οι οργανωσιακές κουλτούρες ανταποκρίνονται στον ρόλο τους. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο προσανατολισμός των αντιληπτών αξιών (όχι μόνο της συμμόρφωσης) με τα επίσημα προγράμματα δεοντολογίας ή συμμόρφωσης, καθώς και οι αντιλήψεις των υπαλλήλων σχετικά με τη δίκαιη μεταχείριση στον οργανισμό, ο βαθμός στον οποίο οι ηγέτες, τα συστήματα ανταμοιβής και ο κώδικας δεοντολογίας υποστηρίζουν την ηθική συμπεριφορά, αποθαρρύνοντας παράλληλα την κακή συμπεριφορά · και η αντίληψη ότι η ηθική δεν είναι απλώς μια επιφανειακή έννοια και θεωρία, αλλά ενσωματώνεται στην καθημερινή πρακτική (Trevino et al., 1999).

Όσο μεγαλύτερη είναι η μονάδα ανάλυσης, τόσο πιο πολύπλοκη γίνεται και η μελέτη της διαφθοράς (Ashforth et al., 2008). Ωστόσο, η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει ότι για να κατανοήσουμε τη διαφθορά πρέπει να κοιτάξουμε πέρα από μεμονωμένους οργανισμούς και να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε γιατί ολόκληρες βιομηχανίες υιοθετούν τη διαφθορά. Για παράδειγμα, η σύγχρονη εμπειρία δείχνει ότι πρόσφατα απορρυθμισμένες βιομηχανίες ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες στη διαφθορά. Αυτό γιατί καθώς ο ανταγωνισμός αυξάνεται, αυξάνεται και η πίεση για την ικανοποίηση αιτημάτων κατώτατης γραμμής ειδικά για τις δημόσιες επιχειρήσεις. Ταυτόχρονα, σταμάτησαν οι εξωτερικοί έλεγχοι που θα ασκούσαν αντίθετες πιέσεις για να καλύψουν τη νομική συμμόρφωση (Ashforth et al., 2008). Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, θα μπορούσε να ήταν αυτός ο λόγος για τον οποίο πολλά από τα σκάνδαλα της δεκαετίας του 1990 σημειώθηκαν σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, τηλεπικοινωνίες, ενέργεια και υγειονομική περίθαλψη - όλες οι βιομηχανίες που είχαν πρόσφατα απορρυθμιστεί.

Η διαφθορά μπορεί ταυτόχρονα να μελετηθεί και σε εθνικό επίπεδο, το οποίο αποτελεί μια ακόμη πιο περίπλοκη προσπάθεια, αλλά εξαιρετικά σημαντική, διότι η διαφθορά βλάπτει σαφώς την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτική νομιμότητα μιας χώρας (Doig & Mclvor, 1999; Moran, 2001). Η Παγκόσμια Τράπεζα, ειδικότερα, έχει εμπλακεί σε προσπάθειες καταπολέμησης της διαφθοράς από τη συνειδητοποίηση στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ότι τα χρήματά της που αφορούσαν την οικονομική ανάπτυξη, κατέληγαν σε ιδιωτικά συμφέροντα. Εκείνη την εποχή, ένας πρώην περιφερειακός διευθυντής της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο Peter Eigen, ίδρυσε έναν μη κυβερνητικό οργανισμό, την Transparency International, της οποίας οι προσπάθειες για τη μέτρηση και τη δημοσιοποίηση της διαφθοράς σε περισσότερες από 100 χώρες μέσω ετήσιων ερευνών διαφθοράς (και τώρα δωροδοκίας) τράβηξε την προσοχή των Μέσων Ενημέρωσης, τρόμαξε σε έναν βαθμό τους δημόσιους αξιωματούχους και αύξησε τη συνείδηση και συνειδητοποίηση του κοινού (Jayawickrama, 2001; Johnson, 2004). Αυτό το έργο βοήθησε να επισημανθεί η διακύμανση των επιπέδων διαφθοράς σε διάφορα έθνη, αλλά απαιτείται πολύ περισσότερη έρευνα για να κατανοηθεί η εξέλιξη της διαφθοράς σε εθνικά περιβάλλοντα και πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί (Elliott, 1997; Montinola & Jackman, 2002; Sandholtz & Gray, 2003; Xin & Rudel, 2004). Ακόμη και μια σύντομη ματιά στον «Δείκτη αντιλήψεων διαφθοράς» της Διεθνούς Διαφάνειας δείχνει το Ευρώς του προβλήματος.

Τέλος, η διαφθορά και οι απόπειρες ελέγχου της μπορούν να μελετηθούν και σε διεθνές επίπεδο. Η διαφθορά μπορεί να αποδοθεί σε ανταγωνιστικές πιέσεις, στην αποδοχή διεφθαρμένης συμπεριφοράς σε ορισμένους πολιτισμούς και σε σύνθετες γραφειοκρατίες που παρέχουν την ευκαιρία να απαιτήσουν και να λάβουν δωροδοκίες, καθώς και μικρή πιθανότητα να συλληφθούν και να τιμωρηθούν οι υπαίτιοι (Ashforth et al., 2008). Ο O'Higgins (2006) πρότεινε ένα μοντέλο «φαύλου κύκλου» διαφθοράς στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Πολλά ενδιαφερόμενα μέρη, από εταιρείες και κυβερνήσεις έως ΜΚΟ, διαδραματίζουν τον ρόλο τους σε έναν ανεξάρτητο, αυτοσυντηρούμενο ιστό διαφθοράς.

Τα τελευταία χρόνια πολλά μέλη της διεθνούς κοινότητας έχουν ενώσει τις προσπάθειές τους για την αντιμετώπιση της διαφθοράς (Sandholtz & Gray, 2003). Για χρόνια, οι αμερικανικές εταιρείες απαγορευόταν από τον Νόμο περί Διαφθοράς στο Εξωτερικό να πληρώνουν δωροδοκίες σε δημόσιους αξιωματούχους. Επειδή όμως ο νόμος αυτός έθετε τις αμερικανικές πολυεθνικές εταιρείες σε ανταγωνιστικό μειονέκτημα, οι εταιρείες άσκησαν πιέσεις για διεθνείς πρωτοβουλίες διαφθοράς (Ashforth et al., 2008). Ακολούθησαν ορισμένες πρωτοβουλίες, συμπεριλαμβανομένων πρώιμων προσπαθειών όπως οι συστάσεις του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) για την καταπολέμηση της δωροδοκίας και, πιο πρόσφατα, της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς. Οι προσπάθειες αξιολόγησης αυτών των προσπαθειών δείχνουν ότι μέχρι στιγμής δεν ήταν πολύ αποτελεσματικές (Getz, 2006). Ο Getz (2006) επισημαίνει την πολυπλοκότητα του προβλήματος ως τον κύριο λόγο για αυτήν την αναποτελεσματικότητα.

Οι αιτίες της διαφθοράς είναι πολλές και είναι αλληλένδετες σε έναν παροιμιώδη γόρδιο δεσμό. Είναι πιθανό να απαιτείται ταυτόχρονη εστίαση σε πολλαπλούς αιτιακούς παράγοντες για τη μείωση της διαφθοράς. Για τους λόγους αυτούς απαιτείται διεπιστημονική έρευνα που να εξετάζει ψυχολογικούς, κοινωνιολογικούς, πολιτιστικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες που συμβάλλουν στη διαφθορά (Getz, 2006).

1.4.3 Η ευρεία προσέγγιση – Ανάλυση ανάμεσα στα στάδια

Η διεθνής βιβλιογραφία υποδηλώνει ότι η διαφθορά και το σκάνδαλο αποτελούν δύο φαινόμενα τα οποία είναι διαδεδομένα ευρέως- ίσως ακόμη και να μπορούσαν να χαρακτηριστούν επιδημικά.

Ο μεγαλύτερος προβληματισμός του Zuckerman (2006) έγκειται κυρίως, στην επιχειρηματική συμπεριφορά, συμπεριλαμβανομένων των πιο πρόσφατων σκανδάλων στα οποία οι εταιρείες έπρεπε να επαναπροσδιορίσουν τα κέρδη τους μετά την υπερεκτίμησή τους για την αύξηση της τιμής των μετοχών τους, και στην επενδυτική τραπεζική βιομηχανία που έπρεπε να αντιμετωπίσει συγκρούσεις συμφερόντων στις αποδεκτές πρακτικές τους. Αλλά η μεγαλύτερη ανησυχία του είναι ότι η επιχειρηματική εξαπάτηση και τα σκάνδαλα είναι απλώς η ένδειξη μιας πολύ ευρύτερης και σιωπηρής αποδοχής της διαφθοράς στην κοινωνία, στις αθλητικές δραστηριότητες (παραβιάσεις προσλήψεων σε κολέγια και σκάνδαλα με στεροειδή), στις κυβερνήσεις (τα πολλά θέματα δεοντολογίας που περιλαμβάνουν εκπροσώπους ομάδων συμφερόντων και εκλεγμένων αξιωματούχων), στα νοικοκυριά (η αυξανόμενη συχνότητα της απάτης στον ασφαλιστικό τομέα) καθώς και στην εκπαίδευση (η φαινομενικά αυξανόμενη συχνότητα της τεχνολογικής εξαπάτησης) (Ashforth et al., 2008). Τέτοιες καταστάσεις οδήγησαν τον Callahan (2004) να δηλώσει ότι οι Αμερικανοί έχουν αποδεχτεί σιωπηρά μια «κουλτούρα εξαπάτησης», υποστηρίζοντας –όπως ο Zuckerman το έθεσε στην κριτική του για το βιβλίο του Callahan– ότι «όχι μόνο εξαπατούμε περισσότερο, [αλλά] αισθανόμαστε λιγότερο ένοχοι γι' αυτό» (Zuckerman, 2006).

Αυτού του είδους οι ισχυρισμοί περιλαμβάνουν τόσο τα άτομα όσο και τα ιδρύματα και τους θεσμούς. Μια ευρεία προσέγγιση υποδηλώνει ότι πρέπει να εξετάσουμε τόσο την «πλευρά της προσφοράς» όσο και την «πλευρά της ζήτησης» σχετικά με το φαινόμενο της διαφθοράς (Ashforth et al., 2008). Η πλευρά της ζήτησης επικεντρώνεται σε διεφθαρμένους θεσμούς και αξιωματούχους που, για παράδειγμα, απαιτούν δωροδοκίες ή άλλες ανταλλαγές για τη διεκπεραίωση επιχειρηματικών συναλλαγών, ενώ η πλευρά της προσφοράς επικεντρώνεται σε εκείνους που ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις αυτές και συνεπώς, διαιωνίζουν ένα διεφθαρμένο σύστημα. Με μια ευρύτερη έννοια, ωστόσο, η συστηματική άποψη προσφοράς / ζήτησης μας ενθαρρύνει να εξετάσουμε ολόκληρο το σύστημα για να κατανοήσουμε την εμβέλεια των παραγόντων που επηρεάζουν το φαινόμενο της διαφθοράς (Ashforth et al., 2008). Είναι αδύνατο να κατανοήσουμε τη διαφθορά χωρίς να συμπεριλάβουμε και τις δύο αυτές προοπτικές και το πώς αυτά τα αλληλεπιδρώντα μέρη διαιωνίζουν το φαινόμενο της διαφθοράς με την πάροδο του χρόνου (Getz, 2006).

Τέλος, όπως υποστηρίζουν οι Ashforth et al. (2008) πρέπει να ληφθεί υπόψη η μεγαλύτερη τάση στην παγκόσμια οικονομια. Μεγάλο μέρος του κόσμου έχει υιοθετήσει ή υιοθετεί κάποια μορφή του καπιταλιστικού οικονομικού μοντέλου, το οποίο βασίζεται στην αντιληπτή νομιμότητα του ίδιου του συστήματος. Οι καπιτα-

λιστικές κοινωνίες, φυσικά, βασίζονται κυρίως σε επιχειρηματικά μοντέλα. Οποιοδήποτε επιχειρηματικό μοντέλο κινδυνεύει να αποτύχει εάν θεωρηθεί διεφθαρμένο, επομένως η εξέταση της συστημικής διαφθοράς στις καπιταλιστικές οικονομίες δεν θα μπορούσε να είναι πιο επίκαιρη (Ashforth et al., 2008).

1.4.4 Η διαχρονική προσέγγιση – Διαχρονική ανάλυση

Οι ηθικές καταχρήσεις και τα σκάνδαλα είναι δύο έννοιες που υφίστανται από την αρχή των επιχειρηματικών συναλλαγών. Εξίσου παλαιές είναι και οι προσπάθειες αντιμετώπισης της διαφθοράς. Η εμφάνιση σημαντικών ποσοστών διαφθοράς στη δική μας εποχή οδήγησε σχεδόν αναπόφευκτα στις προσπάθειες εφαρμογής κανονιστικών μεταρρυθμίσεων. Ήδη από τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, τέθηκαν νομικά όρια στη διακριτική ευχέρεια των εταιρειών, και ιδίως των στελεχών τους (Ashforth et al., 2008).

Μετά την κρίση του χρηματιστηρίου το 1929, ο Νόμος Glass-Steagal Act των ΗΠΑ διαχώρισε τις εταιρείες επενδύσεων και τις τράπεζες και απαγόρευσε τις επωφελούμενες από πτώση μετοχών πωλήσεις (short selling) από την πλευρά των εταιρικών αξιωματούχων. Στη δεκαετία του 1970, το Κογκρέσο των ΗΠΑ ψήφισε τον Νόμο περί Πρακτικών Διαφθοράς στο Εξωτερικό ως απάντηση στη συμμετοχή πολυεθνικών εταιρειών σε φαινόμενα δωροδοκίας εκτός των συνόρων τους. Μετά το σκάνδαλο της Enron και άλλα παρόμοια εταιρικά σκάνδαλα, ο νόμος Sar-banes-Oxley των ΗΠΑ αύξησε την ευθύνη της οικονομικής εποπτείας των στελεχών και των διοικητικών συμβουλίων των εταιρειών. Αυτού του είδους οι νόμοι, όπως αναφέρουν οι Ashforth et al., (2008) αποτελούν απόρροια του συμπεράσματος ότι οι οργανισμοί δεν μπορούν ή δεν θα μπορούσαν να διοικούν επαρκώς τις οντότητές τους και ότι, ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο να εφαρμοστούν εξωτερικοί κανόνες και κυρώσεις. Αυτή η άποψη είναι συνεπής και με πολλές επιστημονικές μελέτες που διαπιστώνουν ότι οι χώρες με υψηλά επίπεδα διαφθοράς διαθέτουν λίγα θεσμικά όργανα για να την αποτρέψουν και να την ελέγξουν αποτελεσματικά (Ashforth et al., 2008).

Η μακροχρόνια άποψη μας λέει ότι οι επιχειρήσεις κάνουν γενικά ανεπαρκή δουλειά όσον αφορά την αυτορρύθμισή τους και ότι οι κυβερνήσεις έχουν δείξει περιοδική προθυμια να παρέμβουν και να εφαρμόσουν-επιβάλλουν ρυθμιστικούς κανόνες. Η επιβαλλόμενη κανονιστική δράση αφαιρεί τη διακριτική ευχέρεια από τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου και τα στελέχη και τη μεταφέρει σε απομακρυσμένες ρυθμιστικές αρχές (Ashforth et al., 2008). Αν και ο εξωτερικός έλεγχος μπορεί να μην προτιμάται ως υποκατάστατο της καλόπιστης εταιρικής ηθικής ηγεσίας, οι κανονισμοί είναι σαφώς μέρος της οποιασδήποτε ολοκληρωμένης προσέγγισης για την ελαχιστοποίηση της διαφθοράς. Όπως αναφέρουν οι Ashforth et al. (2008) οι εμπνευσμένοι κανονισμοί μπορούν πραγματικά να βοηθήσουν τους «καλούς» και να ξεχωρίσουν τους «κακούς», δημιουργώντας παράλληλα ίσους όρους ανταγωνισμού. Από τους πρώτους επιχειρηματίες που ενστερνίστηκαν αυτήν την άποψη ήταν ο H. J. Heinz, ο οποίος στάθηκε μόνος του σθεναρά υπέρ της ρύθμισης της βιομηχανίας τροφίμων.

Όμως, οι ρυθμίσεις αυτές μπορεί να έχουν επίσης επιβλαβείς συνέπειες εάν αναγκάζουν τους οργανισμούς να επικεντρώνονται στους κανόνες που επιβάλλονται από εξωτερικούς ρυθμιστές, αντί να εστιάζουν εσωτερικά στη δημιουργία μιας εμπνευσμένης ηθικής κουλτούρας (Ashforth et al., 2008). Όταν η αιτιότητα μετατοπίζεται σε εξωτερικούς ρυθμιστές, το εγγενές κίνητρο να είναι κάποιος ηθικός επειδή είναι «το σωστό», είναι πιθανό να μειωθεί (Deci et al., 1999). Όπως έχει δείξει η έρευνα σε επίπεδο οργανισμού (Trevino et al., 1999), η βέλτιστη προσέγγιση δίνει έμφαση στις φιλοδοξίες και τις αξίες που υποστηρίζονται από τη λογοδοσία στους νόμους και τους κανονισμούς.

1.4.5 Η βαθιά προσέγγιση – Εις βάθος ανάλυση

Κατά την ανασκόπηση της εκτενούς βιβλιογραφίας για τη διαφθορά και τις μυριάδες μορφές της, είναι προφανές ότι πρέπει να φτάσουμε σε κάποιο βαθύτερο επίπεδο θεώρησης της έννοιας της διαφθοράς. Η περιορισμένη κατανόησή μας για το φαινόμενο της διαφθοράς έγκειται ίσως στο γεγονός ότι διάφοροι ερευνητές που προέρχονται από διαφορετικούς κλάδους ή προσεγγίσεις έχουν διερευνήσει διάφορες πτυχές της διαφθοράς, συχνά αγνοώντας τις σχετικές προσπάθειες άλλων μελετητών που εργάζονται σε άλλους κλάδους. Το αποτέλεσμα ήταν μια αφθονία μερικώς αλληλεπικαλυπτόμενων - και μερικές φορές αντιφατικών - εννοιών, μοντέλων και ευρημάτων, μερικά από τα οποία προσεγγίζουν ωστόσο μια πιο βαθιά δομή κατανόησης του φαινομένου. Είναι σαφές ότι το πρόβλημα είναι πιο περίπλοκο από την προκύπτουσα εξατομίκευση των εννοιών διαφθοράς (Ashforth et al., 2008).

Όπως υποστηρίζουν οι Ashforth et al. (2008) μια εμπεριστατωμένη άποψη της διαφθοράς θα πρέπει πρώτα να είναι ολιστική. Θα πρέπει να εξετάζει ολόκληρο το νομολογικό δίκτυο της έννοιας της διαφθοράς και να

συνθέτει τη σχετική έρευνα από τα διάφορα σώματα της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με (1) γενικές έννοιες, όπως αντικοινωνική συμπεριφορά, εγκληματική πράξη, δυσλειτουργική συμπεριφορά, (αρνητική) απόκλιση, οργανωσιακή κακή συμπεριφορά, συμπεριφορά αντιπαραγωγικής εργασίας και ανήθικη συμπεριφορά και (2) συγκεκριμένες έννοιες, όπως οργανωσιακή κλοπή, σαμποτάζ, καθορισμός τιμών, δωροδοκία και ούτω καθεξής (Martinko et al., 2002; Robinson & Bennett, 1995; Vardi & Weitz, 2004). Κατά τη σύνθεση αυτών των σωμάτων της βιβλιογραφίας, μια εις βάθος άποψη θα μπορούσε να προσφέρει τη χαρτογράφηση της έννοιας της διαφθοράς. Για παράδειγμα, τυπολογίες συμπεριφοράς θα μπορούσαν να δημιουργηθούν μέσω σαφώς προσδιορισθέντων ορισμών και μηχανισμών (Waite & Allen, 2003).

Επίσης, μια βαθιά άποψη θα προσπαθούσε να επιλύσει τις προβληματικές αντιφάσεις που παρατηρούνται στη διεθνή βιβλιογραφία (Ashforth et al., 2008). Για παράδειγμα, οι Zahra, Priem και Rasheed (2005) αναφέρουν μελέτες και επιχειρήματα που υποδηλώνουν ότι η απάτη στα υψηλόβαθμα διοικητικά στελέχη ενισχύεται τόσο από υψηλά επίπεδα συγκέντρωσης των εταιρειών όσο και από χαμηλά επίπεδα, από δυναμικά περιβάλλοντα και από μη δυναμικά, από κεντρικές και αποκεντρωμένες διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Έπειτα, μια βαθιά άποψη θα πρέπει να είναι μια προσέγγιση αλληλεπίδρασης (Ashforth et al., 2008). Η συζήτηση για τις μικροοικονομικές, μακροοικονομικές και ευρείες απόψεις δείχνει ότι μια πληθώρα μεταβλητών σε ατομικό, ομαδικό, οργανωσιακό, ακόμη και εθνικό επίπεδο επηρεάζει τη διαφθορά. Ωστόσο, τα περισσότερα έως τώρα μοντέλα τείνουν να προσεγγίζουν τη διαφθορά κυρίως μονόπλευρα, παρά αμφίδρομα και διαδραστικά. Για παράδειγμα, η μικροσκοπική άποψη υποθέτει ότι τα «κακά μήλα» (ατομικό επίπεδο) δημιουργούν «κακά βαρέλια» (οργανωσιακό επίπεδο) (Felps et al., 2006), ενώ η μακροοικονομική άποψη υποθέτει ότι τα «κακά βαρέλια» δημιουργούν «κακά μήλα» (Punch, 2003; Zim-bardo, 2004).

Μια ενδελεχής εικόνα θα πρέπει να εξετάσει πώς αλληλεπιδρούν οι μεταβλητές εντός και μεταξύ των επιπέδων ανάλυσης (Ashforth et al., 2008). Για παράδειγμα, σε μια μελέτη του Greenberg (2002), οι εκπρόσωποι εξυπηρέτησης πελατών πληρώθηκαν λιγότερο από τον εργοδότη τους λόγω του ότι συμπλήρωσαν μια έρευνα διάρκειας μιας ώρας κατά τον χρόνο εργασίας τους, αλλά είχαν την ευκαιρία να κλέψουν επιπλέον χρήματα χωρίς να γίνουν αντιληπτοί. Ο Greenberg διαπίστωσε, όπως προβλεπόταν, ότι η κλοπή εξαλείφθηκε μόνο όταν οι εκπρόσωποι είχαν σχετικά υψηλές ηθικές αξίες και υφίστατο ένα πρόγραμμα δεοντολογίας. Εν ολίγοις, η κλοπή αποτελεί μια αλληλεπίδραση μεταξύ ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων.

Τέλος, μια βαθιά άποψη θα πρέπει να έχει και διαδικαστική διάσταση (Ashforth et al., 2008). Η διεθνής βιβλιογραφία έχει αναπτύξει πολλά -φαινομενικά- λογικά επιχειρήματα σχετικά με τον ρόλο των μυριάδων χαρακτηριστικών στην πρόβλεψη της διαφθοράς. Ωστόσο, τα αποτελέσματα της έρευνας τείνουν να είναι κάπως απογοητευτικά: φαίνεται να υπάρχουν λίγοι καθοριστικοί παράγοντες που θα μπορούσαν να μας δώσουν μια βαθύτερη κατανόηση των αιτιών της διαφθοράς. Ως παράδειγμα σε μικρο-επίπεδο, ο Coleman κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «σχεδόν όλες οι μελέτες καταλήγουν σε ένα κοινό σημείο: Οι παραβάτες του λευκού κολάρου είναι ψυχολογικά «φυσιολογικοί»» (Coleman, 1998).

Με λίγα λόγια, μια εμπεριστατωμένη άποψη οφείλει να αναγνωρίζει ότι οι οργανισμοί αποτελούν σύνολα αλληλεπιδρώντων υποσυστημάτων και ότι η διαφθορά είναι ένα δυναμικό φαινόμενο που μπορεί να εξελιχθεί με πολύπλοκους τρόπους (Ashfort et al., 2008).

1.5 Μέτρηση της διαφθοράς

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η σωστή και αποτελεσματική μέτρηση της διαφθοράς αντιμετωπίζει σωρεία προκλήσεων (Galtung & Pope, 1999; Lambsdorff, 2007). Η μέτρηση της διαφθοράς δεν αντιμετωπίζει μόνο ένα φυσικό εμπόδιο, όπως το ότι η διαφθορά αποτελεί μια αφανή έννοια, αλλά και η μεθοδολογική προσέγγιση για τη μέτρησή της καθώς και η περίοδος μέτρησης, είναι δύσκολα ζητήματα που πρέπει να εξεταστούν εκτενώς. Στο παρελθόν, πραγματοποιήθηκαν διάφορες εμπειρικές έρευνες σχετικά με τη διαφθορά χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της σύγκρισης δεικτών μεταξύ χωρών. Ωστόσο, πρόσφατα ένας αυξημένος αριθμός ερευνητών έχει στραφεί στη χρήση μικροδεδομένων για να ρίξει φως στο φαινόμενο της διαφθοράς και αντιπροσωπεύει σήμερα ένα ολοένα αυξανόμενο σώμα εμπειρικής έρευνας.

Ας στραφούμε πρώτα στην παρατεταμένη χρήση μακροοικονομικών δεδομένων. Επί του παρόντος, πέντε κύρια και διακριτά όργανα μέτρησης της διαφθοράς έχουν αποκτήσει δημόσια και επιστημονική προσοχή τα τελευταία χρόνια (Lancaster & Montiloam, 1997; Knack, 2007; Svensson, 2005; Judge et al., 2011) και χρησιμοποιούνται ευρέως σε συγκρίσεις μεταξύ χωρών: α) οι έρευνες για το επιχειρηματικό περιβάλλον και τις επιδόσεις των επιχειρήσεων (Business Environment and Enterprise Performance Surveys - BEEPS) που διεξά-

γονται από την Παγκόσμια Τράπεζα και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης, β) ο δείκτης αντιλήψεων διαφθοράς (Corruption Perceptions Index - CPI) από την Transparency International και γ) ο Διεθνής Οδηγός Κινδύνου Χωρών (International Country Risk Guid - ICRG) που δημιουργήθηκε από την Ομάδα Πολιτικών Κινδύνων (Political Risk Services - PRS). Όλοι αυτοί οι δείκτες βασίζονται σε έρευνες επιχειρηματιών και εμπειρογνωμόνων ανά χώρα. Μόνο (δ) ο δείκτης ελέγχου της διαφθοράς (Control of Corruption Index - CCI), που δημιουργήθηκε από την Παγκόσμια Τράπεζα, και (ε) ο δείκτης οικονομικής ελευθερίας (Index of Economic Freedom - EFI) από το Ινστιτούτο Heritage Foundation βασίζονται σε ένα ευρύτερο φάσμα πηγών. Και οι δύο δείκτες συνδυάζουν διαφορετικούς εθνικούς και υπερεθνικούς δείκτες και βαθμολογίες χωρών για τη μέτρηση του φαινομένου της διαφθοράς.

Όλοι οι παραπάνω δείκτες εφαρμόζουν ως επί το πλείστον συνεπείς μεθόδους μέτρησης προκειμένου να επιτρέψουν τη συνεπή χρονική σύγκριση. Αυτές οι προσεγγίσεις έχουν ως κοινό ότι η μέτρηση της διαφθοράς βασίζεται στη χρήση πολλαπλών πηγών βασισμένων στην αντίληψη, όπως είναι οι συνεντεύξεις εμπειρογνωμόνων. Λόγω της ευκολίας προσβασιμότητάς τους οι εν λόγω δείκτες χρησιμοποιούνται και αναφέρονται συχνά σε Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και ακαδημαϊκά έγγραφα, ενώ χρησιμοποιούνται ως θεμελιώδη δεδομένα για οικονομετρικές αναλύσεις (Ko & Samajdar, 2010). Ωστόσο, όλοι οι προαναφερόμενοι δείκτες παρουσιάζουν ένα παρόμοιο σύνολο ελλείψεων: δεδομένου ότι η διαφθορά είναι δύσκολο να μετρηθεί άμεσα, η κατασκευή ενός δείκτη που βασίζεται σε πεποιθήσεις και αντιλήψεις υπόκειται σε μεγάλο κίνδυνο βαθιών προκαταλήψεων και σφαλμάτων μέτρησης (Apaza, 2009; Chatterjee & Ray, 2012; Donchev & Ujhelyi, 2014). Επιπλέον, υπάρχει γενικότερα η αίσθηση ότι τέτοιοι δείκτες τείνουν να είναι δυσμενείς για τις μη δυτικές χώρες. Αυτοί οι δείκτες δημιουργήθηκαν σε αναπτυγμένες δυτικές χώρες και «συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων προσπαθούν να μετρήσουν τη διαφθορά με τον δικό τους δικαιολογημένο τρόπο» (Ahmed & Ullah, 2014). Κατά συνέπεια, η υπερβολικά χαμηλή απόδοση των αναπτυσσόμενων χωρών σε σύγκριση με την κατάταξη των αναπτυγμένων χωρών είναι τουλάχιστον συζητήσιμη. Μια τέτοια προκατάληψη μπορεί να καταστεί επιζήμια ειδικά για τις αναπτυσσόμενες χώρες, δεδομένου ότι η οικονομική βοήθεια συχνά επηρεάζεται από αυτούς τους δείκτες. Ως εκ τούτου, εκλείπει σημαντικός βαθμός υποστήριξης για τη θέσπιση αρχών χρηστής διακυβέρνησης σε αυτές τις χώρες και χωρίς περαιτέρω βοήθεια, η καταπολέμηση της διαφθοράς μπορεί να γίνει ακόμη πιο δύσκολη (Andersson & Heywood, 2009). Ταυτόχρονα, η τυποποίηση των μεθόδων αναγνώρισης είναι δύσκολη και η ίδια η διαδικασία μπορεί επίσης, να δημιουργήσει προκατάληψη σε ό,τι αφορά τα αποτελέσματα. Οι Donchev & Ujhelyi (2014) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι δείκτες διαφθοράς που βασίζονται στις αντιλήψεις είναι προκατειλημμένοι τόσο σε ατομικό όσο και σε εταιρικό επίπεδο και ως εκ τούτου, πρέπει να επανεξεταστούν.

Σε αυτήν την κατεύθυνση, τέτοιες διακρατικές συγκρίσεις είναι επιρρεπείς στην παραμέληση εξέτασης σημαντικών τοπικών παραλλαγών και παραγόντων σχετικά με τη διάδοση της διαφθοράς. Όπως αναφέρει και ο Roca (2010), η μεροληψία που σχετίζεται με την αντίληψη μεταξύ των ντόπιων και των διεθνών εμπειρογνωμόνων επηρεάζεται από την επίδραση που έχουν τα Μέσα Ενημέρωσης στη συγκεκριμένη χώρα, στο συνολικό επίπεδο διαφθοράς καθώς και στην εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση κάθε χώρας. Οι Lin & Yu (2014) θέλοντας να ρίξουν περισσότερο φως σε αυτό το φαινόμενο, διενήργησαν μια εμπειρική έρευνα σε 13 περιοχές της Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ασίας. Χρησιμοποιώντας μια ανάλυση δεδομένων που βασίζεται στο ασιατικό βαρόμετρο, οι ερευνητές βρίσκουν ότι οι παγκόσμιες και τοπικές αντιλήψεις διαφέρουν σημαντικά και είναι μόνο μέτρια ευθυγραμμισμένες με τις χώρες που αναλύθηκαν. Αν και παραμένουν χρήσιμα εργαλεία, τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τους δείκτες αυτούς θα πρέπει να αξιολογούνται με κριτική και προσοχή, καθώς η αντίληψη και η πραγματική εμπειρία ενδέχεται να διαφέρουν αρκετά σημαντικά (Seligson, 2006). Η διάκριση μεταξύ αντίληψης και εμπειρίας αποτελεί μια νέα προσέγγιση σχετικά με τους δείκτες αυτούς, δεδομένου ότι «θα μπορούσαν να επανεξεταστούν ούτως ώστε να μας ενημερώνουν για τους καθοριστικούς παράγοντες και τις συνέπειες της αντίληψης της διαφθοράς αλλά και γενικότερα την πολιτική εμπιστοσύνη» (Donchev & Ujhely, 2014).

Αντί η μέτρησή της να βασίζεται αποκλειστικά σε υποκειμενικά δεδομένα τα οποία στηρίζονται στην αντίληψη, η διαφθορά θα μπορούσε επίσης να μετρηθεί χρησιμοποιώντας και άλλα πιο αντικειμενικά μικροδεδομένα. Μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση που έχει προσελκύσει την επιστημονική προσοχή είναι αυτή των Ferraz & Finan (2011) η οποία αφορά την περίπτωση της Βραζιλίας. Στη μελέτη τους χρησιμοποιούν αναφορές ελέγχου για να κατασκευάσουν πιο αξιόπιστα μέτρα για τη μέτρηση της πολιτικής διαφθοράς στις τοπικές κυβερνήσεις. Προσπαθώντας να απαντήσουν στο εάν η εκλογική λογοδοσία επηρεάζει τη (διεφθαρμένη) συμπεριφορά των πολιτικών της καθεστηκυίας τάξης, διαπιστώνουν ότι υπάρχει λιγότερη διαφθορά στις περιπτώσεις που οι δήμαρχοι μπορούν να επανεκλεγούν σε σύγκριση με τους δήμους χωρίς τη δυνατότητα επανεκλογής. Οι Chatterjee

& Ray (2012) συνδύασαν δεδομένα που προέρχονται από το Ινστιτούτο Διαπεριφερειακής Έρευνας για το Έγκλημα και τη Δικαιοσύνη των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute - UNICRI) και το Διεθνές Ινστιτούτο Θυμολογίας Tilburg (International Victimology Institute Tilburg - INTERVICT) για τη διερεύνηση της διαφθοράς σε ατομικό επίπεδο με τις έρευνες επιχειρήσεων της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank Enterprise Surveys - WBES) που παρέχουν μια περιεκτικότερη προσέγγιση σχετικά με τη διαφθορά σε εταιρικό επίπεδο. Η μελέτη τους δείχνει ότι υπάρχει πολύ ισχυρότερη επίπτωση των περιπτώσεων δωροδοκίας στον επιχειρηματικό τομέα από ό,τι σε ατομικό επίπεδο. Προκειμένου μάλιστα, να δημιουργηθεί ένας σύνθετος δείκτης κινδύνου διαφθοράς, οι Fazekas et al. (2013) χρησιμοποίησαν διοικητικά δεδομένα από την Ουγγαρία για να μελετήσουν το φαινόμενο της διαφθοράς, συνδυάζοντας δεδομένα δημόσιων συμβάσεων με δεδομένα περιορισμένης πρόσβασης στην αγορά. Οι έλεγχοι στατιστικής ανάλυσης που περιλαμβάνονται στη μελέτη τους επισημαίνουν την εγκυρότητα αυτής της προσέγγισης και δείχνουν ότι μια τέτοια μέθοδος αντιπροσωπεύει μια βιώσιμη προσέγγιση για την εκτίμηση της διαφθοράς και για άλλες χώρες, καθώς ο τύπος δεδομένων που απαιτείται για αυτές τις εκτιμήσεις είναι συνήθως προσβάσιμος στο ευρύ κοινό. Σε παρόμοιο πνεύμα, οι Alt & Lassen (2014) συνδύασαν δευτερογενή δεδομένα για καταδίκες διαφθοράς και σχετικούς μισθούς του δημόσιου τομέα, ώστε να εκτιμήσουν τον αντίκτυπο των εισαγγελικών πόρων στις ποινικές καταδίκες όσων εμπλέκονται σε διεφθαρμένες συμφωνίες. Τα ευρήματά τους δείχνουν ότι όσο πιο πολλοί είναι οι πόροι του εισαγγελέα, τόσο περισσότερες καταδίκες σχετιζόμενες με τη διαφθορά (με αμετάβλητα τα λοιπά στοιχεία) πραγματοποιούνται στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι Gorodnichenko & Peter (2007) συνδύασαν τα αναφερόμενα κέρδη, τις δαπάνες των νοικοκυριών και την κατοχή περιουσιακών στοιχείων των ατόμων που απασχολούνται στον δημόσιο τομέα, προκειμένου να εξετάσουν τις μη παρατηρήσιμες αποζημιώσεις - δωροδοκίες. Χρησιμοποιώντας αυτήν την προσέγγιση στην Ουκρανία, εντοπίζουν στατιστικά σημαντικά και μεγάλα ποσά μη δηλωθέντος εισοδήματος που υποδηλώνουν υψηλό επίπεδο δωροδοκίας.

Συμπερασματικά, η χρήση μικροδεδομένων για την αντιμετώπιση των αδυναμιών των μακροοικονομικών δεδομένων μεταξύ χωρών είναι πιθανότατα το μέλλον της εμπειρικής έρευνας σχετικά με τη διαφθορά. Ωστόσο, αυτά τα μικροδεδομένα είναι συνήθως δύσκολο να ληφθούν, μειώνοντας έτσι το πεδίο εφαρμογής μιας τέτοιας προσέγγισης (Heywood & Rose, 2014). Χαρακτηριστικά, όπως αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, είναι ευθύνη της εκάστοτε κυβέρνησης να είναι πιο διαφανής και να παρέχει τα απαραίτητα δεδομένα για να διευκολύνει τη μελλοντική έρευνα.

	Ονομασία / Συγγραφείς	Δείγμα Χωρών	Χρονική Περίοδος
	Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS)	29 (Focus on Eastern European and Asian countries)	1999, 2002, 2005, 2008
Μακροοικονο-μικό Επίπεδο	Corruption Perceptions Index (CPI)	175 (cf. Transparency International (2014)	1995 - 2014 (annually)
	Control of Corruption Index (CCI)	215 (cf. Kaufmann et al. (2014)	1996-2013 (annually)
	International Country Risk Guide (ICRG)	140 (cf. PRS Group (2014)	1980-2014 (monthly)
	Index of Economic Freedom (EFI)	186 (cf. The Heritage Foundation (2014)	1984-2014 (annually)
	Alt & Lassen (2014)	USA (covering 48 states)	1977-2003
Μικροοικονομικό Επίπεδο	Lin & Yu (2014)	13 (East and Southeast Asian countries)	2005-2008
	Fazekas et al. (2013)	Hungary	2009-2012
	Chatterjee & Ray (2012)	18 (European countries)	1989-2005
	Ferraz & Finan (2011)	Brazil	Varying (audit reports from 2004 for 496 municipalities)
	Gorodnichenko & Peter (2007)	Ukraine	1991, 1997-2003

Πίνακας 1.1 *Μέτρηση της Διαφθοράς (Dimant, 2014; Fazekas et al., 2013).*

Βιβλιογραφία

Aguilera, R., & Vadera, A. (2008). The Dark Side of Authority: Antecedents, Mechanisms, and Outcomes of Organizational Corruption. *Journal of Business Ethics*, *77,* 431-449.

Ahmed, S., & Ullah, G. (2014). Global Corruption Hoax: Politicization of the Concept of Corruption and the Issues of Corruption Measurement Indices. *Journal of Economics and Sustainable Development, 5*(7), 108-113.

Ajzen, I. (1985). *From intentions to actions: A theory of planned behavior.* Berlin: Springer.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179-211.

Alt, J., & Lassen, D. (2014). Enforcement and Public Corruption: Evidence from the American States. *Journal of Law, Economics, and Organization, 30*(2), 306-338.

Andersson, S., & Heywood, P. (2009). The Politics of Perception: Use and Abuse of Transparency Internationa's Approach to Measuring Corruption. *Political Studies*, 746-767.

Andvig, J., & Fjeldstad, O. (2000). *Research on Corruption: A Policy Oriented Survey.* Bergen: Chr. Michelsen Institute.

Andvig, J., Fjeldstad, O., Amundsen, I., Sissener, T., & Søreide, T. (2001). *Corruption. A review of contemporary research.* Bergen: Chr. Michelsen Institute.

Apaza, C. (2009). Measuring Governance and Corruption through the Worldwide Governance Indicators: Critiques, Responses, and Ongoing Scholarly Discussion. *PS: Political Science and Politics*, *42*(1), 139-143.

Aquino, K., & Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *83,* 1423-1440.

Argandoña, A. (2003). Private-to-private Corruption. *Journal of Business Ethics, 47*(3), 253-267.

Ashforth, B., & Anand, V. (2003). The normalization of corruption in organizations. *Research in Organizational Behavior*, *25,* 1-52.

Ashforth, B., Gioia, D., Robinson, S., & Treviño, L. (2008). Re-Viewing Organizational Corruption. *Academy of Management Review*, *33,* 670-684.

Ashkanasy, N., Windsor, C., & Treviño, L. (2006). Bad apples in bad barrels revisited: Cognitive moral development, just world beliefs, rewards, and ethical decision-making. *Business Ethics Quarterly*, *16,* 449-473.

Azfar, O. (2004). Corruption 2. Στο C. Rowley, & F. Schneider, *The Encyclopedia of Public Choice* (σσ. 126-130). Dordrecht: Kluwer Academic Publish.

Babiak, P., & Hare, R. (2006). *Snakes in suits: When psychopaths go to work.* New York: Harper Collins.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*(2), 191.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review, 3,* 193-209.

Bardhan, P. (1997). Corruption and Development: A Review of Issues. *Journal of Economic Literature*, *35*(3), 13-20.

Beck, L., & Ajzen, I. (1991). Predicting dishonest actions using the theory of planned behavior. *Journal of Research in Personality*, *25*(3), 285-301.

Becker, G. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *The Journal of Political Economy*, *169*, 176-177.

Brass, D., Butterfield, K., & Skaggs, B. (1998). Relationships and unethical behavior: A social network perspective. *Academy of Management Review*, *23,* 14-31.

Brief, A., Buttram, R., & Dukerich, J. (2001). Collective corruption in the corporate world: Toward a process model. In M. Turner, *Groups at work: Theory and research* (pp. 471-499). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Brown, M., Treviño, L., & Harrison, D. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct

development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *97,* 117-134.
Butterfield, K., Treviño, L., & Weaver, G. (2000). Moral awareness in business organizations: Influences of issue- related and social context factors. *Human Relations*, *53,* 981-1018.
Callahan, D. (2004). *The cheating culture: Why more Americans are doing wrong to get ahead*. Orlando FL: Harcourt.
Chatterjee, I., & Ray, R. (2012). Does the evidence on corruption depend on how it is measured? Results from a cross-country study on microdata sets. *Applied Economics*, 3215-3227.
Cialdini, R., & Goldstein, N. (2004). Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, *55,* 591-621.
Clinard, M. (1990). *Corporate corruption: The abuse of power*. New York: Praeger.
Coleman, J. (1987). Toward an integrated theory of white-collar crime. *American Journal of Sociology*, *93,* 406-439.
Coleman, J. (1998). *The criminal elite: Understanding white-collar crime*. New York: St. Martin's Press.
Collins, J., Uhlenbruck, K., & Rodriguez, P. (2009). Why Firms Engage in Corruption: A Top Management Perspective. *Journal of Business Ethics*, *87,* 89-108.
Deci, E., Koestner, R., & Ryan, R. (1999). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin*, *125,* 627-668.
Dimant, E. (2013). The nature of corruption: An interdisciplinary perspective. *Economics Discussion Papers, No 2013-59.*
Dimant, E. (2014). *The Antecedents and Effects of Corruption - A Reassessment of Current (Empirical) Findings*. Munich: Personal RePEc Archive.
Doig, A., & Mclvor, S. (1999). Corruption and its control in the developmental context: An analysis and selective review of the literature. *Third World Quarterly*, *20,* 657-676.
Donchev, D., & Ujhelyi, G. (2014). What Do Corruption Indices Measure? *Economics & Politics*, *26,* 309-331.
Dong, B., Dulleck, U., & Torgler, B. (2012). Conditional corruption. *Journal of Economic Psychology*, *33*(3), 609-627.
Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, *51,* 665-697.
Elliott, K. (1997). *Corruption and the global economy.* Washington, DC: Institute for International Economics.
Ermann, M., & Lundman, R. (2001). *Corporate and governmental deviance: Problems of organizational behavior in contemporary society.* New York: Oxford University Press.
Farrales, M. (2005). *What is Corruption? A History of Corruption Studies and the Great Definitions Debate - Working Paper*. San Diego: University of California.
Fazekas, M., Tóth, I., & King, L. (2013). *Anatomy of grand corruption: A composite corruption risk index based on objective data.* Budapest, Hungary: Corruption Research Center Budapest.
Felps, W., Mitchell, T., & Byington, E. (2006). How, when, and why bad apples spoil the barrel: Negative group members and dysfunctional groups. *Research in Organizational Behavior*, *27,* 175-222.
Ferraz, C., & Finan, F. (2008). Exposing Corrupt Politicians: The Effects of Brazil's Publicly Released Audits on Electoral Outcomes. *Quarterly Journal of Economics*, *12*(2), 703-745.
Frost, A., & Rafilson, F. (1989). Overt integrity tests versus personality-based measures of delinquency: An empirical comparison. *Journal of Business and Psychology*, *3,* 269-277.
Gellerman, S. (1986). Why "good" managers make bad ethical choices. *Harvard Business Review*, *64*(4), 85-90.
Getz, K. (2006). The effectiveness of global prohibition regimes: Corruption and the antibribery convention. *Business & Society*, *45,* 254-281.
Giacalone, R., Riordan, C., & Rosenfeld, P. (1997). Employee sabotage: Toward a practitioner-scholar understanding. In R. Giacalone, & J. Greenberg, *Antisocial behavior in organizations* (pp. 109-129). Thousand Oaks, CA: Sage.
Gioia, D. (1992). Pinto fires and personal ethics: A script analysis of missed opportunities. *Journal of Business Ethics, 11,* 379-389.
Gorodnichenko, Y., & Peter, K. (2007). Public sector pay and corruption: Measuring bribery from micro data. *Journal of Public Economics,* 963-991.
Greenberg, J. (1998). The cognitive geometry of employee theft: Negotiating "the line" between taking and stealing. In R. Griffin, A. O'Leary-Kelly, & J. Collins, *Dysfunctional behavior in organizations: Nonviolent dysfunctional behavior* (pp. 147-193). Stamford, CT: JAI Press.

Greenberg, J. (2002). Who stole the money, and when? Individual and situational determinants of employee theft. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 985-1003.

Health, J. (2008). Business ethics and moral motivation: A criminological perspective. *Journal of Business Ethics*, *83*(4), 595-614.

Hegarty, W., & Sims, H. (1978). Some determinants of unethical decision behavior: An experiment. *Journal of Applied Psychology*, *63,* 451-457.

Heidenheimer, A., & Johnston, M. (1989). Terms, Concepts, and Definitions: An Introduction. In A. Heidenheimer, & M. Johnston, *Political Corruption. A Handbook* (pp. 3-14). New Brunswick: Transaction Publ.

Heywood, P., & Rose, J. (2014). "Close but no Cigar": The measurement of corruption. *Journal of Public Policy*, *34*(3), 507-529.

Homann, K. (2003). *Unternehmensethik und Korruption. In C. Lütge, Anreize und Moral. Gesellschaftstheorie - Ethik - Anwendungen* (pp. 233-267). Münster: Lit.

Huberts, L., & Nelen, J. (2005). *Corruptie in het Nederlandse bestuur: Omvang, aard en afdoening [Corruption in Dutch government: Extent, nature, and settlement]*. Utrecht: Uitgeverij Lemma BV.

Jayawickrama, N. (2001). Transparency International: Combating corruption through institutional reform. In A. Lee-Chai, & J. Bargh, *The use and abuse of power: Multiple perspectives on the causes of corruption* (pp. 281-298). Philadelphia: Psychology Press.

Johnson, R. (2004). *The struggle against corruption: A comparative study*. New York: Palgrave Macmilan.

Jones, T. (1991). Ethical decision making by individuals in organizations: An issue-contingent model. *Academy of Management Review*, *16,* 336-395.

Jordan, J. (2011). The adequate procedures defense under the UK Bribery Act: A British idea for the foreign corrupt practices act. *Stanford Journal of Law, Business & Finance*, *17*(1), 25-66.

Judge, W., McNatt, D., & Xu, W. (2011). The antecedents and effects of national corruption: A meta-analysis. *Journal of World Business*, *46,* 93-103.

Kaufmann, D. (2005). *Myths and Realities of Governance and Corruption.* MPRA Munich Personal RePEc Archive, 8089, 81-98.

Kish-Gephart, J., Harrison, D., & Treviño, L. (2010). Bad Apples, Bad Cases, and Bad Barrels: Meta-Analytic Evidence About Sources of Unethical Decisions at Work. *The Journal of applied psychology, 95,* 1-31.

Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption.* Berkeley: University of California Press.

Knack, S. (2001). Aid Dependence and the Quality of Governance: Cross-Country Empirical Tests. *Southern Economic Journal*, *68*(2), 310-329.

Ko, J., & Samajdar, A. (2010). Evaluation of international corruption indexes: Should we believe them or not? *The Social Science Journal*, *47,* 508-540.

Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive developmental approach to socialization. In D. Goslin, *Handbook of socialization theory and research* (σσ. 347-480). Chicago: Rand McNally.

Lambsdorff, J. (2007). *The Institutional Economics of Corruption and Reform: Theory, Evidence and Policy.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lancaster, T., & Montiloa, G. (1997). Toward a methodology for the comparative study. *Crime, Law & Social Change, 27,* 185-206.

Layon, R., & Goodstein, L. (2004). Validity and reliability of a pre-employment screening test: The Counterproductive Behavior Index. *Journal of Business and Psychology*, *18,* 533-548.

Lin, M., & Yu, C. (2014). Can Corruption Be Measured? Comparing Global Versus Local Perceptions of Corruption in East and Southeast Asia. *Journal of Comparative Policy Analysis, 16*(2), 140-157.

Marcus, B., & Schuler, H. (2004). Antecedents of counterproductive behavior at work: A general perspective. *Journal of Applied Psychology, 89,* 647-660.

Martinko, M., Gundlach, M., & Douglas, S. (2002). *T*oward an integrative theory of counterproductive workplace behavior: A causal reasoning perspective. *International Journal of Selection and Assessment, 10,* 36-50.

Messick, D., & Bazerman, M. (1996). Ethical leadership and the psychology of decision making. *Sloan Management Review, 37*(2), 9-22.

Montinola, G., & Jackman, R. (2002). Sources of corruption: A cross-country study. *British Journal of Political Science, 32,* 147-170.

Moore, D., Tetlock, P., Tanlu, L., & Bazerman, M. (2006). Conflicts of interest and the case of auditor independence: Moral seduction and strategic issue cycling. *Academy of Management Review, 31,* 10-49.

Moran, J. (2001). Democratic transitions and forms of corruption. *Crime, Law & Social Change, 36,* 379-393.
Nielsen, R. (2003). Corruption networks and implications for ethical corruption reform. *Journal of Business Ethics*, *42,* 125-149.
Nisbett, R., & Ross, L. (1980). *Human inference: Strategies and shortcomings of social judgment.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
Noll, B. (2013). *Wirtschafts- und Unternehmensethik in der Marktwirtschaft.* Stuttgart: Kohlammer.
Nye, J. (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *American Political Science Review*, *61*(2), 417-427.
OECD. (2008). *Corruption: A Glossary of International Standards in Criminal Law. http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/41194428.pdf*
O'Higgins, E. (2006). Corruption, underdevelopment, and extractive resource industries: Addressing the vicious cycle. *Business Ethics Quarterly*, *16,* 235-254.
Paternoster, R., & Simpson, S. (1996). Sanction threats and appeals to morality: Testing a rational choice model of corporate crime. *Law and Society Review*, *30,* 549-583.
Pendse, S. (2012). Ethical hazards: A motive, means, and opportunity approach to curbing corporate unethical behavior. *Journal of Business Ethics*, *107*(3), 265-279.
Pinto, J., Leana, C., & Pil, F. (2008). Corrupt organizations or organizations of corrupt individuals? Two types of organization-level corruption. *The Academy of Management Review*, *33*(3), 685-709.
Powpaka, S. (2002). Factors affecting managers' decision to bribe: An empirical investigation. *Journal of Business Ethics*, *40*(3), 227-246.
Prabowo, H. (2014). To be corrupt or not to be corrupt: Understanding the behavioral side of corruption in Indonesia. *Journal of Money Laundering Control*, *17*(3), 306-326.
Punch, M. (2003). Rotten orchards: "Pestilence, " police misconduct and system failure. *Policing and Society, 13,* 171-196.
Rabl, T., & Kuehlmann, T. (2008). Understanding corruption in organizations—Development and empirical assessment of an action model. *Journal of Business Ethics*, *82*(2), 477-495.
Reynolds, S. (2006). Moral awareness and ethical predispositions: Investigating the role of individual differences in the recognition of moral issues. *Journal of Applied Psychology*, *91,* 233-243.
Robinson, S., & Bennett, R. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. *Academy of Management Journal*, *38,* 555-572.
Robinson, S., & Kraatz, M. (1998). Constructing the reality of normative behavior: The use of neutralization strategies by organizational deviants. In R. Griffin, A. O'Leary-Kelly, & J. Collins, *Dysfunctional behavior in organizations: Violent and deviant behavior* (pp. 203-220). Stamford, CT: JAI Press.
Robinson, S., & O'Leary-Kelly, A. (1998). Monkey see, monkey do: The influence of work groups on the antisocial behavior of employees. *Academy of Management Journal*, *41,* 658-672.
Roca, T. (2010). *Assessing Corruption: Expert Surveys versus Household Survey, Filling the Gap.* Bordeaux: Université Montesquieu-Bordeaux IV.
Rose-Ackerman, S. (1997). The political economy of corruption. In A. Elliott, *Corruption and the global economy* (pp. 31-60). Washington DC: Institute for International Economics.
Rose-Ackerman, S. (2009). When is Corruption Harmful? In A. Heidenheimer, & M. Johnston, *Political Corruption, Concepts & Contexts* (pp. 353-371). New Brunswick: Transaction Publ.
Rothstein, B., & Varraich, A. (2014). Corruption and the Opposite to Corruption: A Map of the Conceptual Landscape. In B. Rothstein, *Anti-Corruption Policies Revisited. Work Package: WP1. Social, Legal, Anthropological and Political Approaches to Theory of Corruption* (pp. 15-111).
Sandholtz, W., & Gray, M. (2003). International integration and national corruption. *International Organization*, *57,* 761-800.
Schweitzer, M. E. (2004). Goal setting as a motivator of unethical behavior. *Academy of Management Journal*, *47,* 422-432.
Seligson, M. (2006). The Measurement and Impact of Corruption Victimization: Survey Evidence from Latin America. *World Development*, *34*(2), 381-404.
Shleifer, A., & Vishny, R. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, *108*(3), 599-617.
Simpson, S., Leeper Piquero, N., & Paternoster, R. (2002). Rationality and corporate offending decisions. In A. Piquero, & S. Tibbetts, *Rational choice and criminal behavior: Recent research and future challenges*

(pp. 25-32). New York: Routledge.
Simpson, S., Rorie, M., Alper, M., Schell-Busey, N., Laufer, W., & Smith, N. (2014). Corporate crime deterrence: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, *10(*4), 1-106.
Smith, N., Simpson, S., & Huang, C. (2007). Why managers fail to do the right thing: An empirical study of unethical and illegal conduct. *Business Ethics Quarterly, 17*(4), 633-667.
Svensson, J. (2005). Eight Questions About Corruption. *Journal of Economic Perspectives, 19*(3), 19-42.
Tanzi, V. (1998). Corruption around the world - Causes, consequences, scope, and cures. *IMF Staff Papers, 45*(5), 559-594.
Tavits, M. (2010). Why do people engage in corruption? The Case of Estonia. *Social Forces*, *88*(3), 1257-1279.
Toffler, B., & Reingold, J. (2003). Final accounting: *Ambition, greed, and the fall of Arthur Andersen*. New York: Broadway Books.
Transparency International. (2006). *Handbook for Curbing Corruption in Public Procurement*. http://www.transparency.org/whatwedo/publication/handbook_for_curbing_corruption_in_public_procurement
Transparency International. (2011). *Bribe Payers Index 2011*. http://www.transparency.org/bpi2011
Transparency International. (2014). *Regulating Private-to-Private Corruption: Anti-Corruption Helpdesk*. http://www.transparency.org/files/content/corruptionqas/Regulating_private_to_private_corruption_2014.pdf
Treviño, L. (1986). Ethical decision making in organizations: A person-situation interactionist model. *Academy of Management Review, 11,* 601-617.
Treviño, L., Butterfield, K., & McCabe, D. (1998). The ethical context in organizations: Influences on employee attitudes and behaviors. *Business Ethics Quarterly, 8,* 447-476.
Treviño, L., Weaver, G., Gibson, D., & Toffler, B. (1999). Managing ethics and legal compliance: What works and what hurts. *California Management Review, 41*(2), 131-151.
Treviño, L., & Youngblood, S. (1990). Bad apples in bad barrels: A causal analysis of ethical decision-making behavior. *Journal of Applied Psychology, 75,* 378-385.
U4 Anti-Corruption Resource Centre. (2016). *Glossary.* http://www.u4.no/glossary
Umphress, E., Barsky, A., & See, K. (2005). *Be careful what you wish for: Goal setting, procedural justice, and ethical behavior at work*. Annual Meeting of the Academy of Management. Honolulu.
Vardi, Y., & Weitz, E. (2004). *Misbehavior in organizations: Theory, research, and management*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
Victor, B., & Cullen, J. (1988). The organizational bases of ethical work climates. *Administrative Science Quarterly, 33,* 101-125.
Waite, D., & Allen, D. (2003). Corruption and abuse of power in educational administration. *Urban Review, 35,* 281-296.
Weaver, G. (2006). Virtue in organizations: Moral identity as a foundation for moral agency. *Organization Studies, 27,* 341-368.
Weaver, G. R., Treviño, L. K., & Cochran, P. L. (1999). Integrated and decoupled corporate social performance: Management commitments, external pressures, and corporate ethics practices. *Academy of Management Journal, 42,* 539-552.
Weber, J., & Wasieleski, D. (2001). Investigating influences on managers' moral reasoning: The impact of context and personal and organizational factors. *Business & Society, 40,* 79-110.
Werhane, P. (1999). *Moral imagination and management decision-making*. New York: Oxford University Press.
Wheeler, S., Weisburd, D., Waring, E., & Bode, N. (1988). White collar crimes and criminals. *American Criminal Law Review, 25,* 331-357.
Wikström, P. O. (2004). Crime as alternative: Towards a cross-level situational action theory of crime causation. In J. McCord, *Beyond Empiricism: Institutions and Intentions in the Study of Crime.* New Brunswick, NJ: Transaction, 1–37.
World Bank. (1997). *Helping Countries Combar Corruption: The Role of the World Bank.* http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/corrptn.pdf
Xin, X., & Rudel, T. (2004). The context for political corruption: A cross-national analysis. *Social Science Quarterly, 85,* 294-309.
Zahra, S., Priem, R., & Rasheed, A. (2005). The antecedents and consequences of top management fraud. *Journal of Management, 31,* 803-828.
Zenger, H. (2011). Uncoordinated Corruption as an Equilibrium Phenomenon. *Journal of Institutional and*

Theoretical Economics, 167, 343-351.
Zimbardo, P. (2004). A situationist perspective on the psychology of evil: Understanding how good people are transformed into perpetrators. In A. Miler, *The social psychology of good and evil* (pp. 21-50). New York: Guilford Press.
Zuckerman, M. (2006, November 6). *Our cheating hearts*. US. News & World Report.

Κεφάλαιο 2 Αιτιακοί παράγοντες της διαφθοράς

Σύνοψη
Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση των κυριότερων αιτιακών παραγόντων που έχουν αξιοποιηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία, και η παρουσίαση της επίδρασής τους στη διαφθορά. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά γίνεται μια εκτενής ανάλυση των κυριότερων οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων, που επηρεάζουν το φαινόμενο της διαφθοράς, όπως έχουν καταγραφεί από τη διεθνή βιβλιογραφία. Σε επόμενο στάδιο αναλύεται: α) η σχέση της διαφθοράς με τον δημόσιο τομέα, όπου αναλύονται μεταβλητές όπως τα γραφειοκρατικά κίνητρα, τα κράτη και οι αγορές, β) η σχέση της διαφθοράς με τους αδύναμους θεσμούς και η ανάλυση του φαινομένου της κρατικής καπήλευσης, γ) η σχέση της διαφθοράς με τις υποκείμενες πολιτικές ρυθμίσεις και τις σχέσεις εξουσίας, όπου αναλύεται το φαινόμενο της κατανομής των εσόδων από πράξεις διαφθοράς και η επίδρασή τους στην οικονομια και την ανάπτυξη, δ) η σχέση της διαφθοράς με τη Δημοκρατία, ε) η σχέση της διαφθοράς με τον φυσικό πλούτο – αναλύονται μελέτες περιπτώσεων στις οποίες η ύπαρξη αφθονίας φυσικών πόρων συνδέεται με φαινόμενα διαφθοράς, στ) η σχέση της διαφθοράς με τις κοινωνικές σχέσεις, όπου αναλύεται η έννοια της κοινωνικής νομιμότητας και τέλος ζ) η σχέση της διαφθοράς με τη διεθνή βοήθεια και ο αντίκτυπός της στη λειτουργία του δημοσίου τομέα και στην οικονομια.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Εγκληματολογία, Κοινωνιολογία

2.1 Οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες

Η μέχρι τώρα έρευνα δείχνει ότι ένα ευρύ φάσμα παραγόντων έχει αιτιακή σχέση με την εξάπλωση του φαινομένου της διαφθοράς. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να κατηγοριοποιήσουμε αυτούς τους παράγοντες σε οικονομικούς, νομικούς και κοινωνιολογικούς και θα συζητήσουμε μερικούς από τους πιο καθοριστικούς με περισσότερες λεπτομέρειες.

Σε γενικές γραμμές, ο βαθμός αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης καθορίζει τον βαθμό ανάπτυξης της διαφθοράς σε αυτό το πλαίσιο. Η αποτελεσματικότητα αυτή, εξαρτάται κυρίως από την ποιότητα των κανονισμών και των ευρύτερων ρυθμίσεων. Οι αναποτελεσματικοί κανονισμοί ενδέχεται να προκαλέσουν εξάπλωση της διαφθοράς με τουλάχιστον δύο διαφορετικούς τρόπους. Αφενός, η τεχνητή μονοπωλιακή εξουσία που δίνεται στους δημόσιους υπαλλήλους τους επιτρέπει να απαιτούν και να δέχονται δωροδοκίες λόγω της κατάχρησης της εξουσίας τους, προκαλώντας κατά συνέπεια τριβές στα ευρύτερα συστήματα (Dimant, 2014). Οι δημόσιοι υπάλληλοι, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, θεωρούνται συχνά χαμηλόμισθοι, εγείροντας έτσι μια επιρρέπεια στη δωροδοκία. Αυτό συμβαίνει, επειδή οι άνθρωποι σε θέσεις εξουσίας έχουν τη δύναμη να λαμβάνουν αποφάσεις που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά την κοινωνία κάποια στιγμή στο μέλλον, ενώ παράλληλα, τους δίνεται η ευκαιρία να επωφεληθούν άμεσα με τη μορφή χρηματικών κερδών. Έχοντας λοιπόν, ως εγγενές κίνητρο τη μεγιστοποίηση του ατομικού κέρδους, αυτοί οι άνθρωποι μπορεί να ενισχύσουν το προσωπικό τους κέρδος βραχυπρόθεσμα έναντι της συλλογικής βλάβης σε κάποιο σημείο στο μέλλον. Από την άλλη πλευρά, οι αναποτελεσματικοί κανονισμοί ενδέχεται να προκαλέσουν τριβές μέσω της δημιουργίας κινήτρων για τους ιδιώτες να πληρώσουν δωροδοκίες προκειμένου να επιταχυνθεί η γραφειοκρατική διαδικασία (Dimant, 2014). Αρκετές μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία δείχνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό του χρόνου της επιχειρηματικής δραστηριότητας καταναλώνεται στην ενασχόληση με τις αρχές, προκαλώντας αρνητικές επιπτώσεις στην παραγωγική δραστηριότητα και εν τέλει στην αποδοτικότητα των επιχειρήσεων. Αυτά τα δυσμενή αποτελέσματα, με τη σειρά τους, μπορούν συνήθως να εξαλειφθούν με την καταβολή της δωροδοκίας (Tanzi, 1998). Οι κυβερνήσεις συχνά αναγνωρίζουν την ανάγκη διάλυσης των κερδοφόρων συμφωνιών μεταξύ δημόσιων αξιωματούχων και των δωροδοκούντων, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν διαθέτουν τις απαραίτητες πληροφορίες για να πραγματοποιήσουν τις απαιτούμενες ενέργειες προς αυτήν την κατεύθυνση (Tirole, 1986).

Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις υφίστανται αδιαφανή φορολογικά συστήματα που απαιτούν συχνές επαφές με δημόσιους υπαλλήλους. Λαμβάνοντας υπόψη τα υποκείμενα θέματα διαφάνειας για τον έλεγχο των δημόσιων υπαλλήλων, τη διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων και την εμφάνιση χαμηλών μισθών, είναι πολύ πιθανό να εξαπλωθεί η διαφθορά σε αυτές τις περιπτώσεις. Τα ανεπίσημα στοιχεία δείχνουν ότι έχει αναφερθεί

ευρέως μια ασυνήθιστα ισχυρή ζήτηση για χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας σχετικές με τη διαχείριση των φόρων, επισημαίνοντας το γεγονός ότι οι άνθρωποι τείνουν να αναγνωρίζουν τις ευκαιρίες για κάποια «επιπλέον χρήματα» που προκύπτουν από αυτές τις θέσεις εργασίας. Έχει προταθεί ότι η μείωση αυτής της «μονοπωλιακής εξουσίας» από την πλευρά των φορολογικών διοικήσεων μέσω της δημιουργίας αρκετών πλήρως εξουσιοδοτημένων γραφείων θα οδηγούσε σε καλύτερο αποτέλεσμα λόγω του ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ των δημόσιων υπαλλήλων θα μειώσει τις πιθανότητες εμφάνισης διαφθοράς, καθώς οι αξιωματούχοι θα έχουν απλώς λιγότερα να «πουλήσουν» (Tanzi, 1998). Ωστόσο, αν και φαίνεται λογικό από θεωρητική άποψη, μια τέτοια ρύθμιση θα ήταν ιδιαίτερα δαπανηρή, τόσο που είναι είναι πιθανό να υπερβεί τα οφέλη.

Σε αυτό το μήκος κύματος, ένα μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας υποστηρίζει ότι οι χαμηλοί μισθοί του δημόσιου τομέα αντιπροσωπεύουν μια από τις κύριες πηγές διαφθοράς. Κατά συνέπεια, η αύξηση των μισθών αναμένεται να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέτρο για την απομάκρυνση των κινήτρων των αξιωματούχων για διεφθαρμένες συμπεριφορές (Tanzi, 1998). Οι Rijckeghem & Weder (2001) θεωρούν ότι το φαινόμενο της διαφθοράς είναι πιο διαδεδομένο σε χώρες που χαρακτηρίζονται από χαμηλούς μισθούς σε αντίθεση με χώρες που παρέχουν υψηλούς μισθούς. Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο ενδέχεται να υπόκειται σε προκατάληψη αυτο-επιλογής (self-selection bias), καθώς επικρατεί η γενικότερη υπόθεση στη διεθνή βιβλιογραφία ότι οι χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας προσελκύουν συχνότερα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ηθικά και διανοητικά πιο ασταθή, υποδεικνύοντας έτσι υψηλότερο κίνδυνο για διεφθαρμένη συμπεριφορά (Klitgaard, 1988). Όπως επεσήμανε ο Lindbeck (1998), η επίδραση των μισθών του δημόσιου τομέα στη διαφθορά έχει συζητηθεί σε σωρεία μελετών. Στην πραγματικότητα, όπως υποστηρίζουν διάφορες μελέτες, ο εξαιρετικά υψηλός μισθός των δημόσιων υπαλλήλων στη Σουηδία θεωρείται ότι συνέβαλε σημαντικά στα χαμηλά επίπεδα διαφθοράς της χώρας, οδηγώντας στην ιδέα ότι, στην πραγματικότητα, μπορεί να υπάρχουν δύο είδη διαφθοράς: α) λόγω απληστίας και β) λόγω ανάγκης. Ωστόσο, στοιχεία από την Κένυα δείχνουν ότι, με αμετάβλητα τα λοιπά στοιχεία, η απλή αύξηση των μισθών συχνά μπορεί να μην έχει ή να έχει ελάχιστο αντίκτυπο στη μείωση του φαινομένου της διαφθοράς (Fisman & Miguel, 2010).

Όσον αφορά τα συστήματα ποινών, δεδομένης της πιθανότητας σύλληψης, η έκταση της επιβαλλόμενης ποινής στον εγκληματία αναμένεται να καθορίσει την πιθανότητα αποδοχής κάποιας δωροδοκίας. Η εμπλοκή ενός ατόμου σε εγκληματική συμπεριφορά θα επηρεαστεί κυρίως από τα αναμενόμενα οφέλη από το έγκλημα σε σχέση με ό,τι μπορεί να κερδίσει νόμιμα, τον κίνδυνο σύλληψης και τη διάσταση της τιμωρίας (Witt & Dryden-Witte, 2001). Με αμετάβλητα τα λοιπά στοιχεία, η απλή αύξηση των κυρώσεων αναμένεται να μειώσει την έκταση του φαινομένου της διαφθοράς καθώς το αναμενόμενο κόστος αυξάνεται σε σχέση με τα αναμενόμενα κέρδη. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, σχετικά λίγοι άνθρωποι παγκοσμίως τιμωρούνται για πράξεις διαφθοράς, ενώ έρχονται αντιμέτωποι με διαφορετικές κυρώσεις σε αντίθεση με ό,τι προβλέπεται από τον νόμο (Dimant, 2014).

Η διαφάνεια, όπως αναφέρει η Rose-Ackerman (1996) αποτελεί ένα κεντρικό ζήτημα σε πολλές χώρες, ειδικά από την πλευρά της νομοθετικής εξουσίας και πιο συγκεκριμένα σε ό,τι αφορά την εισαγωγή νέων νόμων ή την περιορισμό των υφιστάμενων δικαιωμάτων (Rose-Ackerman, 1996). Η τυχαία «προσαρμογή» σε πολλές περιπτώσεις και εφαρμογή των νόμων, ανάλογα με το ποιος κατηγορείται, παρέχουν πρόσφορο έδαφος για την ολοένα και μεγαλύτερη εξάπλωση της διαφθοράς. Αυτές οι περιστάσεις αυξάνουν επίσης το κόστος συναλλαγής μέσω της αυξανόμενης απαιτούμενης αλληλεπίδρασης με δημόσιους υπαλλήλους και, συνεπώς, επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα της εκάστοτε κυβέρνησης. Ωστόσο, τα εμπειρικά ευρήματα δείχνουν ότι η διαφάνεια των πολιτικών θεσμών δεν επαρκεί για τη μείωση της διαφθοράς (Kolstad & Wiig, 2009; Lindstedt & Naurin, 2010). Αντίθετα, οι μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην αύξηση της διαφάνειας θα πρέπει να συνοδεύονται και από άλλα μέτρα, όπως η επαρκής εκπαίδευση του πληθυσμού και η αύξηση της λογοδοσίας της εκάστοτε κυβέρνησης. Από την άλλη, οι Kolstad & Wiig (2009) προσθέτουν ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι η διαφάνεια μπορεί να προκαλέσει και εξάπλωση του φαινομένου της διαφθοράς εάν επιτρέπει την εύκολη ταυτοποίηση των ανθρώπων εκείνων που είναι σε θέσεις ευθύνης και πρέπει να δωροδοκηθούν.

Εκτός από τη διαφάνεια, η συμμετοχή των πολιτών και η ελευθερία του Τύπου είναι θεμελιώδεις και καθοριστικοί παράγοντες της διαφθοράς. Οι ανοιχτές οικονομίες με αρκετά πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα καθώς και η ελευθερία του Τύπου, συνήθως αντιμετωπίζουν λιγότερη διαφθορά (Shen & Williamson, 2005). Επιπλέον, οι Bhattacharyya & Hodler (2012) μέσω εμπειρικών αποδείξεων παρουσιάζουν ότι η ελευθερία των μέσων ενημέρωσης σχετίζεται ιδιαίτερα με την εξάπλωση ή μη της διαφθοράς. Αυτό περιλαμβάνει επίσης τη (χωρίς λογοκρισία) διαθεσιμότητα και χρήση του Διαδικτύου.

Παράλληλα με αυτούς τους παράγοντες, έχει ιδιαίτερη σημασία η έννοια της οικονομικής ελευθερίας. Ο Paldam (2002) διαπιστώνει ότι τα κράτη με μεγάλη κρατική παρέμβαση (δηλαδή μικρότερη οικονομική ελευθερία) είναι συνήθως εκείνα με τα υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς. Οι Goel & Nelson (2005) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η αύξηση τόσο της πολιτικής όσο και της οικονομικής ελευθερίας αποτρέπει σημαντικά την εξάπλωση της διαφθοράς, αν και η οικονομική ελευθερία με όλα τα στοιχεία της (π.χ. νομισματική και φορολογική πολιτική) φαίνεται να έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο.

Η διεθνής έρευνα επισημαίνει επίσης, έναν αριθμό σχετικών καθοριστικών παραγόντων για την εμφάνιση ή/και εξάπλωση του φαινομένου της διαφθοράς. Με λίγα λόγια, οι χώρες με ασαφείς καταστάσεις ιδιοκτησίας κατατάσσονται υψηλά μεταξύ των διεφθαρμένων χωρών. Για παράδειγμα, οι Nas et al. (1986) προβάλλουν ως παράδειγμα την παράνομη ρύπανση ενός ποταμού λόγω της έλλειψης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας για τους φυσικούς πόρους. Όπως επίσης αναφέρουν, οι σαφείς συμβάσεις και τα ξεκάθαρα δικαιώματα ιδιοκτησίας μπορούν να βοηθήσουν στη μείωση της διαφθοράς, αλλά συχνά το κόστος για την πλήρη εφαρμογή αυτών των μεταρρυθμίσεων είναι πολύ υψηλό για τις αναπτυσσόμενες χώρες (Acemoglu & Verdier, 1998). Τα ευρήματα από τη διεθνή βιβλιογραφία δείχνουν ακόμη ότι η φτώχεια (Gupta, 2002), οι ανισότητες εισοδήματος (Serra, 2006) και η πολιτική αστάθεια (Persson & Tabellini, 2001) επηρεάζουν έντονα και με θετικό τρόπο την εξάπλωση της διαφθοράς. Επιπλέον, η ανακάλυψη μεγάλων φυσικών πόρων μπορεί επίσης να αυξήσει το επίπεδο διαφθοράς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Leite & Weidmann (1999), είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες με άφθονους πόρους που αντιμετωπίζουν συχνά ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα διαφθοράς. Αν και η επίδραση δεν είναι σημαντική για όλους τους φυσικούς πόρους (για παράδειγμα καύσιμα και μέταλλα) (Ades & Di Tella, 1999), φαίνεται να είναι περισσότερο ισχυρή στον τομέα της παραγωγής πετρελαίου (Montinola & Jackman, 2002).

2.2 Κοινωνικοί παράγοντες

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει παράλληλα, ασχοληθεί με πλήθος κοινωνικών παραγόντων που ενδεχομένως επηρεάζουν την εμφάνιση ή και εξάπλωση της διαφθοράς. Σημαντικό είναι πως κυρίως λόγω της έλλειψης αξιόπιστων δεδομένων, η σχέση μεταξύ μετανάστευσης και διαφθοράς είχε παραβλεφθεί μέχρι τώρα. Αξιοποιώντας λοιπόν, ένα σύνολο δεδομένων που αποτελείται από ροές μετανάστευσης για 207 χώρες του ΟΟΣΑ για την περίοδο 1984-2008, οι Dimant et al. (2013) διαπίστωσαν ότι η επιλεκτική μετανάστευση αυξάνει σημαντικά τα επίπεδα διαφθοράς της χώρας προορισμού. Τα αποτελέσματα της έρευνάς τους δείχνουν ότι, ενώ οι μετανάστες από χώρες καταγωγής με υψηλά επίπεδα διαφθοράς ενισχύουν τη διαφθορά, τα επίπεδα διαφθοράς της χώρας-στόχου είναι πιθανό να παραμείνουν σχετικά αμετάβλητα έναντι της γενικής μετανάστευσης. Οι Dimant et al. (2013) θεωρούν αντίστοιχα ότι οι ευνοϊκές θεσμικές ρυθμίσεις μπορεί να αποτελέσουν εύφορο έδαφος για την εξάπλωση του φαινομένου της διαφθοράς μετά από αρνητική επιλεκτική μετανάστευση.

Η έρευνα δείχνει επίσης ότι η σχέση με τη θρησκεία έχει αντίκτυπο στην εξάπλωση της διαφθοράς. Πιο συγκεκριμένα, ενώ οι προτεσταντικές θρησκείες τείνουν να περιορίζουν τη διαφθορά, οι ιεραρχικές μορφές θρησκείας όπως ο καθολικισμός, η ανατολική ορθοδοξία και το ισλάμ φαίνεται να ενισχύουν τον βαθμό εξάπλωσης της διαφθοράς. Μεταξύ άλλων παραγόντων, αυτό οφείλεται και στις λιγότερο αποδοτικές γραφειοκρατικές δημόσιες υπηρεσίες, αλλά και στις υποδομές (La Porta, 1999; Paldam, 2001).

Σημαντικοί και καθοριστικοί παράγοντες για τη δημιουργία και εξάπλωση της διαφθοράς είναι και το πεδίο εφαρμογής του Διαδικτύου και της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, καθώς αντιπροσωπεύουν μια νέα πτυχή στην προσπάθεια καταπολέμησης της διαφθοράς. Οι εξελιγμένες τοπικές (Cho & Choi, 2004) και εθνικές υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (Shim & Eom, 2008) σχετίζονται με τον περιορισμό της εξάπλωσης της διαφθοράς. Αυτό το αποτέλεσμα παραμένει στατιστικά σημαντικό ακόμη και όταν εξετάζονται παράλληλα και άλλες χρονικά μεταβαλλόμενες μεταβλητές, όπως η αύξηση του ΑΕΠ και η ελευθερία του τύπου (Andersen, 2009). Επιπλέον, σύμφωνα με τους Andersen et al. (2011), η εξάπλωση του ίδιου του Διαδικτύου μπορεί να καταστείλει σε μεγάλο βαθμό τη διαφθορά κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Οι διαφορές μεταξύ των φύλων σχετίζονται επίσης με τη διάδοση της διαφθοράς. Σε μια ανάλυση μεταξύ χωρών, οι Dollar et al. (2001) δείχνουν ότι η διαφθορά είναι χαμηλότερη στα κοινοβούλια με μεγαλύτερη εκπροσώπηση των γυναικών. Αυτό το εύρημα υποστηρίζεται και από τον Rivas (2013), ο οποίος χρησιμοποίησε μια εργαστηριακή – πειραματική μέθοδο έρευνας για την αξιολόγηση των διαφορών μεταξύ των δύο φύλων. Ωστόσο, ο Sung (2012) δείχνει ότι τουλάχιστον σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο, το επίπεδο των γυναικών (ή η αλλαγή σε αυτό το επίπεδο) δεν έχει σημαντική επίδραση στη διαφθορά, αλλά περισσότερο η συνολική ισχύς και ύπαρξη των φιλελεύθερων θεσμών. Νεότερες έρευνες όμως, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι

γυναίκες τείνουν να είναι ελαφρώς λιγότερο διεφθαρμένες σε ένα περιβάλλον όπου η διαφθορά έχει αρχίσει να εξαπλώνεται. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Esarey & Chirillo (2013) φαίνεται ότι σε ένα περιβάλλον γεμάτο διαφθορά δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στην εκδήλωση διεφθαρμένης συμπεριφοράς βάσει φύλου.

Μεταξύ άλλων παραγόντων, η εκπαίδευση (Treisman, 2000), ο βαθμός εθνικού διαχωρισμού (Mauro, 1995), το φύλο (Swamy et al., 2001) και οι εγγενείς πολιτισμικές αξίες (Fisman & Miguel, 2007) επηρεάζουν εξίσου αποφασιστικά την έκταση της διαφθοράς. Μια ολοκληρωμένη επισκόπηση των πολύπλευρων καθοριστικών παραγόντων διαφθοράς παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα.

Αφθονία πόρων / Ανακάλυψη μεγάλων πόρων: Ades & Di Tella (1999); Leite & Weidmann (1999); Montinola & Jackman (2002)	**Αναποτελεσματικότητα σε διοικητικό / πολιτικό επίπεδο:** Nowak (2001); Gupta et al. (2001); Ismail & Rashid (2014)	**Πολιτισμός και αξίες:** Gibbons (1982); Husted (1999); Volkema & Getz (2001); Paldam (2002); Fisman & Miguel (2007); Truex (2011); Sims et al. (2012)
Λογοδοσία: Henisz (2000); Rose-Ackerman & Truex (2012)	**Πληθωρισμός:** Volkema & Getz (2001); Braun & Di Tella (2004)	**Εκπαίδευση:** Treisman (2000); Truex (2011)
Γραφειοκρατία: Tanzi (1998); Kaufman & Wei (1999); Dreher & Gassebner (2013)	**Νομικό Σύστημα** Theobold (1990); Ades & Di Tella (1997); Ali & Isse (2003); Hessami (2014)	**Εθνοτικός Διαχωρισμός:** Mauro (1995); Easterly & Levine (1996); Treisman (2000)
Συμμετοχή Πολιτών και Ελευθερία Τύπου: Brunetti & Weder (1998); Shen & Williamson (2005); Bhattacharyya & Hodler (2012)	**Δεκτικότητα:** Laffont & N'guessan (1999); Sandholtz & Koetzle (2000); Wei (2000); Paldam (2002)	**Ηθική:** La Porta et al. (1999); Treisman (2000); Garcia-Sanchez et al. (2011)
Ανταγωνισμός: Shleifer & Vishny (1993); Ades & Di Tella (1997); Bjornskov (2012); Bennett et al. (2013)	**Ποινικό Σύστημα:** Shleifer & Vishny (1993); Tanzi (1998)	**Φύλο:** Dollar et al. (2001); Swamy et al. (2001); Chu & Sung (2003); Sung (2012); Esarey & Chirillo (2013)
Αποκέντρωση: Shleifer & Vishny (1993); Rose-Ackerman (1999); Dell'Anno & Teobaldelli (2013); Goel & Saunoris (2014)	**Κατά Κεφαλήν Εισόδημα:** La Porta et al. (1999); Braun & Di Tella (2004); Serra (2006); Ugur (2014)	**Γεωγραφία/Ιστορία** Bloch & Tang (2004); Goel & Nelson (2010)
Ανάθεση Εξουσίας: Klitgaard (1988); Ades & Di Tella (1997); Cartier-Bresson (2000)	**Πολιτικός Ανταγωνισμός** Brunetti & Weder (1998); Montinola & Jackman (2002); Alfano et al. (2013)	**Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού:** Rose-Ackerman & Truex (2012); Sims et al. (2012)
Δημοκρατία: Ades & Di Tella (1997); Kunicova & Rose-Ackerman (2005); Treisman (2007); Arezki & Gylfason (2013)	**Πολιτική Αστάθεια** Leite & Weidmann (1999); Treisman (2000); Persson & Tabellini (2001); Ismail & Rashid (2014)	**Διαδίκτυο και Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση:** Cho & Choi (2004); Shim & Eom (2008), Andersen (2009); Andersen et al. (2011)
Πρόσβαση σε Πληροφορίες: Rose-Ackerman (1996); Evans (1999); Bac (2001); Kolstad & Wiig (2009); Lindstedt & Naurin (2010) Fardigh (2013)	**Φτώχεια:** Evans (1999); Gupta et al. (2002); Justesen & Bjornskov (2014)	**Φυσικοί Πόροι:** Ades & Di Tella (1997); Leite & Weidmann (1999)
Οικονομική Ελευθερία: La Palombara (1994); Paldam (2002); Goel & Nelson (2005)	**Δικαιώματα Ιδιοκτησίας:** Nas et al. (1986); Acemoglu & Verdier (1998)	**Μέγεθος Πληθυσμού:** Fisman & Gatti (2002); Knack & Azfar (2003)

Οικονομική Ανάπτυξη Husted (1999); Paldam (2002); Ali & Isse (2003); Berdiev et al. (2013); Bai et al. (2014)	**Έλεγχος:** Tanzi (1998); Treisman (2000); Djankov et al. (2002); Gerring & Tacker (2005)	**Θρησκεία:** La Porta et al. (1999); Treisman (2000); Paldam (2001); North et al. (2013)
Μέγεθος Κυβέρνησης: Goel & Nelson (1998); Montinola & Jackman (2002); Ali & Isse (2003); Kotera et al. (2012)	**Φορολογία:** Flatters & Bentley Macleod (1995); Tanzi (1998)	**(Επιλεκτική) Μετανάστευση:** Dimant et al. (2013)
Παγκοσμιοποίηση Glynn & Kobrin (1997); Chu & Sung (2003); Sandholtz & Koetzle (2000); Lalountas et al. (2011)	**Trade Openness:** Ades & Di Tella (1999); Sandholtz & Koetzle (2000); Treisman (2000)	**Αστικοποίηση:** Holbrooke & Meier (1992); Treisman (2000)
Κατανομή Εισοδήματος: Husted (1999); Gupta et al. (2002); Paldam (2002); Serra (2006); Gong & Wu (2012)	**Επίπεδο Μισθών:** Rijckeghem & Weder (2001); Tanzi (1998); Lindbeck (1998)	

Πίνακας 2.1 *Αιτιακοί παράγοντες της διαφθοράς (Dimant et al., 2014).*

2.3 Διαφθορά στον δημόσιο τομέα

Γραφειοκρατικά κίνητρα

Μια κατεύθυνση της διεθνούς βιβλιογραφίας που εξετάζει τη διαφθορά στον δημόσιο τομέα επικεντρώνεται στα κίνητρα που φέρεται να έχουν ορισμένοι δημόσιοι υπάλληλοι για να εμπλακούν σε συμπεριφορές σχετικές με τη διαφθορά και τις συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς (Olken & Pande, 2013) Ένα κρίσιμο κίνητρο που διερευνά αυτή η βιβλιογραφία σχετίζεται με τα επίπεδα αποζημίωσης και μισθών στον δημόσιο τομέα. Τα στοιχεία σχετικά με αυτήν τη μεταβλητή ωστόσο, και το μέγεθος επίδρασής της στην εξάπλωση της διαφθοράς, παραμένουν ανάμεικτα. Οι Van Rijckeghem και Weder (2001), σε μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ χωρών, για παράδειγμα, θεωρούν ότι υφίσταται αιτιώδης σχέση μεταξύ των επιπέδων των μισθών και της διαφθοράς. Άλλες μελέτες, από την άλλη, διατηρούν αμφιβολίες σχετικά με τη δύναμη αυτής της σχέσης καθώς και με την κατεύθυνση της αιτιότητας (π.χ. η διαφθορά θα μπορούσε να είναι ένας παράγοντας που οδηγεί σε μειωμένους μισθούς και όχι το αντίστροφο, διότι σε διεφθαρμένες χώρες οι δημόσιοι υπάλληλοι ενδεχομένως να θεωρηθεί ότι κερδίζουν επαρκές εισόδημα από την εμπλοκή τους σε διεφθαρμένες πρακτικές και ως εκ τούτου οι μισθοί τους να διατηρούνται χαμηλοί) (Rose-Ackerman & Søreide, 2012).

Επιπλέον, η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει ότι υπάρχουν σημαντικά ζητήματα σχετικά με τους δείκτες μέτρησης της διαφθοράς όπως και η ύπαρξη μιας σαφούς ανάγκης για μια καινοτομική προσέγγιση στον τρόπο παρακολούθησης και αξιολόγησης των παρεμβάσεων κατά της διαφθοράς. Αυτό το ζήτημα αντικατοπτρίζεται και στη στρατηγική της Παγκόσμιας Τράπεζας για τη διακυβέρνηση και την καταπολέμηση της διαφθοράς (World Bank, 2007), η οποία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «Η χαμηλή αμοιβή μπορεί να συμβάλει στην εμφάνιση συμπεριφορών διαφθοράς στη δημόσια διοίκηση, ιδίως όταν οι συνολικές αποδοχές αποτυγχάνουν να καλύψουν τις καθημερινές ανάγκες των εργαζομένων, όπως συμβαίνει συχνά σε πολλές αφρικανικές χώρες. [..] [Ωστόσο] οι αλλαγές στα επίπεδα μισθών μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά μόνο εάν αποτελούν μέρος μιας συνολικής προσέγγισης για τη μεταρρύθμιση της συμπεριφοράς των δημόσιων υπαλλήλων. Άλλα στοιχεία είναι επίσης απαραίτητα για τη μείωση των διεφθαρμένων πρακτικών». Ένα σημαντικό συμπέρασμα λοιπόν, που προκύπτει από τη βιβλιογραφία είναι η επιτακτική ανάγκη για μεγαλύτερη χρήση ολοκληρωμένων μεταρρυθμίσεων και προσεγγίσεων για την καταπολέμηση της διαφθοράς.

Άλλα γραφειοκρατικά κίνητρα και δομές περιλαμβάνουν επίσης, τις μεθόδους επιλογής των δημόσιων υπαλλήλων, τη συνάφεια των δημόσιων υπαλλήλων με τα καθήκοντα της θέσης και τους εσωτερικούς μηχανισμούς παρακολούθησης και πειθαρχίας, συμπεριλαμβανομένων των ποινών για τους διεφθαρμένους υπαλλήλους αλλά και των κινήτρων για υψηλότερη απόδοση (Khan, 2001). Διερευνώντας τον αντίκτυπο της μεταβλητής

«πρόσληψη βάσει αξιοκρατίας» στη μεταβλητή της «διαφθοράς» σε 35 χώρες σε ολόκληρο τον αναπτυσσόμενο κόσμο, οι Evans και Rauch (2000), βρίσκουν ότι υψηλότερες τιμές στον δείκτη προσλήψεων με βάση την αξία σχετίζονται με χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς. Ωστόσο, βάσει αρκετών ερευνητών, το κατά πόσον η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση βελτιώνει την πραγματική απόδοση παραμένει αβέβαιο.

Οι απλουστευμένοι κανονισμοί (π.χ. για την απόκτηση άδειας ή άλλου νομικού εγγράφου από το κράτος, όπως η άδεια οδήγησης), σύμφωνα με πολλές μελέτες, φαίνεται ότι οδηγούν σε μειωμένες ευκαιρίες για διαφθορά, οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν σε αυξημένο αριθμό νέων επιχειρήσεων και μισθωτή απασχόληση. Ακόμη, έχει προταθεί θεωρητικά και η δημιουργία δομών για την ενθάρρυνση του ανταγωνισμού μεταξύ δημόσιων υπαλλήλων για τη μείωση των επιπέδων διαφθοράς. Για παράδειγμα, εάν οι δημόσιοι υπάλληλοι πρέπει να ανταγωνίζονται μεταξύ τους για τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από τη δωροδοκία από την έκδοση αδειών και άλλων νομικών εγγράφων, αυτοί που βρίσκονται στην άλλη πλευρά αυτής της ανταλλαγής θα αναζητήσουν καταρχήν τη φθηνότερη δωροδοκία που σχετίζεται με την απόκτηση μιας απαιτούμενης υπηρεσίας (Kiselev, 2012). Ωστόσο, δεν υπάρχουν επαρκή τεκμηριωμένα στοιχεία που να επαληθεύουν αυτές τις απόψεις και έτσι, απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να δοθεί μεγαλύτερη ώθηση στον ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν τα γραφειοκρατικά κίνητρα και οι γραφειοκρατικές δομές στη μείωση της διαφθοράς.

Κράτη και αγορές

Από μια μακροοικονομική οπτική, ένα σημαντικό επιχείρημα που αναπτύσσεται στη βιβλιογραφία είναι ότι τα οικονομικά συστήματα στα οποία το κράτος είναι σε μεγάλο βαθμό παρεμβατικό, είναι επίσης πιο επιρρεπή στη διαφθορά. Η λογική υποδηλώνει ότι η μεγάλη συμμετοχή του κράτους στην οικονομια, ειδικά όταν εκλείπουν οι έλεγχοι, οι ισορροπίες και οι ευρύτεροι μηχανισμοί λογοδοσίας, επιτρέπει σε μεμονωμένους πολιτικούς και δημόσιους υπαλλήλους να χειραγωγούν τις αγορές ως μέσο δημιουργίας κερδών μέσω μη ανταγωνιστικών μηχανισμών. Συνήθως, χρησιμοποιούν τέτοιους μηχανισμούς όχι μόνο για προσωπικά τους οφέλη, αλλά και για να οικοδομήσουν μια βάση προστασίας και πολιτικής υποστήριξης. Μάλιστα, οι χώρες σε όλη την Αφρική και τη Λατινική Αμερική έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990, παρείχαν πολλά παραδείγματα αυτής της μορφής διαφθοράς (Bates, 1981; Evans, 1995).

Οι ελλιπείς ή συνεχιζόμενες διαδικασίες οικονομικής απελευθέρωσης παρείχαν επίσης νέες ευκαιρίες για την καπήλευση των δημόσιων πόρων και τη συσσώρευση πλούτου. Ο Van de Walle (2006) περιγράφει αυτό το φαινόμενο στην Αφρική ως το «σύνδρομο μερικής μεταρρύθμισης» και πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι: η οικονομική κρίση ανάγκασε τις ελίτ να αποδεχθούν το αναπόφευκτο των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, αλλά η εφαρμογή τους ήταν άνιση -στην καλύτερη περίπτωση- και χειραγωγήθηκε από ηγέτες που είχαν καταλάβει ότι «θα τους παρέχει νέα είδη παράνομων εσόδων προερχόμενα από τη διαφθορά, καθώς και τη διακριτική ευχέρεια για την εξέλιξη των παράνομων εσόδων αυτών στην οικονομια». Οι ιδιωτικοποιήσεις σε όλη την Ανατολική Ευρώπη και την πρώην Σοβιετική Ένωση, και αργότερα στην Αφρική και στη Λατινική Αμερική, που συχνά εκφυλίστηκαν σε «πειρατεία», αποτελούν αντίστοιχα ένα καλό παράδειγμα αυτής της δυναμικής (Fritz & Rocha Menocal, 2007; Kaufmann & Siegelbaum, 1996; Tangri & Mwenda, 2001).

Ωστόσο, είναι επίσης σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι η κρατική παρέμβαση δεν είχε πάντα ως αποτέλεσμα την εμφάνιση και εξάπλωση τύπων διαφθοράς, επιζήμιων για την ανάπτυξη. Οι εμπειρίες στην Ασία, συμπεριλαμβανομένων των λεγόμενων «τιγρών της Ανατολικής Ασίας» (μαζί με τη Νότια Κορέα, την Ταϊβάν και τη Σιγκαπούρη), και πιο πρόσφατα την Κίνα και το Βιετνάμ, έρχονται σε πλήρη αντίθεση με εκείνες των χωρών της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής που επιδιώκουν την κρατική ανάπτυξη (Evans, 1995; Fritz & Rocha Menocal, 2007; Haggard, 1990). Όπως μάλιστα, υποστήριξε ο Mushtaq Khan (2006, 2009), σε ορισμένες περιπτώσεις, η διαφθορά μπορεί να «ενισχύσει την αγορά» και να επιτρέψει τον κοινωνικό μετασχηματισμό στις αναπτυσσόμενες χώρες - οπότε η εις βάθος κατανόηση των διαφορετικών τύπων της διαφθοράς είναι απαραίτητη.

2.4 Αδύναμοι θεσμοί

Η ύπαρξη αδύναμης διακυβέρνησης είναι μια από τις θεμελιώδεις αιτίες της διαφθοράς. Οι πολιτικές και οικονομικές ευκαιρίες που προσφέρονται σε διαφορετικά πολιτικά συστήματα, καθώς και η ισχύς και η αποτελεσματικότητα των κρατικών, κοινωνικών και οικονομικών θεσμών (Johnston, 2005), διαμορφώνουν τις συνθήκες υπό τις οποίες μπορεί να ευδοκιμήσει η διαφθορά. Συγκεκριμένα, ο συγκεντρωτικός έλεγχος της εξουσίας στον κρατικό μηχανισμό και στους μηχανισμούς λογοδοσίας που είναι ανεπαρκείς, δίνει στους φορείς (ειδικά τις ελίτ) υπερβολική διακριτική ευχέρεια. Αυτή είναι μια από τις βασικές διακρίσεις που εντοπίζουν οι

Acemoglu και Robinson (2011) μεταξύ «κλειστών» και «ανοιχτών» ιδρυμάτων/θεσμών στην ιστορική τους ανάλυση σχετικά με το γιατί ορισμένα κράτη επιτυγχάνουν την προώθηση της ανάπτυξης με την πάροδο του χρόνου ενώ άλλα αποτυγχάνουν.

Μελέτη Περίπτωσης: Κατανοώντας τη λογοδοσία

Η βιβλιογραφία της πολιτικής επιστήμης επισημαίνει τρεις βασικές μορφές λογοδοσίας: 1) κάθετη (εκλογές), 2) οριζόντια (δηλαδή εντός κυβέρνησης - όπως ανώτατα όργανα ελέγχου), και 3) κοινωνική (π.χ. μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) - έλεγχος που ασκείται από τον ελεύθερο τύπο). Επιπλέον, η βιβλιογραφία για τη δημόσια διοίκηση δίνει έμφαση και στη 4) διαχειριστική λογοδοσία - δηλαδή, τη λογοδοσία των χαμηλότερων επιπέδων δημόσιας διοίκησης στα υψηλότερα επίπεδα.

Ενώ και οι τέσσερις αυτές μορφές λογοδοσίας είναι επιθυμητές, ενδέχεται να μην είναι όλες παρούσες ταυτόχρονα. Για παράδειγμα, η διαχειριστική λογοδοσία, η οποία είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της εύρυθμης δομής και λειτουργίας της γραφειοκρατίας, μπορεί να ευδοκιμήσει τόσο σε δημοκρατικά συστήματα όπου η κάθετη λογοδοσία τείνει να είναι ισχυρότερη (π.χ. δημοκρατίες του ΟΟΣΑ), όσο και σε πιο αυταρχικά (π.χ. Κίνα). Από την άλλη πλευρά, αυτές οι διαφορετικές μορφές λογοδοσίας μπορούν να γίνουν πιο αποτελεσματικές όταν αλληλοσυνδέονται. Για παράδειγμα, η κοινωνική λογοδοσία θα έχει μεγαλύτερο βάρος εάν δεν υποστηρίζεται μόνο από την κάθετη λογοδοσία (π.χ. ελεύθερες και δίκαιες εκλογές) αλλά συμπληρώνεται από την κοινοβουλευτική και δικαστική εξουσία που μπορεί να ζητήσουν λογοδοσία από την εκτελεστική εξουσία. Ωστόσο, είναι επίσης σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι ένα τέτοιο εγχείρημα μπορεί να αντιμετωπίσει πολλές δυσκολίες, ειδικά σε πλαίσια όπου τα θεσμικά όργανα διακυβέρνησης είναι αδύναμα, όπως ακριβώς συμβαίνει στο μεγαλύτερο μέρος του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Υπάρχουν όμως και οι εξωτερικές διαστάσεις που αφορούν τη λογοδοσία. Για παράδειγμα, οι υπογράφοντες τη σύμβαση UNCAC ή τη σύμβαση για την καταπολέμηση της δωροδοκίας του ΟΟΣΑ έχουν δεσμευτεί σε διεθνές επίπεδο να μειώσουν τη διαφθορά. Για χώρες που εξαρτώνται ιδιαίτερα από τη διεθνή βοήθεια, η λογοδοσία στους δωρητές-δανειστές έχει επίσης σημασία - όπως φαίνεται στον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζουν οι δωρητές-δανειστές μέσω για παράδειγμα της δημοσιονομικής στήριξης.
Πηγές: Evans (1995); Kolstad et al., (2008); Rocha Menocal & Sharma, (2009).

Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας για τους θεσμούς και τη διαφθορά (Bates, 1981; Chabal & Daloz, 1999; Mwenda, 2006; Sandbrook, 1985) υποστηρίζει ότι η διαφθορά τείνει να είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στα λεγόμενα νεο-πατρογονικά (neo-patrimonial) συστήματα, όπου:

- Υπάρχει αδύναμος διαχωρισμός του δημόσιου από τον ιδιωτικό τομέα, με αποτέλεσμα την εκτεταμένη ιδιωτική διάθεση των δημόσιων πόρων.
- Οι κάθετες σχέσεις (π.χ. ηγέτες-υποστηρικτές) καθώς και οι σχέσεις που βασίζονται στην ταυτότητα (π.χ. συγγένεια, εθνικότητα, θρησκεία) έχουν υπεροχή έναντι των οριζόντιων σχέσεων και των σχέσεων που βασίζονται στα δικαιώματα.
- Η πολιτική οργανώνεται γύρω από την προσωπικότητα ή το σύνδρομο «μεγαλομανίας», που αντικατοπτρίζεται στον υψηλό συγκεντρωτισμό της εξουσίας και στις σχέσεις προστάτη-πελάτη που αναπαράγονται σε ολόκληρη την κοινωνία.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα νεο-πατρογονικά συστήματα είναι συστήματα τα οποία μπορεί να στηρίζουν ή να αντικαθιστούν τη γραφειοκρατική δομή του κράτους, στα οποία τα άτομα με ισχυρές διασυνδέσεις κατέχουν την πραγματική δύναμη, και όχι εκείνοι οι οποίοι κατέχουν τις υψηλότερες θέσεις. Όπως έχουν αναφέρει πολλοί ερευνητές, τα συστήματα αυτά υπονομεύουν συνήθως τους πολιτικούς θεσμούς και το κράτος δικαίου, και έτσι αποτελούν μια διεφθαρμένη (αλλά όχι πάντα παράνομη) πρακτική.

Γενικότερα, η βιβλιογραφία υποδηλώνει ότι οι χώρες που υποβάλλονται σε διαδικασίες πολιτικής και οικονομικής μετάβασης (λόγω αγώνων για πηγές συσσώρευσης, κατανομής πρόσβασης, νομιμότητας κόστους αγοράς κ.λπ.) είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στην εμφάνιση φαινομένων και συμπεριφορών διαφθοράς (Montinola & Jackman, 2002; Rocha Menocal et al., 2008).

Σε τέτοιες ρυθμίσεις, οι επίσημοι και ανεπίσημοι θεσμοί αλληλεπιδρούν με τρόπους που δεν αλληλοενισχύονται και η ανεπίσημη και διεφθαρμένη συμπεριφορά (π.χ. δωροδοκία για λήψη διαβατηρίου ή άδειας οδήγησης ή σε πιο ακραίες περιπτώσεις, επίτευξη συμφωνίας για απόκτηση προνομιακής πρόσβασης ή ευνοϊκοί όροι σχετικά με τον ανταγωνισμό) υπερασπίζεται τους επίσημους κανόνες (π.χ. συμπλήρωση επίσημης αίτησης για άδεια οδήγησης ή ανταγωνισμός για πρόσβαση στην αγορά μέσω επίσημων κυρώσεων και ρυθμιζόμενων διαγωνισμών βάσει σαφών κανόνων που ισχύουν για όλους εξίσου) (Persson et al., 2013; Rocha Menocal et al., 2008). Αυτό συχνά οδηγεί στο φαινόμενο της «κρατικής καπήλευσης – state capture», ένα φαινόμενο που χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει καταστάσεις όπου οι μη κρατικοί φορείς είναι αρκετά ισχυροί, ώστε να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν την κυβερνητική πολιτική και νομοθεσία προς όφελός τους (π.χ. μονοπώλια τηλεπικοινωνιών που μπορούν να αποτρέψουν τον ανταγωνισμό από άλλους προμηθευτές μέσω προνομιακών πολιτικών / κανονισμών που διέπουν την αγορά). Σε μια τέτοια μορφή «κλεπτοκρατίας», η πολιτική ελίτ χρησιμοποιεί τη δύναμή της κυρίως για προσωπικά οφέλη (Evans, 1995; Johnsøn, 2014).

2.5 Διαφθορά, υποκείμενες πολιτικές ρυθμίσεις και σχέσεις εξουσίας

Όπως συζητήθηκε παραπάνω, τα (αδύναμα) ιδρύματα και θεσμοί είναι ένας κρίσιμος παράγοντας που επιτρέπει και πολλές φορές ενδυναμώνει τη διαφθορά. Τα ευρήματα που σχετίζονται με σχέσεις εξουσίας, υποκείμενους πολιτικούς διακανονισμούς και διαφθορά υποστηρίζουν αυτήν τη σχέση. Τις περισσότερες φορές οι ίδιοι οι θεσμοί αντικατοπτρίζουν αυτό το φαινόμενο, δηλαδή τις δυναμικές της εξουσίας και της δύναμης. Η λειτουργικότητα των θεσμών διαμορφώνεται από την κατανομή της εξουσίας στο πολιτικό σύστημα και τα πλεονεκτήματα/μειονεκτήματα που παρέχει η αυτή η κατανομή (North et al., 2013; Putzel & DiJohn, 2012). Ως εκ τούτου, η οπτική του κράτους ως μιας «πολιτικής διευθέτησης» (Khan, 2010) ή «πολιτικής τάξης» (North et al., 2009), η οποία ενσωματώνει ένα σύνολο κεκτημένων συμφερόντων και σχέσεων εξουσίας και καθορίζει τους κανόνες του παιχνιδιού και την πρόσβαση σε πολιτικούς και οικονομικούς πόρους, είναι σημαντική για την κατανόηση των συνθηκών που επιτρέπουν τη διαφθορά σε αυτό το περιβάλλον. Ο πολιτικός διακανονισμός, σύμφωνα με τους Putzel και DiJohn (2012) διαμορφώνει επίσης τις δυνατότητες προοδευτικής θεσμικής αλλαγής και πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Όπως επισημαίνει μεγάλο μέρος αυτής της βιβλιογραφίας που εστιάζει στις σχέσεις εξουσίας και στη φύση του πολιτικού διακανονισμού, η κατανομή των εσόδων που προέρχονται από φαινόμενα διαφθοράς και η προστασία τους, συχνά διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην εξαγορά ομάδων συμφερόντων που μπορούν να απειλήσουν το σύστημα (Acemoglu & Robinson, 2011; Khan, 2006; North et al., 2009; North et al., 2013; Putzel & DiJohn, 2012).

Τα τελευταία 15 χρόνια, ο Khan έχει αναπτύξει ένα έργο, τόσο θεωρητικό όσο και εμπειρικό, που προσπαθεί να εξηγήσει γιατί η διαφθορά φαίνεται ενδημική στις αναπτυσσόμενες χώρες (Khan, 2000a; 2001; 2006; 2010; 2012a; 2012b; 2013). Η ανάπτυξη και οι διαδικασίες οικονομικού μετασχηματισμού συνεπάγονται τη δημιουργία / παγίωση νέων κατηγοριών ιδιοκτητών περιουσιακών στοιχείων. Το κράτος είναι πιθανό να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην οικονομία στις αναπτυσσόμενες χώρες (π.χ. στόχευση επιδοτήσεων / βοήθειας σε νεοφυείς βιομηχανίες για την εκμάθηση νέων τεχνολογιών) και πρέπει να εξαγοράσει τυχόν αναδυόμενους μεσαίους φορείς που αντιτίθενται στον αποκλεισμό, ιδίως όταν αυτοί είναι καλά οργανωμένοι. Αυτό οδηγεί σε αυξημένη διαφθορά, πολιτικά και οικονομικά, δύο τομείς βαθιά συνυφασμένους (Khan, 2006).

Μια άλλη βασική πρόκληση που αντιμετωπίζουν τα αναπτυσσόμενα κράτη είναι αυτή της διατήρησης της πολιτικής και κοινωνικής σταθερότητας, ιδίως στο πλαίσιο των περιορισμένων δημοσιονομικών πόρων. Η διατήρηση της σταθερότητας και η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής σε οποιαδήποτε χώρα απαιτεί συνήθως, μεταξύ άλλων, την ανακατανομή των βασικών δημοσιονομικών πόρων σε ομάδες που ήταν ή παραμένουν περιθωριοποιημένες. Ωστόσο, σε χώρες με αδύναμη οικονομική βάση καθώς και άλλες θεσμικές αδυναμίες, υπάρχει πολύ λίγος δημοσιονομικός χώρος για την απαιτούμενη ανακατανομή. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τον οποίο τα δίκτυα προστάτη-πελάτη με επιλεκτικές εκλογές θεωρούνται σημαντικά για τη συνεχή πολιτική υποστήριξη και, τελικά, την πολιτική επιβίωση, και ασκούν τέτοια δύναμη. Αυτή η δυναμική που βασίζεται στην προστασία είναι εγγενώς διεφθαρμένη, διότι συνεπάγεται τη μεταφορά πόρων προς όφελος συγκεκριμένων ομάδων, εκτός ή και παράλληλα με τα επίσημα κανάλια δημόσιων δαπανών, ενώ παράλληλα ωφελεί τους πολιτικούς προστάτες. Από αυτήν την άποψη, η κατανομή των εσόδων που ενδεχομένως προέρχονται και από φαινόμενα διαφθοράς σε κράτη τα οποία πρέπει να διατηρήσουν τη σταθερότητα σε ένα πλαίσιο σοβαρών δημοσιονομικών περιορισμών, μπορεί να θεωρηθεί ως μια ζωτική λειτουργική απαίτηση παρά ως παθολογία (Khan, 2006; 2010). Όπως σημείωσε ο DiJohn (2011), στην Αφρική ειδικότερα, τα οικονομικά

οφέλη από φαινόμενα διαφθοράς υπήρξαν ένας από τους κύριους μηχανισμούς μέσω των οποίων διατηρείται η πολιτική σταθερότητα και τάξη.

Σύμφωνα με τον Khan (2009; 2012α), αυτό που έχει σημασία δεν είναι τόσο η διαφθορά αυτή καθαυτήν, αλλά το αν τα έσοδα που προκύπτουν από αυτήν, αυξάνουν ή μειώνουν την αξία και συνεπώς εάν η διαφθορά είναι μικρή ή αντ' αυτού επιτρέπει την πρωτογενή συσσώρευση πλούτου και την ταχεία ανάπτυξη. Εάν λοιπόν, οι ελίτ (οικονομική, πολιτική, κοινωνική) τελικά χρησιμοποιήσουν τη δύναμη και την επιρροή τους για να ενθαρρύνουν μεγαλύτερο οικονομικό διαρθρωτικό μετασχηματισμό ή για να εδραιώσουν την προνομιακή τους θέση και την πρόσβαση σε ευκαιρίες διαφθοράς, θα καθορίσει το εάν τα επεισόδια ανάπτυξης - ρυθμοί ανάπτυξης μπορούν να κεφαλαιοποιηθούν ή να μειωθούν (Pritchett & Werker, 2012). Ο Khan απεικονίζει αυτές τις δυναμικές με μελέτες περιπτώσεων σχετικά με συστήματα αύξησης της αξίας όπως στη Νότια Κορέα, τη Μαλαισία και την Ταϊλάνδη, έναντι συστημάτων που χαρακτηρίζονται από μειωμένη αξία, όπως στην Ινδία.

2.6 Διαφθορά και δημοκρατία - εκλεκτορικός ανταγωνισμός

Αυτή η ενότητα διερευνά το ζήτημα σχετικά με το εάν οι διάφοροι τύποι πολιτικών καθεστώτων και ειδικότερα η δημοκρατία, επηρεάζουν τη διαφθορά. Στη διεθνή βιβλιογραφία, υπάρχει κάποια θετική και μακροπρόθεσμη συσχέτιση μεταξύ της εγκαθιδρυμένης δημοκρατίας και της υψηλότερης ποιότητας διακυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένων των χαμηλότερων επιπέδων διαφθοράς στις αναπτυγμένες χώρες (Acemoglu & Robinson, 2011; Rocha Menocal, 2013). Επισημαίνεται επίσης, η ύπαρξη μακροπρόθεσμης σχέσης μεταξύ των ελεύθερων και ανεξάρτητων μέσων ενημέρωσης και των μειωμένων επιπέδων διαφθοράς. Για παράδειγμα, οι Brunetti και Weder (2003) βρήκαν αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με την ύπαρξη σημαντικής αιτιώδους σχέσης μεταξύ της μεγαλύτερης ελευθερίας του Τύπου και της λιγότερης διαφθοράς σε μια συγκριτική μελέτη χωρών. Αυτή η σχέση ισχύει και όταν χρησιμοποιούνται διαφορετικοί δείκτες μέτρησης τόσο για τη διαφθορά όσο και για την ελευθερία του Τύπου. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και άλλες μελέτες, όπως αυτή των Rose-Ackerman και Søreide (2012).

Όπως αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, εν μέρει βασισμένοι σε αυτό το γεγονός, από τη δεκαετία του 1980 η μετάβαση στη δημοκρατία στον αναπτυσσόμενο κόσμο θεωρείται ισχυρό προπύργιο ενάντια στη διάδοση της διαφθοράς. Ωστόσο, τα εμπειρικά στοιχεία αποδίδουν μια διαφοροποιημένη εικόνα μεταξύ των εγκαθιδρυμένων δημοκρατιών στον αναπτυγμένο κόσμο και εκείνων που εγκαθιδρύονται πιο πρόσφατα. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, τα πολιτικά συστήματα σε μεταβατικά και υβριδικά καθεστώτα παρουσιάζουν συχνά χειρότερα επίπεδα διαφθοράς από τα πλήρως δημοκρατικά ή πλήρως αυταρχικά καθεστώτα (Lambsdorff, 2005; Montinola & Jackman, 2002).

Η δημοκρατία και το πολιτικό σύστημα γενικότερα, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την πρόβλεψη των επιπέδων διαφθοράς. Οι Kaufman και Kraay (2016) εξέτασαν τη συσχέτιση μεταξύ της μεταβλητής «φωνή και λογοδοσία» και του ελέγχου της διαφθοράς σε 192 χώρες το 2014. Η μεταβλητή της «φωνής και λογοδοσίας» αναφέρεται στο ποσοστό επιλογής της κυβέρνησης από τους πολίτες, ενώ ο έλεγχος της διαφθοράς αναφέρεται στην αντίληψη των πολιτών σχετικά με τη διαφθορά. Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η συσχέτιση μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών είναι πολύ ισχυρή και συμπεραίνουν ότι όντως η δημοκρατία μειώνει τα ποσοστά διαφθοράς σε μια χώρα. Μερικές άλλες μελέτες εστιάζονται όχι στην υφιστάμενη κατάσταση της δημοκρατίας, αλλά στη διάρκεια και τη σταθερότητα της δημοκρατίας σε μια χώρα. Ο Pellegrini (2011) εξετάζοντας ένα δείγμα από 107 χώρες διαπίστωσε ότι μια χρονική περίοδος κατ' ελάχιστο 10 ετών δημοκρατίας, αλλά όχι πάνω από 45 έτη συνεχιζόμενης δημοκρατίας, οδηγεί σε μείωση της διαφθοράς.

Τα στοιχεία σχετικά με την επίδραση της αποκέντρωσης στη διαφθορά παραμένουν επίσης ανάμεικτα. Θεωρητικά, η αποκέντρωση έχει ως στόχο να φέρει την κυβέρνηση και τους παρόχους υπηρεσιών «πιο κοντά στους ανθρώπους». Αυτό με τη σειρά του αναμένεται να συμβάλει στην προώθηση της δημοκρατίας σε τοπικό επίπεδο, στην ενίσχυση της λογοδοσίας και στη μείωση της διαφθοράς. Πάνω σε αυτή ακριβώς τη βάση η διεθνής κοινότητα έχει υιοθετήσει μεταρρυθμίσεις αποκέντρωσης ήδη από τη δεκαετία του 1990. Ωστόσο, η αποκέντρωση δεν αποτελεί μια γραμμική διαδικασία. Όπως υποδηλώνει η έρευνα σχετικά με τη σχέση μεταξύ αποκέντρωσης και διαφθοράς, δεν πρέπει να υποτεθεί ότι οι τοπικές μορφές διακυβέρνησης είναι αυτόματα πιο δημοκρατικές και λιγότερο διεφθαρμένες (Connerley et al., 2010). Στην πραγματικότητα, η αποκέντρωση μπορεί να σχετίζεται με περισσότερες ή τουλάχιστον πιο αποκεντρωμένες μορφές διαφθοράς. Αυτό συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό επειδή, σε τοπικό επίπεδο, οι επίσημοι κανόνες συνεχίζουν να ανταγωνίζονται τις άτυπες αντιλήψεις με τρόπους που δεν αλληλοενισχύονται και αποδυναμώνονται ακόμα περισσότερο οι ήδη αδύναμοι μηχανισμοί λογοδοσίας (Booth & Fritz, 2008).

Οι εκλογές αποτελούν ένα σημαντικό στοιχείο της δημοκρατικής διακυβέρνησης και για μεγάλο χρονικό διάστημα η διεθνής κοινότητα είχε διαμορφώσει μεγάλες προσδοκίες για την ικανότητά τους να προωθήσουν μεγαλύτερη λογοδοσία. Ωστόσο, η εικόνα που εμφανίζεται από πολλές ερευνητικές μελέτες είναι και πάλι αμφιλεγόμενη. Οι εκλογές είναι πιθανό να δημιουργήσουν δυναμικές που μπορούν να ευνοήσουν τη διαφθορά μέσω, για παράδειγμα, της πολιτικής προστασίας –και της αγοράς ψήφων – δηλαδή πελατειακών σχέσεων (Fox, 1994; Kolstad et al., 2008; Rocha Menocal, 2005).

Τα ίδια τα εκλογικά συστήματα είναι δυνατό να έχουν διαφορετικό αντίκτυπο στη διαφθορά με βάση τα είδη κινήτρων και τη δυναμική που δημιουργούν. Η έρευνα δείχνει ότι τα συστήματα αναλογικής αντιπροσώπευσης (PR), ειδικά αυτά που είναι κλειστών καταλόγων, τείνουν να είναι πιο επιρρεπή στη διαφθορά από ότι τα συστήματα πολυφωνίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι δεσμοί λογοδοσίας μεταξύ ψηφοφόρων και εκλεγμένων πολιτικών είναι πιο αδύναμοι και λιγότερο άμεσοι, και έτσι η διαφθορά είναι πιο εύκολο να αποσιωπηθεί. Από την άλλη πλευρά, τα συστήματα αναλογικής αντιπροσώπευσης έχει αποδειχθεί ότι είναι πιο πιθανό να παράγουν δημόσια αγαθά, αφού είναι λιγότερο επιρρεπή στην πολιτική «χοιρινό βαρέλι – pork barrel politics» ή αλλιώς στην κατανομή των κυβερνητικών δαπανών για τοπικά έργα που αποσκοπούν στη μεταφορά πόρων σε μια συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια προκειμένου να διατηρηθεί η εκλογική υποστήριξη στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια (Kunicova & Rose-Ackerman, 2005; Persson et al., 2003).

Ένας ακόμα τομέας έρευνας που έχει αρχίσει να αναδύεται πρόσφατα επικεντρώνεται στην εκλογική πρακτική ή στη χειραγώγηση της εκλογικής διαδικασίας με τρόπους που ωφελούν συγκεκριμένους υποψηφίους ή/και πολιτικά κόμματα έναντι άλλων, και δημιουργούν ένα αβέβαιο πεδίο ανταγωνισμού. Η εκλογική παράβαση περιλαμβάνει μια ποικιλία δραστηριοτήτων, που κυμαίνονται, από την τοποθεσία των κέντρων ψηφοφορίας έως τον εκφοβισμό τους. Πολλές δραστηριότητες σχετίζονται επίσης με τη διαφθορά, συμπεριλαμβανομένης, για παράδειγμα, της κατάχρησης ή της εκμετάλλευσης των δημόσιων πόρων, της αγοράς ψήφων ή και της παράνομης χρηματοδότησης εκστρατειών. Η κακή αυτή εκλογική πρακτική εξελίσσεται σε αυξανόμενο πρόβλημα στις αναδυόμενες δημοκρατίες σε όλο τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Αν και εξακολουθεί να είναι στα σπάργανα, τόσο ως προς τη διαμόρφωση θεωρίας όσο και ως προς τη δημιουργία αποδεικτικών στοιχείων, αυτή η βιβλιογραφία έχει αρχίσει να διατυπώνει μερικές ενδιαφέρουσες υποθέσεις και ευρήματα. Το βασικό επιχείρημα, υποστηριζόμενο από ορισμένα δεδομένα προερχόμενα από την ανατολική Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική και την υποσαχάρια Αφρική, είναι ότι η κακή εκλογική πρακτική συνδέεται στενότερα με τα συστήματα πολυφωνίας παρά με τα συστήματα αναλογικής αντιπροσώπευσης (Birch, 2007).

Το συμπέρασμα που απορρέει από αυτή τη βιβλιογραφία είναι ότι κανένα εκλογικό σύστημα δεν είναι τέλειο - υπάρχουν πάντα σχέσεις ανταλλαγής σε κάθε σύστημα (π.χ. προσωπική επιρροή εναντίον συνοχής των κομμάτων, λογοδοσία στους ψηφοφόρους έναντι λογοδοσίας στο κόμμα, κίνητρα για πολιτικές «χοιρινό βαρέλι – pork barrel politics» έναντι της διαφθοράς, παροχή δημόσιων αγαθών έναντι παροχής πιο στοχευμένων κ.λπ.) (Rocha Menocal, 2011).

2.7 Διαφθορά και φυσικός πλούτος

Υπάρχει πλούσια διεθνής βιβλιογραφία γύρω από τη λεγόμενη «κατάρα των πόρων». Αρκετά στοιχεία από όλο τον αναπτυσσόμενο κόσμο δείχνουν ότι οι χώρες που είναι πλούσιες σε φυσικούς πόρους τείνουν επίσης να είναι πιο διεφθαρμένες και να διαθέτουν «κακές» κυβερνήσεις, εν μέρει λόγω της δυναμικής και των κινήτρων που τείνουν να δημιουργούν οι εξορυκτικοί-φυσικοί πόροι για τις κυβερνώσες ελίτ (Acemoglu & Johnson, 2005; Humphreys et al., 2007; Vicente, 2010).

Τα ευρήματα από την έρευνα σχετικά με την πολιτική οικονομια της διαχείρισης των πόρων επισημαίνουν ότι η αυξημένη αυτονομια του κράτους από τους πολίτες μειώνει την ανάγκη για τους κρατικούς ηγέτες να αναπτύξουν μακροχρόνιες πολιτικές σχέσεις ευρείας βάσης με διάφορες ομάδες μέσα στην κοινωνία (Sogge, 2006). Η διεθνής βιβλιογραφία ακόμη, αναφέρει ότι η αφθονία του πετρελαίου και των διαμαντιών, καθώς και άλλων ορυκτών όπως ο χρυσός, υπήρξε κύριος παράγοντας για την υπονόμευση της λογοδοσίας, την αποσυναρμολόγηση της σχέσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας και τη δυνατότητα εκείνων που κυβερνούν να διοικούν τεράστια δίκτυα υποστήριξης, χωρίς όμως να φροντίζουν τον πληθυσμό γενικότερα. Μεταξύ άλλων, το γεγονός ότι το κράτος δεν βασίζεται στους πολίτες του για να συγκεντρώσει έσοδα, βοηθά στη δημιουργία ευρείας αντίληψης ότι οι δημόσιες υπηρεσίες αποτελούν μια μορφή «χάρης» εκ μέρους του κράτους και όχι απαιτητό δικαίωμα και ως εκ τούτου υπονομεύει βαθιά τις κάθετες διαδικασίες λογοδοσίας (Moore, 2004; Unsworth, 2010). Η περίπτωση της Αγκόλα αποτελεί ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα για αυτό το φαινόμενο.

Επιπλέον, ο τρόπος διανομής των ορυκτών και των εξορυκτικών εσόδων μπορεί να έχει σημαντική επίδραση στις συγκρούσεις μεταξύ διαφόρων ομάδων συμφερόντων και θέτει προκλήσεις για την ειρηνική συνύπαρξη των ομάδων μέσα στην κοινωνία (Collier, 2006; DiJohn, 2002; Le Billon, 2012; Williams, 2010).

Μελέτη Περίπτωσης: Η πολιτική οικονομια του ορυκτού πλούτου στην Αγκόλα

Η Αγκόλα παραμένει έως και σήμερα μια από τις χώρες με τις πιο κακές κυβερνήσεις στον κόσμο, παρά τα θεαματικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης τα τελευταία 10 χρόνια. Αυτή η ανάπτυξη, που οφείλεται κυρίως στο πετρέλαιο και τα διαμάντια, συχνά σε συνεργασία με μεγάλες, διεθνείς εταιρείες του ιδιωτικού τομέα, δεν ήταν ευρεία και δεν ωφέλησε την πλειονότητα του πληθυσμού. Η εξουσία και οι πόροι παραμένουν σε μεγάλο βαθμό συγκεντρωμένοι στα χέρια του κυβερνώντος κόμματος (το Λαϊκό Κίνημα για την Απελευθέρωση της Αγκόλας) και η εκτελεστική εξουσία όπως και το πολιτικό σύστημα συνεχίζουν να ευνοούν τις πελατειακές σχέσεις και τη διαφθορά.

Επιπλέον, παρά τον αυξανόμενο αριθμό πρωτοβουλιών τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο για την αύξηση της διαφάνειας σε αυτόν τον τομέα, όπως π.χ. η εκστρατεία Δημοσίευσης του τι δαπανάται (Publish What You Pay campaign) και η Πρωτοβουλία Διαφάνειας Εξορυκτικών Βιομηχανιών (Extractive Industries Transparency Initiative - EITI), η διαχείριση των εσόδων από το πετρέλαιο και την εξόρυξη άλλων ορυκτών πόρων παραμένει αδιαφανής χωρίς να υπόκειται σε κάποια μορφή ελέγχου και λογοδοσίας. Από αυτήν την άποψη, όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές, η ευθύνη δεν μπορεί να ανήκει μόνο στις κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών.

Η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει ότι ένα σύνολο παραγόντων είναι αυτό που επιδρά στον αναπτυξιακό αντίκτυπο των φυσικών πόρων όπως ο ιδιωτικός τομέας (Kolstad et al., 2008; Mehlum et al., 2006). Άλλωστε, όπως έχουν ισχυριστεί αρκετοί αναλυτές, οι ξένες εταιρείες αντιμετωπίζουν συχνά κίνητρα για διεφθαρμένες συμπεριφορές συμπεριλαμβανομένης, για παράδειγμα, της δωροδοκίας υπαλλήλων για τη σύναψη συμβάσεων. Επιπλέον, σύμφωνα με τους Hodges (2004) και Sogge (2006) οι πετρελαϊκές εταιρείες και άλλες διεθνείς εταιρείες είναι σημαντικοί πρωταγωνιστές στην προώθηση της φοροαποφυγής και της φοροδιαφυγής, αφού οι πρακτικές τους ενίσχυσαν ενέργειες διαφθοράς σε διάφορες χώρες. Έτσι, οι παγκόσμιοι παράγοντες (κακής) διακυβέρνησης διαδραματίζουν αντίστοιχα σημαντικό ρόλο στην υπονόμευση της ανάγκης ενός κράτους να συγκεντρώνει έσοδα μέσω των πολιτών του και στην αποδυνάμωση των σχέσεων λογοδοσίας μεταξύ κράτους και κοινωνίας.
Πηγή: (Hodges 2004).

2.8 Η διαφθορά ενσωματωμένη στις κοινωνικές σχέσεις

Οι εθνογραφικές προσεγγίσεις σχετικά με τη μελέτη του φαινομένου της διαφθοράς επικεντρώνονται στη σημασία των κοινωνικοπολιτισμικών κανόνων και πρακτικών για την κατανόηση της διεφθαρμένης συμπεριφοράς, τονίζοντας ότι η κουλτούρα αποτελεί μια δυναμική κοινωνική δομή που αλληλεπιδρά με το ευρύτερο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον. Τρία είναι τα βασικά ευρήματα που προκύπτουν από αυτό το είδος εθνογραφικής έρευνας σχετικά με τη λειτουργία των δημόσιων διοικήσεων, ειδικά στην Αφρική (Anders, 2005; Blundo & Olivier de Sardan, 2006).

Πρώτον, υπάρχουν ενδείξεις ότι ο δημόσιος τομέας σε ορισμένες υποσαχάριες αφρικανικές χώρες βρίσκεται σε διαδικασία «άτυπης ιδιωτικοποίησης». Αντί κάτι τέτοιο όμως να υποδηλώνει την απουσία κανόνων, αυτή η διαδικασία χαρακτηρίζεται από την παρουσία πλήθους πολύπλοκων de facto κανόνων που έρχονται σε αντίθεση με τους επίσημους κανόνες και συχνά περιπλέκουν τα όρια μεταξύ νόμιμων και παράνομων πρακτικών.

Δεύτερον, τα όρια μεταξύ διεφθαρμένων πρακτικών και άλλων συμπεριφορών ή ενεργειών είναι συχνά δύσκολο να προσδιοριστούν, καθώς η διαφθορά βρίσκεται ενσωματωμένη σε ευρύτερες καθημερινές πρακτικές που ενώ δεν χαρακτηρίζονται ως διεφθαρμένες, εντούτοις διευκολύνουν και νομιμοποιούν τη διαφθορά. Τα διαδραστικά και δυναμικά δίκτυα δε, αποτελούν ένα διαδεδομένο χαρακτηριστικό του κοινωνικού τοπίου στην Αφρική και συνιστούν ουσιαστικό στοιχείο των καθημερινών στρατηγικών και πολιτικών που υιοθετούν και χρησιμοποιούν οι δημόσιες υπηρεσίες. Αυτό υπογραμμίζει την κανονιστική σημασία των κοινωνικών δεσμών ή την ηθικά επιτακτική ανάγκη να βοηθήσουμε τους «δικούς μας» (Anders, 2005; Olivier de Sardan, 1999). Η εξατομίκευση των σχέσεων με τους δημόσιους υπαλλήλους είναι επομένως μια προληπτική στρατηγική, που

απαιτεί συνεχή επένδυση με τη μορφή υλικών και μη υλικών δώρων για την παροχή ασφάλειας έναντι μελλοντικών αναγκών (Blundo & Olivier de Sardan, 2006; Sissener, 2001). Η τοποθέτηση ορισμένων μορφών διαφθοράς στο πλαίσιο της κοινωνικής ανταλλαγής έρχεται σε αντίθεση με την απλοϊκή έννοια των διεφθαρμένων δημόσιων υπαλλήλων που αναζητούν το ατομικό κέρδος (Sissener, 2001).

Τέλος, η κοινωνική συμπεριφορά, μαζί με το ερώτημα σχετικά με το αν μια διεφθαρμένη πρακτική θεωρείται ή όχι νόμιμη, πρέπει να γίνει κατανοητή στο πλαίσιο αυτό, καθώς σχετίζεται τόσο με τον βαθμό όσο και με τις περιστάσεις (Blundo & Olivier de Sardan, 2006, Sissener, 2001). Για παράδειγμα, η ευνοιοκρατία στις δημόσιες υπηρεσίες ενώ καταγγέλλεται ευρέως, θεωρείται ότι έχει κοινωνική νομιμότητα. Επομένως, η παράνομη διαφθορά είναι συχνά αυτή που αντιβαίνει στις κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με την υπερβολή, την απληστία, τον ατομικισμό (δηλ. όπου τα οφέλη δεν αναδιανέμονται) ή τη διαφθορά που συνεπάγεται κλοπή ιδιωτικών και όχι δημόσιων πόρων (Blundo & Olivier de Sardan, 2006, Chabal & Daloz, 1999, Olivier de Sardan, 1999, Sissener, 2001).

2.9 Διαφθορά και διεθνής βοήθεια

Όπως αναφέρουν οι Fritz και Kolstad (2008), αρκετές μελέτες έχουν εξετάσει το πώς οι ροές διεθνούς βοήθειας επηρεάζουν το επίπεδο διαφθοράς στις χώρες - εταίρους. Μια θεωρητική προσέγγιση για αυτούς τους τύπους μελετών είναι ότι η διεθνής βοήθεια είναι ένας τύπος απροσδόκητου εσόδου, που μπορεί να προκαλέσει ανταγωνισμό μεταξύ ομάδων συμφερόντων και ατόμων για την απόκτηση μέρους αυτού, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αυξημένων δραστηριοτήτων για επιδίωξη παράνομων εσόδων και ως εκ τούτου εμφάνιση φαινομένων διαφθοράς.

Τα στοιχεία από οικονομετρικές μελέτες μεταξύ χωρών σχετικά με το εάν η διεθνής βοήθεια προκαλεί διαφθορά παραμένει ασαφής. Διενεργώντας μια σειρά εμπειρικών δοκιμών μεταξύ των χωρών, ο Knack (2001) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όντως η διεθνής βοήθεια σχετίζεται θετικά με τη διαφθορά. Ωστόσο, σε μια άλλη ποσοτική ανάλυση, ο Tavares (2003) διαπιστώνει ότι η διεθνής βοήθεια μειώνει τη διαφθορά. Περαιτέρω, οι Dalgaard και Olsson (2006) βρίσκουν ότι η διεθνής βοήθεια μειώνει τη διαφθορά σε χαμηλά επίπεδα βοήθειας αλλά την αυξάνει σε υψηλά επίπεδα βοήθειας.

Παρόλο που δεν υπάρχει σαφής ένδειξη ότι η διεθνής βοήθεια αυξάνει τη διαφθορά, υπάρχουν ενδείξεις ότι η διεθνής βοήθεια μπορεί να προκαλέσει διαφθορά σε χώρες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και επίσης ότι συγκεκριμένες πρακτικές των δανειστών ενδέχεται να αυξήσουν τα ποσοστά της διαφθοράς. Ο Svensson (2000) πραγματοποίησε μια συγκριτική μελέτη μεταξύ χωρών και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διεθνής βοήθεια αλληλεπιδρά με το επίπεδο της εθνοτικής κατάτμησης σε μια χώρα. Διαπιστώνει ότι η διεθνής βοήθεια αυξάνει τη διαφθορά σε χώρες των οποίων ο πληθυσμός είναι κατατμημένος, ενώ μειώνει τη διαφθορά σε πιο ομοιογενείς χώρες. Με άλλα λόγια, όπου υπάρχουν πολλές διαφορετικές ομάδες συμφερόντων οι οποίες ανταγωνίζονται για τους πόρους που αντιπροσωπεύει η ενίσχυση αυτή, η βοήθεια φαίνεται ότι έχει περισσότερες πιθανότητες να έχει επιβλαβείς συνέπειες όσον αφορά την αναζήτηση παράνομων εσόδων και της εμφάνισης φαινομένων διαφθοράς.

Ομοίως, ορισμένες πρακτικές των δανειστών φαίνεται να έχουν οδηγήσει σε φαινόμενα διαφθοράς. Διεθνώς, έχουν παρατηρηθεί πολλές περιπτώσεις διαφθοράς σε ό,τι αφορά τα έργα βοήθειας. Ένα συχνά χρησιμοποιούμενο παράδειγμα είναι οι πιέσεις για ιδιωτικοποιήσεις που προκαλούνται από τους δανειστές, τις οποίες πολλές φορές έχουν εκμεταλλευτεί οι εγχώριες ελίτ προκειμένου να πλουτίσουν. Ο χαλαρός έλεγχος και παρακολούθηση των δανειστών που χαρακτηρίζουν το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπιστικής βοήθειας, αυξάνουν επίσης τις πιθανότητες εμφάνισης φαινομένων διαφθοράς (Schultz & Søreide, 2006). Η συμπεριφορά των δανειστών ή τα προνόμια στις χώρες εταίρους – όπως οι φορολογικές απαλλαγές των δανειστών – είναι πιθανό επίσης να συμβάλουν στην υπονόμευση των κοινωνικών κανόνων, αντί να συμβάλουν για παράδειγμα, στην οικοδόμηση της φορολογικής συμμόρφωσης.

Ορισμένες μελέτες έχουν επίσης υποστηρίξει ότι η συνεχής υποστήριξη των δανειστών σε διεφθαρμένες (και συχνά αυταρχικές) κυβερνήσεις / κράτη βοήθησε στη διατήρηση και την ανατροφοδότηση της διαφθοράς και την εδραίωση της δύναμής τους ακόμη περισσότερο. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη σχετικά με τη Μοζαμβίκη, ο Hanlon (2004) υποστηρίζει ότι, προκειμένου να επιτύχουν άλλους στόχους, οι δανειστές είχαν ουσιαστικά «κλείσει τα μάτια» στη διαφθορά και ενθάρρυναν την κρατική καπήλευση. Οι Tangri και Mwenda (2006) παρουσιάζουν ένα παρόμοιο επιχείρημα για την περίπτωση της Ουγκάντα. Σύμφωνα με αυτούς, η διεθνής βοήθεια παρείχε στην κυβέρνηση δημόσιους πόρους για να διατηρήσει τη βάση προστασίας του καθεστώτος, το οποίο, όπως υποστηρίζουν, βοήθησε στη στήριξη ενός διεφθαρμένου κράτους.

Μια σημαντική επίπτωση από αυτό είναι ότι η πίεση εκταμίευσης και η ανάγκη για ιστορίες επιτυχίας (success stories) μπορεί να έχουν επιζήμια αποτελέσματα και να επιφέρουν αύξηση των φαινομένων διαφθοράς, επειδή δημιουργούν δυναμικές και κίνητρα για να συνεχίσουν να παρέχουν κεφάλαια στις κυβερνήσεις ανεξάρτητα από το αν είναι διεφθαρμένες ή και επιρρεπείς σε κατάχρηση των πόρων ενίσχυσης (Easterly, 2001). Το θέμα παραμένει επίκαιρο μέχρι και σήμερα, δεδομένου ότι οι δανειστές επικεντρώνονται στην επίδειξη των αποτελεσμάτων και της αξίας των χρημάτων βραχυπρόθεσμα και όχι στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα (Unsworth, 2010).

Μια άλλη προσέγγιση της έρευνας αναφέρει ότι η διεθνής βοήθεια δεν δημιουργεί πάντα κίνητρα που προωθούν τη διαφθορά. Όπως ισχυρίστηκε ο Paul Collier (2006), σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι χώρες εξαρτώνται περισσότερο από τη διεθνή βοήθεια, η βοήθεια μπορεί στην πραγματικότητα να βοηθήσει στον περιορισμό της διαφθοράς, επειδή συνοδεύεται από ορισμένες προϋποθέσεις και μεταρρυθμίσεις. Η Μοζαμβίκη είναι δυνατό να θεωρηθεί ως παράδειγμα αυτού, αφού από τη δεκαετία του 1990, η αυξανόμενη εξάρτηση από τους δανειστές σχετικά με θέματα βοήθειας (κυρίως στη γενική δημοσιονομική στήριξη (General Budget Support - GBS) σε αντίθεση με τη βοήθεια που βασίζεται στο πλήθος των βραχυπρόθεσμων έργων) είχε θετικό αντίκτυπο στην ποιότητα της διακυβέρνησης (Batley et al., 2006). Όπως σημείωσαν οι Hodges και Tibana (2004), μέσω του πολιτικού διαλόγου και των προϋποθέσεων που σχετίζονται με τη γενική δημοσιονομική στήριξη και την τομεακή υποστήριξη, οι δανειστές έχουν επηρεάσει σαφώς την ατζέντα της κυβέρνησης, ενθαρρύνοντας μεταρρυθμίσεις ακόμη και σε τομείς όπως η διακυβέρνηση και η διαχείριση του δημόσιου τομέα, όπου δεσπόζουν τα ελίτ συμφέροντα.

Βιβλιογραφία

Acemoglu, D., & Johnson, S. (2005). Unbundling Institutions. *Journal of Political Economy, 113*(5), 994-995.

Acemoglu, D., & Robinson, J. (2011). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown Publishers.

Acemoglu, D., & Verdier, T. (1998). Property rights, corruption and the allocation of talent: A general equilibrium approach. *The Economic Journal, 108,* 1381-1403.

Ades, A., & Di Tella, R. (1997). Nationals Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic. *Economic Journal*, *107*(443), 1023-1042.

Ades, A., & Di Tella, R. (1999). Rents, competition, and corruption. *American Economic Review, 89*(4), 982-994.

Anders, G. (2005). *Civil Servants in Malawi: Cultural Dualism, Moonlighting and Corruption in the Shadow of Good Governance*. PhD thesis. Rotterdam: University of Rotterdam.

Andersen, T. (2009). *E-Goverment as an anti-corruption strategy. Information Economics and Policy*, 201-210.

Andersen, T., Bentzen, J., Dalgaard, C., & Selaya, P. (2011). Does the Internet Reduce Corruption? Evidence from US. States and across Countries. *The World Bank Economic Review, 25*(3), 387-417.

Arezki, R., & Gyfalson, T. (2013). Resource Rents, Democracy, Corruption, and Conflict: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Journal of African Economies, 22*(4), 552-569.

Bates, R. (1981). *Markets and States in Tropical Africa: The Political Basis of Agricultural Policies*. Berkeley, CA: University of California Press.

Batley, R., Bjørnestad, L., & Cumbi, A. (2006). *Evaluation of General Budget Support – Mozambique Country Report*. Birmingham: University of Birmingham.

Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (2012). *Media Freedom and Democracy: Complements or Substitutes in the Fight against Corruption?* CSAE Working Paper(2).

Birch, S. (2007). Electoral Systems and Electoral Misconduct. *Comparative Political Studies*, *40*(12), 1533-1556.

Blundo, G., & Oliver de Sardan, J. (2006). *Everyday Corruption and the State: Citizens and Public Officials in Africa*. London: Zed Books.

Brunetti, A., & Weder, B. (2003). A Free Press is Bad News for Corruption. *Journal of Public Economics, 87*(7-8), 1801-1824.

Chabal, P., & Daloz, J. (1999). *Africa Works: Disorder as Political Instrument*. OXford: James Currey.

Cho, Y., & Choi, B. (2004). E-Goverment to Combat Corruption: The Case of Seoul Metropolitan Goverment. *International Journal of Public Administration, 27*(10), 719-735.

Collier, P. (2006). Is Aid Oil? An Analysis of Whether Africa Can Absorb More Aid. *World Development, 34*(9), 1482-1497.

Connerley, E., Eaton, K., & Smoke, P. (2010). *Making Decentralization Work: Democracy, Development, and Security*. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Dalgaard, C., & Olsson, O. (2006). *Windfall Gains, Political Economy, and Economic Development. Working Papers in Economics No. 223*. Göteborg: Göteborg University.

Dijohn, J. (2011). *"Failed States" in Sub-Saharan Africa: A Review of the Literature*. Madrid: Real Instituto Elcano.

Dimant, E. (2013). *The nature of corruption: An interdisciplinary perspective*. Economics Discussion Papers.

Dimant, E. (2014). *The Antecedents and Effects of Corruption - A Reassessment of Current (Empirical) Findings.* Munich: Personal RePEc Archive.

Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Sheifer, A. (2002). The Regulation of Entry. *The Quarterly Journal of Economics, 117*(1), 1-37.

Dollar, D., Fisman, R., & Gatti, R. (2001). Are women really the "Fairer" sex? Corruption and women in government. *Journal of Economic Behavior and Organization, 46*(4), 423-429.

Easterly, W. (2001). *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*. Cambridge, MA: MIT Press.

Esarey, J., & Chirillo, G. (2013). "Fairer Sex" or Purity Myth? Corruption, Gender, and Institutional Context. *Politics & Gender, 9(4), 361-389.*

Evans, P. (1995). *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
Evans, B. (1999). *The cost of corruption. A discussion paper on corruption, development and the poor*. Teddington, Middlesex: Tearfund.
Evans, P., & Rauch, J. (2000). Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries. *Journal of Public Economics, 75*(1), 49-71.
Fisman, R., & Gatti, R. (2002). Decentralization and Corruption: Evidence across Countries. *Journal of Public Economics*, *83*(3), 325-345.
Fisman, R., & Miguel, E. (2007). Corruption, norms, and legal enforcement: Evidence from diplomatic parking tickets. *Journal of Political Economy*, *115*(6), 1020-1048.
Fisman, R., & Miguel, E. (2010). *Economic gangsters: Corruption, violence, and the poverty of nations.* Princeton: Princeton University Press.
Fox, J. (1994). The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico. *World Politics, 46*(2), 151-184.
Fritz, V., & Kolstad, I. (2008). *Corruption and Aid Modalities*. Bergen: CMI.
Fritz, V., & Rocha Menocal, A. (2007). Developmental States in the New Millennium: Concepts and Challenges for a New Aid Agenda. *Development Policy Review, 25*(5), 531-552.
Goel, R., & Nelson, M. (2005). Economic freedom versus political freedom: Cross country influences on corruption. *Australian Economic Papers, 44*(2), 121-133.
Gong, T., & Wu, A. (2012). Does Increased Civil Service Pay Deter Corruption? Evidence from China. *Review of Public Personnel Administration, 32*(2), 192-204.
Gupta, S., Davoodi, H., & Alonso-Terme, R. (2002). Does corruption affect income inequality and poverty? *Economics of Governance, 3*(1), 23-45.
Haggard, S. (1990). *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrialising Countries.* Ithaca, NY: Cornell University Press.
Hanlon, J. (2004). *How Northern Donors Promote Corruption: Tales from the New Mozambique.* Manchester: The Corner House.
Hodges, T. (2004). *The Role of Resource Management in Building Sustainable Peace. Accord: From Military Peace to Social Justice? The Angolan Peace Process*. London: Conciliation Resources.
Hodges, T., & Tibana, R. (2004). *The Political Economy of the Budget Process in Mozambique*. Oxford: Oxford Policy Management.
Humphreys, M., Sachs, J., & Stiglitz, J. (2007). *Escaping the Resource Curse*. New York: Columbia University Press.
Johnsøn, J. (2014). *Corruption and Stabilisation: Aid Agencies' Anti-Corruption Strategies in Fragile States*. Unpublished PhD Thesis. Cambridge: University of Cambridge.
Johnston, M. (2005). *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge: CUP.
Kaufmann, D., & Siegelbaum, P. (1996). Privatisation and Corruption in Transition Economies. *Journal of International Affairs*, *50*(2), 419-458.
Khan, M. (2000). Rent-Seeking as Process. Στο M. Khan, & K. Jomo, *Rent-Seeking and Economic Development: Theory and Evidence in Asia*. Cambridge: CUP.
Khan, M. (2001). The New Political Economy of Corruption. Στο B. Fine, C. Lapavistas, & J. Pincus, *Development Policy in the Twenty-First Century: Beyond the Washington Consensus*. London: Routledge.
Khan, M. (2006). *Governance, Economic Growth and Development since the 1960s: Background Paper for the World Economic and Social Survey.* DESA Working Paper. New York: UN.
Khan, M. (2009). *Governance, Growth and Poverty Reduction.* DESA Working Paper. New York: UN.
Khan, M. (2010). *Political Settlements and the Governance of Growth-Enhancing Institutions.* DFID Research Paper on Governance for Growth. London: University of London.
Khan, M. (2012). Governance during Social Transformations: Challenges for Africa. *New Political Economy, 17*(5), 667-675.
Khan, M. (2012). The Political Economy of Inclusive Growth. Στο L. De Mello, & M. Dutz, *Promoting Inclusive Growth: Challenges and Policies*. Paris and Washington DC: OECD and World Bank.
Khan, M. (2013). Bangladesh: Economic Growth in a Vulnerable LAO. Στο D. North, J. Wallis, S. Webb, & B. Weingast, *Politics, Economics and the Problems of Development in Shadow of Violence*. Cambridge:

CUP.
Kiselev, E. (2012). *Bribe-Taking and Bureaucratic Competition: A Search Cost Model of Corruption*. Waltham, MA: Brandais International Business School.
Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. Berkeley: University of California Press.
Knack, S. (2001). Aid Dependence and the Quality of Governance: Cross-Country Empirical Tests. *Southern Economic Journal, 68*(2), 310-329.
Kolstad, I., & Wiig, A. (2009). Is transparency the key to reducing corruption in resource-rich countries? *World Development, 37*(3), 521-532.
Kolstad, I., Fritz, V., & O'Neil, T. (2008). *Corruption, Anti-Corruption Efforts and Aid: Do Donors Have the Right Approach? Working Paper No. 3*. London and Bergen : ODI and CMI.
Kunicová, J., & Rose-Ackerman, S. (2005). Electoral Rules and Constitutional Structures as Constraints on Corruption. *British Journal of Political Science, 33*(10), 1567-1585.
La Porta, R., Lopez-De-Silanes, F., Schleifer, A., & Vishny, R. (1999). The quality of government. *Journal of Law, Economics and Organization*, *15,* 222-279.
Lambsdorff, J. (2005). *Consequences and Causes of Corruption: What Do We Know from a Cross Section of Countries? Discussion Paper No. V-34-05*. Passau: University of Passau.
Le Bilon, P. (2012). *Wars of Plunder: Conflicts, Profits and the Politics of Resources*. Oxford: OUP.
Leite, C., & Weidmann, J. (1999). *Does mother nature corrupt? Natural resources, corruption and economic growth.* IMF Working Paper, No85.
Lindbeck, A. (1998). *Swedish lessons for post-socialist countries*. Stockholm, Sweden.
Lindstedt, C., & Naurin, D. (2010). Transparency is not Enough: Making Transparency Effective in Reducing Corruption. *International Political Science Review*, *31*(3), 301-322.
Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics, 110*(3), 681-712.
Mehlum, H., Moene, J., & Torvik, R. (2006). Institutions and the Resource Curse. *The Economic Journal, 116*(508), 1-20.
Montinola, G., & Jackman, R. (2002). Sources of corruption: A cross-country study. *British Journal of Political Science, 32,* 147-170.
Moore, M. (2004). Taxation and the Political Agenda, North and South. *Forum for Development Studies, 1*(4), 7-32.
Mwenda, A. (2006, June 25). *Corruption in Museveni's Uganda Is a System of Government*. Sunday Monitor.
Nas, A., Price, T., & Weber, C. (1986). A policy-oriented theory of corruption. *American Political Science Review, 80*(1), 107-119.
North, D., Wallis, J., & Weingast, B. (2009). *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. New York: CUP.
North, D., Wallis, J., Webb, S., & Weingast, B. (2013). *In the Shadow of Violence: Politics, Economics and the Politics of Development.* Cambridge: CUP.
Nowak, R. (2001). *Corruption and transition economies.* Economic Analysis Division, United Nations Economic Commission for Europe.
Olivier de Sardan, J. (1999). A Moral Economy of Corruption in Africa. *Journal of Modern African Studies, 37*(1), 25-52.
Olken, B., & Pande, R. (2013). *Governance Review Paper: Governance Initiative.* Cambridge, MA: Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab, MIT.
Paldam, M. (2001). Corruption and religion adding to the economic model. *Kyklos, 54*(2-3), 383-413.
Paldam, M. (2002). The cross-country pattern of corruption: Economics, culture and seesaw dynamic. *European Journal of Political Economy, 18,* 215-240.
Pellegrini, L. (2011). *The Effect of Corruption on Growth and Its Transmission Channels*. Στο L. Pellegrini, *Corruption, Development and the Environment* (σσ. 53-74). Berlin: Springer.
Persson, A., Rothstein, B., & Teorell, J. (2013). Why Anticorruption Reforms Fail – Systemic Corruption as a Collective Action Problem. *Governance, 26*(3), 449-471.
Persson, T., & Tabellini, G. (2001). *Political institutions and policy outcomes: What are the stylized facts?* CESifo Working Paper Series Issue 459.
Pritchett, L., & Werker, E. (2012). *Developing the Guts of a GUT (Grand Unified Theory): Elite Commitment and Inclusive Growth. Working Paper No. 16/12*. Manchester: Effective States and Inclusive Development

Research Centre.
Putzel, J., & DiJohn, J. (2012). *Meeting the Challenges of Crisis States. Crisis States Research Centre Report.* London: London School of Economics and Political Science.
Rijckeghem, C., & Weder, B. (2001). Corruption and the rate of temptation: Do low wages in the civil service cause corruption? *Journal of Development Economics, 65*(2), 307-331.
Rivas, M. (2013). *A*n Experiment on Corruption and Gender. *Bulletin of Economic Research, 65*(1), 10-42.
Rocha Menocal, A. (2011). *Understanding the Effects of Electoral Systems and Resulting Incentives on Governance. Political Economy Analysis Note prepared for the World Bank*. London: ODI.
Rocha Menocal, A., & Sharma, B. (2009). *Joint Evaluation on Citizens' Voice and Accountability: Synthesis Report.* London: DFID.
Rocha Menocal, A., Fritz, V., & Ranker, L. (2008). Democratisation's Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned. *South African Journal of International Affairs, 15*(1), 29-40.
Rose-Ackerman, S. (1996). *Redesigning the state to fight corruption : Transparency, competition and privatization*. Washington, DC: World Bank.
Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*. Cambridge: CUP.
Rose-Ackerman, S., & Søreide, T. (2012). *International Handbook on the Economics of Corruption, Volume 2.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
Sandbrook, R. (1985). *The Politics of Africa's Economic Stagnation*. Cambridge: CUP.
Schultz, J., & Søreide, T. (2006). *Corruption in Emergency Procurement. U4 Issue Paper No. 7*. Bergen: CMI.
Serra, D. (2006). Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis. *Public Choice, 126,* 225-256.
Shen, C., & Williamson, B. (2005). Corruption, democracy, economic freedom and state strength. *International Journal of Comparative Sociology, 46*(4), 327-345.
Shim, D., & Eom, T. (2008). E-Government and Anti-Corruption: Empirical Analysis of International Data. *International Journal of Public Administration, 31*(3), 298-316.
Shleifer, A., & Vishny, R. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, *108*(3), 599-617.
Sissener, T. (2001). *Anthropological Perspective on Corruption. Working Paper No. 2001: 5*. Bergen: CMI.
Sogge, D. (2006). *Angola: Global "Good Governance" Also Needed. Working Paper No. 23*. Madrid: FRIDE.
Sung, H. (2012). Women in government, public corruption, and liberal democracy: a panel analysis. *Crime, Law and Social Change*, *58*(3), 195-219.
Svensson, J. (2000). Foreign Aid and Rent Seeking. *Journal of International Economics*, *51*(2), 437-461.
Swamy, A. K. (2001). Gender and corruption. *Journal of Development Economics*, *64*(1), 25-55.
Tangri, R., & Mwenda, A. (2001). Corruption and Cronyism in Uganda's Privatization in the 1990s. *African Affairs, 100*(398), 117-133.
Tangri, R., & Mwenda, A. (2006). Politics, Donors and the Ineffectiveness of Anticorruption Institutions in Uganda. *The Journal of Modern African Studies, 44,* 101-124.
Tanzi, V. (1998). Corruption around the world - Causes, consequences, scope, and cures. *IMF Staff Papers, 45*(5), 559-594.
Tavares, J. (2003). Does Foreign Aid Corrupt? *Economics Letters, 79*(1), 99-106.
Tirole, J. (1986). Hierarchies and bureaucracies: On the role of collusion in organizations. *The Journal of Law, Economics, and Organization, 2,* 181-214.
Treisman, D. (2000). The causes of corruption: A cross-national study. *Journal of Public Economics, 75*(2000) 399-457.
Truex, R. (2011). Corruption, Attitudes, and Education: Survey Evidence from Nepal. *World Development, 39,* 1133-1142.
Unsworth, S. (2010). *An Upside Down View of Governance*. Brighton: Centre for the Future State, Institute for Development Studies.
Van de Walle, N. (2006). *Tipping Games: When Do Opposition Parties Coalesce?* Στο A. Schedler, *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
Van Rijckeghem, C., & Weder, B. (2001). Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do Wages in the Civil Service Affect Corruption, and by How Much? *Journal of Development Economics*, *65,* 307-331.
Vicente, P. (2010). Does Oil Corrupt? Evidence from a Natural Experiment in West Africa. *Journal of Development Economics, 92,* 28-38.

Wei, S. (2000). How Taxing Is Corruption on International Investors? *Review of Economics and Statistics, 82*(1), 1-11.
Williams, A. (2010). Shining a Light on the Resource Curse: An Empirical Analysis of the Relationship between Natural Resources, Transparency, and Economic Growth. *World Development, 39*(4), 490-505.
Witt, R., & Dryden-Witte, A. (2001). *Crime Causation: Economic Theories*. Surrey, England: Encyclopedia of Crime and Justice.
World Bank. (2007). *Strengthening the World Bank Group Engagement on Governance and Anticorruption.* Washington, DC: World Bank.

Κεφάλαιο 3 Συνέπειες της διαφθοράς

Σύνοψη
Στο κεφάλαιο 3 γίνεται ανάλυση των κυριότερων μεταβλητών που επηρεάζονται από το φαινόμενο της διαφθοράς. Στην αρχή του κεφαλαίου αναφέρονται οι κυριότερες δυσκολίες για την εκτίμηση του κόστους και των επιπτώσεων της διαφθοράς, δίνοντας έμφαση στην ύπαρξη ποικίλων αντιλήψεων σχετικά με τον όρο «διαφθορά», στις διαφορές μεταξύ αντιληπτικών και πραγματικών επιπέδων διαφθοράς, στα προβλήματα συγκέντρωσης αξιόπιστων δεδομένων καθώς και στο περιορισμένο φάσμα μεθοδολογιών που χρησιμοποιούνται για την έρευνα του φαινομένου της διαφθοράς. Στη συνέχεια γίνεται ανάλυση του μικροοικονομικού κόστους της διαφθοράς, αλλά και του μακροοικονομικού σε επιχειρήσεις, στην αποδοτικότητα και στις εγχώριες επενδύσεις. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ενδελεχή ανάλυση για τις επιπτώσεις της διαφθοράς στην ανισότητα, στις δημόσιες υπηρεσίες, στην εμπιστοσύνη και τη νομιμότητα, στην ύπαρξη και τη δημιουργία συγκρούσεων, και τέλος στο περιβάλλον.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Εγκληματολογία, Κοινωνιολογία

3.1 Εισαγωγή

Αναλύοντας τις αιτίες και τα αποτελέσματα της διαφθοράς, πολλοί μελετητές επισημαίνουν το πρόβλημα της ενδογένειας. Πιο συγκεκριμένα, είναι ενδιαφέρον ότι τα ίδια σύνολα των αιτιακών παραγόντων που χρησιμοποιούνται για την εξήγηση της διαφθοράς (δηλαδή, οικονομικά, πολιτικά-νομικά και κοινωνικο-πολιτισμικά) έχουν επίσης χρησιμοποιηθεί και για την αξιολόγηση των επιπτώσεων αυτής. Αυτό υποδηλώνει ότι μπορεί να υφίστανται αμφίδρομες σχέσεις μεταξύ αιτιακών παραγόντων και συνεπειών της διαφθοράς (Judg et al., 2011). Κατά συνέπεια, ορισμένες από τις συνέπειές της που παρουσιάζονται παρακάτω, μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως αίτια της ίδιας της διαφθοράς.

Η υπάρχουσα έρευνα επισημαίνει ένα ποικίλο σύνολο πιθανών συνεπειών της διαφθοράς, όπως η ανισότητα του εισοδήματος, το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οι χαμηλότερες επενδύσεις, οι στρεβλώσεις στην κατανομή του προϋπολογισμού, η επιδείνωση της ποιότητας του δημόσιου τομέα και η στρέβλωση των αγορών ή η εμφάνιση υπόγειων οικονομιών και φορολογικής απάτης (Lambsdorff, 2006). Παρόλο που η έρευνα παρέχει ασαφή αποτελέσματα σχετικά με ορισμένες πτυχές, εντούτοις πλέον, οι μελετητές συμφωνούν ότι η διαφθορά προκαλεί κυρίως αρνητικές εξωτερικές συνέπειες, την επονομαζόμενη υπόθεση λείανσης των τροχών (sanding the wheels). Υποστηρίζεται από πολλούς ερευνητές ότι το κόστος που επιβάλλεται στους πολλούς υπερβαίνει κατά πολύ τα κέρδη που παράγονται από τους λίγους, επειδή η διαφθορά στρεβλώνει τη λειτουργικότητα ολόκληρης της οικονομιας. Ωστόσο, εξετάζοντας την οικονομική ανάπτυξη των ασιατικών χωρών τις τελευταίες δεκαετίες, παρά τα υψηλά επίπεδα διαφθοράς, η βιβλιογραφία υποστηρίζει την υπόθεση της διαφθοράς σχετικά με τη λίπανση των τροχών (greasing the wheels). Προτού στραφούμε στις συγκεκριμένες συνέπειες της διαφθοράς, κρίνεται αναγκαίο να αναφέρθουμε με περισσότερη λεπτομέρεια σε αυτήν την επιστημονική συζήτηση.

Οι μελετητές που είναι υπερ της ιδέας της διαφθοράς ως μέσου για να λιπαίνουν τους τροχούς (grease the wheels), υποστηρίζουν ότι μια τέτοια αποκλίνουσα συμπεριφορά μπορεί να αυξήσει την οικονομική ανάπτυξη, παρακάμπτοντας αναποτελεσματικούς κανονισμούς και θεσμικές ακαμψίες μέσω των δωροδοκιών για ταχύτερη εξυπηρέτηση και λειτουργεί ως κίνητρο για τους δημόσιους υπαλλήλους να εργαστούν σκληρότερα για την απόκτηση ακόμη περισσότερων χρημάτων μέσω της δωροδοκίας. Βάσει αυτού του συλλογισμού, η διαφθορά μπορεί ακόμη και να εισαγάγει πτυχές όπως αυτή της αποτελεσματικότητας και του ανταγωνισμού. Όπως αναφέρει ο Alatas (1980), δεδομένου ότι οι άδειες και οι «χάρες» που έχουν στη διάθεσή τους ορισμένοι δημόσιοι υπάλληλοι είναι περιορισμένες, κατανέμονται με ανταγωνιστικές προσφορές μεταξύ των επιχειρηματιών. Επειδή η πληρωμή των υψηλότερων δωροδοκιών (σε αξία) – highest bribes είναι ένα από τα κύρια κριτήρια κατανομής, η ικανότητα συγκέντρωσης εσόδων, είτε από αποθεματικά είτε από τρέχουσες λειτουργίες, τίθεται σε υψηλή προτεραιότητα. Μακροπρόθεσμα και οι δύο αυτές πηγές εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την αποδοτικότητα στην παραγωγή. Ωστόσο, όπως δείχνουν μελέτες σε υπανάπτυκτες χώρες, οι εταιρείες που πληρώνουν τις υψηλότερες δωροδοκίες δεν ήταν και οι πιο αποτελεσματικές ή αποδοτικές, τονίζοντας ότι η διαφθορά

δεν εισάγει βιώσιμες θετικές δυνάμεις – όπως την αποτελεσματικότητα ή την ανταγωνιστικότητα. Αντίθετα, αυτές οι εταιρείες είναι πιο επιτυχημένες στην αναζήτηση της δωροδοκίας (bribe seeking). Αντιμετωπίζοντας τις δωροδοκίες ως μια μορφή επένδυσης, όσοι αποφασίζουν να τις πληρώσουν αναμένουν υψηλή απόδοση από την επένδυση αυτή (Tanzi, 1998). Όπως αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία, οι εταιρείες που «χρειάζονται περισσότερο τη δουλειά» τείνουν και να πληρώνουν πιο συχνά δωροδοκίες.

Αντιθέτως, ορισμένοι μελετητές παρέχουν εμπειρικά στοιχεία ότι, από την άποψη της ευημερίας, η διαφθορά είναι μάλλον επιζήμια. Η έρευνα δείχνει ότι η εξάπλωση της διαφθοράς εμποδίζει την οικονομική ανάπτυξη μέσω του υψηλότερου (κοινωνικού) κόστους που διαμορφώνεται από τη συμπεριφορά αναζήτησης εσόδων μέσα από διεφθαρμένες συμπεριφορές (rent-seeking behavior), καθώς και από τη χαμηλότερη αποδοτικότητα και τον όγκο των επενδύσεων, τόσο των ιδιωτικών όσο και των δημόσιων (Mauro, 1995). Σύμφωνα με τον Lambsdorff (2006) είναι πιθανό να λάβουν χώρα ακόμη και έμμεσες επιπτώσεις, αφού οι πιο διεφθαρμένες χώρες ενδέχεται να έχουν δυσκολίες στο να λάβουν χρηματοδότηση, γεγονός που με τη σειρά του επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική απόδοση. Ιδιαίτερα όσον αφορά τις ανοικτές οικονομίες, οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) τείνουν να μην επιλέγουν ως τόπο επένδυσης τις διεφθαρμένες χώρες (Neeman et al., 2008). Σε αντίθεση με το επιχείρημα της αποτελεσματικότητας και του ανταγωνισμού που υποστηρίζει ο Alatas (1980), ο Mauro (1995) ισχυρίζεται ότι η διαφθορά μπορεί να μειώσει την παραγωγικότητα και την καινοτομια. Αναμένοντας λοιπόν, ένα καθαρό όφελος από την επιτυχή δωροδοκία, μια εταιρεία, η οποία έχει αρκετά χρήματα για να κάνει δωροδοκίες, έχει τη δυνατότητα να μειώσει την παραγωγή της σε κάποιον βαθμό, αρκεί να επιτύχει συμφέρουσες συμφωνίες μέσω της δωροδοκίας. Όσο δεν αντιμετωπίζεται ο έντονος ανταγωνισμός για τη σύναψη τέτοιου είδους συμφωνιών μέσω της δωροδοκίας, οι εταιρείες ενδέχεται να έχουν κίνητρο να μειώσουν τις δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη και έτσι να παραμείνουν μάλλον αναποτελεσματικές.

Υπό το πρίσμα αυτό, η υπόθεση της λείανσης των τροχών (sanding the wheels) έχει περισσότερη ουσία. Η διεγερτική διαφθορά επιφέρει εξαιρετικά υψηλό κόστος στην οικονομια και την κοινωνία, τεκμηριώνοντας την πεποίθηση ότι η διαφθορά έχει επιβλαβείς επιπτώσεις σε γενικές γραμμές και προκαλεί μεροληπτική και αναποτελεσματική λήψη αποφάσεων. Όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές, μια χώρα με υψηλά ποσοστά διαφθοράς διατρέχει τον κίνδυνο να παγιδευτεί σε μια φαύλη πορεία με καθοδική τάση, οδηγώντας όχι μόνο σε εξασθενημένη πολιτική λογοδοσία, αλλά και σε μη διακριτά όρια μεταξύ σωστού και λάθους, αποτελώντας έτσι τον καθοριστικό παράγοντα της μη βιώσιμης ανάπτυξης (Aidt, 2009). Όπως αναφέρει ο Truex (2011), όταν το επίπεδο της διαφθοράς αυξάνεται, οι δημόσιοι υπάλληλοι με τη σειρά τους τείνουν να εμπλέκονται σε περισσότερες διεφθαρμένες συμπεριφορές επειδή μειώνεται η πιθανότητα εντοπισμού και τιμωρίας. Από την πλευρά της ζήτησης, η αύξηση της γενικής επίπτωσης της διαφθοράς θα μειώσει το κόστος συναλλαγής για τον εντοπισμό ενός διεφθαρμένου υπαλλήλου, με αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη προσφορά δωροδοκίας και δωροληψίας. Το τελικό αποτέλεσμα και των δύο μοντέλων είναι ότι οι μικρές μεταβολές στο σχετικό κόστος της διαφθοράς μπορούν να οδηγήσουν σε μακροχρόνιες, ουσιαστικές αλλαγές στο επίπεδο ισορροπίας μιας χώρας σχετικά με τα επίπεδα της διαφθοράς (Truex, 2011). Σύμφωνα με τον Nowak (2001) η συμπαιγνία δημόσιων υπαλλήλων και επιχειρήσεων, ενώ μπορεί να μειώνει την ανταγωνιστική πίεση, οδηγεί ωστόσο, σε θεσμοθέτηση και εγκαθίδρυση της διαφθοράς.

Επιπλέον, η διαφθορά συμβάλλει στη δημιουργία εκτεταμένων δημοσιονομικών ελλειμμάτων αφού τα δημόσια έσοδα μειώνονται ενώ την ίδια στιγμή οι δημόσιες δαπάνες αυξάνονται. Αυτή η συστηματική αναποτελεσματικότητα επιδεινώνει την άσκηση μιας υγιούς δημοσιονομικής πολιτικής (Tanzi, 1998). Η επιβολή περιορισμών στους κανονισμούς που αποσκοπούν στην αποτροπή της κακής συμπεριφοράς και των επιβλαβών ενεργειών ενδέχεται να επιφέρει ασαφή αποτελέσματα βραχυπρόθεσμα, αλλά σίγουρα θα επιφέρει μείωση της διαφθοράς μακροπρόθεσμα. Όπως τονίζει ο Evans (1999), η διαφθορά παραβιάζει τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα για δίκαιη μεταχείριση, αμερόληπτη λήψη αποφάσεων και διασφαλίζει τη διατήρηση του αστικού και πολιτικού καθεστώτος – status quo. Σε περιβάλλοντα με μεγάλο ποσοστό διαφθοράς οι δημόσιες υπηρεσίες από τις οποίες εξαρτώνται τα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας λιμοκτονούν και δεν διαθέτουν επαρκή χρήματα, οι ξένοι επενδυτές απομακρύνονται και τα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος καταπατούνται (Evans, 1999). Ως αποτέλεσμα, η εσφαλμένη κατανομή των πόρων είναι πιθανό να στρεβλώσει την οικονομική αποδοτικότητα και να μειώσει την προοπτική ανάπτυξης μιας χώρας (Castro et al., 2014). Όπως αναφέρουν οι Stapenhurst et al. (2006) η διαφθορά συμβάλλει όχι μόνο στη δημιουργία αδύναμων οικονομιών, ανισοτήτων, περιβαλλοντικών ζημιών, ανήθικων ηγετών και οργανωμένου εγκλήματος, αλλά αυξάνει επίσης την κοινωνική πόλωση και, σε ακραίες περιπτώσεις, μπορεί να προκαλέσει κοινωνική και πολιτική αναταραχή.

Από επιχειρηματική σκοπιά, η διαφθορά, σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, καταστρέφει τα κίνητρα και τις ευκαιρίες, στρεβλώνει την αποτελεσματική κατανομή της αγοράς, απομακρύνει την καινοτομια και εν συνεχεία

οδηγεί σε ένα δυσάρεστο επιχειρηματικό περιβάλλον (Blackburn & Forgues-Puccio, 2009). Πιο συγκεκριμένα, επιβάλλονται υψηλά κόστη ειδικά στις μικρές επιχειρήσεις, που αντιπροσωπεύουν έως και το 20% του συνολικού λειτουργικού κόστους (Tanzi, 1998). Ο Wei (1997) παρέχει στοιχεία ότι η αύξηση του βαθμού αβεβαιότητας που προκαλείται από τη διαφθορά για την αποτελεσματική επιχειρηματική δραστηριότητα στο επίπεδο του Μεξικού, θα ισοδυναμούσε με την επιβολή αύξησης φορολογικού συντελεστή 32 ποσοστιαίων μονάδων στις πολυεθνικές εταιρείες στη Σιγκαπούρη.

Συνεχίζοντας τον διαχωρισμό του Tanzi (1995) μεταξύ της διοικητικής («μικρής») και της πολιτικής («μεγάλης») διαφθοράς, ο Nowak (2001) καθορίζει τις διάφορες επιπτώσεις που έχουν οι πράξεις διεφθαρμένης συμπεριφοράς στην κοινωνία. Όπως αναφέρει ο Nowak (2001), οι δημόσιοι υπάλληλοι έχουν συνήθως τη μονοπωλιακή εξουσία στην εκτέλεση των συνηθισμένων - καθημερινών κυβερνητικών ενεργειών, ολοκληρώνοντας κατά συνέπεια την εργασία με τη δική τους ταχύτητα (αναβλητικότητα). Αυτή η αναβλητικότητα προκύπτει κυρίως από την έλλειψη γραφειοκρατικής διαφάνειας και από την ύπαρξη διφορούμενων διαδικασιών, η οποία κατά συνέπεια, οδηγεί σε αυξημένο κοινωνικό κόστος και επηρεάζει αρνητικά την ευημερία. Η υψηλότερη αναποτελεσματικότητα αντικατοπτρίζεται από τον αυξημένο χρόνο που δαπανά ένας επιχειρηματίας στην αλληλεπίδρασή του με τη γραφειοκρατία, γεγονός που οδηγεί σε χαμηλότερη επιχειρηματική παραγωγικότητα. Κατά συνέπεια, δεν είναι μόνο οι πολίτες θύματα τέτοιων εξωτερικοτήτων. Υπάρχει επίσης ένας φαύλος κύκλος αυτο-επιβολής, δημιουργώντας κίνητρα για τους δημόσιους υπαλλήλους να εργάζονται λιγότερο και να είναι λιγότερο παραγωγικοί ούτως ώστε να εκβιάσουν υψηλότερες δωροδοκίες. Προσθέτοντας κάποια αξία στη μικρή (petty) διαφθορά, ποικίλες μελέτες αναλύουν την έκταση της διοικητικής διαφθοράς συγκρίνοντας το κόστος και τον χρόνο που απαιτείται για να ξεκινήσει μια νέα επιχείρηση, υποθέτοντας μια θετική συσχέτιση (Djankov et al., 2002; World Bank, 2012). Ταυτόχρονα, ενώ τα «γρηγορόσημα - χρήματα ταχύτητας» μπορούν να βοηθήσουν στη μείωση των γραφειοκρατικών εμποδίων, θα μπορούσαν την ίδια στιγμή να αποτελέσουν κίνητρο για τους δημόσιους υπαλλήλους να μειώσουν γενικότερα την ταχύτητα με την οποία επεξεργάζονται τα αιτήματα των πολιτών, δεδομένου ότι έχουν τη δυνατότητα να αποσπάσουν ακόμη περισσότερες και μεγαλύτερες σε ύψος δωροδοκίες (Myrdal, 1968). Σύμφωνα με τον Nowak (2001) το παραπάνω ισχύει με δεδομένο ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι συχνά δεν έχουν την ευκαιρία να επιταχύνουν σημαντικά τα πράγματα, αλλά μάλλον τα επιβραδύνουν.

Συνεχίζοντας με αυτό που ο Tanzi (1995) χαρακτήρισε ως «μεγάλη - grand» διαφθορά, η πολιτική διαφθορά έχει συνήθως τη δυνατότητα να επηρεάζει αρνητικά τους τρεις θεμελιώδεις πυλώνες ενός κράτους: τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική εξουσία. Μάλιστα κατά πολλούς ερευνητές, η πολιτική διαφθορά υφίσταται όταν οι ιδιωτικοί θεσμοί ασκούν επιρροή στη διαμόρφωση νόμων ή κυβερνητικών ψηφισμάτων. Σε ορισμένες χώρες, ειδικά σε κομμουνιστικές, η πολιτική διαφθορά προήλθε από μακροχρόνιες πολιτικές αστάθειες και μέσω αυτών διείσδυσε ολοκληρωτικά στις κυβερνήσεις.

Παράλληλα, η πολιτική διαφθορά, όπως και η διοικητική, προκαλεί αυξημένο κοινωνικό κόστος και μεγαλύτερη αναποτελεσματικότητα στην οικονομική και κοινωνική ζωή μιας χώρας (Wayne, 2000; Nowak, 2001). Αντίστοιχα οι Meon και Sekkat (2004) υποστηρίζουν ότι αυτή η συμπαιγνιακή συμπεριφορά καταργεί κάθε είδους ανταγωνισμό και προκαλεί στρέβλωση των αγορών. Η πολιτική διαφθορά όχι μόνο επηρεάζει αρνητικά την ανάπτυξη μιας χώρας (Kaufmann et al., 1999; Tanzi & Davoodi, 2001), αλλά διεισδύει επίσης εκτενώς και αλλοτριώνει κοινωνικές αξίες και κανόνες (Bardhan, 2005; Rose-Ackerman &Truex, 2012), δημιουργώντας εντέλει μια κοινωνία δίχως κανόνες και ηθική. Ο Alatas (1980) υποστηρίζει ότι οι υπεύθυνοι αυτών των επιβλαβών συνεπειών είναι συνήθως οι οικονομικά υψηλότερες τάξεις - ελίτ. Με παρόμοιο τρόπο, ο Evans (1999) υποστηρίζει ότι οι εταιρείες που είναι πρόθυμες να πληρώσουν το τίμημα ευνοούνται έναντι των υπόλοιπων, ενώ τα φτωχά κοινωνικά στρώματα πρέπει να σηκώσουν το βάρος, αφού επιβάλλονται υψηλότερες τιμές ακόμη και για βασικές υπηρεσίες.

Ακολουθώντας την ιδέα της εξόδου, της φωνής και της πίστης του Albert O. Hirschman (1970), οι Dimant et al. (2013) υποθέτουν ότι τα άτομα ανταποκρίνονται στην επιδείνωση των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών θεσμικών συνθηκών και πιθανώς άτομα με πολύ υψηλά προσόντα οδηγούνται σε φυγή από τη συγκεκριμένη χώρα (brain drain). Τα άτομα που πλήττονται περισσότερο από τη διαφθορά στη χώρα καταγωγής τους είναι πιθανώς πιο επιρρεπή στο να φύγουν και να μεταναστεύσουν σε ένα καλύτερο μέρος, όπου η διαφθορά είναι πιο ελεγχόμενη. Δεδομένου ότι η διαφθορά ενδέχεται να επιδεινώσει τις αποδόσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, οι εργαζόμενοι με υψηλή εξειδίκευση θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι σε φαινόμενα διαφθοράς λόγω του υψηλού επιπέδου επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο και της επακόλουθης ανάγκης για ιδιαίτερα υψηλές ανταμοιβές. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η διαφθορά είναι μεταξύ των καθοριστικών παραγόντων ώθησης

της μετανάστευσης και σχετίζεται ιδιαίτερα με την εξήγηση της μετανάστευσης των ατόμων με πολύ υψηλά προσόντα. Σύμφωνα με τους Dimant, et al. (2013) η διαφθορά μειώνει τις επενδύσεις στην εκπαίδευση και, κατά συνέπεια, έχει μεγάλη σημασία σχετικά για τη διαχείριση των (υποψήφιων) υψηλά ειδικευμένων μεταναστών. Τα αποτελέσματα πολλών ερευνών δείχνουν ότι οι χώρες που μαστίζονται από τη διαφθορά δεν υποφέρουν μόνο από μια ευρεία ποικιλία αρνητικών εξωτερικοτήτων, διαφορετικών θεσμικών ανεπαρκειών και διαρθρωτικών προβλημάτων, αλλά επίσης χάνουν το απαραίτητο ανθρώπινο κεφάλαιο που είναι απαραίτητο για τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη εξαιτίας των αρνητικών κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών επιπτώσεων της διαφθοράς. Προκειμένου να μειωθεί η εκροή εργαζομένων υψηλής ειδίκευσης, είναι απαραίτητο να εφαρμοστούν μέτρα για την καταπολέμηση της διαφθοράς, όπως η αύξηση της διαφάνειας μέσω της ενίσχυσης των μηχανισμών παρακολούθησης και των κυρώσεων καθώς και η ενίσχυση της γραφειοκρατικής ποιότητας. Μια ολοκληρωμένη επισκόπηση των επιπτώσεων της διαφθοράς δίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Συνέπειες της διαφθοράς		
Κατάργηση των Κοινωνικών Αξιών και Κανόνων: Tanzi (1995); Nowak (2001); Bardhan (2005); Truex (2011); Rose-Ackerman/Truex (2012)	**Επιδείνωση επιχειρηματικού και επενδυτικού κλίματος:** Nowak (2001); Tanzi (2013); Beekman et al. (2014)	**Αύξηση του κόστους πρόνοιας:** Wei (2000); Tanzi (1998); Sandholtz/ Koetzle (2000)
Δυσμενείς επιπτώσεις στην εφαρμογή οικονομικών μεταρρυθμίσεων: Rundquist et al. (1977); Myint (2000)	**Διαστρέβλωση των καταναλωτικών συνηθειών:** Myint (2000); Gokcekus/Suzuki (2013)	**Παραβίαση αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων:** Evans (1999); Kaufmann (1999)
Δυσμενείς επιπτώσεις στην Κατά Κεφαλή Ανάπτυξη Husted (1999); Hall/Jones (1999); Kaufmann et al. (1999); Tanzi/Davoodi (2001); Bai et al. (2014)	**Διαστρέβλωση των Δημοκρατικών Αξιών:** Tanzi (1998); Johnston (2000)	**Περιορισμός του Ρόλου της Κυβέρνησης:** Tanzi (1998); Rose-Ackerman (1999); Seligson (2002)
Δυσμενείς επιπτώσεις στον τομέα των κατασκευών Tanzi (1998); Mauro (1998); Kenny (2006); Castro/Guccio (2014)	**Διαστρέβλωση των Επενδυτικών και Παραγωγικών Αποφάσεων:** Mauro (1995); Wei (2000); Wei/Wu (2001); Sequiera/Djankov (2010); Faruq et al. (2013); Beekman et al. (2014)	**Χαμηλή Ικανοποίηση από την Κυβέρνηση και τη Δημοκρατική Αξιοπιστία:** Seligson (2002); Anderson/Tverdova (2003); Piga (2011); Leon et al. (2013)
Δυσμενείς επιπτώσεις στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού Mauro (1998); McPake et al. (1999); Tanzi/Davoodi (2001); Pandey (2010)	**Διαστρέβλωση των κανόνων των αγορών και δημιουργία μαύρων αγορών:** Beck et al. (1991); Myint (2000); Meon/ Sekkat (2004); Tanzi (2013)	**Κακή διαχείριση, σπατάλη, ανισότητα και κοινωνική αποσύνθεση δημόσιων πόρων:** Tanzi/Davoodi (2001); Myint (2000); Castro et al. (2014)
Δυσμενείς επιπτώσεις στην κοινωνική πρόνοια λόγω γραφειοκρατικής αυθαιρεσίας: Kurer (1993); Nowak (2001); Tanzi (2013)	**Στρέβλωση των επενδύσεων στην εκπαίδευση και την υγεία:** Mauro (1998); Hunt (2006); Rose-Ackerman/Truex (2012)	**Μειωμένη Ποιότητα Δημόσιων Επενδύσεων** Tanzi/Davoodi (1997); Sarkar/Hasan (2001)
Δυσμενείς επιπτώσεις στα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού (δημοσιονομικό έλλειμμα): Tanzi (1998); Myint (2000); Apergis/ Danutetiu (2013)	**Μείωση Ξένων Επενδύσεων:** Campos et al. (1999); Habib/Zurawicki (2002); Mathur/Singh (2007); Reiter/ Steensma (2010)	**Ανάπτυξη Παραοικονομιας:** Johnson et al. (1997); Myint (2000); Echazu/Bose (2008); Schneider/Buehn (2009); Dell'Anno/Teobaldelli (2013); Stinson et al. (2013)
Μετανάστευση εξειδικευμένου προσωπικού Docquier/Rapoport (2011); Dimant et al. (2013)	**Υψηλότερη (γραφειοκρατική) αναποτελεσματικότητα:** Myrdal (1968); Tanzi (1998); Nowak (2001)	**Μη βιώσιμη ανάπτυξη** Dasgupta (2001); Aidt (2009)

Στρεβλώσεις και εσφαλμένη κατανομή δημόσιων πόρων: Mauro (1998); Esty/Porter (2002); Gupta et al. (2002); Castro et al. (2014)	**Υψηλότερο κοινωνικό κόστος που οδηγεί σε συστηματικές ανεπάρκειες:** Kurer (1993); Myint (2000); Wayne (2000); Nowak (2001); Zhong (2010); Leon et al. (2013)	
Μείωση της παραγωγικότητας: Tanzi (1998); Ades/Di Tella (1999); Baumol (1990); Murphy et al. (1991); Beekman et al. (2014)	**Αυξημένες εισοδηματικές διαφορές, ανισότητες και φτώχεια:** Tanzi (1998); Gupta et al. (2002); Myint (2000); Begovic (2006); Barbier (2012); Justesen/Bjornskov (2014)	

Πίνακας 3.1 *Συνέπειες της διαφθοράς (Dimant, 2014).*

3.2 Εκτίμηση του κόστους / επιπτώσεων της διαφθοράς

Η εκτίμηση του κόστους και των επιπτώσεων της διαφθοράς καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη κυρίως λόγω των προκλήσεων αναφορικά με τη μέτρησή της (Galtung, 2005; Heller, 2009). Οι κύριες δυσκολίες μέτρησης της διαφθοράς έγκεινται: 1) στις ποικίλες αντιλήψεις του όρου «διαφθορά», 2) στις διαφορές μεταξύ αντιληπτών και πραγματικών επιπέδων διαφθοράς, 3) στα προβλήματα συγκέντρωσης δεδομένων, όταν συλλέγονται δεδομένα από διάφορες έρευνες διαφθοράς για τη δημιουργία ενός ενιαίου δείκτη (π.χ. στον Δείκτη Αντιλήψεων Διαφθοράς της Διεθνούς Διαφάνειας (Corruption Perceptions Index - CPI) και 4) στο περιορισμένο φάσμα μεθοδολογιών που μπορούν να αποδείξουν επαρκώς τις αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ της διαφθοράς και της ανάπτυξης (σε αντίθεση με τους απλούς συνδέσμους) (Donchev & Ujhelyi, 2014; Olken, 2009).

Διαφορές στην κατανόηση

Έχει παρατηρηθεί από πολλούς ερευνητές ότι πολλοί ερωτηθέντες, εντός και μεταξύ των ερευνών, φαίνεται να κατανοούν την έννοια της διαφθοράς διαφορετικά, εγείροντας σημαντικό κίνδυνο σε πολλές μεθόδους μέτρησης της διαφθοράς (Clausen et al., 2011). Πρακτικές όπως ο νεποτισμός, για παράδειγμα, έχουν στενά κοινωνικά οριοθετημένους ορισμούς (Johnsøn & Mason, 2013). Αυτό ενέχει ιδιαίτερους κινδύνους, ειδικά όταν συνδυάζονται διαφορετικές μέθοδοι μέτρησης για την παραγωγή ενός συνολικού μέτρου μέτρησης.

Τέτοιες διαφορές στην κατανόηση είναι επίσης διαδεδομένες και στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Ειδικότερα, ένα χαρακτηριστικό μιας χώρας που ένας ερευνητής ή μια μέθοδος έρευνας περιγράφει ως «διαφθορά», ένας άλλος μπορεί να το περιγράφει ως «ποιότητα διακυβέρνησης» ή ως «θεσμική ικανότητα».

Εμπειρία έναντι αντίληψης

Ορισμένες έρευνες θέτουν ερωτήματα που αφορούν μόνο τις αντιλήψεις για τη διαφθορά. Τα πραγματικά επίπεδα του φαινομένου ωστόσο, μπορεί να είναι πολύ διαφορετικά. Όλο και περισσότερο μάλιστα, οι έρευνες επιδιώκουν να μετρήσουν την εμπειρία της διαφθοράς, ιδίως της δωροδοκίας. Τα περιφερειακά βαρόμετρα διαφθοράς, η Διαπεριφερειακή Έρευνα για το Έγκλημα και τη Θυματοποίηση των Ηνωμένων Εθνών (UN Interregional Crime and Victimization Survey) και η Παγκόσμια Έρευνα για το Περιβάλλον από την Παγκόσμια Τράπεζα συγκεντρώνουν δεδομένα για την πραγματική εμπειρία της διαφθοράς.

Ωστόσο, ακόμη και τα δεδομένα εμπειρίας ή τα δεδομένα θυματοποίησης/αντίληψης παρουσιάζουν προβλήματα. Ορισμένοι τύποι διαφθοράς (π.χ. μεγάλη διαφθορά) δεν αναγνωρίζονται από μεγάλο αριθμό απλών ανθρώπων (καθώς δεν τη βιώνουν) και κατά συνέπεια δεν καταγράφονται στις εμπειρικές έρευνες.

Η χρήση έμμεσων οργάνων μέτρησης της διαφθοράς μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση των προκλήσεων μέτρησης. Οι ποσοτικές έρευνες ή η έρευνα για το επιχειρηματικό περιβάλλον και τις επιδόσεις των επιχειρήσεων (Business Environment and Enterprise Performance Survey - BEEPS) θεωρείται ότι παρέχουν αξιόπιστα μέτρα σχετικά με τη μέτρηση της μικρής διαφθοράς (petty), αν και χρησιμοποιούνται σπάνια στην ερευνητική βιβλιογραφία (Reinikka & Svensson, 2003b).

Επίδειξη αιτιότητας

Ένα ακόμη βασικό πρόβλημα στην έρευνα του φαινομένου της διαφθοράς είναι ότι σε καταστάσεις όπου εντοπίζεται η διαφθορά αλλά και διαφόρων ειδών εμπόδια σχετικά με την ανάπτυξη, μπορεί να καταστεί δύσκολο να αποδειχθεί πως το πρώτο προκαλεί το δεύτερο. Αυτό είναι δυνατό να αντιμετωπιστεί εν μέρει με τη χρήση διαχρονικών μεθοδολογιών έρευνας, παρακολουθώντας τόσο τη διαφθορά όσο και την οικονομική ανάπτυξη με την πάροδο του χρόνου.

Μια άλλη πρόκληση σχετικά με τα οικονομικά ή χρηματοοικονομικά κόστη της διαφθοράς είναι η παρουσία «συγχυτικών» παραγόντων που επηρεάζουν το επίπεδο της διαφθοράς (η υποτιθέμενη αιτία) καθώς και το οικονομικό αποτέλεσμα (το υποτιθέμενο αποτέλεσμα). Μια μεγάλη αδυναμια στην έως τώρα έρευνα σχετικά με το φαινόμενο της διαφθοράς είναι ότι η εύρεση έγκυρων μέσων μέτρησης (παράγοντες που επηρεάζουν τη διαφθορά όχι όμως την οικονομική παραγωγή) είναι δύσκολη.

3.3 Μακροοικονομικό κόστος διαφθοράς

Οι συζητήσεις για τις οικονομικές επιπτώσεις της διαφθοράς συχνά επικεντρώνονται γύρω από ερωτήματα σχετικά με το εάν η διαφθορά λιπαίνει ή λειαίνει τους τροχούς της οικονομικής ανάπτυξης. Αυτοί που υποστηρίζουν την υπόθεση της «λίπανσης των τροχών» (Huntington, 1968; Leff, 1964) υποστηρίζουν ότι η διαφθορά μπορεί υπό συγκεκριμένες συνθήκες να διευκολύνει το εμπόριο. Είναι δυνατό να εξοικονομήσει χρόνο και να προσφέρει αποδοτικότητα σε επιχειρήσεις σε περιβάλλοντα κακής διακυβέρνησης, επιτρέποντας στον ιδιωτικό τομέα να παρακάμψει τις δυσκίνητες ή πολύ συγκεντρωτικές δομές διακυβέρνησης. Αντίθετα, η θέση «λείανση των τροχών» υποστηρίζει πως η διαφθορά δημιουργεί επιπλέον κόστος στις υπηρεσίες που είναι αναγκαίο να παρέχονται δωρεάν (δημόσιες υπηρεσίες). Δημιουργεί αβεβαιότητα για τις επιχειρήσεις, ωθώντας τες να μειώσουν τις επενδύσεις, επηρεάζοντας αρνητικά με τη σειρά τους την ανάπτυξη.

Η απάντηση λοιπόν ως προς το εάν η διαφθορά «λιπαίνει» ή «λειαίνει» τους τροχούς της ανάπτυξης μπορεί να βασίζεται στις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες: αυτό σημαίνει ότι, ως φαινόμενο, η ισορροπία μεταξύ των ωφελειών της και του κόστους της μπορεί να είναι οριακή σε ορισμένα κράτη ή θεσμικά περιβάλλοντα από ό,τι σε άλλα.

Συστηματική αξιολόγηση

Οι Ugur και Dasgupta (2011) επανεξετάζουν συστηματικά το κόστος της διαφθοράς στην οικονομική ανάπτυξη σε μακροοικονομικό επίπεδο και παρέχουν μια μετα-ανάλυση. Η μελέτη τους περιλαμβάνει 55 εμπειρικές μελέτες (και 596 εκτιμήσεις κόστους). Διαπιστώνουν ότι, σε χώρες χαμηλού εισοδήματος (low-income countries - LIC), η αύξηση κατά 1 μονάδα του Δείκτη Αντιλήψεων Διαφθοράς (Corruption Perceptions Index - CPI) σχετίζεται με μείωση του κατά κεφαλήν ρυθμού αύξησης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) κατά 0, 07%. Σε όλες τις χώρες (χαμηλό, μεσαίο και υψηλό εισόδημα), το αποτέλεσμα είναι 0, 12 εκατοστιαίες μονάδες. Αυτό υποδηλώνει ότι η επίδραση στις οικονομίες χαμηλού εισοδήματος είναι στην πραγματικότητα λιγότερο έντονη σε σχέση με την επίδραση στις οικονομίες μεσαίου και υψηλού εισοδήματος.

Οι έμμεσες επιπτώσεις της διαφθοράς στην ανάπτυξη (δηλ. μέτρηση ροών δημόσιων οικονομικών εσόδων και επιπέδων ανθρώπινου κεφαλαίου) είναι ακόμη ισχυρότερες: μείον 0, 23 εκατοστιαίες μονάδες για τις χώρες χαμηλού εισοδήματος (LIC) και μείον 0, 29 εκατοστιαίες μονάδες συνολικά.

Αντίθετα, όσον αφορά τις επενδύσεις, η μετα-ανάλυση των Ugur και Dasgupta (2011) υποδηλώνει ότι η διαφθορά μπορεί να έχει θετικό αποτέλεσμα. Για τις χώρες χαμηλού εισοδήματος (LIC), μια αύξηση 1 μονάδας στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) αυξάνει τις επενδύσεις κατά μέσο όρο 0, 12 εκατοστιαίες μονάδες. Ωστόσο, αυτή η εκτίμηση βασίζεται μόνο σε τρεις μελέτες, μια εκ των οποίων δε, αναφέρει αρνητικό αποτέλεσμα, με συνέπεια να μην υπάρχει η δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων.

Πέρα από τη συστηματική αναθεώρηση

Το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών σχετικά με το φαινόμενο της διαφθοράς χαρακτηρίζεται από ποικίλες διατομεακές μελέτες ανάμεσα σε χώρες (δηλαδή μελέτες που εξετάζουν την ανάπτυξη και τη διαφθορά σε διάφορες χώρες, όμως σε ένα μόνο χρονικό σημείο) και από μελέτες διακρατικών δευτερογενών δεδομένων, οι οποίες

χαρακτηρίζονται από διαμήκη στοιχεία (πολλαπλές μετρήσεις με την πάροδο του χρόνου). Βέβαια, η χρονική διάσταση των μελετών των δευτερογενών κυρίως δεδομένων, δηλαδή πολλαπλές μετρήσεις με την πάροδο του χρόνου, τις καθιστά μεθοδολογικά πιο ισχυρές.

Διαφθορά, «χρηστή διακυβέρνηση» και θεσμοί

Σύμφωνα με μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας, η «χρηστή διακυβέρνηση» θεωρείται συνήθως ότι είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη. Οι εμπειρικές μελέτες εντούτοις, δείχνουν μια πιο περίπλοκη εικόνα (Carothers & de Gramont, 2011; Norris, 2011; Zhuang et al., 2010). Μια σημαντική κατεύθυνση της βιβλιογραφίας παρουσιάζει ότι τα επίπεδα διαφθοράς δεν επηρεάζουν άμεσα τα ποσοστά της οικονομικής ανάπτυξης. Όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές, πολλές άλλες παράμετροι της διακυβέρνησης εκτός από τη διαφθορά μπορεί στην πραγματικότητα να επιδρούν σημαντικότερα στην έννοια της χρηστής διακυβέρνησης.

Σε μια μελέτη αναπτυσσόμενων χωρών σε ολόκληρη την Ασία, οι Zhuang et al. (2010) κατέληξαν ότι η αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης, το κράτος δικαίου και η κανονιστική ποιότητα συνδέονται στενότερα με την οικονομική ανάπτυξη από ό,τι η διαφθορά, η φωνή και η λογοδοσία (Voice & Accountability) ή η πολιτική σταθερότητα. Η μελέτη τους υποδηλώνει επίσης ότι, γενικά, οι χώρες που σήμερα είναι πλούσιες τείνουν επίσης να διοικούνται καλύτερα, ακόμη και αν η κατεύθυνση της αιτιότητας (δηλαδή το εάν οι χώρες είναι πλούσιες επειδή διοικούνται καλύτερα ή διοικούνται καλύτερα επειδή είναι πλούσιες) είναι δύσκολο να καθοριστεί οριστικά (Carothers & de Gramont, 2011; Norris, 2011; Zhuang et al., 2010). Επίσης, πολλές μελέτες δείχνουν ότι δεν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των συμβατικών συνόλων δεικτών «χρηστής διακυβέρνησης» (και συγκεκριμένα της διαφθοράς) και της ταχύτητας ανάπτυξης (Meisel & Ould Aoudia, 2007). Οι διακυμάνσεις σχετικά με την απόδοση της ανάπτυξης βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα δεν σχετίζονται με διαφοροποιήσεις στη διακυβέρνηση, όπως φαίνεται από τις συμβατικές έννοιες της «χρηστής διακυβέρνησης», συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς, με οποιονδήποτε ουσιαστικό τρόπο (Williams et al., 2009). Όπως έδειξε ο Khan (2006), οι περισσότερες μελέτες που συγκρίνουν περισσότερο και λιγότερο αναπτυσσόμενες οικονομίες δεν βρίσκουν σημαντική διαφορά στην ποιότητα της διακυβέρνησης.

Ομοίως, οι Hausmann et al. (2004) στη μελέτη τους αναλύουν περισσότερα από 80 περιστατικά ρυθμών ανάπτυξης σε μια περίοδο 50 ετών και διαπιστώνουν ότι οι επιταχύνσεις της ανάπτυξης επηρεάζονται από μια μεγάλη ποικιλία θεσμικών και πολιτικών καθεστώτων που είναι περισσότερο ή λιγότερο διεφθαρμένα. Κατά την περίοδο 2003-2007, σχεδόν κάθε χώρα παγκοσμίως παρουσίασε σχετικά ισχυρή ανάπτυξη υπό πολύ διαφορετικά είδη θεσμών, δυναμικών διακυβέρνησης και επιπέδων διαφθοράς. Ο Rodrik (2007) υποστηρίζει ότι πολλές χώρες αναπτύσσονται ραγδαία, παρόλο που δεν συμμορφώνονται με το εξιδανικευμένο μοντέλο «χρηστής διακυβέρνησης» (π.χ., Βραζιλία, Καμπότζη, Κίνα, Αιθιοπία, Μεξικό, Νότια Αφρική, Βιετνάμ κ.λπ.).

Ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι, ενώ η βιβλιογραφία δείχνει ότι η διαφθορά μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη, εντούτοις υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση όσον αφορά στην εκτίμηση της επίδρασης του κόστους της διαφθοράς στην ανάπτυξη.

Ορισμένες μελέτες θεωρούν ότι το κόστος είναι αρκετά υψηλό, ενώ άλλες το βρίσκουν πολύ χαμηλότερο. Αυτή η διακύμανση μπορεί να αποδοθεί εν μέρει στις διαφορετικές μεθοδολογικές ρυθμίσεις που χρησιμοποιούν οι διάφορες μελέτες, τα διαφορετικά μέτρα μέτρησης της διαφθοράς κ.λπ. Μια σημαντική πρόκληση είναι ότι τα στοιχεία στα οποία βασίζονται πολλά από αυτά τα διαφορετικά ευρήματα είναι συχνά αντικρουόμενα και παραμένουν περιορισμένα (π.χ. όσον αφορά τον αριθμό των περιπτώσεων και των παρατηρήσεων), και είναι δύσκολο να αποδοθεί με βεβαιότητα ο αιτιακός χαρακτήρας του φαινομένου της διαφθοράς, δεδομένης της δυσκολίας αποσύνδεσης των επιπτώσεων των άλλων μεταβλητών που υφίστανται ταυτόχρονα.

Συντονιστικοί παράγοντες

Ορισμένες έρευνες εξετάζουν το εάν συγκεκριμένες θεσμικές ρυθμίσεις μπορούν να μετριάσουν την επίδραση της διαφθοράς ή εάν η διαφθορά είναι περισσότερο ή λιγότερο επιζήμια για την ανάπτυξη ανάλογα βέβαια τις διάφορες θεσμικές ρυθμίσεις.

Οι Meon και Weill (2010) δείχνουν ότι οι χώρες με ρυθμιστικά συστήματα υψηλής ποιότητας αυξάνουν την παραγωγικότητά τους όταν μειώνεται η διαφθορά. Ωστόσο, χώρες με ρυθμιστικά συστήματα χαμηλής ποιότητας, για παράδειγμα το Ελ Σαλβαδόρ, μειώνουν την παραγωγικότητά τους κατά τη μείωση της διαφθοράς. Αυτά τα ευρήματα υποδηλώνουν όχι μόνο ότι η διαφθορά είναι πιο πιθανό να εντοπιστεί σε περιβάλλοντα κακής διακυβέρνησης, αλλά επίσης ότι είναι πιθανό να έχει λιγότερο επιβλαβείς συνέπειες σε τέτοια περιβάλλοντα.

Από την άλλη πλευρά, οι Drury et al. (2006) διαπιστώνουν ότι τα αυξανόμενα επίπεδα δημοκρατίας ενδέχεται να μετριάσουν τις επιπτώσεις της διαφθοράς στην ανάπτυξη. Συμπερασματικά, η έρευνά τους υποδηλώνει ότι η αύξηση της διαφθοράς κατά 1τυπική απόκλιση σχετίζεται με μείωση της ανάπτυξης κατά 1%. Ωστόσο, εάν τα επίπεδα δημοκρατίας αυξάνονται ταυτόχρονα κατά 1 τυπική απόκλιση, η επίδραση στην ανάπτυξη αλλάζει σε + 0, 1%.

Αναδυόμενα στοιχεία για τη διαφθορά ως στρατηγική ανάπτυξης

Η συμπεριφορά αναζήτησης εσόδων που σχετίζονται με διεφθαρμένες συμπεριφορές (rent seeking behavior) θεωρείται σύμφωνα με μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας ότι εμποδίζει την οικονομική ανάπτυξη επειδή είναι ουσιαστικά μια μη παραγωγική συμπεριφορά: ένα τέτοιο έσοδο είναι, εξ ορισμού, ένα κέρδος που αποκτάται από ένα συγκεκριμένο αγαθό ή περιουσιακό στοιχείο χωρίς να έχει προστεθεί καμια αξία από τον κάτοχο του περιουσιακού στοιχείου.

Ένα αντεπιχείρημα υποστηρίζει ότι τα έσοδα αυτά και, κατά συνέπεια, η διεφθαρμένη συμπεριφορά που συνοδεύει την απόκτηση αυτών, δεν είναι απαραίτητο ότι είναι πάντα επιζήμια για την ανάπτυξη. Όταν τα έσοδα αυτά επενδύονται παραγωγικά, μπορούν επίσης να αποτελέσουν κάποια πηγή ανάπτυξης. Πρόσφατες έρευνες εντοπίζουν ένα χαρακτηριστικό του λεγόμενου «αναπτυξιακού νεο-πατρογονισμού» (developmental neo-patrimonialism), στο οποίο το κόστος της διαφθοράς σχετικά με τη δημιουργία των παράνομων αυτών εσόδων μπορεί να αντισταθμιστεί από την επακόλουθη αξία αυτών των εσόδων όταν διαχειρίζονται και διανέμονται παραγωγικά. Στην Κένυα (1965-1975), το Μαλάουι (1961-1978) και τη σύγχρονη Ρουάντα, το καθεστώς μπορεί να είναι διεφθαρμένο ως προς τον τρόπο δημιουργίας των παράνομων αυτών εσόδων, αλλά παράλληλα θεωρείται αναπτυξιακό στον τρόπο με τον οποίο αυτά τα έσοδα επανεπενδύονται στη συνέχεια (Booth, 2012; Meisel & Ould Aoudia, 2007; Vom Hau, 2012).

Παρόλα αυτά, κάποια από τα λεγόμενα «αναπτυξιακά πατρογονικά κράτη» (developmental patrimonial states) έχουν αποδειχθεί βιώσιμα με την πάροδο του χρόνου (Booth, 2012). Όπως υποστηρίζει ο Khan (2004), ένας πιθανός λόγος γι' αυτό είναι ο πολιτικός τρόπος λειτουργίας του αναπτυξιακού πατρογονικού μοντέλου (developmental patrimonialism) και η έλλειψη διαρθρωτικού μετασχηματισμού που συνεπάγεται (δηλ. το αναπτυξιακό πατρογονικό μοντέλο μπορεί να διατηρήσει τις ελίτ δεσμεύσεις για έναν μικρό συνασπισμό, αλλά δεν μπορεί να προκαλέσει την επέκταση της παραγωγικής οικονομιας, τον συστηματικό σχηματισμό ανθρώπινου κεφαλαίου ή τη δημιουργία νέων κοινωνικών δυνάμεων μέσω αναδιανεμητικών μέτρων). Το λεγόμενο αναπτυξιακό πατρογονικό μοντέλο είναι επίσης ακατάλληλο για την ευρύτερη επέκταση της παραγωγικής οικονομιας ή την καθιέρωση της ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς. Στις περιπτώσεις στις οποίες τα παράνομα κέρδη «ιδιωτικοποιούνται», τα κόστη είναι επίσης πιθανό να «κοινωνικοποιηθούν» (δηλαδή να εξαπλωθούν σε ολόκληρη την κοινωνία), τείνοντας με αυτόν τον τρόπο στην εμβάθυνση της ανισότητας (Williams et al., 2009).

3.4 Μικροοικονομικό κόστος διαφθοράς: επιχειρήσεις, αποδοτικότητα και εγχώριες επενδύσεις

Υπάρχουν αρκετές μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία που επιδιώκουν να ποσοτικοποιήσουν το κόστος της διαφθοράς για τις επιχειρήσεις. Ο Svensson (2003) δείχνει ότι στην Ουγκάντα η διαφθορά αντιπροσωπεύει – κοστίζει περίπου 88 $ ανά εργαζόμενο ή το 8% του συνολικού κόστους των επιχειρήσεων. Οι Olken και Barron (2009) μελέτησαν διάφορα περιστατικά διαφθοράς σε εμπορικές μεταφορές εντός και εκτός του Aceh, στην Ινδονησία. Παρατήρησαν ότι το κόστος της δωροδοκίας σε διάφορους υπαλλήλους σε σταθμούς ζύγισης αυξάνει έως και 13% το οριακό κόστος κάθε

διαδρομής. Οι Sequeira και Djankov (2013) συνέκριναν την αξία των δωροδοκιών που καταβάλλονται σε δύο λιμάνια στη Νότια Αφρική. Η μελέτη τους κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στο Μαπούτο της Μοζαμβίκης, οι δωροδοκίες αντιπροσωπεύουν το 14% του συνολικού κόστους αποστολής, ενώ στο Ντάρμπαν αντιπροσωπεύουν μόνο το 4%.

Από την άλλη, ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ωστόσο ότι, παρά το αρχικό κόστος, η διαφθορά ενδέχεται να μην είναι τόσο επιζήμια για την απόδοση των επιχειρήσεων. Πράγματι, ο Svensson (2003) καταδεικνύει ότι, στην Ουγκάντα, τα υψηλότερα ποσοστά δωροδοκίας σε επίπεδο επιχείρησης σχετίζονται στην πραγματικότητα με αυξημένη παραγωγικότητα της εταιρείας (αν και η Svensson σημειώνει πως αυτό πιθανόν εξηγείται από το γεγονός ότι οι πιο κερδοφόρες εταιρείες αποτελούν πιο ελκυστικούς στόχους για τους διεφθαρμένους δημόσιους υπαλλήλους). Ωστόσο, το άμεσο και έμμεσο κόστος για τις επιχειρήσεις σε όρους κερδοφορίας ενδέχεται να μην αντιπροσωπεύει τις ευρύτερες εμπορικές επιπτώσεις της διαφθοράς.

Συμπεριφορά επιπέδου επιχείρησης: αποδοτικότητα παραγωγής

Σύμφωνα με τους Olken και Pande (2013) η διαφθορά μέσω της επιβολής πρόσθετων φόρων στις επιχειρήσεις ενδέχεται με τη σειρά της να στρεβλώσει τα μελλοντικά πρότυπα λειτουργίας τους, ωθώντας τες να αποφύγουν να ασχολούνται με διεφθαρμένους τομείς (π.χ. συγκεκριμένα σύνολα προμηθευτών, διανομέων), αλλά από την άλλη να υιοθετήσουν αναποτελεσματικά μοντέλα παραγωγής.

Σε μια συγκριτική μελέτη εταιρειών της Ουγκάντα, οι Fisman και Svensson (2007) εξέτασαν το πώς η διαφθορά επηρεάζει τις τάσεις των πωλήσεων. Θεωρούν ότι η αρνητική επίδραση της διαφθοράς στην ανάπτυξη των επιχειρήσεων είναι διπλάσια από ό,τι μια συγκρίσιμη αλλαγή στους φόρους. Η αύξηση κατά 1 ποσοστιαία μονάδα σε φαινόμενα και στο ύψος της δωροδοκίας μειώνει την ανάπτυξη σε επίπεδο επιχείρησης κατά μέσο όρο 3, 3 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ η ίδια αλλαγή στους φόρους μειώνει την ανάπτυξη κατά περίπου 1, 5 εκατοστιαίες μονάδες.

Οι Faruq et al. (2013) αξιολογούν τις επιπτώσεις της διαφθοράς και της γραφειοκρατικής ποιότητας στην παραγωγικότητα 909 επιχειρήσεων στην Γκάνα, την Κένυα και την Τανζανία. Διαπιστώνουν ότι η βελτίωση κατά 1 τυπική απόκλιση στα επίπεδα της διαφθοράς αυξάνει την αποδοτικότητα της παραγωγής μιας επιχείρησης περισσότερο από 14% και ότι οι εταιρείες σε πιο διεφθαρμένα περιβάλλοντα είναι λιγότερο αποδοτικές σε σχέση με αυτές σε λιγότερο διεφθαρμένες χώρες.

Συμπεριφορά επιπέδου επιχείρησης: ιδιωτικές εγχώριες επενδύσεις

Οι εμπορικές επενδύσεις είναι ένας ακόμα τομέας που η διαφθορά αναμένεται να επηρεάζει την εταιρική συμπεριφορά. Ο Mauro (1995) διαπίστωσε ότι η αύξηση κατά 1τυπική απόκλιση της διαφθοράς μειώνει τα ποσοστά επενδύσεων των ιδιωτικών επιχειρήσεων κατά 3-4 ποσοστιαίες μονάδες. Οι Pellegrini και Gerlagh (2004) εκτιμούν ότι η ίδια επιδείνωση των επιπέδων διαφθοράς μειώνει τα μακροπρόθεσμα ποσοστά επενδύσεων (δημόσια και ιδιωτικά) κατά 4, 8 ποσοστιαίες μονάδες.

Στο ίδιο μήκος κύματος, οι Aidt et al. (2009) διαπιστώνουν ότι η διαφθορά μειώνει τις δημόσιες εγχώριες επενδύσεις, ενώ παράλληλα οι Meon και Sekkat (2005) συμπεραίνουν ότι η διαφθορά μειώνει τα συνολικά ποσοστά επενδύσεων (δηλ. δημόσιες και ιδιωτικές).

Στο ίδιο μήκος κύματος, οι Rahman et al. (2000) εξετάζουν τις επιπτώσεις της διαφθοράς στους δείκτες επενδύσεων σε σχέση με το ΑΕΠ και βρίσκουν ότι αύξηση της διαφθοράς κατά 1 τυπική απόκλιση οδηγεί σε μείωση του συνολικού επενδυτικού λόγου κατά 2, 4 εκατοστιαίες μονάδες. Σε παρόμοιο αποτέλεσμα καταλήγουν και οι Pellegrini και Gerlagh (2004) που εκτιμούν το μέγεθος του ίδιου αποτελέσματος σε 2, 5 εκατοστιαίες μονάδες.

Εστιάζοντας σε 18 υποσαχάριες Αφρικανικές χώρες, οι Anoruo και Braha (2005) δείχνουν ότι η αύξηση του δείκτη διαφθοράς κατά 1 μονάδα οδηγεί σε μείωση των επενδύσεων κατά περίπου 4, 7%. Αντίστοιχα, οι Asiedu και Freeman (2009) διαπίστωσαν ότι η διαφθορά μειώνει σημαντικά τις επενδύσεις σε εταιρικό επίπεδο στις λεγόμενες «χώρες μετάβασης», χωρίς όμως να έχει σημαντική επίδραση στις επενδύσεις στη Λατινική Αμερική ή στην υποσαχάρια Αφρική. Αντίστοιχα σε επίπεδο χώρας, η αύξηση της διαφθοράς κατά 1 τυπική απόκλιση μειώνει τα ποσοστά επενδύσεων σε εταιρικό επίπεδο κατά 3-11%.

Διαφθορά, εμπόριο και άμεσες ξένες επενδύσεις

Ακριβώς όπως οι εγχώριοι επενδυτές είναι πιθανό να λάβουν αποφάσεις σχετικά με την παραγωγή και τις επενδύσεις που επηρεάζονται από διεφθαρμένα επιχειρηματικά περιβάλλοντα, έτσι και οι εισαγωγείς, οι εξαγωγείς

και οι ξένοι επενδυτές είναι πιθανό να τροποποιήσουν τους εμπορικούς υπολογισμούς τους βάσει τέτοιων παραγόντων. Συνήθως, θα πρέπει να σταθμίσουν το κόστος συμμετοχής σε διεφθαρμένες δραστηριότητες έναντι των πλεονεκτημάτων της βραχυπρόθεσμης αποδοτικότητας και / ή της μακροπρόθεσμης κερδοφορίας.

Οι De Jong και Bogmans (2011) αναλύουν την επίδραση της διαφθοράς στο εμπόριο και δείχνουν ότι, γενικά, έχει παρεμποδιστικό αποτέλεσμα. Αυτό εξηγείται από το πρόσθετο κόστος που αντιμετωπίζουν οι εισαγωγείς και οι εξαγωγείς λόγω των φαινομένων διαφθοράς. Ωστόσο, η διαφθορά μπορεί ακόμη, να συμβάλει στη μείωση του κόστους των αναποτελεσματικών ελέγχων στα σύνορα. Υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως «χρημάτων ταχύτητας – γρηγορόσημων ” (speed money), η διαφθορά μπορεί να έχει θετική επίδραση στις εισαγωγές (De Jong & Bogmans, 2011). Σε αυτήν την περίπτωση, η διαφθορά χρησιμεύει ως τρόπος να ξεπεραστούν βαθύτερα ριζωμένες ελλείψεις ή ανεπάρκειες, και πιο συγκεκριμένα για παράδειγμα ισχυρά γραφειοκρατικά εμπόδια.

Αρκετές μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία δείχνουν ότι η διαφθορά έχει επιζήμια επίδραση στις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ). Ο Alemu (2012) σε μια μελέτη ανάμεσα σε 16 χώρες της Ασίας, δείχνει ότι η αύξηση κατά 1 μονάδα στον δείκτη διαφθοράς οδηγεί σε μείωση των ΑΞΕ κατά περίπου 9-14 εκατοστιαίες μονάδες. Επίσης, οι Rahman et al. (2000) εκτιμούν ότι η αύξηση της διαφθοράς κατά μια τυπική απόκλιση οδηγεί σε μείωση κατά 1, 2% των ΑΞΕ. Σε αυτήν τη βάση, όπως αναφέρουν οι ερευνητές, μια μείωση του επιπέδου διαφθοράς του Μπαγκλαντές σε σχέση με το επίπεδο της Ινδίας θα είχε ως αποτέλεσμα πρόσθετες εισροές ΑΞΕ περίπου 300 εκατομμύρια δολάρια ετησίως. Ο Wei (2000) εκτιμά ότι η αύξηση της διαφθοράς κατά 1 μονάδα σε μια κλίμακα 10 πόντων έχει την ίδια αρνητική επίδραση στις ΑΞΕ όσο μια αύξηση 2, 7 εκατοστιαίων μονάδων στον συντελεστή φόρου των εταιρειών. Παράλληλα, ο Asiedu (2006) σε μια μελέτη που διεξήγαγε και περιλαμβάνει 22 υποσαχάριες χώρες, επιβεβαιώνει επίσης τη μεγάλη επίδραση της διαφθοράς στις ΑΞΕ.

Μια σημαντική αδυναμια ορισμένων από αυτές τις μελέτες είναι ότι, προσπαθώντας να απομονώσουν τη διαφθορά ως αιτία μείωσης των ΑΞΕ, δεν λαμβάνουν υπόψη τις επιπτώσεις άλλων θεσμικών παραγόντων. Οι Busse και Hefeker (2007) δείχνουν έναν σημαντικό αριθμό παραγόντων σχετικά με την ποιότητα των θεσμικών οργάνων (δηλαδή όχι μόνο της διαφθοράς) που επηρεάζουν σημαντικά τις ΑΞΕ. Ομοίως, ο Al-Sadig (2009) δείχνει ότι η αρνητική επίδραση της διαφθοράς στις ΑΞΕ απαλείφεται όταν περιλαμβάνεται στην έρευνα η έννοια της ποιότητας των δημόσιων οργανισμών και θεσμών. Περαιτέρω, μελετώντας τις ροές ΑΞΕ από χώρες του ΟΟΣΑ, οι Egger και Winner (2007) διαπιστώνουν ότι είναι μόνο τα ποσοστά διαφθοράς σε άλλες χώρες του ΟΟΣΑ που επηρεάζουν αρνητικά τις ροές αυτές. Όπως υποστηρίζουν οι Egger και Winner (2007), η διαφθορά δεν επηρεάζει αρνητικά τις ΑΞΕ που κατευθύνονται σε χώρες εκτός του ΟΟΣΑ.

3.5 Διαφθορά και ανισότητα

Τα στοιχεία από τη διεθνή βιβλιογραφία δείχνουν ότι η διαφθορά μπορεί να επηρεάσει τη φύση της οικονομικής ανάπτυξης ενός κράτους και πιο συγκεκριμένα είναι πιθανό να αυξήσει την εισοδηματική ανισότητα και να επηρεάσει δυσανάλογα τα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας.

Οι Gupta et al. (2002) διαπιστώνουν ότι η διαφθορά επηρεάζει σημαντικά την εισοδηματική ανισότητα και τη φτώχεια. Σε μια χώρα όπου η διαφθορά επιδεινώνεται κατά 1 τυπική απόκλιση (1 τυπική απόκλιση ισοδυναμεί με 2, 52 πόντους σε κλίμακα 0-10), ο συντελεστής Gini (μονάδα μέτρησης της ισότητας – 0= πλήρης ισότητα και 1= πλήρης ανισότητα) αυξάνεται κατά 0, 11. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Gyimah-Brempong (2002) διαπιστώνει επίσης ότι τα αυξημένα ποσοστά διαφθοράς συσχετίζονται θετικά με την εισοδηματική ανισότητα.

Οι Chetwynd et al. (2003) και Bhargava και Bolongaita (2004) διαπίστωσαν ότι τα νοικοκυριά και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις τείνουν να πληρώνουν μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους σε δωροδοκίες από ό,τι τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις μεσαίου ή ανώτερου εισοδήματος. Ως εκ τούτου, οι δωροδοκίες μπορούν να αποτελέσουν έναν οπισθοδρομικό φόρο, δεδομένου ότι τα χαμηλότερα στρώματα πρέπει να διαθέσουν αναλογικά μεγαλύτερο ποσό του εισοδήματός τους από ό,τι οι πλούσιοι στις δωροδοκίες.

Οι Razafindrakoto και Roubaud (2007) διαπιστώνουν ότι τα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας υπόκεινται συχνότερα σε διεφθαρμένες πρακτικές κατά τη διάρκεια των συνηθισμένων/καθημερινών αλληλεπιδράσεών τους με τους δημόσιους οργανισμούς. Ομοίως, η Διεθνής Διαφάνεια (Transparency International) υποστηρίζει έντονα ότι η διαφθορά πλήττει τους φτωχότερους. Το παγκόσμιο βαρόμετρο διαφθοράς του 2009 (Transparency International, 2009) δείχνει ότι, για όλες εκτός από μία από τις δημόσιες υπηρεσίες που ερευνήθηκαν, το ποσοστό των ατόμων με χαμηλότερο εισόδημα σε διάστημα πενταετίας πληρώνει περισσότερες δωροδοκίες για υπηρεσίες από ό,τι τα άτομα που διαθέτουν υψηλότερο εισόδημα.

Σε μια μελέτη σχετικά με την επίδραση της διαφθοράς στον αναλφαβητισμό, ο Ndikumana (2006) παρουσιάζει πως, για ένα δεδομένο επίπεδο κρατικού προϋπολογισμού και εθνικού εισοδήματος, οι χώρες με υψηλά ποσοστά διαφθοράς χαρακτηρίζονται από χαμηλότερα ποσοστά αλφαβητισμού – lower literacy rates, έχουν υψηλότερα ποσοστά θνησιμότητας και επιτυγχάνουν συνολικά χειρότερα αποτελέσματα ανθρώπινης προσωπικής ανάπτυξης. Ο Gyimah-Brempong (2002) διαπιστώνει ότι οι συνδυασμένες επιπτώσεις της μείωσης του εισοδήματος και της αυξημένης ανισότητας λόγω της διαφθοράς πλήττουν περισσότερο τα φτωχότερα στρώματα στις αφρικανικές χώρες. Περαιτέρω, οι Chetwynd et al. (2003) καθώς και οι Razafindrakoto και Roubaud (2007) υποστηρίζουν ότι ο αντίκτυπος της διαφθοράς στην ανισότητα και ο δυσανάλογος αντίκτυπός της στα φτωχά στρώματα της κοινωνίας, οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στους δημόσιους οργανισμούς και τους θεσμούς.

Παρόλα αυτά, πολλές μελέτες τονίζουν ότι χρειάζονται αρκετές έρευνες ακόμα για να αποδειχθεί η αιτιώδης σχέση μεταξύ της διαφθοράς, της ανισότητας και της φτώχειας. Πράγματι, ορισμένοι ερευνητές προτείνουν ότι η αιτιώδης σχέση κινείται προς την αντίθετη κατεύθυνση. Οι Khagram and You (2005) υποστηρίζουν ότι η μεγαλύτερη ανισότητα εισοδήματος αυξάνει τη διαφθορά (αντί για το αντίστροφο). Ομοίως, και ο Uslaner (2007; 2008) υποστηρίζει ότι η ανισότητα οδηγεί σε χαμηλότερα επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης και, κατά συνέπεια, σε υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς.

Οι Chong και Calderon (2000) προτείνουν ότι, για ένα δεδομένο επίπεδο διαφθοράς, η παρουσία ενός σχετικά μεγάλου άτυπου τομέα σε ορισμένες αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί κάπως να μετριάσει τις επιπτώσεις της διαφθοράς σε επίπεδα ανισότητας. Οι Dobson και Ramlogan-Dobson (2010) σε μια συγκριτική μελέτη μεταξύ χωρών, προτείνουν ότι οι προσπάθειες περιορισμού της διαφθοράς σε περιβάλλοντα χαμηλού εισοδήματος αναμένεται να εμποδίσουν τη λειτουργία του άτυπου τομέα, ο οποίος περιλαμβάνει πολλά από τα φτωχότερα μέλη της κοινωνίας. Ως εκ τούτου, η μείωση των «διεφθαρμένων» πρακτικών σε άτυπες οικονομίες μπορεί να επιδεινώσει περαιτέρω τη φτώχεια.

3.6 Διαφθορά και δημόσιες υπηρεσίες

Οι αντιλήψεις μιας κυβέρνησης ως διεφθαρμένης μπορεί, σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, να μειώσουν τα φορολογικά έσοδα, επηρεάζοντας με τη σειρά τους την παροχή των δημόσιων υπηρεσιών καθώς και την ποιότητά τους. Η διεθνής βιβλιογραφία εντοπίζει μια σειρά ευρύτερων τάσεων όσον αφορά τις δημόσιες δαπάνες και την παροχή δημόσιων υπηρεσιών.

Πρώτον, η διαφθορά μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια εμπιστοσύνης στις δημόσιες υπηρεσίες: για παράδειγμα οι Kaufmann et al. (2005) και η μελέτη της UNESCO (2009) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα διεφθαρμένα εκπαιδευτικά συστήματα είναι δυνατό ακόμα και να ωθήσουν τους γονείς να αποσύρουν τα παιδιά τους από το σχολείο.

Δεύτερον, η διαφθορά μειώνει όχι μόνο το συνολικό επίπεδο των δημόσιων επενδύσεων αλλά και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα έντονο σε έργα υποδομής και κατασκευών, όπου οι χαμηλότερης ποιότητας εισροές ή/και η τεχνική κατάρτιση αντικαθιστούν τις υψηλότερες προδιαγραφές που προβλέπονται από την αρχική σύμβαση (Deiniger & Mpuga, 2005; Hollands, 2008; Lovei & McKechnie, 2000; UNESCO, 2009).

Τρίτον, οι συνέπειες της διαφθοράς στις δημόσιες υπηρεσίες ενδέχεται να έχουν διαφορετικά αποτελέσματα και ανάλογα με το φύλο: σε χώρες και περιοχές που οι γυναίκες δεν μπορούν να παράγουν εισόδημα, είναι ιδιαίτερα ευάλωτες σε ελλείψεις αναφορικά με την παροχή δημόσιων υπηρεσιών. Επιπλέον, ακόμα και στην περίπτωση ελλείψεων σχετικά με την παροχή των δημόσιων υπηρεσιών, οι άντρες μπορούν να τις αντικαταστήσουν αγοράζοντας αυτές τις υπηρεσίες ιδιωτικά - ενώ οι γυναίκες συνήθως δεν μπορούν, ειδικά σε συγκεκριμένες υποανάπτυκτες χώρες (Transparency International, 2010).

3.7 Διαφθορά, εμπιστοσύνη και νομιμότητα

Εμπιστοσύνη σε δημόσιους οργανισμούς

Πολλές έρευνες στη διεθνή βιβλιογραφία, καταδεικνύουν ότι υφίσταται ένας έντονος και στατιστικά σημαντικός αρνητικός συσχετισμός μεταξύ της διαφθοράς και των επιπέδων εμπιστοσύνης στους δημόσιους οργανισμούς. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η διαφθορά μειώνει τα επίπεδα εμπιστοσύνης στους δημόσιους θεσμούς. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η χαμηλότερη εμπιστοσύνη του κοινού αυξάνει τις διεφθαρμένες πρακτικές (Anderson & Tverdova, 2003; Bratton, 2007; Catterberg & Moreno, 2005; Chang & Chu, 2006; Cho & Kirwin, 2007; Clausen et al., 2011; Lavallee et al., 2008; Manzetti & Wilson, 2006; Mishler & Rose, 2001; Rose et al., 1998; Seligson, 2002).

Τα δεδομένα της έρευνας από διάφορα περιφερειακά βαρόμετρα δείχνουν ότι η διαφθορά αποτελεί έναν βασικό και καθοριστικό παράγοντα που διαμορφώνει την ικανοποίηση των πολιτών σε σχέση με τις κυβερνήσεις τους, και τις αντιλήψεις αναφορικά με τις κυβερνητικές επιδόσεις και την κρατική αποτελεσματικότητα. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, η διαφθορά θεωρείται ως πρόβλημα όχι μόνο στον αναπτυσσόμενο κόσμο αλλά και στις αναπτυγμένες χώρες.

Επιπλέον, φαίνεται πως η διαφθορά έχει αρνητικό αντίκτυπο στη συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική ζωή, υπονομεύει την εμπιστοσύνη στο πολιτικό σύστημα καθώς και τη νομιμότητα των δημοκρατιών και μπορεί επίσης να οδηγήσει στην αύξησης της ανοχής χρήσης βίαιων μέσων για την επίτευξη πολιτικών σκοπών (Anderson & Tverdova, 2003; Clausen et al., 2011; Seligson, 2002; 2006).

Οι Hellman και Kaufmann (2003) δείχνουν ότι, όταν οι εταιρείες αντιλαμβάνονται πως οι ανταγωνιστές τους έχουν ισχυρότερες πολιτικές διασυνδέσεις, με τη σειρά τους θα επιδείξουν λιγότερη εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη. Έτσι, θα είναι λιγότερο πιθανό να προσφύγουν στα δικαστήρια, αλλά θα είναι πιο πιθανό να σκεφθούν να πληρώσουν δωροδοκίες και να προσπαθήσουν να φοροαποφύγουν ή να φοροδιαφύγουν.

Διαφθορά και κοινωνική εμπιστοσύνη

Αρκετές μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία διερευνούν τη σχέση μεταξύ της διαφθοράς και των επιπέδων κοινωνικής εμπιστοσύνης (δηλαδή μεταξύ ατόμων). Ορισμένοι ερευνητές παρατηρούν ότι η αύξηση των επιπέδων της διαφθοράς υπονομεύει την κοινωνική εμπιστοσύνη (Seligson, 2002; 2006). Άλλοι διαπιστώνουν ότι οι κοινωνίες που εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα κοινωνικής εμπιστοσύνης είναι περισσότερο πιθανό να είναι σε θέση να ελέγξουν και να περιορίσουν τα επίπεδα διαφθοράς (Uslaner, 2007). Ωστόσο, οι Morris και Klesner (2010) θεωρούν ότι υπάρχει μια δυναμική σχέση: τα υψηλά ποσοστά διαφθοράς μπορεί να οδηγήσουν σε μείωση της κοινωνικής εμπιστοσύνης, αυξάνοντας με τη σειρά της την τάση για συμμετοχή σε διεφθαρμένες δραστηριότητες.

3.8 Διαφθορά, ευθραυστότητα και σύγκρουση

Λόγω της (αρνητικής) συσχέτισης μεταξύ της εμπιστοσύνης και της διαφθοράς, ορισμένοι ερευνητές διερευνούν επίσης το εάν η διαφθορά επιδεινώνει τη δυναμική των συγκρούσεων σε εύθραυστα κράτη, υπονομεύοντας περαιτέρω το έλλειμμα εμπιστοσύνης. Άλλοι ερευνητές διερωτώνται εάν μπορεί η διαφθορά να χρησιμεύσει ως σταθεροποιητική δύναμη: μπορεί δηλαδή, η κατανομή των εσόδων που σχετίζονται με τη διαφθορά μεταξύ πολιτικών ελίτ να ενισχύσει τη σταθερότητα;

Ο Mauro (1996) θεωρεί ότι η διαφθορά και η πολιτική αστάθεια είναι δύο έννοιες που συσχετίζονται θετικά. Ομοίως, ο Le Billon (2003) διαπιστώνει μια παρόμοια, αν και κάπως ασθενέστερη, συσχέτιση. Η Έκθεση για την Παγκόσμια Ανάπτυξη του 2011 (World Development Report) υποστηρίζει ότι η διαφθορά «έχει διπλά καταστροφικές επιπτώσεις στους κινδύνους χρησιμοποίησης βίας, τροφοδοτώντας παράπονα και αντιδράσεις αλλά και υπονομεύοντας την αποτελεσματικότητα των εθνικών θεσμών και των κοινωνικών κανόνων» (World Bank, 2011a). Παρόμοια επιχειρήματα διατυπώνονται και από τους Boucher et al. (2007), Large (2005), Malone και Nitzschke (2005) και O'Donnell (2006).

Αντίθετα, ορισμένες μελέτες διαπιστώνουν ότι η διαφθορά ενδέχεται να αποτελέσει παράγοντα σταθεροποίησης για τα εύθραυστα κράτη (Dix et al., 2012; Keen, 2005; Reno, 2008; Smith, 2007). Πράγματι,

όπως αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, η πρόσβαση στα έσοδα που δημιουργούνται από τη διαφθορά μπορεί να είναι ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση των πολιτικών διευθετήσεων που είναι απαραίτητες για τον τερματισμό των βίαιων συγκρούσεων (Huntington, 1968; Khan, 2006; North et al., 2009; Scott, 1969). Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι η υπόσχεση και η προοπτική για ένα μερίδιο (κερδισμένων) εσόδων από φαινόμενα διαφθοράς ή οικονομικών εσόδων μπορεί να διευκολύνει τις ειρηνευτικές διαδικασίες, ενθαρρύνοντας παράλληλα, ακόμα περισσότερο τους λαφυραγωγούς να συμμετάσχουν σε αυτές τις διαδικασίες (Le Billon 2003; Stedman, 1997).

Παράλληλα, ορισμένες μελέτες προσεγγίζουν το φαινόμενο ενδελεχώς διερευνώντας ορισμένες από τις περιπτώσεις στις οποίες η διαφθορά μπορεί είτε 1) να μετριάσει είτε 2) να επιδεινώσει τη σύγκρουση. Πιο συγκεκριμένα, η διαφθορά μπορεί να αποτελέσει ένα ακανθώδες ζήτημα, ιδίως όταν διακυβεύονται έσοδα από φυσικούς πόρους. Οι Fjelde (2009) και Arezki και Gylfason (2013) διαπίστωσαν ότι η αύξηση των εσόδων από τους φυσικούς πόρους είναι πιθανό να οδηγήσει σε υψηλότερα επίπεδα πολιτικής διαφθοράς. Ωστόσο, ο Fjelde (2009) βρίσκει ότι, αν και οι δύο μεταβλητές από μόνες τους μπορεί να αυξάνουν τον κίνδυνο σύγκρουσης, όταν εξετάζονται ωστόσο σε συνδυασμό, τα υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς φαίνεται να μετριάζουν τον αρνητικό αντίκτυπο των εσόδων πετρελαίου για τον κίνδυνο εμφυλίου πολέμου, καθώς οι πλούσιες σε πετρέλαιο κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν την πολιτική διαφθορά για να εξαγοράσουν την υποστήριξη από βασικά τμήματα της κοινωνίας. Ομοίως, οι Arezki και Gylfason (2013) θεωρούν ότι οι λιγότερο δημοκρατικές χώρες δεν αντιμετωπίζουν υψηλότερο αλλά τουναντίον μικρότερο κίνδυνο σύγκρουσης μετά την αύξηση των εσόδων που σχετίζονται με φαινόμενα διαφθοράς.

Ο Le Billon (2003) διαπιστώνει ότι, σε καταστάσεις που ένα πατρογονικό καθεστώς (patrimonial regime) υπόκειται σε τοπικές ή διεθνείς διαταραχές (π.χ. οικονομικές) ή πιέσεις για μεταρρυθμίσεις, η δυναμική της διαφθοράς μπορεί να οδηγήσει ή και να επιδεινώσει τις βίαιες συγκρούσεις. Οι Dix et al. (2012) με τη σειρά τους διαπιστώνουν ότι, όπου τα έσοδα της διαφθοράς περιορίζονται σε πολύ στενές ομάδες, τα διεφθαρμένα δίκτυα προστασίας καθίστανται πηγή αστάθειας για την ευρύτερη πολιτική και κοινωνική τάξη πραγμάτων. Σε μετα-συγκρουσιακές καταστάσεις (post-conflict), τόσο ο Le Billon (2003, 2008) όσο και οι Doig και Tisne (2009) διαπιστώνουν ότι η αποτυχία αντιμετώπισης της διαφθοράς βραχυπρόθεσμα ενδέχεται να συμβάλει στην αστάθεια του κράτους μακροπρόθεσμα.

3.9 Διαφθορά και περιβάλλον

Η διεθνής βιβλιογραφία δείχνει ότι η διαφθορά είναι δυνατό να οδηγήσει και σε επιδείνωση των περιβαλλοντικών αποτελεσμάτων, όπως είναι οι αυξημένες εκπομπές ρύπων, τα υψηλότερα ποσοστά αποψίλωσης δασών, η εξάντληση φυσικών πόρων και η εμπορία παράνομων ή εξαιρετικά ρυθμιζόμενων περιβαλλοντικών προϊόντων όπως η άγρια ζωή και η ξυλεία (Cole, 2007; Management Systems International, 2002; Welsch, 2004). Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της διαφθοράς περιλαμβάνουν πολλαπλές συνέπειες όπως στα αποθέματα, στο εισόδημα, την οικονομική ανάπτυξη, καθώς και στη χάραξη και εφαρμογή πολιτικής σχετικά με το περιβάλλον.

Η διαφθορά μπορεί ακόμη να επηρεάσει το περιβάλλον μέσω των επιπτώσεών της στη διακυβέρνηση. Για παράδειγμα, η ισχύς και η επιβολή περιβαλλοντικών κανονισμών είναι πιθανό να είναι ασθενέστερη σε διεφθαρμένα καθεστώτα (Pellegrini & Gerlagh, 2006; Welsch, 2004). Ο Morse (2006) διαπιστώνει ότι η διαφθορά επηρεάζει αρνητικά την κυβερνητική προσέγγιση σχετικά με το περιβάλλον (π.χ. μείωση του αριθμού των δημόσιων κατευθυντήριων γραμμών, μείωση του ποσοστού των προστατευόμενων εκτάσεων), τη συμπεριφορά των εταιρειών (π.χ. το ποσοστό των επιχειρήσεων που είναι πιστοποιημένες κατά ISO 14001) καθώς και τη συμμετοχή σε διεθνείς συνεργατικές προσπάθειες (όπως συμμετοχή σε διακυβερνητικούς οργανισμούς που εστιάζουν στην προστασία του περιβάλλοντος και στη συμμόρφωση με διεθνείς συμφωνίες). Το Human Rights Watch (1999; 2007) διαπιστώνει ότι, στη Νιγηρία, η πολιτική διαφθορά οδηγεί συχνά στη συστηματική αγνόηση περιβαλλοντικών παραβάσεων από διεφθαρμένους αξιωματούχους – δημόσιους υπαλλήλους.

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της διαφθοράς φαίνεται να επηρεάζουν εξίσου σημαντικά τα αποθέματα και τις ροές των πόρων. Ο Shaxson (2007) υποστηρίζει ότι η διαφθορά οδηγεί σε ένα σενάριο «τραγωδίας των κοινών – (tragedy of the commons)» στο οποίο τα άτομα χρησιμοποιούν διεφθαρμένες μεθόδους, όπως δωροδοκία για άδειες που τους επιτρέπουν να εξάγουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα, πριν το κάνουν οι πολιτικοί τους ανταγωνιστές, με αποτέλεσμα την υπερπαραγωγή και, συνεπώς, την πλήρη εξάντληση του εν λόγω πόρου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού συμβαίνει στη Νιγηρία, όπου η διαφθορά οδήγησε σε εγχώριες ελλείψεις σε αποθέματα πετρελαίου (Human Rights Watch 1999).

Οι Bhattarcharya και Hodler (2010) υποστηρίζουν ότι μια αύξηση στα εισοδήματα από φυσικούς πόρους αυξάνει τη διαφθορά μόνο εάν οι δημοκρατικοί θεσμοί είναι αδύναμοι. Στη μελέτη τους ανέλυσαν δευτερογενή δεδομένα από το 1980 – 2004 από 124 χώρες και η θεωρία τους υποστηρίχτηκε ακόμα και όταν συμπεριλήφθηκαν και άλλοι παράγοντες.

Το συμπέρασμα των ερευνητών είναι παρόμοιο με εκείνο των Ades και Di Tella (1999) οι οποίοι αναφέρουν πως σε χώρες με πλούσιους φυσικούς πόρους, οι δραστηριότητες για την απόκτηση μέρους από τα εισοδήματα που παράγουν οι φυσικοί αυτοί πόροι, μπορεί να ενθαρρύνουν ακόμα περισσότερο διεφθαρμένες συμπεριφορές. Όπως τονίζουν όμως, εάν οι δημοκρατικοί θεσμοί είναι ισχυροί, και οι δημόσιοι υπάλληλοι λογοδοτούν, αυτή η τάση μπορεί να περιοριστεί. Οι Ades και Di Tella (1999) συμπεραίνουν ότι σε χώρες στις οποίες υπάρχει αφθονία φυσικών πόρων, η δημοκρατικοποίηση μπορεί να βοηθήσει σε μεγάλο βαθμό στη μείωση της διαφθοράς.

Βιβλιογραφία

Ades, A., & Di Tella, R. (1999). Rents, competition, and corruption. *American Economic Review, 89*(4), 982-994.

Aidt, T. (2009). Corruption, institutions, and economic development. *Oxford Review of Economic Policy, 25*(2), 271-291.

Alatas, S. (1980). *The sociology of corruption - The nature, function, causes and prevention of corruption.* Singapore: Times Books International.

Alemu, A. (2012). Effects of Corruption on FDI inflow in Asian Economies. *Seoul Journal of Economics, 25*(4), 387-412.

Al-Sadig, A. (2009). The Effects of Corruption on FDI inflows. *Cato Journal, 29*(20), 267-294.

Anderson, C., & Tverdova, Y. (2003). Corruption, Political Allegiances and Attitudes Toward Goverment in Contemporary Democracies. *American Journal of Political Science, 47*(1), 91-109.

Apergis, N., & Dănuleţiu, D. (2013). Public deficit, public debt, corruption and economic freedom: some empirical evidence from Romania. *The Romanian Economic Journal, 48,* 3-22.

Arezki, R., & Gyfalson, T. (2013). Resource Rents, Democracy, Corruption, and Conflict: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Journal of African Economies, 22*(4), 552-569.

Asiedu, E. (2006). Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability. *World Economy, 29*(1), 63-77.

Asiedu, E., & Freeman, J. (2009). The Effect of Corruption on Investment Growth: Evidence from Firms in Latin America, Sub-Saharan Africa, and Transition Countries. *Review of Development Economics, 13*(20), 200-214.

Bai, J., Jayachandran, S., Malesky, E., & Olken, B. (2014). *Does Economic Growth Reduce Corruption? Theory and Evidence from Vietnam*. Unpublished Manuscript.

Barbier, E. (2012). Corruption, Poverty and Tropical Land Use. *Journal of Sustainable Forestry, 34*(4-5), 319-339.

Bardhan, P. (2005). The economist's approach to the problem of corruption. *World Development, 34,* 341-348.

Baumol, W. (1990). Enterpreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy, 98,* 893-921.

Beck, L., & Ajzen, I. (1991). Predictnig dishonest actions using the theory of planned behavior. *Journal of Research in Personality, 25*(3), 285-301.

Beekman, G., Bulte, E., & Nillesen, E. (2014). Corruption, Investments and Contributions to Public Goods: Experimental Evidence from Rural Liberia. *Journal of Public Economics, 115,* 37-47.

Begovic, B. (2006). *Economic inequality and corruption*. Working Paper.

Bhargava, V., & Bolongaita, E. (2004). *Challenging Corruption in Asia: Case Studies and a Framework for Action.* Washinghton DC: World Bank.

Bhattarcharyya, S., & Hodler, R. (2010). Natural resources, democracy and corruption. *European Economic Review*, *54*(4), 608-621.

Blackburn, K., & Forgues-Puccio, G. (2009). Why is corruption less harmful in some countries than in others? *Journal of Economic Behavior & Organization, 72,* 797-810.

Booth, D. (2012). *Development as a Collective Action Problem: Addressing the Real Challenges of African Governance*. Synthesis Report of the Africa Power and Politics Programme. London: ODI.

Boucher, A., Durch, W., Midyette, M., Rose, S., & Terry, J. (2007). *Mapping and Fighting Corruption in War Torn States*. Washington DC: Stimson Center.

Bratton, M. (2007). *Are You Being Served? Popular Satisfaction with Health and Education Services in Africa.* Afrobarometer Working Paper No. 65.

Busse, H., & Hefeker, C. (2007). Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment. *European Journal of Political Economy, 23,* 397-415.

Campos, J., Lien, D., & Pradhan, S. (1999). The impact of corruption on investment: Predictability matters. *World Development, 27*(6), 1059-1067.

Carothers, T., & De Gramont, D. (2011). *Aiding Governance in Developing Countries: Progress amid Uncertainties. The Carnegie Papers.* Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Castro, M., Guccio, C., & Rizzo, I. (2014). An assessment of the waste effects of corruption on infrastructure provision. *International Tax and Public Finance, 21,* 813-843.
Chang, E., & Chu, Y. (2006). Corruption and Trust: Exceptionalism in Asian Democracies? *The Journal of Politics, 68*(2), 259-271.
Chetwynd, E., Chetwynd, F., & Spector, B. (2003). *Corruption and Poverty: A Review of Recent Literature*. London: Management Systems International.
Cho, W., & Kirwin, M. (2007). *A Vicious Circle of Corruption and Mistrust in Institutions in Sub-Saharan Africa: A Micro-Level Analysis*. Afrobarometer Working Paper No. 71.
Chong, A., & Calderon, C. (2000). Institutional Quality and Income Distribution. *Economic Development and Cultural Change, 48*(4), 761-786.
Clausen, B., Kraay, A., & Nyiri, Z. (2011). Corruption and Confidence in Public Institutions: Evidence from a Global Survey. *The World Bank Economic Review, 25*(2), 212-249.
Cole, M. (2007). Corruption, Income, and the Environment: An Empirical Analysis. *Ecological Economics, 62,* 637-647.
Dasgupata, P. (2001). *Human well-being and the natural environment.* Oxford: Oxford University Press.
De Jong, E., & Borgmans, C. (2011). Does Corruption Discourage International Trade? *European Journal of Political Economy, 27*(2), 385-398.
Deininger, K., & Mpuga, P. (2005). Does Greater Accountability Improve the Quality of Public Service Delivery? Evidence from Uganda. *World Development, 33*(1), 171-191.
Dell'Anno, R., & Teobaldelli, D. (2013). Keeping both corruption and the shadow economy in check: the role of decentralization. *International Tax and Public Finance, 22*(1), 1-40.
Dimant, E. (2013). *The nature of corruption: An interdisciplinary perspective*. Economics Discussion Papers.
Dimant, E. (2014). *The Antecedents and Effects of Corruption - A Reassessment of Current (Empirical) Findings.* Munich: Personal RePEc Archive.
Dix, S., Hussmann, K., & Walton, G. (2012). *Risks of Corruption to State Legitimacy and Stability in Fragile Situations.* Bergen: CMI.
Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Sheifer, A. (2002). The Regulation of Entry. *The Quarterly Journal of Economics, 117*(1), 1-37.
Dobson, S., & Ramlogan-Dobson, C. (2010). Is There a Trade-Off Between Income Inequality and Corruption? Evidence from Latin America. *Economic Letter, 107,* 102-104.
Docquier, F., & Rapoport, H. (2011). *Globalization, brain drain and development*. März: Institute for the Study of Labor.
Doig, A., & Tisne, M. (2009). A Candidate for Relegation? Corruption, Governance Approaches and the (Re) construction of Post-War States. *Public Administration and Development, 29*(5), 374-386.
Donchev, D., & Ujhelyi, G. (2014). What Do Corruption Indices Measure? *Economics & Politics, 26,* 309-331.
Drury, C., Krieckhaus, J., & Lusztig, M. (2006). Corruption, Democracy and Economic Growth. *International Political Science Review, 27*(2), 121-136.
Echazu, L., & Bose, P. (2008). Corruption, centralization, and the shadow economy. *Southern Economic Journal, 75*(2), 524-537.
Egger, P., & Winner, H. (2007). How Corruption Influences Foreign Direct Investment: A Panel Data Study. *Economic Development and Cultural Change, 54*(2), 459-486.
Esty, D., & Porter, M. (2002). National environmental performance measurement and determinants. In D. Esty, & P. Cornelius, *Environmental Performance Measurement: The Global Report 2001-2002* (pp. 24-43). New York: Oxford University Press.
Evans, B. (1999). *The cost of corruption. A discussion paper on corruption, development and the poor*. Teddington, Middlesex: Tearfund.
Faruq, H., Webb, M., & Yi, D. (2013). Corruption, Bureaucracy and Firm Productivity in Africa. *Review of Development Economics, 17*(1), 117-129.
Fisman, R., & Svensson, J. (2007). *A*re Corruption and Taxation Really Harmful to Growth? Firm Level Evidence. *Journal of Development Economics, 83,* 63-75.
Fjelde, H. (2009). Buying Peace? Oil Wealth, Corruption and Civil War, 1985-99. *Journal of Peace Research, 46*(2), 199-218.
Galtung, F. (2005). Measuring the Immeasurable: Boundaries and Functions of (Macro) Corruption Indices. In

C. Sampford, A. Shacklock, S. Connors, & F. Galtung, *Measuring Corruption*. Aldershot : Ashgate.
Gokcekus, O., & Suzuki, Y. (2013). *Is there a corruption-effect on conspicuous consumption? https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2272100*
Gupta, S., Davoodi, H., & Alonso-Terme, R. (2002). Does corruption affect income inequality and poverty? *Economics of Governance, 3,* 23-45.
Gyimah-Brempong, K. (2002). Corruption, Economic Growth, and Income Inequality in Africa. *Economic of Governance, 3,* 189-209.
Habib, M., & Zurawcki, L. (2002). Corruption and Foreign Direct Investment. *Journal of International Business Studies, 33*(2).
Hall, R., & Jones, C. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others? *Quarterly Journal of Economics, 114,* 83-116.
Hausmann, R., Pritchett, L., & Rodrik, D. (2004). *Growth Accelerations. Working Paper No. 10566*. Cambridge, MA: NBER.
Heller, N. (2009). Defining and Measuring Corruption: Where Have We Come from, Where Are We Now, and What Matters for the Future? In R. Rotberg, *Corruption, Global Security, and World Order*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
Hellman, J., & Kaufmann, D. (2003). *The Inequality of Influence*. Washington, DC: World Bank.
Hollands, G. (2008). *Fighting Corruption in Infrastructure Delivery in South Africa. Partnering to Combat Corruption Series.* Loughborough: WEDC.
Human Rights Watch. (1999). *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*. New York: Human Rights Watch.
Human Rights Watch. (2007). *Criminal Politics: Violence, "Godfathers", and Corruption in Nigeria*. New York: Human Rights Watch.
Hunt, J. (2006). Why are some public officials more corrupt than others. In S. Rose-Ackerman, *International Handbook on the Economics of Corruption (pp. 323-351)*. Northampton: Edward Elgar.
Huntington, S. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven, CT: Yale University Press.
Husted, B. (1999). Wealth, culture and corruption. *Journal of International Business Studies, 30*(2), 339-360.
Johnson, S., Kaufmann, D., & Shleifer, A. (1997). *The unofficial economy in transition.* Washington DC: Brookings Papers on Economic Activity.
Johnston, M. (2000). *Corruption and democratic consolidation*. Hamilton: WP.
Johnsøn, J., & Mason, P. (2013). *The Proxy Challenge: Why Bespoke Proxy Indicators Can Help Solve the Anti-Corruption Measurement Problem.* U4 Issue.
Judge, W., McNatt, D., & Xu, W. (2011). The antecedents and effects of national corruption: A meta-analysis. *Journal of World Business, 46,* 93-103.
Justesen, M., & Bjørnskov, C. (2014). Exploiting the Poor: Bureacratic Corruption and Poverty in Africa. World *Development, 58,* 106-115.
Kaufmann, D., Kraay, A., & Zoido-Lobatón, P. (1999). *Aggregating governance indicators*. Washington DC: World Bank Policy Research Working Paper No. 2195.
Kaufmann, D. (2005). *Myths and Realities of Governance and Corruption*. MPRA Munich Personal RePEc Archive, 8089, 81-98.
Keen, D. (2005). *Conflict and Collusion in Sierra Leone.* London: Palgrave.
Kenny, C. (2006). *Measuring and reducing the impact of corruption in infrastructure.* Washington DC: World Bank Policy Research Working Paper 4099.
Khagram, S., & You, J. (2005). A Comparative Study of Inequality and Corruption. *American Sociological Review, 70,* 136-157.
Khan, M. (2006). *Governance, Economic Growth and Development since the 1960s: Background Paper for the World Economic and Social Survey.* DESA Working Paper. New York: UN.
Kurer, O. (1993). Clientelism, corruption, and the allocation of resources. *Public Choice, 77*(2), 259-273.
Lambsdorff, J. (2006). Causes and consequences of corruption: What do we know from a cross-section of countries? In S. Rose-Ackerman, *International Handbook on the Economics of Corruption* (pp. 3-51). Norhampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.
Large, D. (2005). *Introductory Survey: Corruption and Reconstruction after War. In Corruption and Post-Conflict Reconstruction: Breaking the Vicious Circle*. Paris: OECD.

Lavallée, E., Razafindrakoto, M., & Roubaud, F. (2008). *Corruption and Trust in Political Institutions in Sub-Saharan Africa.* Afrobarometer Working Paper No. 102.
Le Bilon, P. (2003). Buying Peace or Fuelling War: The Role of Corruption in Armed Conflicts. *Journal of International Development, 15,* 413-426.
Le Bilon, P. (2008). Corrupting Peace Peacebuilding and Post-Conflict Corruption. *International Peacekeeping, 15*(3), 344-361.
Leff, N. (1964). Economic Development through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist, 82,* 337-341.
Léon, C., Arana, J., & León, J. (2013). Valuing the social cost of corruption using subjective well being data and the technique of vignettes. *Applied Economics, 45,* 3863-3870.
Lovei, L., & McKechnie, A. (2000). *The Costs of Corruption for the Poor – The Energy Sector.* Public Policy for the Private Sector. Note No. 207. Washington, DC: World Bank.
Malone, D., & Nitzschke, H. (2005). *Economic Agendas in Civil Wars: What We Know, What We Need to Know*. Discussion Paper No. 2005/07. Helsinki: UNU-WIDER.
Marthur, A., & Singh, K. (2007). Foreign Direct Investment, Corruption, and Democracy. AEI Working Paper.
Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics, 110*(3), 681-712.
Mauro, P. (1996). *The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure.* Working Paper No. 96/98. Washington, DC: IMF.
McPake, B. (1999). Informal economic activities of public health workers in Uganda: implications for quality and accessibility of care. *Social Science Medicine, 49*(7), 849-865.
Meisel, N., & Ould Aoudia, J. (2007). *Is Good Governance a Good Development Strategy? Working Paper No. 11.* Paris: Direction Général du Trésor et de l'Économie Politique.
Mêon, P., & Sekkat, K. (2004). Does the quality of institutions limit the MENA's integration in the world economy? *World Economy, 27*(9), 1475-1498.
Méon, P., & Weill, L. (2010). Is Corruption an Efficient Grease? *World Development, 38*(3), 244-259.
Mishler, W., & Rose, R. (2001). What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies, 34*(1), 30-62.
Morris, S., & Klesner, J. (2010). Corruption and Trust: Theoretical Considerations and Evidence from Mexico. *Comparative Political Studies, 43,* 12-58.
Murphy, K., Shleifer, A., & Vishny, R. (1991). The allocation of talent: Implication for growth. *Quarterly Journal of Economics, 106,* 503-530.
Myint, U. (2000). Corruption: Causes, consequences and cures. *Asia-Pacific Development Journal, 7*(2), 33-58.
Myrdal, G. (1968). *Asian drama: An inquiry into the poverty of nations.* New York: Twentieth Century Fund.
Ndikumana, L. (2006). *Corruption and Pro-Poor Growth Outcomes: Evidence and Lessons for African Countries. Working Paper No. 120*. Amherst, MA: Political Economy Research Institute.
Neeman, Z., Paserman, M., & Simhon, A. (2008). Corruption and openness. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy, 8*(50), 1-38.
Norris, P. (2011). *Making Democratic-Governance Work: The Consequences for Prosperity.* HKS Faculty Research Working Paper Series No. RWP11-035. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Goverment, Harvard University.
North, D., Wallis, J., & Weingast, B. (2009). *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History.* New York: CUP.
Nowak, R. (2001). *Corruption and transition economies.* Economic Analysis Division, United Nations Economic Commission for Europe.
O'Donell, M. (2006). Corruption: A Rule of Law Agenda? In A. Hurwitz, & R. Huang, *Civil War and the Rule of Law.* Boston, CO: Lynne Rienner.
Olken, B. (2009). Corruption Perceptions vs. Corruption Reality. *Journal of Public Economics, 93*(7-8), 950-964.
Olken, B., & Pande, R. (2013). *Governance Review Paper: Governance Initiative.* Cambridge, MA: Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab, MIT.
Pandey, P. (2010). Service Delivery and Corruption in Public Services: How Does History Matter? *American Economic Journal: Applied Economics, 2,* 190-204.
Piga, G. (2011). A fighting chance against corruption in procurement. In S. Rose-Ackerman, *The International*

Handbook on the Economics of Corruption (pp. 141-181). Cheltenham: Edward Elgar.
Pellegrini, L., & Gerlagh, R. (2004). Corruption's Effect on Growth and its Transmission Channels. *Kyklos, 57*(3), 429-456.
Pellegrini, L., & Gerlagh, R. (2006). Corruption, Democracy, and Environmental Policy. *The Journal of Environment Development, 15,* 332.
Rahman, A., Kisunko, G., & Kapoor, K. (2000). *Estimating the Effects of Corruption: Implications for Bangladesh. Policy Research Working Paper No. 2479*. Washington, DC: World Bank.
Razafindrakoto, M., & Roubaud, F. (2007). *Corruption, Institutional Discredit, and Exclusion of the Poor: A Poverty Trap.* Afrobarometer Working Paper No. 86.
Reinikka, R., & Svensson, J. (2003). *The Power of Information: Evidence from a Newspaper Campaign to Reduce Capture. Working Paper No. 3239*. Washington, DC: World Bank.
Reiter, S., & Steensma, H. (2010). Human Development and Foreign Direct Investment in Developing Countries: The Influence of FDI Policy and Corruption. *World Development, 38*(12), 1678-1691.
Reno, W. (2008). *Corruption and State Politics in Sierra Leone.* Cambridge: CUP.
Rodrik, D. (2007). Getting Institutions Right. In D. Rodrik, *One Economics, Many Reccipes, Globalization, Institutions and Economic Growth.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform.* Cambridge: CUP.
Rose, R., Mishler, W., & Haerpfer, C. (1998). *Democracy and Its Alternatives: Understanding Postcommunist Societies.* Baltimore, MD: The John Hopkins University Press.
Rundquist, B., Strom, G., & Peters, J. (1977). Corrupt politicians and their electoral support: some experimental observations. *The American Political Science Review, 71,* 954-963.
Sandholtz, W., & Koetzle, W. (2000). Accounting for corruption: Economic structure, democracy, and trade. *International Studies Quarterly, 44,* 31-50.
Sarkar, H., & Hasan, A. (2001). Impact of corruption on the efficiency of investment: Evidence from a cross-country analysis. *Asia-Pacific Development Journal, 8*(2), 111-116.
Scheider, F., & Buehn, A. (2009). Shadow economies and corruption all over the world: Revised estimates for 120 countries. *Economics-ejournal, 1,* 1-53.
Scott, J. (1969). Corruption, Machine Politics, and Political Change. *The American Political Science Review, 63*(4), 1142-1158.
Seligson, M. (2002). The Impact of Corruption on Regime Legitimacy: A Comparative Study of Four Latin American Countries. *The Journal of Politics, 64*(2), 408-433.
Seligson, M. (2006). The Measurement and Impact of Corruption Victimization: Survey Evidence from Latin America. *World Development, 34*(2), 381-404.
Sequeira, S., & Djankov, S. (2013). *An Empirical Study of Corruption in Ports.* MPRA Paper.
Shaxson, N. (2007). Oil, corruption and the resource curse. *International Affairs, 83*(6), 1123-1140.
Smith, D. (2007). *A Culture of Corruption: Everyday Deception and Popular Discontent in Nigeria.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
Stapenhurst, R., Johnston, N., & Pelizzo, R. (2006). *The role of parliament in curbing corruption.* Washington, DC: World Bank Institute.
Stedman, S. (1997). Spoiler Problems in Peace Processes. *International Security, 22*(2), 5-53.
Stinson, P. (2013). A study of drug-related police corruption arrests. *An International Journal of Police Strategies & Management, 36*(3), 491-511.
Svensson, J. (2003). Who Must Pay Bribes and How Much? Evidence from a Cross Section of Firms. *Quarterly Journal of Economics, 118*(1), 207-230.
Tanzi, V. (1995). Corruption, arm's-length relationships, and markets. Στο G. Fiorentini, *The Economics of Organised Crime* (σσ. 161-180). Cambridge, Massachusetts: Cambridge University Press.
Tanzi, V. (1998). Corruption around the world - Causes, consequences, scope, and cures. *IMF Staff Papers, 45*(5), 559-594.
Tanzi, V. (2013). Corruption and the economy. *FILOZOFIJA I DRUŠTVO, XXIV*(1).
Tanzi, V., & Davoodi, H. (1997). *Corruption, public investment and growth.* Washington, DC: IMF Working Paper 97/139.
Transparency International. (2010). *Corruption and Gender in Service Delivery: The Unequal Impacts.* London: Transparency International.

Truex, R. (2011). Corruption, Attitudes, and Education: Survey Evidence from Nepal. *World Development, 39*, 1133-1142.
Ugur, M., & Dasgupta, N. (2011). *Evidence on the Economic Growth Impacts of Corruption in Low-Income Countries and Beyond: A Systematic Review.* London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
UNESCO (UN Educational, Scientific and Cultural Organization) (2009). *Education for All Global Monitoring Report 2009*. Paris: UNESCO.
Uslaner, E. (2007). *Corruption and the Inequality Trap in Africa. Afrobarometer Working Paper No.69.*
Uslaner, E. (2008). *Corruption, Inequality and the Rule of Law. The Bulging Pocket Makes the Easy Life.* New York: CUP.
Vom Hau, M. (2012). *State Capacity and Inclusive Development: New Challenges and Directions. Working Paper No. 2*. Manchester: Effective States and Inclusive Development Research Centre.
Wayne, W. (2000). *Tax evasion, corruption, and the remuneration of heterogeneous inspectors.* Washington, D.C.: World Bank Policy Research Working Paper.
Wei, S. (1997). *Why is corruption so much more taxing than tax? Arbitrariness kills.* National Bureau of Economic Research: Working Paper No. 6255.
Wei, S. (2000). How Taxing Is Corruption on International Investors? *Review of Economics and Statistics, 82*(1), 1-11.
Wei, S.-J., & Wu, Y. (2001). *Negative alchemy? Corruption, composition of capital flows, and currency crises.* Cambridge, MA: NBER Working Paper Series 8187.
Welsch, H. (2004). Corruption, Growth, and the Environment: A Cross-Country Analysis. *Environment and Development Economics*, *9,* 663-693.
Williams, G., Duncan, A., Landell-Mills, P., & Unsworth, S. (2009). Politics and Growth. *Development Policy Review, 27*(1), 5-31.
World Bank. (2012). *Doing Business in a More Transparent World: Comparing Regulation for Domestic Firms in 183 Economies.* Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank.
Zhong, N. (2010). *The causes, consequences, and cures of corruption*. Hong Kong: WP.
Zhuang, J., De Dios, E., & Lagman-Martin, A. (2010). *ω*. Manila: ADB.

Κεφάλαιο 4 Μέτρα κατά της διαφθοράς

Σύνοψη
Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση των κυριότερων πολιτικών και μέσων που χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Ένα από τα πρώτα μέτρα που αναλύονται είναι οι μεταρρυθμίσεις στη Δημόσια Οικονομική Διαχείριση (ΔΟΔ) και συγκεκριμένα όσον αφορά την αποκέντρωση, την παρακολούθηση των δημόσιων δαπανών, τα έσοδα από φορολογικές και τελωνειακές αρχές, τις προμήθειες, καθώς και τον σχεδιασμό και διαχείριση του κεντρικού προϋπολογισμού. Εν συνεχεία αναλύουμε τις μεταρρυθμίσεις σχετικά με ανώτατα όργανα ελέγχου και προτείνουμε βέλτιστες πρακτικές βάσει διεθνών ερευνών. Οι άμεσες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς που αναλύουμε περιλαμβάνουν τις αρχές κατά της διαφθοράς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να λειτουργούν καθώς και τις εθνικές στρατηγικές καταπολέμησης της διαφθοράς και τη σημαντικότητά τους σε όλο το περιβάλλον. Σε επόμενο στάδιο ασχολούμαστε με τις παρεμβάσεις σχετικά με την κοινωνική λογοδοσία όπως η κοινοτική παρακολούθηση, ο συμμετοχικός προϋπολογισμός, η διαφάνεια και η πρόσβαση στις πληροφορίες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθώς και με τον ρόλο τους στη διαδικασία καταπολέμησης της διαφθοράς. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάλυση των κυριότερων πολυμερών συμφωνιών καταπολέμησης της διαφθοράς και συγκεκριμένα τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς, την Πρωτοβουλία για τη Διαφάνεια των εξορυκτικών βιομηχανιών και τις παράνομες χρηματοοικονομικές ροές.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Δημόσια Οικονομική, Μακροοικονομια, Κοινωνιολογία

4.1 Δημόσια οικονομική διαχείριση

Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός μελετών στη διεθνή βιβλιογραφία που δείχνει ότι οι μεταρρυθμίσεις σχετικά με τη Δημόσια Οικονομική Διαχείριση είναι αποτελεσματικές στη μείωση της διαφθοράς στις δημόσιες διοικήσεις, και ιδιαίτερα όσον αφορά την καταπολέμηση της δωροδοκίας και της απάτης (Johnsøn et al., 2012). Ωστόσο, τα στοιχεία για την αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων τύπων μεταρρυθμίσεων ΔΟΔ είναι περιορισμένα και σε ελάχιστο βαθμό συνεπή. Πέντε κύριες κατηγορίες μεταρρυθμίσεων ΔΟΔ προκύπτουν από τη βιβλιογραφία:

1. **Αποκέντρωση: ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας** εξετάζει τη σχέση μεταξύ της αποκέντρωσης και της διαφθοράς, ιδίως της δημοσιονομικής αποκέντρωσης. Οι περισσότερες μελέτες χρησιμοποιούν σχεδόν πειραματικές μεθόδους και τα ευρήματά τους πολλές φορές είναι ασυνεπή. Αυτό υποδηλώνει ότι η αποκέντρωση από μόνη της δεν μπορεί να επηρεάσει τα επίπεδα διαφθοράς.

2. **Παρακολούθηση δημόσιων δαπανών:** υπάρχει μια μεσαίου μεγέθους βιβλιογραφία, που περιλαμβάνει κυρίως πειραματικές, οιονεί πειραματικές και μελέτες παρατήρησης, οι οποίες είναι γενικά συνεπείς και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η στενή παρακολούθηση του προϋπολογισμού μπορεί να οδηγήσει στη μείωση των διαρροών δημόσιων πόρων (αποτελεί έναν έμμεσο δείκτη μέτρησης της διαφθοράς)

3. **Έσοδα από Φορολογικές και Τελωνειακές Αρχές**: υπάρχει ένα μικρό σύνολο αποδεικτικών στοιχείων, πρόκεται κυρίως για περιπτωσιολογικές μελέτες, που εξετάζουν την αποτελεσματικότητα των φορολογικών εσόδων και των τελωνειακών μεταρρυθμίσεων στη μείωση της διαφθοράς. Τα ευρήματα είναι ωστόσο ασυνεπή και δεν μπορούν να γενικευθούν.

4. **Προμήθειες:** υπάρχει ένα μικρό μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας που εξετάζει τις επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων σχετικά με τις προμήθειες στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Τα ευρήματα αυτών των μελετών, που περιλαμβάνουν έναν συνδυασμό πειραματικών, σχεδόν πειραματικών και παρατηρητικών μελετών, υποδηλώνουν με συνέπεια ότι οι μεταρρυθμίσεις των προμηθειών μπορούν να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικές στη μείωση της διαφθοράς.

5. **Σχεδιασμός και διαχείριση του κεντρικού προϋπολογισμού:** ένα τελικό σύνολο μεταρρυθμίσεων εστιάζεται στην ενίσχυση του προγραμματισμού και της διαχείρισης του προϋπολογισμού στην κεντρική δημόσια διοίκηση. Ένα μικρό σώμα της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιεί κυρίως μελέτες παρατήρησης διαπιστώνει θετικά αποτελέσματα στη μείωση της διαφθοράς.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι πιο αποτελεσματικές μεταρρυθμίσεις ΔΟΔ περιλαμβάνουν συχνά:

- Έναν συνδυασμό δύο ή περισσότερων παρεμβάσεων, υιοθετώντας έτσι μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση για την καταπολέμηση της διαφθοράς.

- Σημαντική εστίαση όχι μόνο στον σχεδιασμό αλλά και στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων.

Είναι σαφές ότι οι τεχνικές και πολιτικές πτυχές μιας μεταρρύθμισης δεν μπορούν να διαχωριστούν. Οι επιτυχημένες μεταρρυθμίσεις σχετικά με τη ΔΟΔ τείνουν να εφαρμόζονται σε ευνοϊκά πολιτικά περιβάλλοντα και πολλές φορές οι ξένοι δανειστές τείνουν να τις προωθούν σε μεγάλο βαθμό ως μεταρρυθμίσεις «βιτρίνες».

4.1.1 Αποκέντρωση

Θεωρητικά, η αποκέντρωση φέρνει τις κύριες διαδικασίες λήψης αποφάσεων πιο κοντά στους πολίτες, μειώνει τις δυνατότητες εκβιασμού των δημόσιων υπαλλήλων της κεντρικής διοίκησης και αυξάνει την ευθύνη των τοπικών πολιτικών απέναντι στους εκλογείς τους (Rose-Ackerman, 1978; 1999).

Ωστόσο, τα στοιχεία σχετικά με την επίδραση της αποκέντρωσης στη διαφθορά είναι σε πολλές περιπτώσεις ασυνεπή και περιορισμένα (Bardhan & Mookherjee, 2006). Ορισμένες μελέτες που χρησιμοποίησαν αναλύσεις παλινδρόμησης μεταξύ χωρών διαπιστώνουν ότι η αυξημένη δημοσιονομική αποκέντρωση (δηλ. η σχετιζόμενη με δαπάνες) συσχετίζεται με μειωμένα ποσοστά διαφθοράς (Fisman & Gatti, 2002a) ενώ άλλες μελέτες δεν καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα (Treisman, 2002). Αυτοί οι συσχετισμοί μπορεί να είναι ισχυρότεροι όταν η συλλογή εσόδων (δηλ. το εισόδημα) αποκεντρώνεται επίσης (Estache & Sinha, 1995; Fisman & Gatti, 2002b; Oto-Peralias et al., 2013).

Πρόσφατες μελέτες παρέχουν σημαντικά στοιχεία σχετικά με τις μεταβλητές και τις προϋποθέσεις που ενδέχεται να είναι απαραίτητες για να αποδειχθεί αποτελεσματική η διαδικασία της αποκέντρωσης στην προσπάθεια μείωσης της διαφθοράς. Οι Lessmann και Markwardt (2010) θεωρούν ότι η αποκέντρωση είναι πιο πιθανό να καταπολεμήσει τη διαφθορά, όταν υπάρχει παράλληλα μεγάλη ελευθερία του τύπου σε εθνικό αλλά και τοπικό επίπεδο. Ο Lecuna (2012) θεωρεί ότι το μέγεθος της αποκεντρωμένης κυβερνητικής μονάδας είναι σημαντικό, με μικρότερες μονάδες να είναι πιο επιρρεπείς στη διαφθορά σε σχέση με τις μεγαλύτερες οντότητες. Επιπλέον, προτείνει ότι αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι οι μικρότερες κυβερνητικές μονάδες είναι πιο εύκολο να αποτελέσουν χώρο για εκμετάλλευση από τις ελίτ ομάδες συμφερόντων ή στο γεγονός ότι η ύπαρξη περισσότερων μονάδων αυξάνει τα κίνητρα για δωροδοκία και εκβιασμό.

Μια συστηματική ανασκόπηση από τους Hanna et al. (2011) σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς δείχνει ότι η διαδικασία της αποκέντρωσης μπορεί να είναι ιδιαίτερα δαπανηρή και αναποτελεσματική όταν εφαρμόζεται σε κοινότητες που δεν τους επιτρέπεται να συμμετέχουν στον σχεδιασμό ή την παρακολούθηση των μεταρρυθμίσεων.

4.1.2 Παρακολούθηση δημόσιων δαπανών

Ένα δεύτερο κύριο χαρακτηριστικό που εντοπίζει η βιβλιογραφία είναι η παρακολούθηση των δημόσιων δαπανών. Αυτή μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους, αν και πολλοί χρησιμοποιούν κάποια παραλλαγή της λεγόμενης «προσέγγισης αποκλίσεων» για τον υπολογισμό της διαρροής των δημόσιων πόρων. Αυτή η προσέγγιση παρακολουθεί τη ροή δημόσιου χρήματος από τα κεντρικά υπουργεία προς τις υπηρεσίες πρώτης γραμμής (συχνά σχολεία και εγκαταστάσεις υγείας), συγκρίνοντας τις αναφερόμενες με τις πραγματικές δαπάνες. Η απόκλιση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως έμμεσος δείκτης μέτρησης της διαφθοράς (Johnsøn & Mason, 2013). Αυτή η προσέγγιση ονομάζεται επίσης «εκτίμηση της διαφθοράς μέσω αφαιρετικών διαδικασιών» (Olken & Pande, 2011). Η έρευνα παρακολούθησης δημόσιων δαπανών (Public Expenditure Tracking Survey- PETS) είναι ένα από τα πιο προηγμένα εργαλεία του είδους, ακολουθώντας αυτήν την προσέγγιση (Campos & Bhargava, 2007).

Μάλιστα, η έρευνα παρακολούθησης δημόσιων δαπανών (PETS) κατάφερε να εντοπίσει διαρροές στην παροχή υπηρεσιών σε ένα σύνολο υποσαχάριων αφρικανικών χωρών (Gauthier, 2006). Όπως υποστηρίζουν οι Johnsøn and Søreide (2013), η ίδια η παρακολούθηση των δημόσιων οικονομικών έχει την ιδιότητα πρόληψης της διαφθοράς, ιδίως εάν γίνεται με συστηματικό τρόπο επανειλημμένα. Ωστόσο, η καταπολέμηση της διαφθοράς απαιτεί την επιβολή γενικότερων επιπρόσθετων κυρώσεων. Κατά συνέπεια, οι έρευνες παρακολούθησης είναι πιο αποτελεσματικές όταν πραγματοποιούνται σε συνδυασμό με άλλες μεταρρυθμίσεις (Gauthier, 2006).

Για παράδειγμα, η χρήση του PETS στον τομέα της εκπαίδευσης στην Ουγκάντα (1996-2000) που συνδύασε τη χρήση του εργαλείου αυτού με μια εκστρατεία στον Τύπο (εφημερίδες) για τη μείωση της διαρροής των δημοσιονομικών πόρων, επιβεβαιώνει ακριβώς αυτήν την υπόθεση (Reinikka & Svensson, 2001). Πριν από την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, μόνο το 24% της μη μισθολογικής χρηματοδότησης που διατέθηκε από την κεντρική διοίκηση έφτασε στην πραγματικότητα στα σχολεία (Reinikka & Svensson, 2004). Μετά τις μεταρρυθμίσεις, τα σχολεία έλαβαν κατά μέσο όρο το 82% των ετήσιων δικαιωμάτων τους. Σύμφωνα με τους Reinikka και Svensson, (2005; 2011), αυτή η μείωση της διαρροής των δημόσιων πόρων προήλθε σε πολύ μεγάλο βαθμό λόγω της ενημερωτικής εκστρατείας και της συνειδητοποίησης από πλευράς μεγάλου μέρους της κοινωνίας.

Ο Hubbard (2007) συμπεραίνει ότι η επιτυχία της παρέμβασης οφείλεται όχι μόνο στον συνδυασμό του μηχανισμού παρακολούθησης (PETS) και της δημόσιας ενημερωτικής εκστρατείας, αλλά και στην εισαγωγή πρόσθετων πολιτικών και μεταρρυθμίσεων που εμπλέκουν τους πολίτες. Περαιτέρω έρευνα δείχνει επίσης, ότι η διαφάνεια από μόνη της δεν επαρκεί για τη μείωση της διαφθοράς (Kolstad & Wiig, 2009; Lindstedt & Naurin, 2010).

4.1.3 Φορολογικά και τελωνειακά έσοδα

Ένα τρίτο κύριο χαρακτηριστικό που εντοπίζει η βιβλιογραφία είναι σχετικά με τα φορολογικά και τελωνειακά έσοδα και υπηρεσίες. Υπάρχει ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας σχετικά με τη μεταρρύθμιση των φορολογικών και τελωνειακών αρχών, η οποία στοχεύει συχνά σε συγκεκριμένες, μετρήσιμες διεφθαρμένες δραστηριότητες όπως η δωροδοκία και η φοροδιαφυγή. Μια μελέτη σε 39 αφρικανικές υποσαχάριες χώρες κατά την περίοδο 1985-1996 (Ghura, 1998) δείχνει ότι η αύξηση των ποσοστών διαφθοράς οδηγούν σε μείωση της αναλογίας των φορολογικών εσόδων προς το ΑΕΠ, αν και λίγες μελέτες αξιολογούν την αποτελεσματικότητα συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Η Παγκόσμια Τράπεζα αναφέρει ότι η έλλειψη δεικτών και μέτρων καθιστά δύσκολη την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων φορολογικής μεταρρύθμισης στη μείωση της διαφθοράς (Barbone et al., 1999).

Ορισμένες μελέτες σε επίπεδο χωρών παρέχουν στοιχεία σχετικά με την επίδραση συγκεκριμένων φορολογικών και τελωνειακών μεταρρυθμίσεων στη διαφθορά:

- Οι Zuleta et al. (2007) δείχνουν ότι η κυβερνητική μεταρρύθμιση της υπηρεσίας εσόδων της Βολιβίας (βελτιωμένες διαδικασίες ελέγχου επιθεώρησης) συνέβαλε στη μείωση της διαφθοράς στην Εθνική Φορολογική Υπηρεσία και περιόρισε την απώλεια δημόσιων πόρων. Διαπίστωσαν παράλληλα, ότι η εφαρμογή μιας προσέγγισης για την ανάλυση της ροής των διεργασιών κατά τη μεταρρύθμιση του συστήματος επιστροφής φόρου προστιθέμενης αξίας στη Βολιβία, μείωσε τη διαφθορά σε σημαντικό βαθμό.

- Στο Περού, όπως υποστηρίζει και ο Taliercio (2003) η ίδρυση μιας ημιαυτόνομης φορολογικής αρχής οδήγησε στη μείωση της αντιληπτής διαφθοράς (World Bank, 2001).

Άλλες μελέτες περιγράφουν επίσης μερικές από τις σημαντικότερες προκλήσεις: η καταπολέμηση της διαφθοράς στις φορολογικές και τελωνειακές αρχές μπορεί να έχει δυσκολίες, όταν τα υποκείμενα συστήματα προστασίας και οι πολιτικές παρεμβολές υπονομεύουν τις μεταρρυθμιστικές αυτές προσπάθειες (Das Gupta & Mookherjee, 1998; Fjeldstad, 2003; 2006).

4.1.4 Προμήθειες

Μια τέταρτη μεταβλητή που εξετάζει συχνά η βιβλιογραφία σε σχέση με τη διαφθορά είναι οι προμήθειες. Υπάρχουν διάφορες μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία, που αν και λίγες σε αριθμό, δείχνουν ότι οι μεταρρυθμίσεις στα συστήματα προμηθειών πιθανόν μπορούν να μειώσουν τη διαφθορά. Μελέτες μεταξύ χωρών υποδηλώνουν ότι τα ισχυρά συστήματα προμηθειών σχετίζονται με χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς (Ades & Di Tella, 1997; 1999), ενώ ανεπίσημα στοιχεία δείχνουν ότι το κόστος των δημόσιων έργων στις αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να μειωθεί δραστικά εάν έχουν προηγουμένως διεξαχθεί έρευνες κατά της διαφθοράς σχετικά με τις προμήθειες (Rose-Ackerman, 1999).

Αρκετοί ερευνητές προτείνουν ότι ένας συγκεκριμένος αριθμός μεταρρυθμίσεων φέρεται να έχει θετική επίδραση στα επίπεδα διαφθοράς. Η Tran (2008) αναλύει τις επιπτώσεις της μεταρρύθμισης των δημόσιων συμβάσεων στη διαφθορά εξετάζοντας μια εταιρεία που εμπλέκεται με διεφθαρμένες συναλλαγές στην Ασία. Διαπιστώνει ότι οι ανοικτοί και μη-επιλεκτικοί διαγωνισμοί (που η τιμή είναι το μόνο κριτήριο απόφασης) μειώνουν τα φαινόμενα δωροδοκίας (σε αντίθεση με κλειστούς διαγωνισμούς και διαγωνισμούς καλύτερης αξίας).

Η αυξημένη εποπτεία φέρεται να μειώνει επίσης τη διαφθορά. Οι Di Tella και Schargrodsky (2003) δείχνουν ότι επήλθε μείωση κατά 10% στις τιμές των προμηθειών μετά από αυξημένη παρακολούθηση και έλεγχο των δημόσιων υπαλλήλων στον τομέα των προμηθειών στο Μπουένος Άιρες. Οι Kenny και Musatova (2012) εξέτασαν κάποια προκαθορισμένα τρωτά σημεία διαφθοράς (δηλ. «κόκκινες σημαίες») σε έργα μεταφοράς και νερού της Παγκόσμιας Τράπεζας στην Αφρική. Διαπίστωσαν ότι στα έργα που εντοπίστηκαν περισσότερα φαινόμενα διαφθοράς δεν υπήρχαν περισσότερες κόκκινες σημαίες από ό,τι στα έργα χωρίς φαινόμενα διαφθοράς. Οι κόκκινες σημαίες μπορεί να είναι ένας τρόπος για τον εντοπισμό κάποιου επιπέδου κινδύνου διαφθοράς, αλλά χρειάζονται και άλλα εργαλεία για την πραγματική αξιολόγηση και τον μετριασμό των κινδύνων.

Οι Coviello και Mariniello (2014) παρουσιάζουν στοιχεία από την Ιταλία κατά τα οποία η αύξηση των απαιτήσεων δημοσιότητας στις διαδικασίες δημόσιων συμβάσεων προκαλεί μεγαλύτερη εκδήλωση ενδιαφέροντος και συμμετοχή περισσότερων εταιρειών, ενώ μειώνει και το κόστος. Αυτά τα θετικά αποτελέσματα μπορεί να προέρχονται και από τον περιορισμό φαινομένων διαφθοράς, όπως η συμπαιγνία. Συνολικά, αυτές οι μελέτες προτείνουν ότι η παρακολούθηση, η επίβλεψη και η διαφάνεια οδηγούν στη μείωση της διαφθοράς και λειτουργούν ακόμα πιο αποτελεσματικά όταν αυτές οι τρεις μεταβλητές συνδυάζονται μεταξύ τους.

Ενώ τα στοιχεία αναφορικά με τις θετικές επιπτώσεις των μεταρρυθμίσεων για τις συμβάσεις στη διαφθορά είναι συνεπή, παραμένουν ωστόσο κενά στη βάση των αποδεικτικών στοιχείων. Όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές, οι περισσότερες αξιολογήσεις δωρητών-δανειστών χρησιμοποίησαν δεδομένα που δεν βασίζονται στην αντίληψη, ή χρησιμοποίησαν μόνο ανάλυση κόστους-οφέλους. Περαιτέρω, στη διεθνή βιβλιογραφία δεν υπάρχουν πολλές μελέτες που να επαληθεύουν τα στοιχεία και τις επιπτώσεις σχετικά με τις ηλεκτρονικές προμήθειες (e-procurement) για τη μείωση της διαφθοράς, δημοφιλή επιλογή μεταρρύθμισης. Αυτό το κενό στην έρευνα συμβαδίζει και με το συμπέρασμα των Andvig και Todorov (2011), ότι δηλαδή οι μεταρρυθμίσεις σχετικά με τις δημόσιες συμβάσεις χρειάζονται περαιτέρω καθοδήγηση ούτως ώστε να οδηγήσουν στη μεγιστοποίηση των θετικών αποτελεσμάτων.

4.1.5 Κεντρικός προγραμματισμός και διαχείριση προϋπολογισμού

Αυτή η κατηγορία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων που στοχεύουν στην ενίσχυση των διαδικασιών προγραμματισμού και διαχείρισης του προϋπολογισμού σε ένα κεντρικό επίπεδο, δηλαδή σε επίπεδο κυβέρνησης.

Οι μηχανισμοί, όπως οι αναθεωρήσεις δημόσιων δαπανών και οικονομικής ευθύνης (Public Expenditure and Financial Accountability - PEFA) και το πλαίσιο μέτρησης της δημόσιας απόδοσης του ΔΟΔ της Επιτροπής Αναπτυξιακής Βοήθειας του ΟΟΣΑ (OECD's Development Assistance Committee's PFM Public Performance Measurement Framework), αποτελούν σημαντικά παραδείγματα μηχανισμών που επιτρέπουν την παραγωγή ισχυρότερων αποδεικτικών στοιχείων.

Μελέτες μεταξύ χωρών, που βασίζονται συχνά σε πειραματικές μελέτες ή/και χρησιμοποιούν μεθόδους ανάλυσης παλινδρόμησης, αποδεικνύουν πως οι χώρες με ισχυρά συστήματα διαχείρισης προϋπολογισμού και με μεγαλύτερη συμμετοχή ενδιαφερόμενων μερών– stakeholders στις δημόσιες δαπάνες (δηλαδή μέσω συμμετοχικού προϋπολογισμού) έχουν χαμηλότερες βαθμολογίες στον Δείκτη Αντιλήψεων Διαφθοράς (CPI) (Dorotinsky & Pradhan, 2007).

Τα περισσότερα αποδεικτικά στοιχεία για αυτήν την κατηγορία προέρχονται από τις αξιολογήσεις των δωρητών- δανειστών, οι οποίες τείνουν να χρησιμοποιούν ερευνητικές μεθόδους παρατήρησης και συχνά δεν

διαθέτουν αντικειμενική ή συγκριτική ανάλυση. Οι αξιολογήσεις των δωρητών-δανειστών γενικά επικεντρώνονται στην αποτελεσματικότητα των μεταρρυθμίσεων διαχείρισης του προϋπολογισμού, ωστόσο επισημαίνουν μη συστηματικά, αν και συγκεκριμένα αποτελέσματα σχετικά με την καταπολέμηση της διαφθοράς. Για παράδειγμα, όπως αναφέρει ο Norad (2011) σε μια μετα-αξιολόγηση των προσπαθειών καταπολέμησης της διαφθοράς στο Μπαγκλαντές, τη Νικαράγουα, την Τανζανία, το Βιετνάμ και τη Ζάμπια δείχνει ότι η υποστήριξη των δωρητών – δανειστών στη χρησιμοποίηση ηλεκτρονικών συστημάτων ολοκληρωμένης χρηματοοικονομικής διαχείρισης συνέβαλε στην αύξηση της διαφάνειας αναφορικά με τις διαδικασίες καταγραφής και αναφοράς καθώς και στην πρόληψη της απάτης (Norad, 2011). Μια άλλη μετα-αξιολόγηση δείχνει επίσης ότι οι μεταρρυθμίσεις που βελτιώνουν την ικανότητα διαμόρφωσης του προϋπολογισμού αύξησαν τη διαφάνεια (IEG, 2003).

Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Mark Robinson (2006) διαπιστώνει ότι η ανεξάρτητη ανάλυση του προϋπολογισμού στη Βραζιλία, την Κροατία, την Ινδία, το Μεξικό, τη Νότια Αφρική και την Ουγκάντα συνέβαλε σημαντικά στην αύξηση της διαφάνειας και της λογοδοσίας.

4.2 Ανώτατα όργανα ελέγχου

Τα ανώτατα όργανα ελέγχου (ΑΟΕ) όπως αναφέρουν και οι GIZ και INTOSAI (2013) διενεργούν ελέγχους σε δημόσιους οργανισμούς και φορείς, για να διασφαλίσουν την ορθή και αποτελεσματική χρήση των δημόσιων πόρων, την ορθή εκτέλεση των διοικητικών δραστηριοτήτων, την ανάπτυξη χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης και την ικανοποιητική ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα στις δημόσιες αρχές και το ευρύ κοινό. Οι αξιολογήσεις της αποτελεσματικότητας των ΑΟΕ όσον αφορά τον περιορισμό και την καταπολέμηση της διαφθοράς επικεντρώνονται συνήθως είτε στη γενική οργανωσιακή τους ικανότητα είτε πιο συγκεκριμένα στην αποτελεσματικότητα των οργάνων ελέγχου που χρησιμοποιούν.

Μια μετα-αξιολόγηση από τον Norad (2011) υποδηλώνει ότι τα ΑΟΕ είναι πιο αποτελεσματικά στη μείωση της διαφθοράς σε σύγκριση με άλλα ιδρύματα κατά της διαφθοράς, όπως οι αρχές καταπολέμησής της.

Η ακαδημαϊκή έρευνα υπογραμμίζει ότι υφίσταται μια σειρά από εμπόδια στην αποτελεσματικότητα των ΑΟΕ σχετικά με τη μείωση της διαφθοράς, με τους παράγοντες της πολιτικής οικονομιας να είναι οι πιο σημαντικοί. Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη σαφούς κατανομής αρμοδιοτήτων και εξουσίας σε διάφορα κυβερνητικά όργανα (π.χ. έλεγχος, νομοθετικό σώμα, δικαστικό σώμα) φαίνεται να είναι ιδιαίτερα επιζήμια (Santiso, 2006). Ομοίως, η εκτελεστική παρέμβαση στη διαδικασία ελέγχου (Wang & Rakner, 2005) πολλές φορές μειώνει την αποτελεσματικότητά του.

Οι Wang και Rakner (2005) μελέτησαν την εφαρμογή των ΑΟΕ στο Μαλάουι, την Τανζανία και την Ουγκάντα. Σημειώνουν ότι η αποτελεσματικότητα των ΑΟΕ μειώνεται όταν η χρηματοδότηση, η υποδομή και η ανθρώπινη ικανότητα είναι ανεπαρκείς. Επιπλέον, η ανεξαρτησία των ΑΟΕ επηρεάζεται όταν υπάρχει εξωτερική παρέμβαση στον διορισμό ή την απόλυση προσωπικού των ΑΟΕ και στις χρηματοοικονομικές υποθέσεις των ΑΟΕ και όταν παρεμποδίζεται η έγκαιρη παροχή πληροφοριών σχετικά με τη διενέργεια ελέγχων. Υπογραμμίζουν επιπλέον, την ανάπτυξη καλών σχέσεων με κοινοβουλευτικές επιτροπές δημόσιων λογαριασμών (δηλαδή με το νομοθετικό σώμα). Τέλος, οι Wang και Rakner (2005) υποστηρίζουν ότι τα ΑΟΕ είναι πιο πιθανό να είναι αποτελεσματικά όταν συνεργάζονται στενά με την κοινωνία των πολιτών και τα μέσα ενημέρωσης.

Αντίστοιχα, πολλές μελέτες στη διεθνή βιβλιογραφία υπογραμμίζουν τη σημασία του θεσμικού πλαισίου σχετικά με τον αντίκτυπο των ΑΟΕ στη μείωση της διαφθοράς. Τα ΑΟΕ αντλούν πληροφορίες από φορείς εσωτερικού ελέγχου των υπουργείων και ως εκ τούτου, η αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται εν μέρει από την ικανότητα των φορέων που αναφέρουν τις πληροφορίες αυτές (Wescott, 2008). Όπως σημειώνουν οι Dye και Stapenhurst (1998), ακόμη και αν υποτεθεί ότι οι εκθέσεις ελέγχου είναι λεπτομερείς και ολοκληρωμένες, είναι απίθανο να έχουν αποτέλεσμα χωρίς κατάλληλη κοινοβουλευτική δημοσιονομική εποπτεία και έλεγχο ή ικανότητα επιβολής κυρώσεων.

Η αποτελεσματικότητα των ΑΟΕ ενδέχεται επίσης να επηρεαστεί και από τους τύπους ελέγχου (δηλαδή τις μεθόδους ελέγχου) που χρησιμοποιούν. Οι τυπικοί έλεγχοι καλούνται συνήθως έλεγχοι κανονικότητας ή συμμόρφωσης. Αυτοί οι έλεγχοι τείνουν να εστιάζονται στην εισαγωγή μέτρων πρόληψης της διαφθοράς και όχι στην πραγματική ανίχνευση της απάτης και της διαφθοράς.

Αντίθετα, οι εξειδικευμένοι έλεγχοι (π.χ. έλεγχοι ιατροδικαστικών και προανακρίσεις) μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικοί στον εντοπισμό και τη μείωση της διαφθοράς. Μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας τεκμηριώνει

τα θετικά αποτελέσματα αυτών των πιο εμπεριστατωμένων ελέγχων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται χρησιμοποιούν συνήθως συνδυασμό των ελέγχων με κάποια διοικητική ενέργεια ή τιμωρία εκείνων που βρέθηκαν να είναι διεφθαρμένοι. Αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν μέτρα όπως η δημοσιοποίηση των εκθέσεων ελέγχου έως και την απόλυση του δημοσίου υπαλλήλου (Di Tella & Schargrodsky, 2003; Ferraz & Finan, 2008; Olken, 2007).

4.3 Άμεσες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, που έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ως τα διαμορφωτικά χρόνια της ατζέντας για την καταπολέμηση της διαφθοράς, θεσμοθετήθηκαν πολλές «άμεσες» παρεμβάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου αυτού, όπως για παράδειγμα η ίδρυση υπηρεσιών κατά της διαφθοράς, οι εθνικές στρατηγικές κατά της διαφθοράς και η νομοθεσία κατά της διαφθοράς. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Campos et al. (2007) η αντιληπτή αποτυχία τέτοιων άμεσων προσεγγίσεων οδήγησε σε μια στροφή προς την έμμεση αντιμετώπιση της διαφθοράς, για παράδειγμα με την ενσωμάτωση δραστηριοτήτων πρόληψης και ελέγχου της διαφθοράς σε τομεακά προγράμματα παροχής υπηρεσιών.

Αυτή η ενότητα λοιπόν, εξετάζει τα στοιχεία που προκύπτουν από τη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με δύο από τις κυριότερες μορφές παρεμβάσεων κατά της διαφθοράς:

- **Αρχές κατά της διαφθοράς (ΑΚΔ):** ένα σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας εξετάζει την αποτελεσματικότητα των ΑΚΔ κυρίως μέσω ποιοτικών μελετών περιπτώσεων. Οι περισσότερες μελέτες υποστηρίζουν ότι τα ΑΚΔ είναι αναποτελεσματικά στον περιορισμό και την καταπολέμηση της διαφθοράς, αλλά συχνά αυτές οι μελέτες χαρακτηρίζονται από έλλειψη μεγάλων βάσεων δεδομένων καθώς και έλλειψη συστηματικής προσέγγισης σχετικά με την αξιολόγηση της απόδοσης των μέτρων καταπολέμησης της διαφθοράς.

- **Εθνικές στρατηγικές για την καταπολέμηση της διαφθοράς (ΕΣΚΔ):** ένα μικρό μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας θεωρεί ότι οι ΕΣΚΔ είναι αναποτελεσματικές στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Όπως αναφέρουν διάφοροι ερευνητές, οι ΕΣΚΔ μαστίζονται συχνά από κακή εφαρμογή στην πράξη, καθιστώντας έτσι δύσκολο να εξακριβωθεί εάν η αποτυχία οφείλεται στις ίδιες τις στρατηγικές ή σε άλλους παράγοντες.

4.3.1 Αρχές κατά της διαφθοράς

Οι αρχές κατά της διαφθοράς (ΑΚΔ), αν και θεωρούνται επιτυχημένες στη μείωση της διαφθοράς στο Χονγκ Κονγκ και τη Σιγκαπούρη, φαίνεται εντούτοις ότι έχουν αποτύχει στις αναπτυσσόμενες χώρες (Mungiu-Pippidi et al., 2011). Πολλοί ειδικοί και ακαδημαϊκοί επισημαίνουν ότι οι ΑΚΔ σπάνια είναι αποτελεσματικές στον περιορισμό της διαφθοράς κυρίως σε περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από κακή διακυβέρνηση και υψηλά επίπεδα διαφθοράς (Shah & Schacter, 2004). Αρκετοί ερευνητές έχουν καταλήξει σε διάφορους λόγους στους οποίους οφείλεται η αναποτελεσματικότητα αυτή και ενδεικτικά αναφέρουν: 1) άνιση ή ανεπαρκής οικονομική υποστήριξη (Doig et al., 2007; Tangri & Mwenda, 2006) 2) περιορισμένη ανεξαρτησία από την πολιτική επιρροή (De Sousa, 2010; Hussmann et al., 2009) 3) αδύναμες θεσμικές πολιτικές/κατευθύνσεις (Heilbrunn, 2011) και 4) έλλειψη πολιτικής βούλησης (Heilbrunn, 2004; Quah, 2010). Ωστόσο, οι μεθοδολογικοί περιορισμοί που ενέχουν οι μελέτες αυτές, μειώνουν την αξιοπιστία αυτών των στοιχείων και τη γενίκευση των αποτελεσμάτων και συγκεκριμένα:

Πρώτον, υπάρχουν λίγα κριτήρια επιτυχίας για τις ΑΚΔ Ως εκ τούτου, πολλές μελέτες υποθέτουν την αποτυχία των ΑΚΔ χωρίς να αποδεικνύουν αυτήν την αποτυχία. Ορισμένες μελέτες επιχειρούν να προσδιορίσουν την επιτυχία ή όχι ενός ΑΚΔ βάσει των κατατάξεων των χωρών στον Δείκτη Αντιλήψεων Διαφθοράς (CPI) (Heilbrunn, 2004; Meagher, 2004; Quah, 2010), αλλά κάτι τέτοιο δεν συνάδει με τη μέτρηση των πραγματικών επιπέδων διαφθοράς και των αλλαγών στις αντιλήψεις περί διαφθοράς σε επίπεδο χώρας.

Δεύτερον, οι μελέτες αυτές δεν εξετάζουν συστηματικά το Ευρώς των πιθανών εξηγήσεων για την αποτυχία μιας ΑΚΔ (π.χ. σχεδιασμός, εφαρμογή, πολιτικό πλαίσιο), ούτε αξιολογούν αυτές τις εξηγήσεις συγκριτικά, δηλαδή μεταξύ χωρών (Johnson et al., 2011; Recanatini, 2012).

Ωστόσο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Kuris (2014) σε μια πρόσφατη μελέτη του, οι ΑΚΔ μπορούν να είναι επιτυχημένες εάν: 1) έχουν ισχυρούς εσωτερικούς ελέγχους και μηχανισμούς λογοδοσίας, 2) έχουν οικοδομήσει συμμαχίες με κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς παράγοντες και, 3) εστιάζονται σε προληπτικές και εκπαιδευτικές προσπάθειες υπό το πρίσμα εχθρικών πολιτικά περιβαλλόντων.

4.3.2 Εθνικές στρατηγικές κατά της διαφθοράς

Οι Εθνικές Στρατηγικές κατά της Διαφθοράς (ΕΣΚΔ) είναι, μαζί με τη δημιουργία των ΑΚΔ, οι πιο ορατές πρωτοβουλίες που μπορεί να αναλάβει μια κυβέρνηση για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Ενώ λίγες χώρες του ΟΟΣΑ έχουν παρόμοιες, ενιαίες στρατηγικές για την καταπολέμηση της διαφθοράς, υπάρχουν ωστόσο πολλές αντίστοιχες στρατηγικές στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς (UN Convention Against Corruption - UNCAC) δεν απαιτεί ρητά από τους υπογράφοντες να εφαρμόσουν μια στρατηγική κατά αυτής, αν και ορίζει ότι η καταπολέμηση της διαφθοράς πρέπει να αντιμετωπιστεί με σαφείς πολιτικές, για παράδειγμα κωδικοποιώντας και εναρμονίζοντας τους υφιστάμενους κανονισμούς ή νομοθεσίες. Επίσης, οι ξένοι δανειστές έχουν υποστηρίξει ενεργά την ανάπτυξη των ΕΣΚΔ, συχνά με την εθνική ΑΚΔ ως τον κύριο κυβερνητικό οργανισμό.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, οι περισσότερες μελέτες που έχουν ασχοληθεί με την αποτελεσματικότητα των ΕΣΚΔ περιλαμβάνουν κυρίως μελέτες παρατήρησης και δεν εξάγουν σαφή συμπεράσματα για το εάν οι ΕΣΚΔ όντως οδηγούν στη μείωση των φαινομένων διαφθοράς.

Γενικά, οι περιπτωσιολογικές μελέτες δείχνουν ότι οι περισσότερες ΕΣΚΔ αποτυγχάνουν επειδή δεν είναι καλά σχεδιασμένες ή/και δεν εφαρμόζονται σωστά στην πράξη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο McCusker (2006) οι ΕΣΚΔ συχνά αποτυγχάνουν λόγω της εξάρτησής τους από οργανισμούς και υπηρεσίες (αστυνομια, τομέας δικαιοσύνης, χρηματοπιστωτικός τομέας) που είναι υπεύθυνοι για την εφαρμογή συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων και υφίσταται το ενδεχόμενο αυτοί οι ίδιοι οργανισμοί να είναι συχνά διεφθαρμένοι. Πολλές μελέτες υποδηλώνουν ότι η υιοθέτηση μιας γενικής προσέγγισης για όλες τις ΕΣΚΔ, οδηγεί συχνά σε αποτυχία, καθώς κάθε τέτοια προσέγγιση πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας και να λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (Doig & Riley, 1998; McCusker, 2006). Ο Kwok (2006) δείχνει ότι η επιτυχία της ΕΣΚΔ του Χονγκ Κονγκ, βασίζεται στο γεγονός ότι επενδύθηκαν σημαντικοί πόροι στον σχεδιασμό και την υλοποίηση, οι οποίοι συνοδεύτηκαν από ευρεία λαϊκή και πολιτική υποστήριξη. Το περιεχόμενο των στρατηγικών αυτών, καθώς και ο σχεδιασμός και η εφαρμογή τους, είναι επίσης ζωτικής σημασίας. Ο Andersen (2009) και ο Elbahnasawy (2014) παρουσιάζουν στοιχεία από μελέτες μεταξύ χωρών ότι οι στρατηγικές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης έχουν συμβάλει σημαντικά στη μείωση της διαφθοράς σε πολλές χώρες.

4.4 Κοινωνική λογοδοσία

Θεωρείται γενικώς ότι η κοινωνία των πολιτών μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην καταπολέμηση της διαφθοράς, θέτοντας τους δημόσιους θεσμούς υπόλογους και υποστηρίζοντας μεταρρυθμίσεις κατά της διαφθοράς. Κατά την τελευταία δεκαετία, οι ξένοι δανειστές έχουν υποστηρίξει ένα ευρύ φάσμα φορέων της κοινωνίας των πολιτών (π.χ. μη κυβερνητικών οργανώσεων και οργανώσεων της κοινωνίας και των μέσων ενημέρωσης) στην προσπάθειά τους να ενισχυθεί ο ρόλος και η αποτελεσματικότητά τους στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Υπό αυτό το πρίσμα, δίνεται όλο και μεγαλύτερη έμφαση στην ενίσχυση των μηχανισμών κοινωνικής ευθύνης και στην αύξηση της διαφάνειας στις χώρες.

Οι μηχανισμοί κοινωνικής λογοδοσίας έχουν ως στόχο να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο στο οποίο οι δημόσιοι θεσμοί λογοδοτούν με τρόπους διαφορετικούς από τους παραδοσιακούς κάθετους διαύλους (π.χ. εκλογές) και οριζόντιους διαύλους επίσημης πολιτικής λογοδοσίας (π.χ. νομοθετικά σώματα, δικαστήρια και θεσμικοί έλεγχοι). Οι μηχανισμοί αυτοί περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα μηχανισμών όπως: ο συμμετοχικός προϋπολογισμός, η παρακολούθηση δημόσιων δαπανών (PETS), ο έλεγχος της παροχής υπηρεσιών από πολίτες, η διάχυση πληροφοριών και δημόσιοι μηχανισμοί καταγγελιών, μεταξύ άλλων (Fox, 2014; Malena et al., 2004).

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, ένας μεγάλος αριθμός μελετών έχει ασχοληθεί με την κοινωνική λογοδοσία, κυρίως με την κοινοτική παρακολούθηση και την πρόσβαση σε πληροφορίες (ΠσΠ). Αυτή η κατεύθυνση της βιβλιογραφίας περιλαμβάνει κυρίως ποιοτικές μελέτες ανάμεσα σε χώρες καθώς και δευτερογενή δεδομένα (Arroyo & Sirker, 2005; McNeill & Mumvuma, 2006; Gaventa & Barrett, 2010; Gaventa &

McGee, 2013).

Μια σημαντική πρόκληση για την εκτίμηση του αντίκτυπου των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας στη διαφθορά είναι ότι αυτός δεν είναι συνήθως ο κύριος στόχος της συγκεκριμένης παρέμβασης. Η βιβλιογραφική επισκόπηση που πραγματοποιήθηκε από τους Johnson et al. (2012), ωστόσο, προτείνει ότι οι πρωτοβουλίες διαφάνειας και λογοδοσίας (συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής λογοδοσίας) μπορούν να συμβάλουν στην αυξημένη κρατική ή θεσμική ανταπόκριση, στη μείωση της διαφθοράς, στην οικοδόμηση νέων δημοκρατικών χώρων για την εμπλοκή των πολιτών, στην ενδυνάμωση των τοπικών φωνών, στην καλύτερη αξιοποίηση των προϋπολογισμών και στην προσφορά καλύτερων δημόσιων υπηρεσιών. Σε αυτό το μήκος κύματος, ο Joshi (2010) διαπιστώνει ότι οι πρωτοβουλίες διαφάνειας και λογοδοσίας σχετικά με τη βελτίωση της παροχής δημόσιων υπηρεσιών τείνουν να επιτυγχάνουν καλύτερα αποτελέσματα όσον αφορά τους ενδιάμεσους στόχους - για παράδειγμα χρησιμοποίηση μηχανισμών καταγγελιών ή ανάδειξη φαινομένων διαφθοράς - παρά για την επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων τους – δηλαδή τη βελτίωση των ίδιων των δημόσιων υπηρεσιών.

Μηχανισμοί κοινωνικής λογοδοσίας

Όπως προαναφέρθηκε, πολλές μελέτες δείχνουν ότι οι διάφορες μορφές μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας μπορούν, υπό τις σωστές συνθήκες, να έχουν θετικό αντίκτυπο στη μείωση των επιπέδων διαφθοράς. Για παράδειγμα, σε μια μετα-ανάλυση σχετικά με τη συμμετοχή των πολιτών σε 20 χώρες, οι Gaventa και Barrett (2010) δείχνουν ότι το 75% των παρατηρήσιμων επιπτώσεων της συμμετοχής των πολιτών ήταν θετική, συμπεριλαμβανομένων των βελτιώσεων στην παροχή των δημόσιων υπηρεσιών και των θεσμών.

Παρόλα αυτά, μια διαφοροποιημένη εικόνα εμφανίζεται όταν αυτοί οι διάφοροι μηχανισμοί εξετάζονται σε μεγαλύτερο βάθος.

Κοινοτική παρακολούθηση

Γενικά, τα στοιχεία σχετικά με την επίδραση της κοινοτικής παρακολούθησης στην καταπολέμηση της διαφθοράς αμφισβητούνται από διάφορες μελέτες. Ορισμένες μελέτες δείχνουν ότι η πρόσβαση και η διάχυση των πληροφοριών, η συμμετοχή και η παρακολούθηση «από κάτω προς τα πάνω» έχουν ελάχιστο ή και σχεδόν μηδενικό αντίκτυπο στη διαφθορά.

Πειραματικές μελέτες από τους Veron et al. (2006) και Olken (2007) διαπιστώνουν ότι η κοινοτική παρακολούθηση κατά την υλοποίηση δημόσιων αναπτυξιακών έργων δεν περιορίζει τη διαρροή των κεφαλαίων σε σύγκριση με άλλες μορφές λογοδοσίας. Για παράδειγμα, όπως αναφέρουν οι Veron et al. (2006) ο κομματικός πολιτικός έλεγχος των τοπικών συμβούλων (δηλαδή από πάνω προς τα κάτω ή αλλιώς οριζόντια λογοδοσία) ήταν πιο σημαντικός για τον περιορισμό της διαφθοράς. Σύμφωνα με τον Olken (2007), στη μελέτη του σχετικά με την Ινδονησία, η κοινοτική παρακολούθηση δεν είχε σημαντικό αντίκτυπο στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Αντι αυτού, οι κεντρικοί έλεγχοι μείωσαν τις διαρροές κεφαλαίων κατά 8% (Olken, 2007).

Εντούτοις, η διεθνής βιβλιογραφία δείχνει ότι τα στοιχεία αναφορικά με την ύπαρξη ή τον περιορισμένο αντίκτυπο της κοινοτικής παρακολούθησης στη διαφθορά, χαρακτηρίζονται από μιας μορφής διαφοροποίηση. Ο Olken (2007) διαπιστώνει ότι, δεδομένης της χαμηλής πιθανότητας ποινικής δίωξης, οι πιθανές διοικητικές, κυρίως, κυρώσεις που προέκυψαν από τους κεντρικούς ελέγχους δεν λειτουργούσαν ως αποτρεπτικός μηχανισμός. Αντίθετα, όπως αναφέρει, αυτό που λειτούργησε ως αποτρεπτικός μηχανισμός ήταν περισσότερο η απειλή της δημοκρατικής λογοδοσίας και των κοινωνικών κυρώσεων - δηλαδή, των κοινωνικών απαντήσεων στον εντοπισμό της διαφθοράς με τη μη επανεκλογή του κοινοτάρχη για παράδειγμα. Αυτό δείχνει ότι η κοινωνική λογοδοσία μπορεί να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα για την αποτελεσματική λειτουργία των κεντρικών ελέγχων και η συνέργεια μεταξύ των δύο μορφών λογοδοσίας μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική για τη μείωση της διαφθοράς (Fox, 2014). Προς αυτήν την κατεύθυνση, η συγκριτική μελέτη του Afridi (2008) σχετικά με τα διαφορετικά μοντέλα κοινωνικής συμμετοχής και παρακολούθησης στην Ινδία μέσω κυρίως των κοινωνικών ελέγχων επιβεβαιώνει τη σημασία αυτών των συνεργειών.

Αρκετές μελέτες διαπιστώνουν ότι υπάρχει πιθανότητα η κοινοτική παρακολούθηση να έχει κάποιας μορφής αντίκτυπο στη διαφθορά. Για παράδειγμα, αν και δεν είχε άμεση επίδραση στη μείωση της διαφθοράς, μια μελέτη κοινοτικής παρακολούθησης της πρωτοβάθμιας υγείας στην Ουγκάντα (Bjorkman & Svensson, 2009) δείχνει ότι η βελτιωμένη κατανόηση των δικαιωμάτων των κοινοτήτων όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών, βελτίωσε την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας και τα αποτελέσματα από τη λήψη αυτών των υπηρεσιών (33%

χαμηλότερη παιδική θνησιμότητα, 20% υψηλότερη χρήση υπηρεσιών, 13% χαμηλότερη απουσία).

Συμμετοχικός προϋπολογισμός

Παρόλο που δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία ότι ο συμμετοχικός προϋπολογισμός (διαφάνεια και παρακολούθηση του προϋπολογισμού) οδηγεί σε καλύτερα αναπτυξιακά αποτελέσματα, διαπιστώθηκε πως έχει αντίκτυπο στην έκθεση και αναγνώριση της διαφθοράς (Masud et al., 2013; McGee & Gaventa, 2010). Ο Goncalves (2014) αναλύοντας δευτερογενή δεδομένα για τη χρονική περίοδο 1990-2004, διαπιστώνει ότι ο συμμετοχικός προϋπολογισμός στους δήμους της Βραζιλίας συσχετίζεται έντονα με τις αλλαγές στις κυβερνητικές δαπάνες, προκειμένου να ανταποκρίνονται καλύτερα στις εκφρασμένες προτιμήσεις των πολιτών. Ο Robinson (2006) στη μελέτη του σχετικά με τον συμμετοχικό προϋπολογισμό στη Βραζιλία, την Κροατία, την Ινδία, το Μεξικό, τη Νότια Αφρική και την Ουγκάντα διαπιστώνει ότι συνέβαλε στην αύξηση της διαφάνειας και στην ενίσχυση της λογοδοσίας, με αποτέλεσμα τις αλλαγές στην κατανομή και εκτέλεση του προϋπολογισμού. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει, ενισχύθηκε η ευαισθητοποίηση σχετικά με την κατανόηση και υλοποίηση του προϋπολογισμού, και οι νομοθέτες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η κοινωνία των πολιτών συμμετείχαν όλο και περισσότερο στη διαδικασία αυτή.

Συντελεστές που επηρεάζουν τον αντίκτυπο των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας

Τα συχνά αντικρουόμενα στοιχεία στη διεθνή βιβλιογραφία δείχνουν ότι οι μηχανισμοί κοινωνικής ευθύνης και λογοδοσίας λειτουργούν αποτελεσματικά για τον περιορισμό της διαφθοράς και τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών υπό ορισμένες συνθήκες.

Διάφορες μελέτες που χρησιμοποιούν την ίδια μεθοδολογική προσέγγιση καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα, κάτι το οποίο υποδηλώνει ότι το πλαίσιο και το περιβάλλον αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την επιτυχία ή την αποτυχία των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας. Οι Joshi (2008) και O'Meally (2013) επισημαίνουν ότι όταν δεν λαμβάνεται επαρκώς υπόψη το πλαίσιο και οι παράγοντες αυτού, οι πρωτοβουλίες κοινωνικής λογοδοσίας οδηγούνται σε μη ικανοποιητικά αποτελέσματα όσον αφορά την καταπολέμηση της διαφθοράς.

Μια από τις κυριότερες προκλήσεις αναφορικά με την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας εν γένει, και ειδικότερα για την κοινοτική παρακολούθηση, είναι ο κίνδυνος καπήλευσης από τις ελίτ - δηλαδή, οι τοπικές δομές εξουσίας παρεισφρέουν και αποκτούν την κυριότητα επί της διαδικασίας (Bjorkman & Svensson, 2009; Mansuri & Rao, 2013; Veron et al., 2006). Επίσης, η κοινοτική παρακολούθηση φαίνεται να είναι λιγότερο αποτελεσματική στην καταπολέμηση της διαφθοράς, όταν τα ζητήματα που παρακολουθούνται δεν επηρεάζουν τα άμεσα, ιδιωτικά συμφέροντα των πολιτών (3iE Global Development Network, 2011; Olken, 2007). Όπως αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, οι παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς για να είναι αποτελεσματικές, πρέπει να προτρέπουν τους πολίτες να συμμετέχουν όχι μόνο στην παρακολούθηση αλλά και στα στάδια σχεδιασμού και διαμόρφωσης αυτών των μηχανισμών (Gaventa & McGee, 2013; McGee & Gaventa, 2010). Οι Agarwal et al. (2009) σημειώνουν επίσης ότι η έκταση της πρόσβασης, η χρήση και η ποιότητα των δημόσιων πληροφοριών αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας.

Σύμφωνα με τον Shkabatur (2012), οι πολίτες είναι περισσότερο πιθανό να συμμετέχουν σε αυτές τις διαδικασίες μόνο όταν έχουν αίσθηση ιδιοκτησίας και σαφή κίνητρα για να συμμετάσχουν. Αυτό απαιτεί επίσης, να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με τα δικαιώματά τους και να ενισχυθεί η ικανότητά τους να συμμετέχουν καθώς και να αντιδρούν στην καπήλευση από τις ελίτ ομάδες συμφερόντων (Argawal et al., 2009; Walker, 2009).

Οι Bjorkman και Svensson (2010) καταλήγουν επίσης στο συμπέρασμα ότι η κοινοτική παρακολούθηση είναι πιο αποτελεσματική σε εθνοτικά και εισοδηματικά ομοιογενείς κοινότητες, καθώς ο κοινωνικός κατακερματισμός φέρεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη συλλογική δράση.

Οι Mansuri και Rao (2013) διαπιστώνουν ότι για να είναι αποτελεσματικοί οι μηχανισμοί κοινωνικής λογοδοσίας απαιτείται η ύπαρξη λειτουργικών κρατικών θεσμών που να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της κοινωνίας (δικαστική εποπτεία, ανεξάρτητοι ελεγκτικοί φορείς, δικαίωμα ενημέρωσης και ελεύθερα μέσα ενημέρωσης, μεταξύ άλλων), και σε άλλες κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές συνθήκες (συμπεριλαμβανομένης της ιστορίας, της ανισότητας, της ετερογένειας, της φύσης των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, των δικτύων

και των πολιτικών συστημάτων). Ομοίως, η Fox (2014) διαπιστώνει ότι οι πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης είναι περισσότερο πιθανό να λειτουργούν αποτελεσματικότερα εάν συνδυάζουν την κεντρική εποπτεία με τα μέτρα κοινωνικής λογοδοσίας. Οι Arroyo και Sirker (2005) θεωρούν επίσης ότι το επίπεδο θεσμοθέτησης των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας αποτελεί έναν εξίσου σημαντικό παράγοντα. Όπως προτείνουν οι Agarwal et al. (2009), το πολιτικό πλαίσιο, η ύπαρξη συμμαχιών και συνεργασιών μεταξύ διαφορετικών παραγόντων και η χρήση ξεκάθαρων συστημάτων κινήτρων που συνδυάζουν ανταμοιβές και τιμωρίες είναι εξίσου σημαντικά για την αποτελεσματικότητα αυτών των μηχανισμών.

Διαφάνεια και πρόσβαση σε πληροφορίες

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η διαφάνεια και, σε συνδυασμό με αυτή, η πρόσβαση σε πληροφορίες, αναμένεται γενικά να έχει θετικό αντίκτυπο στον έλεγχο της διαφθοράς. Η διαφάνεια και η πρόσβαση σε πληροφορίες, θεωρείται από πολλούς ερευνητές ως ένας από τους βασικούς πυλώνες για την επιτυχή εφαρμογή των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας. Μια βιβλιογραφική ανασκόπηση από τους McGee και Gaventa (2010) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι πρωτοβουλίες διαφάνειας μπορούν να έχουν θετικά αποτελέσματα στη θεσμική ανταπόκριση, τη διαφθορά, την ενασχόληση των πολιτών, την ενδυνάμωση, την εφαρμογή του προϋπολογισμού και την ποιότητα παροχής υπηρεσιών. Ωστόσο, πολλοί ερευνητές παραμένουν σκεπτικοί ως προς τη γενίκευση των ευρημάτων αυτών.

Σύμφωνα με τους Ackerman και Sandoval-Ballesteros (2006) μόλις τα τελευταία χρόνια έχει εισαχθεί ευρέως στις αναπτυσσόμενες χώρες η νομοθεσία σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες. Οι Islam (2006) και Tavares (2007) παρατηρούν μια θετική συσχέτιση μεταξύ της ύπαρξης της νομοθεσίας σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες και της μείωσης της διαφθοράς. Αντίθετα, η μελέτη του Relly (2012) κατά τη σύγκριση μεταξύ 150 χωρών διαπιστώνει ότι η νομοθεσία σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες, από μόνη της δεν έχει σχεδόν κανέναν αντίκτυπο στη μείωση της διαφθοράς.

Παρόλα αυτά, ορισμένες μελέτες που χρησιμοποιούν στοιχεία σε επίπεδο χώρας και βασίζονται σε πειραματικές μεθοδολογίες, υποστηρίζουν τον πιθανό θετικό αντίκτυπο της νομοθεσίας σχετικά με την πρόσβαση σε πληροφορίες για τη μείωση της διαφθοράς. Οι Francken et al., (2009) και οι Reinikka και Svensson, (2003a) διαπιστώνουν ότι οι ενημερωτικές εκστρατείες έχουν συμβάλει αποτελεσματικά στον περιορισμό της διαρροής δημόσιων πόρων στον τομέα της εκπαίδευσης στην Ουγκάντα και τη Μαδαγασκάρη. Ο σχετικός αντίκτυπος που επιτυγχάνεται από τη δημοσίευση πληροφοριών μέσω διαφορετικών μέσων (τηλεόραση, εφημερίδα, ραδιόφωνο) εξαρτάται και από τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού (π.χ. ποσοστό αναλφαβητισμού). Ο Hubbard (2007) υποστηρίζει πως οι ταυτόχρονες μεταρρυθμίσεις (δηλ. οι μεταρρυθμίσεις που δεν σχετίζονται άμεσα με την κοινωνική λογοδοσία) στα εκπαιδευτικά και φορολογικά συστήματα της Ουγκάντα ήταν επίσης σημαντικές στην καταπολέμηση της διαφθοράς.

Ένα επίσης σημαντικό μέρος της έρευνας ασχολείται με τον αντίκτυπο της αποκάλυψης πληροφοριών (συγκεκριμένα πληροφορίες που σχετίζονται με διεφθαρμένες πρακτικές ενός εκλεγμένου – εν ενεργεία πολιτικού προσώπου) στα εκλογικά αποτελέσματα. Ωστόσο, τα αποτελέσματα από αυτές τις μελέτες είναι ανάμεικτα. Οι Djankov et al. (2010), κατά την ανάλυση δεδομένων από 175 χώρες, αποδεικνύουν ότι υφίσταται συσχέτιση μεταξύ της αποκάλυψης δημόσιων οικονομικών στοιχείων και των συγκρούσεων για μέλη του κοινοβουλίου με χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς. Οι Pereira et al. (2009) χρησιμοποίησαν δευτερογενή δεδομένα όσον αφορά τους δήμους της Βραζιλίας όπου διεξήχθησαν επανεκλογές. Βρήκαν σημαντικά στοιχεία σχετικά με το γεγονός ότι οι εκλογές είναι ένας αποτελεσματικός μηχανισμός για τον έλεγχο της διαφθοράς, αλλά μόνο όταν τα οριζόντια θεσμικά όργανα λογοδοσίας είναι λειτουργικά και μόνο όταν αποκαλύπτονται πληροφορίες σχετικά με τη διαφθορά των εν ενεργεία πολιτικών προσώπων κατά τη διάρκεια του χρόνου των εκλογών. Οι Ferraz και Finan (2008), χρησιμοποιώντας ένα σύνολο δεδομένων για τη διαφθορά που δημιουργήθηκε από εκθέσεις ελέγχου, συγκρίνουν τα εκλογικά αποτελέσματα των δήμων που ελέγχθηκαν πριν ή μετά τις εκλογές του 2004. Παρουσιάζουν ότι η δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων των ελέγχων είχε σημαντικό αντίκτυπο στην εκλογική απόδοση των εν ενεργεία πολτικών προσώπων. Αυτά τα αποτελέσματα ήταν ακόμη πιο έντονα σε δήμους στους οποίους υπήρχε τοπικό ραδιόφωνο για αμεσότερη διάδοση των πληροφοριών.

Από την άλλη πλευρά, οι Chong et al. (2011) διενεργώντας μια πειραματική έρευνα σε 12 δήμους του Μεξικού διαπίστωσαν ότι η διάδοση πληροφοριών σχετικά με τη διαφθορά των εν ενεργεία εκλεγμένων πολιτικών προσώπων οδήγησε σε μειωμένη υποστήριξη προς το συγκεκριμένο πολιτικό πρόσωπο, αλλά και σε μειωμένη υποστήριξη προς τον αντίπαλό του καθώς και σε χαμηλότερη προσέλευση ψηφοφόρων. Επίσης, όπως δείχνουν

οι Gthnji και Holmquist (2012), η δημοσίευση φαινομένων διαφθοράς σε κοινωνίες με βαθιά εθνικές διαφοροποιήσεις μπορεί να επιφέρει αντίθετα αποτελέσματα και εν τέλει να μην οδηγήσει στην απομάκρυνση αυτών των διεφθαρμένων πολιτικών, αλλά αντίθετα, να οδηγήσει στη συσπείρωση τοπικών μειονοτήτων.

Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Οι μελέτες που δείχνουν ότι η ελευθερία του τύπου αποτελεί έναν ενδιάμεσο παράγοντα που μετριάζει τη σχέση μεταξύ διαφάνειας και λογοδοσίας είναι ελάχιστες (Arroyo & Sirker, 2005; Grimes, 2008; Hanna et al., 2011). Οι Lindstedt και Naurin (2005; 2010) βρίσκουν ότι η επίδραση της διαφάνειας στη διαφθορά επηρεάζεται από την παρουσία της ελευθεροτυπίας σε συνδυασμό με το επίπεδο εκπαίδευσης του γενικού πληθυσμού καθώς και της εκλογικής δημοκρατίας. Αρκετοί ερευνητές πάλι, υποστηρίζουν ότι η ελευθερία του Τύπου επηρεάζει τη διαφθορά τόσο μέσω της έκθεσης και της ευαισθητοποίησης γύρω από φαινόμενα διαφθοράς, όσο και μέσω της προώθησης ενός πολιτικού και κοινωνικού πλαισίου που είναι αφιλόξενο στις διεφθαρμένες πρακτικές.

Οι Brunetti και Weder (2003) συμπεραίνουν ότι η ελευθερία του Τύπου συσχετίζεται έντονα με χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς. Ο Chowdhury (2004) εντοπίζει σημαντική επίδραση τόσο της δημοκρατίας όσο και της ελευθερίας του τύπου στα επίπεδα διαφθοράς. Οι Freille et al. (2007) δείχνουν ότι οι περιορισμοί στην ελευθερία του Τύπου οδηγούν σε υψηλότερα επίπεδα διαφθοράς σε ένα δείγμα 51 αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Περαιτέρω, ο Camaj (2013) επιβεβαιώνει προηγούμενα ευρήματα ερευνών και διαπιστώνει ότι οι επιπτώσεις της ελευθερίας του Τύπου στη διαφθορά ενισχύονται όταν συνδυάζονται με αποτελεσματικούς οριζόντιους θεσμούς λογοδοσίας (όπως ένα ανεξάρτητο δικαστικό σώμα και ισχυρά κοινοβούλια).

Όπως αναφέρει η Διεθνής Διαφάνεια (Transparency International, 2013a), τα ανεξάρτητα μέσα ενημέρωσης αποτελούν «έναν ζωτικό πυλώνα της εθνικής ακεραιότητας και της χρηστής διακυβέρνησης». Ο λόγος είναι απλός: ένας υψηλής ποιότητας και χωρίς λογοκρισία Τύπος ρίχνει φως στην κατάχρηση εξουσίας και καθιστά με αυτόν τον τρόπο πιο δύσκολη την εμπλοκή κάποιου σε κατάχρηση εξουσίας λόγω του φόβου της αποκάλυψης.

Αρκετές εμπειρικές μελέτες υποστηρίζουν αυτήν την άποψη, όπως οι Lederman et al. (2005), οι οποίοι μέτρησαν την ελευθερία του Τύπου με έναν δείκτη που παρέχεται από το Freedom House και βρήκαν σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στο επίπεδο της διαφθοράς. Ο Pellegrini (2011), που υπολογίζει την πρόσβαση στον Τύπο σε μια χώρα μετρώντας την κυκλοφορία της εφημερίδας, καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα: η μεγαλύτερη πρόσβαση στον Τύπο μειώνει τη διαφθορά.

Οι Freille et al. (2007) επισημαίνουν ότι το αποτέλεσμα μπορεί να υπερεκτιμηθεί δεδομένου ότι η ελευθερία του Τύπου είναι μόνο μια πτυχή των πλούσιων χωρών και ενδέχεται να μην επηρεάζει η ίδια τη διαφθορά άμεσα. Αναφέρονται επίσης στον Vaidya (2005) που ισχυρίζεται ότι τα μέσα ενημέρωσης δεν μπορούν να θεωρηθούν γενικά ωφέλιμα, καθώς οι εφημερίδες ενδέχεται να αναφέρουν ψευδείς πληροφορίες προκειμένου να αυξήσουν τις πωλήσεις τους. Επίσης, ο δημοσιογράφος είναι πιθανό να εμπλέκεται σε φαινόμενα διαφθοράς και να παρέχει ψευδείς ή και παραποιημένες πληροφορίες. Οι Freille et al. (2007) προκειμένου να αποφύγουν προκατασκευασμένα αποτελέσματα, διεξήγαγαν μια λεπτομερή ανάλυση, ελέγχοντας την επίδραση στη χρήση δεδομένων για διάφορα στοιχεία της ελευθερίας του Τύπου που προηγουμένως ήταν ανεξερεύνητα.

Τα αποτελέσματά τους είναι ισχυρά και επιβεβαιώνουν τη θεωρία ότι ο ελεύθερος Τύπος συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα διαφθοράς. Όπως αναφέρουν, μια αύξηση κατά μια τυπική απόκλιση του επιπέδου της ελευθερίας του τύπου οδηγεί σε μείωση της διαφθοράς κατά 0, 9 - 1, 8 μονάδες. Επιπλέον, ο Freille και οι συνάδελφοί του δείχνουν ότι στην πραγματικότητα η ελευθερία του Τύπου οδηγεί στη μείωση της διαφθοράς και όχι το αντίθετο.

Οργανωμένη κοινωνία των πολιτών και συμμετοχή των πολιτών

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που μελετά η διεθνής βιβλιογραφία είναι η επίδραση της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών στη διαφθορά. Πολλές μελέτες συμπεραίνουν ότι η κινητοποίηση και η συμμετοχή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών βοηθά στον περιορισμό της διαφθοράς, αν και ο αντίκτυπος δεν είναι πάντα άμεσος και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες και το ευρύτερο πλαίσιο εντός των οποίων λειτουργούν.

Η οργανωμένη κοινωνία των πολιτών (με τη μορφή ΜΚΟ, ΟΚΠ, κοινοτικών οργανώσεων κ.λπ.) συμβάλλει στην ενίσχυση των μηχανισμών κοινωνικής λογοδοσίας μέσω της ενίσχυσης της συλλογικής δράσης (Mansuri & Rao, 2013; Mungiu-Pippidi, 2013). Οι οργανώσεις αυτές πολλές φορές λειτουργούν και ως διαμεσολαβητές μεταξύ κράτους και πολιτών για τη δημιουργία πιο αποτελεσματικών σχέσεων, για την αύξηση των προσδο-

κιών των πολιτών σχετικά με την απόδοση των δημόσιων υπαλλήλων, για την κινητοποίηση των πολιτών αναφορικά με την παρακολούθηση του κράτους και για την ενεργοποίηση και ενίσχυση των ελέγχων των κρατικών θεσμών και οργανισμών (Chalmers & Setiyono, 2012; Peruzzotti, 2007).

Ο Mungiu-Pippidi (2013) ανιχνεύει θετική σχέση μεταξύ του αριθμού των κατά κεφαλήν ΟΚΠ και του ελέγχου της διαφθοράς. Ομοίως, σε μια από τις λίγες μελέτες που βασίζονται σε δευτερογενή δεδομένα, η Grimes (2013) επιβεβαιώνει την ύπαρξη θετικής σχέσης μεταξύ της δύναμης της κοινωνίας των πολιτών και του περιορισμού της διαφθοράς. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την έρευνα του Κέντρου Έρευνας Ανάπτυξης (Development Research Center, 2011) που διεξήγαγε μελέτες περιπτώσεων σε 30 χώρες, γεγονός που δείχνει ότι δεν έχει σημασία μόνο η παρουσία ή η απουσία ΟΚΠ, αλλά και τι κάνουν αυτοί οι φορείς και πώς το κάνουν.

Η Grimes (2008) θεωρεί ότι η συμμετοχή των πολιτών τείνει να έχει τον μεγαλύτερο αντίκτυπο όταν υπάρχει παράλληλα ένα ευρύ φάσμα κοινοτικών οργανώσεων ικανών να δημιουργήσουν κινητοποίηση πολιτών σε ευρεία βάση και λίγες ΟΚΠ που πρωτοστατούν στην άσκηση πίεσης στους θεσμούς λογοδοσίας. Οι ΟΚΠ έχουν επίσης τη δυνατότητα να δημιουργήσουν συμμαχίες με άλλους φορείς (συμπεριλαμβανομένων των κρατικών θεσμών λογοδοσίας και άλλων ΟΚΠ). Ο σχηματισμός τέτοιων συμμαχιών αποτελεί, με τη σειρά του, μια σημαντική προϋπόθεση για τη δημιουργία ισχυρών αλυσίδων λογοδοσίας (Baviskar, 2008; Chalmers & Setiyono, 2012; Development Research Center, 2011; Ezeoha, 2006; Griffin et al., 2010; Jenkins, 2007; Joshi, 2008; Schouten, 2011). Περαιτέρω στοιχεία από την Ινδία (Jenkins, 2007), το Μπαγκλαντές (Knox, 2009), την Κεντρική Ευρώπη, κράτη της Βαλτικής και τη Νότια Κορέα (Mungiu-Pippidi, 2013) δείχνουν ότι η θεσμοποίηση των κοινωνικών κινημάτων σε εξειδικευμένες ΟΚΠ μπορεί να οδηγήσει σε επιτυχημένες μεταρρυθμίσεις των δημόσιων υπηρεσιών.

Η Grimes (2008; 2013), μέσω μιας επισκόπησης των στοιχείων από μελέτες περιπτώσεων (συμπεριλαμβανομένης της Βραζιλίας, της Ινδίας, της Ινδονησίας και του Μεξικού) και της ανάλυσης δευτερογενών δεδομένων, προσδιορίζει μια σειρά προϋποθέσεων και τρόπων ώστε η κοινωνία των πολιτών να διαδραματίσει αποτελεσματικό ρόλο στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Διαπιστώνει ότι ορισμένοι θεσμικοί παράγοντες είναι ιδιαίτερα απαραίτητοι. Για παράδειγμα, όπως και οι μηχανισμοί κοινωνικής λογοδοσίας, η κοινωνία των πολιτών είναι πιο αποτελεσματική όταν εντάσσεται σε περισσότερο ή λιγότερο τυποποιημένα θεσμικά πλαίσια. Αυτοί οι θεσμικοί παράγοντες περιλαμβάνουν για παράδειγμα τη νομοθεσία που ενισχύει τη διαφάνεια, τη συμμετοχική διακυβέρνηση και τους αποτελεσματικούς θεσμούς οριζόντιας λογοδοσίας (π.χ. νομοθετικές επιτροπές ή εισαγγελικές αρχές). Επιπλέον, ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών διαμορφώνεται από τη φύση αυτών των θεσμικών πλαισίων, τα οποία πρέπει να διαθέτουν εύλογη εξουσία και αυτονομία προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα της διακυβέρνησης.

Επίσης, η πολιτική βούληση αναγνωρίζεται ως κρίσιμος παράγοντας, επηρεάζοντας με τη σειρά της την αποτελεσματικότητα της κοινωνίας των πολιτών (3ie Global Development Network, 2011; Grimes, 2008). Οι Bukenya et al. (2012) συμπεραίνουν πως οι προσεγγίσεις που βασίζονται στη ζήτηση (δηλ. η κοινωνία των πολιτών) σπάνια είναι ικανές να επιβάλουν τη λογοδοσία ελλείψει παραγόντων από πλευράς προσφοράς (δηλ. δημόσιων θεσμών). Υποστηρίζουν ότι οι μηχανισμοί κοινωνικής λογοδοσίας πρέπει να σχεδιαστούν με τρόπους που να αναπτύσσουν συνέργειες μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και του κράτους και ότι μια πιο αποτελεσματική οδός προς την εξασφάλιση της λογοδοσίας μπορεί να είναι η ενίσχυση των δημόσιων θεσμών και όχι μόνο η εστίαση στην ενίσχυση πρωτοβουλιών που βασίζονται στη ζήτηση (κοινωνία των πολιτών). Αυτό το συμπέρασμα ενισχύεται και από τον O' Meally (2013), ο οποίος υποστηρίζει ότι οι φορείς της πολιτείας και της πολιτικής κοινωνίας είναι εξίσου ή ακόμη πιο σημαντικοί από την κοινωνία των πολιτών για να καθορίσουν εάν [οι μηχανισμοί κοινωνικής λογοδοσίας] επιτυγχάνουν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματά τους, ειδικά επειδή οι πιέσεις «από πάνω προς τα κάτω» ή «από την πλευρά της προσφοράς» (δημόσιων θεσμών) συχνά διατηρούν τη δύναμη να επιβάλλουν τις αναγκαίες κυρώσεις.

Πέρα από τα επίσημα θεσμικά πλαίσια, τα ελεύθερα μέσα ενημέρωσης που επικεντρώνονται σε διάφορους πολιτικούς και διοικητικούς τομείς και η διερεύνηση διάφορων επιπέδων διακυβέρνησης επηρεάζει την ικανότητα της κοινωνίας των πολιτών να παρακολουθεί και να κινητοποιεί τη δημόσια πίεση ενάντια στη διαφθορά (Grimes, 2008; Themudo, 2013).

Καταπολέμηση της διαφθοράς και ο ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας πολιτών

Η διαφθορά αποτελεί ένα βαθιά ριζωμένο φαινόμενο τόσο στις αναπτυγμένες χώρες που συνδέεται με την κακή απόδοση των ιδρυμάτων και τις μεγάλες απάτες, όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες που η διαφθορά

συνδέεται με την αποθάρρυνση των ξένων επενδύσεων, την κατάχρηση των χρηματοοικονομικών πόρων και τη μείωση της χρηματοδότησης για τις απαραίτητες υποδομές, με αποτέλεσμα τη μείωση οικονομικής ανάπτυξης και τη διαρκή ύφεση (Katsios, 2016).

Παρά τη διαχρονική και διασυνοριακή παρουσία, η διαφθορά ως μορφή οικονομικού εγκλήματος είναι ιδιαίτερα οξεία και έντονη αλλά και διαδεδομένη σε χώρες στις οποίες είτε το κράτος ελέγχει ένα μεγάλο μέρος της οικονομιας μέσω του ελέγχου της κατανομής των χρηματοδοτικών πόρων, είτε υπάρχουν αδύναμοι ή μη λειτουργικοί μηχανισμοί διοίκησης και μηχανισμοί καταπολέμησης του οικονομικού εγκλήματος είτε η διαφθορά είναι ευρέως διαδεδομένη στις συναλλαγές που παρέχουν δημόσια αγαθά όπως υγεία, εκπαίδευση και ασφάλεια (Katsios, 2016). Αυτοί οι παράγοντες συμβάλλουν στην επέκταση και την ενοποίηση του φαινομένου της διαφθοράς σε όλες τις οικονομίες, αλλά πιο συχνά στις χώρες, οι οποίες έχουν τα χαρακτηριστικά των αναπτυσσόμενων ή των υπανάπτυκτων οικονομιών (Tanzi, 2002). Ωστόσο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Tanzi (2005) η αύξηση και η εναρμόνιση του επιπέδου ανάπτυξης μεταξύ διαφορετικών χωρών δεν συνεπάγεται αναλογική μείωση της διαφθοράς, μια εξέλιξη ενδεικτική της πολυπλοκότητας του φαινομένου και της ιδιαίτερης κοινωνιολογικής του διάστασης (Katsios, 2016).

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς (UNCAC) αναγνωρίζει τον ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στην καταπολέμηση της διαφθοράς βάσει του άρθρου 13, καλώντας τις κυβερνήσεις να αυξήσουν τη διαφάνεια, να βελτιώσουν την πρόσβαση του κοινού στις πληροφορίες, καθώς και να προωθήσουν τη συμβολή των πολιτών στις κυβερνητικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UNODC) υποστηρίζει επίσης τη συμμετοχή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε διακυβερνητικές συναντήσεις και παρέχει τα απαραίτητα εργαλεία για να συνεργαστούν εποικοδομητικά με τις κυβερνήσεις και τον ιδιωτικό τομέα για την εφαρμογή των αρχών και των κατευθύνσεων της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών (Katsios, 2016).

Η εξέταση των βασικών αναπτυξιακών χαρακτηριστικών της κοινωνίας των πολιτών δίνει κάποια εξήγηση για την αποτυχία της ανάπτυξής της σε ορισμένες χώρες: α) προκύπτει η ανάγκη, β) ένας εκφρασμένος σεβασμός των πολιτών στην έννοια του κοινού αγαθού και της αξίας των δημόσιων αγαθών και γ) εγρήγορση μεταξύ των πολιτών για τη δημιουργία εθελοντικών οργανώσεων, ιδίως προς υπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Κατά συνέπεια και υπό το φως αυτών των στοιχείων, η αποτελεσματική διακυβέρνηση, ο σεβασμός του κράτους δικαίου και της κοινής γνώμης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση και ταυτόχρονα συνέπεια της λειτουργίας της οργανωμένης κοινωνίας για την καταπολέμηση της διαφθοράς (Katsios, 2016).

4.5 Άλλες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς

Με βάση τη χαρτογράφηση των Johnson et al. (2012) σχετικά με τις υπάρχουσες παρεμβάσεις κατά της διαφθοράς από πλευράς των ξένων δανειστών, αυτή η ενότητα αναλύει στοιχεία που αναδύονται από το 2012 σχετικά με τις επιπτώσεις της διαφθοράς 1) στη μεταρρύθμιση των δημόσιων υπηρεσιών, 2) στις πολυμερείς συμφωνίες (συμπεριλαμβανομένης της πρωτοβουλίας για τη διαφάνεια των εξορυκτικών βιομηχανιών [Extractive Industries Transparency Initiative - EITI], της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς [UN Convention Against Corruption - UNCAC] και των συμφωνιών που σχετίζονται με παράνομες χρηματοοικονομικές ροές.

4.5.1 Μεταρρύθμιση των δημόσιων υπηρεσιών

Οι Gong και Wu (2012) αναλύουν τα στοιχεία για τους μισθούς των δημόσιων υπαλλήλων της Κίνας και τα συγκρίνουν με τον αριθμό των περιπτώσεων διαφθοράς, όπως αυτά αναφέρθηκαν από τις εισαγγελικές αρχές. Διαπιστώνουν ότι, μεταξύ του 1999 και του 2008, η διαφθορά αυξήθηκε απότομα παρά τις αυξήσεις των μισθών. Στην ανάλυσή τους δείχνουν ότι διάφοροι εννοιολογικοί παράγοντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξήγηση του «γιατί οι αυξήσεις μισθών δεν περιορίζουν τη διαφθορά». Τέτοιοι παράγοντες όπως αναφέρουν οι Gong και Wu (2012) περιλαμβάνουν τον πολλαπλασιασμό των ευκαιριών για διεφθαρμένες συμπεριφορές που συνδέονται με την οικονομική ανάπτυξη, την έλλειψη εστίασης στην ακεραιότητα όσον αφορά τις προσλήψεις, την κατάρτιση, την αξιολόγηση και την προώθηση των δημόσιων υπαλλήλων, την αποτυχία δημιουργίας μιας δημόσιας διοίκησης με βάση την αξιοκρατία καθώς και μακροοικονομικού επιπέδου παράγοντες, όπως η γενική λογοδοσία και η διαφάνεια στις δημόσιες υπηρεσίες. Αυτά τα ευρήματα είναι συνεπή με εκείνα των Johnson et al. (2012), οι οποίοι και αυτοί με τη σειρά τους βρίσκουν λίγα, ωστόσο, εμπειρικά στοιχεία για να

υποστηρίξουν το επιχείρημα ότι οι αυξήσεις μισθών μειώνουν τη διαφθορά.

Όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές, οι πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης μπορούν να βοηθήσουν στη μείωση της διαφθοράς και στην αύξηση της λογοδοσίας στη δημόσια διοίκηση. Η μείωση των διακριτικών εξουσιών των δημόσιων υπαλλήλων μπορεί να αυξήσει τη λογοδοσία, ενώ παράλληλα τα ηλεκτρονικά συστήματα είναι δυνατό ταυτόχρονα να ενισχύσουν την ικανότητα εντοπισμού και παρακολούθησης των διοικητικών ενεργειών. Οι Krishnan et al. (2013) αναλύουν δεδομένα από 105 χώρες και διαπιστώνουν ότι η αύξηση του επιπέδου «ωριμότητας της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης» (δηλ. η υφιστάμενη παρουσία τους στο διαδίκτυο) συσχετίζεται με τη μείωση των επιπέδων διαφθοράς. Ωστόσο, στην ανάλυσή τους δεν επεξεργάζονται συγκεκριμένους παράγοντες που ενδεχομένως συμβάλλουν σε αυτήν τη σχέση. Ο Elbahnasawy (2014) στη μελέτη του εξέτασε στοιχεία σχετικά με την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, τα επίπεδα χρήσης του Διαδικτύου και τα επίπεδα διαφθοράς σε 160 χώρες και διαπίστωσε ότι η υιοθέτηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης σχετίζεται αρνητικά με τη διαφθορά. Ο αντίκτυπος της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στη μείωση της διαφθοράς, όπως αναφέρει ο Elbahnasawy (2014) ενισχύεται από την ανθεκτικότητα των τηλεπικοινωνιακών υποδομών και το Ευρώς και την ποιότητα των διαδικτυακών υπηρεσιών στη χώρα. Συμπεραίνει επίσης, ότι το συνολικό επίπεδο χρήσης του Διαδικτύου σε μια χώρα δεν μειώνει τη διαφθορά από μόνο του, αλλά ενισχύει τις επιπτώσεις της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Αυτό υποδηλώνει ότι οι πρωτοβουλίες για την υιοθέτηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και του Διαδικτύου πρέπει να προχωρήσουν συνδυαστικά και όχι υποκαθιστώντας πότε το ένα και πότε το άλλο. Οι Proskuryakova et al. (2013) στη μελέτη τους συγκρίνοντας στοιχεία από διάφορες χώρες, δεν διαπιστώνουν τον αναμενόμενο αρνητικό συσχετισμό μεταξύ ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και διαφθοράς. Εντούτοις, η μελέτη τους ενισχύει εν μέρει τα ευρήματα του Elbahnasawy (2014), ότι δηλαδή η ποιότητα των τηλεπικοινωνιακών υποδομών αποτελεί κύριο παράγοντα για την αποτελεσματικότητα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης.

4.5.2 Πολυμερείς συμφωνίες

Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς

Οι Johnson et al. (2012) στη μελέτη τους αναφέρουν ότι δεν βρήκαν στη βιβλιογραφία πρόσφατες μελέτες για το UNCAC. Οι Trivunovic et al. (2013) σε μια συγκριτική ανασκόπηση των μηχανισμών εφαρμογής του UNCAC, διαπίστωσαν ότι η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των μηχανισμών αυτών. Ωστόσο, η μελέτη τους δεν κατέληξε σε απόδειξη επίπτωσης της συμμετοχής στο UNCAC, στη διαφθορά και την καταπολέμηση της διαφθοράς.

Πρωτοβουλία για τη διαφάνεια των εξορυκτικών βιομηχανιών (Extractive Industries Transparency Initiatives - EITI)

Δύο νέες μελέτες σχετικά με την EITI έχουν προκύψει από το 2012. Ο Corrigan (2013) διεξήγαγε μια ολοκληρωμένη, στατιστική μελέτη ανάμεσα σε διάφορες χώρες σχετικά με το EITI, και διαπίστωσε ότι το EITI μετριάζει τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει η αφθονία των φυσικών πόρων στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ένα φαινόμενο γνωστό ως «κατάρα των πόρων») και ακόμη, ότι έχει θετική επίδραση στον δείκτη διακυβέρνησης («την ικανότητα της κυβέρνησης να διατυπώνει και να εφαρμόζει αποτελεσματικά υγιείς πολιτικές») σε χώρες μέλη με «αφθονία πόρων». Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Corrigan (2013) δεν κατέστη δυνατό να προσδιοριστεί η αιτιώδης επίδραση του EITI στη διαφθορά.

Τα ευρήματα όμως, των David-Barrett και Okamura (2013) έρχονται σε αντίθεση με αυτά του Corrigan (2013). Η μελέτη τους ανάμεσα σε διάφορες χώρες κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η EITI είναι αποτελεσματική στη μείωση της διαφθοράς, ιδίως σε χώρες με υψηλότερα επίπεδα λογοδοσίας (V & A), όπως ορίζεται στους Παγκόσμιους Δείκτες Διακυβέρνησης (World Governance Indicators). Αυτό το εύρημα συνάδει με την ιδέα ότι η αποτελεσματικότητα της πολυμερούς ομάδας (κυβέρνηση, εταιρείες και κοινωνία των πολιτών), η οποία εφαρμόζει από κοινού τα πρότυπα EITI, αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες για την επιτυχία του EITI. Ωστόσο, οι συγγραφείς δεν αποδεικνύουν με σαφήνεια την αιτιώδη συνάφεια και σημειώνουν ότι τα ευρήματά τους δείχνουν μόνο μια συμπληρωματική – έμμεση επίδραση του EITI στη μείωση των αντιληπτών επιπέδων διαφθοράς (όπως μετράται από τον Δείκτη Αντιλήψεων Διαφθοράς [CPI]).

Παράνομες χρηματοοικονομικές ροές (IFF)

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τη νομιμοποίηση των εσόδων από φαινόμενα διαφθοράς, για παράδειγμα μέσω φορολογικών παραδείσων, είναι οι ίδιες ή παρόμοιες με αυτές που χρησιμοποιούνται για τη νομιμοποίηση εσόδων από άλλα εγκλήματα, όπως η διακίνηση ναρκωτικών και η φοροδιαφυγή. Ως εκ τούτου, τα μέτρα που αποσκοπούν στον περιορισμό των παράνομων χρηματοοικονομικών ροών (IFFs) έχουν μεγάλη σημασία ως εργαλεία καταπολέμησης της διαφθοράς (Fontana & Gomes Pereira, 2012; Fontana & Hearson, 2012). Πράγματι, υπάρχει ένα σημαντικό μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας που ασχολείται με τα IFF, τα οποία κερδίζουν την προσοχή παγκοσμίως ως παράγοντας που υπονομεύει την ανάπτυξη. Παρόλα αυτά, μόνο ένας μικρός αριθμός μελετών εξετάζει την αποτελεσματικότητα των μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των IFF, και αυτές σχετίζονται κυρίως με τις μελέτες της Ομάδας Δράσης Χρηματοοικονομικής Δράσης (FATF).

Οι Jensen και Png (2011) διεξήγαγαν μια συγκριτική ανάλυση της εφαρμογής των προτάσεων της FATF στις αναπτυσσόμενες χώρες. Διαπίστωσαν ότι η περιορισμένη τεχνική ικανότητα και οι δυσκολίες στην ιεράρχηση της ατζέντας κατά της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες έναντι άλλων εθνικών προτεραιοτήτων είναι πιθανό να παρεμποδίσουν τις μεταρρυθμίσεις σχετικά με την καταπολέμηση της διαφθοράς.

Οι Findley et al. (2014) υποστηρίζουν ότι, ενώ οι φορολογικοί παράδεισοι έχουν βελτιώσει την επιβολή της νομοθεσίας περί πραγματικής ιδιοκτησίας, λόγω της διεθνούς πίεσης και της απειλής της μαύρης λίστας, οι χώρες του ΟΟΣΑ κατάφεραν σε μεγάλο βαθμό να ξεφύγουν από αυτές τις πιέσεις και να επιβάλουν τη νομοθεσία για την πραγματική ιδιοκτησία σε μικρό βαθμό.

Αρκετές χώρες έχουν υιοθετήσει νόμους κατά του «παράνομου πλουτισμού» ως μέσο για την καταπολέμηση των IFF που προέρχονται από τη διαφθορά. Ωστόσο, αυτά έχουν επικριθεί επειδή ενδέχεται να περιορίσουν τα δικαιώματα των κατηγορουμένων.

4.6 Διαχειριστικά μέτρα

Τα διαχειριστικά μέτρα αναφέρονται στην προληπτική διαχείριση των μέτρων καταπολέμησης της διαφθοράς που καθοδηγούν την αποτελεσματική διαχείριση των εσωτερικών δομών ενός θεσμού και τις σχέσεις με άλλες εξωτερικές επιρροές έναντι διεφθαρμένων πρακτικών ικανών να διαστρεβλώσουν τα διαχειριστικά συστήματα ενός οργανισμού. Με άλλα λόγια, αυτά θα μπορούσαν να θεωρηθούν ειδικά οργανωσιακά μέτρα. Ο όρος διαχείριση εδώ δεν αναφέρεται μόνο σε οργανωσιακές ή θεσμικές διοικητικές υπηρεσίες, αλλά εκτείνεται και στα διοικητικά συμβούλια του δημόσιου τομέα. Οι Athanasouli και Goujard (2015) επισημαίνουν ότι η διαφθορά μειώνει τη συνολική αποτελεσματικότητα μέσω της αποδυνάμωσης σταθερών πρακτικών διαχείρισης και διοίκησης. Επομένως, για την αύξηση της διοικητικής ή διαχειριστικής αποτελεσματικότητας, είναι σκόπιμο να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν στρατηγικά διαχειριστικά μέτρα για να μετριάσουν ή να εξαφανίσουν αποτελεσματικά τις πρακτικές και τα αποτελέσματα που προκαλεί η διαφθορά. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές η διαφάνεια αποτελεί ίσως τον κρισιμότερο παράγοντα για την καταπολέμηση της διαφθοράς (de Jong et al., 2009; Hawkins & McKittrick, 2012; Ling et al., 2014).

Η Διεθνής Διαφάνεια (Tansparency International, 2016) ορίζει τον μηχανισμό της διαφάνειας ως ένα διακριτό χαρακτηριστικό των ατόμων, των οργανισμών, των εταιρειών, και των κυβερνήσεων για να είναι πιο ανοιχτοί στην εκτέλεση των καθημερινών λειτουργιών και διαδικασιών, καθώς και στη διάδοση ή αποκάλυψη πληροφοριών, σχεδίων και κανόνων.

Άλλα διαχειριστικά μέτρα περιλαμβάνουν την εταιρική διακυβέρνηση, που εμπεριέχει τους κανονισμούς, τις πρακτικές και τις διαδικασίες βάσει των οποίων ένας θεσμός και ένα ίδρυμα ελέγχεται ή και κατευθύνεται (Shen & Song, 1998; Søreide, 2002; N. Stansbury, 2009; Zou, 2006) - τις επαγγελματικές ενώσεις (Ling et al., 2014; Sichombo et al., 2009; Sohail & Cavill, 2008) - την ενίσχυση των επαγγελματικών θεσμών (Bowen et al., 2007; Søreide, 2002) - τις συμφωνίες ακεραιότητας (Boyd & Padilla, 2009; Tanzi, 1998); και την ενισχυμένη δέουσα επιμέλεια (Krishnan, 2009; Sichombo et al., 2009). Πολλές μελέτες υποστηρίζουν ότι καμια επιτυχημένη διαχείριση ή διοικητική αρχή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς καλή ηγεσία.

Επομένως, η καλή ηγεσία θεωρείται ως ένα από τα βασικά συστατικά κάθε ακμάζουσας και επιτυχημένης διαχείρισης και διοίκησης (Le et al., 2014a; Powell, 2006; Tanzi, 1998) και δύναται να λειτουργήσει ως κίνητρο για την ενθάρρυνση καλών ή ηθικά αποδεκτών συμπεριφορών και, σε μεγάλο βαθμό, την υιοθέτηση και αποδοχή μέτρων καταπολέμησης της διαφθοράς.

Τέλος, για την ενίσχυση της απόδοσης και της δύναμης της διαχείρισης στις προσπάθειές της για την καταπολέμηση της διαφθοράς, ο Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης (ISO) έχει αναπτύξει ένα νέο σύνολο προτύπων για να βοηθήσει τους οργανισμούς να καταπολεμήσουν τη δωροδοκία και να προωθήσουν μια ηθική επιχειρηματική κουλτούρα. Το εργαλείο αυτό ονομάζεται Συστήματα Διαχείρισης κατά της δωροδοκίας (Anti-Bribery Management Systems) - ISO 37001 (GIACC, 2016). Ως ένα ευέλικτο εργαλείο καταπολέμησης της διαφθοράς, το ISO 37001 μπορεί να προσαρμοστεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα, ιδιωτικό ή δημόσιο, μικρό, μεσαίο ή μεγάλο, σε οποιαδήποτε χώρα, προσαρμοσμένο στη φύση και το μέγεθος του ιδρύματος, καθώς και στον βαθμό κινδύνου δωροδοκίας στον οποίο εκτίθεται (Owusu et al., 2019).

4.7 Μέτρα διερεύνησης

Τα μέτρα διερεύνησης αποτελούν προληπτικά μέτρα τα οποία έχουν ως στόχο να διευκολύνουν την αποτελεσματική διερεύνηση ή διαδικασία ελέγχου, καθώς και να διασφαλίσουν ένα λειτουργικό σύστημα καταγραφής και αναφοράς (Hindess, 2005; World Bank, 2011). Λόγω της παράνομης φύσης των διεφθαρμένων πρακτικών, η διαφθορά παραμένει μια από τις δυσκολότερες εγκληματικές πράξεις προς διερεύνηση. Σε αντίθεση με άλλες ποινικές υποθέσεις, δεν υπάρχει σκηνή εγκληματικότητας, ούτε δακτυλικά αποτυπώματα ή αυτόπτες μάρτυρες για εξέταση. Επιπλέον, επειδή τα εμπλεκόμενα μέρη επωφελούνται από την πράξη, δεν υφίσταται παρότρυνση να αποκαλύψουν την αλήθεια. Τα κατάλληλα μέτρα διερεύνησης ή έρευνας είναι ζωτικής σημασίας για την αποκάλυψη κρυφών διεφθαρμένων δραστηριοτήτων (Man-Wai, 2006).

Σύμφωνα με τον Man-Wai (2016), οι έρευνες σχετικά με την ανίχνευση της διαφθοράς μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο κύριες παραλλαγές: (1) διερεύνηση προηγούμενων διεφθαρμένων αδικημάτων και (2) παρούσες υποθέσεις ή έρευνες. Ο Man-Wai εντόπισε οκτώ θεμελιώδεις προϋποθέσεις για να εξασφαλιστεί μια πολύ ισχυρή διαδικασία διερεύνησης της διαφθοράς: (1) εξοικείωση με τη φύση και τις διαδικασίες που σχετίζονται με τη διαφθορά, (2) αυτονομια της ερευνητικής αρχής, (3) επαρκείς πόροι, (4) ελευθερία από εξωτερικές δυνάμεις, (5) εμπιστευτικότητα, (6) επαγγελματισμός, (7) διεθνής κοινή υποστήριξη και (8) αποτελεσματικό σύστημα αναφοράς. Επιπλέον, μια διεφθαρμένη πράξη εμφανίζεται ή ακολουθεί συνήθως τις ακόλουθες διαδικασίες: αποδυνάμωση ή στρέβλωση των απαιτούμενων προτύπων και του καθορισμού μιας διαδικασίας (stipulation of a process), απαίτηση ή προσφορά δωροδοκίας, προμήθεια για την προσφορά (δωροδοκία), πληρωμή της προσφοράς (δωροδοκία) και τέλος, διάθεση ή αξιοποίηση της δωροδοκίας. Αυτές οι ενέργειες προέρχονται ή και οδηγούν σε κατάχρηση εξουσίας. Σύμφωνα με τον Man-Wai (2016) το καθήκον ενός ανακριτή ή ενός ελεγκτή είναι να συγκεντρώσει επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για να αποδείξει ότι η διαδικασία που αναφέρεται παραπάνω έχει πραγματοποιηθεί. Επομένως, ο ερευνητής πρέπει να αποδείξει το «τι», «ποιος», «πού», «πότε», «γιατί» και «πώς» σε κάθε περίπτωση, εάν είναι δυνατόν. Επιπλέον, υπάρχει ανάγκη ο ερευνητής να είναι εξοικειωμένος με τις κατάλληλες τεχνικές διερεύνησης για να είναι ικανός και αποτελεσματικός (Man-Wai, 2016). Ο Man-Wai (2016) απαριθμεί ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά βασισμένα σε διάφορα διεθνή μοντέλα. Αυτά περιλαμβάνουν την ικανότητα αναγνώρισης και εντοπισμού των προσώπων πίσω από τη διεφθαρμένη πράξη, τις εμπλεκόμενες εταιρείες και τα περιουσιακά στοιχεία, καλές τεχνικές συνέντευξης, διεξοδικός έλεγχος εγγράφων, χρηματοοικονομική έρευνα, ικανότητα να ενεργεί ένας ανακριτικός υπάλληλος ως μυστικός ή μεταμφιεσμένος, προστασία μαρτύρων και υιοθέτηση ή χρήση φυσικής και τεχνικής παρακολούθησης. Διαφορετικές δικαιοδοσίες μπορεί να διαθέτουν ή να χρησιμοποιούν διαφορετικά εγχειρίδια έρευνας για να διευκολύνουν τη διερεύνηση της διαφθοράς - για παράδειγμα, τον οδηγό δίωξης και δίκης των ΗΠΑ κατά της διαφθοράς (US. Anti-Corruption Investigation and Trial Guide - USAID, 2005), του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) σχετικά με τη διερεύνηση και δίωξη αδικημάτων διαφθοράς (Investigation And Prosecution Of Corruption Offences: Materials For The Training Course (OECD, 2012), το βιβλίο οδηγιών για την έρευνα για τις απάτες συμβάσεων και προμηθειών (Piper, 2017) και πολλά άλλα. Κάθε στρατηγικό και αποτελεσματικό εργαλείο για την καταπολέμηση της διαφθοράς θα πρέπει ωστόσο να περιλαμβάνει ολοκληρωμένα μέτρα έρευνας για τη διευκόλυνση της διερεύνησης της διαφθοράς.

4.8 Μέτρα συμμόρφωσης

Η έννοια της συμμόρφωσης σημαίνει απλώς κάποιος να ενεργεί ή να τηρεί τους καθορισμένους κανόνες, κα-

νονισμούς, απαιτήσεις, αιτήματα και αρχές. Η ανάπτυξη ενός πλαισίου ή πολιτικών κατά της διαφθοράς χωρίς τα απαραίτητα μέτρα συμμόρφωσης για τον έλεγχο της προσήλωσης στο αναπτυγμένο πλαίσιο μπορεί να καταστήσει ολόκληρο το σύστημα καταπολέμησης της διαφθοράς (πλαίσιο) αναποτελεσματικό (Owusu et al., 2017). Ωστόσο, η συμμόρφωση με τα προβλεπόμενα μέτρα καταπολέμησης της διαφθοράς φαίνεται να είναι προβληματική, όχι μόνο στη βιβλιογραφία αλλά και στην πραγματική ζωή. Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στις αναπτυσσόμενες χώρες που υπάρχουν πολλές περιπτώσεις προμηθευτών που δεν ακολουθούν τις καθορισμένες αρχές για τη διεξαγωγή αποτελεσματικών προμηθειών (Osei-Tutu, Badu, & Owusu-Manu, 2010; Tabish & Jha, 2011; Zou, 2006). Ο λόγος για τον οποίο μπορεί να συμβαίνει κάτι τέτοιο, μπορεί να αποδοθεί στις υποτιθέμενες ψυχολογικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις ότι τα μέτρα κατά της διαφθοράς ή άλλες ηθικές και νομικές δομές πρέπει να ακολουθούνται μόλις αναπτυχθούν και εφαρμοστούν.

Προκειμένου να διευκολυνθεί ή να ενθαρρυνθεί η αποτελεσματική συμμόρφωση με τους προβλεπόμενους κανονισμούς σχετικά με τα μέτρα κατά της διαφθοράς, οι Worthy, John και Vannoni (2017) εντόπισαν πέντε τύπους δημόσιας συμμόρφωσης που μπορούν να εφαρμοστούν σε ιδρύματα/θεσμούς ή στον ιδιωτικό τομέα: μη συμμόρφωση, λιγότερη συμμόρφωση, μερική συμμόρφωση, πλήρης συμμόρφωση και συμφωνία - αρμονία. Η μη συμμόρφωση μπορεί να θεωρηθεί ως η μη τήρηση του νόμου ή των κανονισμών ενός οργανισμού σχετικά με τις προμήθειες και τις συμβατικές εργασίες. Στην περίπτωση της λιγότερης συμμόρφωσης, γίνεται απλώς μια προσπάθεια συμμόρφωσης με τους προβλεπόμενους νόμους. Η μερική συμμόρφωση προσφέρει συστηματική συμμόρφωση με τους προβλεπόμενους νόμους, αλλά συμβαίνει περιστασιακά και με ανεπίσημο ή ad hoc τρόπο. Η πλήρης συμμόρφωση δημιουργεί τα συστήματα και τις διαδικασίες που απαιτούνται για την αυστηρή τήρηση των νομικών υποχρεώσεων. Τέλος, στην στη συμφωνία-αρμονία, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς ενστερνίζονται και υποστηρίζουν τις προκαθορισμένες αρχές πέρα από αυτό που απαιτείται από τον νόμο (Burt & Taylor, 2009; Ritcher & Wilson, 2013; Worthy et al., 2017).

Σύμφωνα με τους Owusu et al. (2019), είναι απαραίτητο να αναπτυχθεί ένα στρατηγικό σχέδιο που θα βοηθήσει στη δημιουργία μιας κουλτούρας μερικής ή πλήρους συμμόρφωσης. Ένα τυπικό παράδειγμα ενός εργαλείου συμμόρφωσης είναι το βιβλίο δεοντολογίας και ηθικής συμμόρφωσης για τη διαφθορά που δημιουργήθηκε από κοινού από τις Γραμματείες του ΟΟΣΑ, το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UN Office on Drugs and Crime- UNODC) και την Παγκόσμια Τράπεζα (2013).

4.9 Κανονιστικά μέτρα

Τα ρυθμιστικά μέτρα αναφέρονται σε καθορισμένους νόμους, διατάγματα ή πράξεις και θεσμικούς κανονισμούς που έχουν αναπτυχθεί για την απαγόρευση συγκεκριμένων παράνομων πρακτικών και ενθαρρύνουν μια ηθική εργασιακή κουλτούρα και υγιείς και αποδεκτές σχέσεις μεταξύ επαγγελματιών, ενδιαφερόμενων μερών και αναπτυγμένων δομών όπως οι κανονισμοί εργασίας (Bowen et al., 2012 ; Shan et al., 2015; Zhang et al., 2016).

Η Διεθνής Διαφάνεια (Transparency International, 2016) ορίζει τον ηθικό κώδικα ως ένα σύνολο κατευθυντήριων προτύπων που βασίζονται σε ηθικές αρχές, κανόνες και κεντρικές αξίες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά και λαμβάνει χώρα σε θεσμούς, κοινωνίες και κυβέρνηση. Η ηθική διάσταση από αυτήν την άποψη αναφέρεται στις ικανότητες ενός ατόμου να διαχωρίζει το σωστό από το λάθος (Boyd & Padilla, 2009; Kenny, 2009). Η ύπαρξη ηθικών κωδίκων θεωρείται ότι είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για την καταπολέμηση της διαφθοράς (Owusu et al., 2019). Οι περισσότερες μελέτες εκτιμούν ότι, ως προληπτικό μέτρο, ένας ηθικός κώδικας αντιπροσωπεύει το πλαίσιο κάθε θεσμικού οργάνου για το τι πρέπει και δεν πρέπει να γίνει. Αντιπροσωπεύει τους θεμελιώδεις κανονισμούς για τον τρόπο με τον οποίο ένας εργαζόμενος πρέπει να λειτουργεί και να συμπεριφέρεται, που με τη σειρά του θα συμβάλλει όχι μόνο στην επιτυχία του ιδρύματος αλλά παράλληλα θα προστατεύει τις ηθικές αξίες και θα διατηρεί το «καλό όνομα» του ιδρύματος. Ένα ίδρυμα χωρίς καμιας μορφής κανονιστικό πλαίσιο ή δεοντολογικό κώδικα είναι ευάλωτο σε φαινόμενα διαφθοράς και άλλες ανήθικες πρακτικές (Fan et al., 2001; Sohail & Cavill, 2008). Σύμφωνα με την Goldie-Scot (2008), είναι απαραίτητο να επιβραβεύεται η ηθική συμπεριφορά για την οικοδόμηση μιας πιο θετικής εργασιακής ατμόσφαιρας. Αν και διαφορετικές δικαιοδοσίες ενδέχεται να έχουν διαφορετικά ρυθμιστικά μέτρα ή νομικά δεσμευτικές διατάξεις, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της διαφθοράς είναι το μόνο νομικά δεσμευτικό καθολικό μέσο κατά της διαφθοράς (United Nations Convention against Corruption).

4.10 Διαφημιστικά μέτρα

Τα διαφημιστικά μέτρα περιγράφονται ως μέτρα καταπολέμησης της διαφθοράς που έχουν σχεδιαστεί για τη διάδοση ή τη δημοσιοποίηση άλλων αναπτυγμένων μέτρων και στρατηγικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Με άλλα λόγια, τα διαφημιστικά μέτρα ενημερώνουν τους ενδιαφερόμενους για τα προληπτικά (δυναμικά) μέτρα που ισχύουν ήδη και πώς πρέπει να τηρούνται. Τα εν λόγω μέτρα τείνουν επίσης να ενημερώνουν τα μέρη για τα πιθανά μέτρα τιμωρίας (αντιδραστικά) που θα επιβληθούν σε έναν ένοχο που έχει διαπράξει διεφθαρμένες δραστηριότητες. Οι Sichombo et al. (2009) αναφέρουν ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη πρέπει να δημιουργήσουν και να προωθήσουν μέτρα καταπολέμησης της διαφθοράς για τον περιορισμό των ανήθικων πρακτικών και να διατηρήσουν υψηλά πρότυπα δεοντολογίας.

4.11 Αντιδραστικά μέτρα

Τα μέτρα αντίδρασης αναφέρονται σε μηχανισμούς ελέγχου που επιβάλλονται σε ένοχους ή παραβάτες που κρίνονται ένοχοι για διάπραξη ή εμπλοκή σε διεφθαρμένες πρακτικές. Ανάλογα με τη γεωγραφική (νομική / θεσμική) δικαιοδοσία, τα μέτρα αντίδρασης ενδέχεται να διαφέρουν λόγω των διαφορών στις νομικές δομές που υφίστανται. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους Owusu et al. (2017), ενώ οι αναπτυγμένες χώρες διαθέτουν αυστηρότερα συστήματα ή μέτρα για την καταπολέμηση της διαφθοράς, η κατάσταση είναι αντίθετη στον αναπτυσσόμενο κόσμο, καθώς οι περισσότερες χώρες από τον αναπτυσσόμενο κόσμο αποτυγχάνουν να θεσμοθετήσουν και να εφαρμόσουν αυστηρά μέτρα για τους παραβάτες και αυτό θεωρείται ως ένας από τους κυριότερους αιτιολογικούς παράγοντες υποκίνησης της διαφθοράς σε αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Ινδία (Tabish & Jha, 2011, 2012), η Κίνα (Le et al., 2014b), η Γκάνα (Osei-Tutu et al., 2010) και η Ζάμπια (Sichombo et al., 2009). Επιπλέον, παρόλο που υπό αυτό το πρίσμα, υπάρχουν μέτρα όπως η σκληρή τιμωρία ή οι ποινές (Boyd & Padilla, 2009; Zhang et al., 2016), διαδικασίες αποκλεισμού (Bowen et al., 2007; Boyd & Padilla, 2009; Sohail & Cavill, 2008), και απόλυση από την εργασία ή άλλες πειθαρχικές ενέργειες (Stansbury, 2009), το επίπεδο ή ο βαθμός επιβολής τους ποικίλλει από χώρα σε χώρα.

Ανεξάρτητα από τον αριθμό των προληπτικών μέτρων που θεσπίζονται και προωθούνται σε έναν οργανισμό, ορισμένα άτομα θα συνεχίσουν να επωφελούνται από την αφανή φύση της διαφθοράς. Ως εκ τούτου, μετά τη θέσπιση προληπτικών μέτρων και την ενημέρωση των εργαζομένων σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις καθώς και τι συνιστά διεφθαρμένη δραστηριότητα, είναι σκόπιμο να προβλεφθούν διορθωτικές ενέργειες που θα χρησιμεύσουν ως έλεγχος για τη μείωση των φαινομένων διαφθοράς. Αυτές οι διορθωτικές ενέργειες μπορούν να λάβουν τη μορφή καταδίκης για τους ενόχους, απομάκρυνσης των παραβατών (ατόμων ή ιδρυμάτων), την απόλυση των ενόχων από την εργασία ή άλλες πειθαρχικές ενέργειες που κρίνονται νόμιμες και κατάλληλες.

Βιβλιογραφία

3iE Global Development Network. (2011). *How to Turn the Tide on Corruption.* New Delhi: 3iE Global Development Network.

Ackerman, J., & Sandoval-Ballesteros, I. (2006). The Global Explosion of Freedom of Information Laws. *Administrative Law Review, 58*(1), 85-130.

Ades, A., & Di Tella, R. (1997). Nationals Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic. *Economic Journal, 107*(443), 1023-1042.

Ades, A., & Di Tella, R. (1999). Rents, competition, and corruption. *American Economic Review, 89*(4), 982-994.

Afridi, F. (2008). Can Community Monitoring Improve the Accountability of Public Officials? *Economic and Political Weekly, 23*(42), 35-40.

Agarwal, S., Heltberg, R., & Diachok, M. (2009). *Scaling up Social Accountability in World Bank Operations.* Washinghton DC: World Bank.

Andersen, T. (2009). E-Goverment as an anti-corruption strategy. *Information Economics and Policy, 21*(3), 201-210.

Andvig, J., & Todorov, B. (2011). *Anti-Corruption in Publich Procurement.* Sofia: Center for the Study of Democracy.

Arroyo, D., & Sirker, K. (2005). *Stocktaking of Social Accountability Initiatives in the Asia and Pacific Region.* Washington DC: World Bank Institute.

Barbone, L., Das-Gupta, A., De Wulf, L., & Hansson, A. (1999). *Reforming Tax Systems: The World Bank Record in the 1990s*. Washinghton DC: World Bank.

Bardhan, P., & Mookherjee, D. (2006). Decentralisation, Corruption and Goverment Accountability. In S. Rose-Achkerman, *International Handbook on the Economics of Corruption*. Cheltenham: Edward Elgar.

Baviskar, A. (2008). *Winning the Right to Information Campaign in India*. Research Summary. Brighton: Institute of Development Studies.

Björkman, M., & Svensson, J. (2009). Power to the People: Evidence from a Randomised Field Experiment of Community-Based Monitoring in Uganda. *Quarterly Journal of Economics, 124*(2), 735-769.

Brunetti, A., & Weder, B. (2003). A Free Press is Bad News for Corruption. *Journal of Public Economics, 87*(7-8), 1801-1824.

Bukenya, B., Hickey, S., & King, S. (2012). *Understanding the Role of Context in Shaping Social Accountability Interventions: Towards an Evidence-Based Approach.* Manchester: IDPM.

Camaj, L. (2013). The Media's Role in Fighting Corruption. Media Effects on Governmental Accountability. *The International Journal of Press/Politics, 18*(1), 21-42.

Campos, J., & Bhargava, V. (2007). Introduction: Tackling a Social Pandemic. In J. Campos, & S. Pradhan, *The Many Faces of Corruption: Tracking Vulnerabilities at the Sector Level*. Washington DC: World Bank.

Chalmers, I., & Setiyono, B. (2012). The Struggle Against Corruption During the Democratic Transition: Theorising the Emerging role of CSOs. *Development and Society, 41*(1), 77-102.

Chong, A., De la O, A., Karlan, D., & Wantchekon, L. (2011). *Looking Beyond the Incumbent: The Effects of Exposing Corruption on Electoral Outcomes.* Cambridge: NBER.

Chowdhury, S. (2004). The Effect of Democracy and Press Freedom on Corruption: An Empirical Test. *Economic Letters, 85*(1), 93-101.

Corrigan, C. (2013). Breaking the Resource Curse: Transparency in the Natural Resource Sector and the Extractive Industries Transparency Initiative. *Resources Policy, 40,* 17-30.

Coviello, D., & Mariniello, M. (2014). Publicity Requirements in Public Procurement: Evidence from a Regression Discontinuity Design. *Journal of Public Economics, 109,* 76-100.

Das Gupta, A., & Mookherjee, D. (1998). *Incentives and Institutional Reform in Tax Enforcement: An Analysis of Developing Country Experience*. Delhi: OUP.

De Jong, E., & Borgmans, C. (2011). Does Corruption Discourage International Trade? *European Journal of Political Economy, 27*(2), 385-398.

Development Research Centre. (2011). *Blurring the Boundaries: Citizen Action Across States and Societies.* Brighton: Development Research Centre.

Di Tella, R., & Schargrodsky, E. (2003). The Role of Wages and Auditing during a Crackdown on Corruption in the City of Buenos Aires. *Journal of Law and Economics, 46*(1), 269-300.
Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanez, F., & Shleifer, A. (2010). A. Disclosure by Politicians. *American Economic Journal: Applied Economics, 2*(2), 179-209.
Doig, A., & Riley, S. (1998). Corruption and Anti-Corruption Strategies: Issues and Case Studies from Developing Countries. In *UNDP, Corruption and Integrity Improvement Initiatives in Developing Countries.* New York: UNDP.
Doig, A., Watt, D., & Williams, R. (2007). Why Do Developing Country Anti-Corruption Commissions Fail to Deal with Corruption? Understanding the Three Dilemmas of Organizational Development, Performance Expectation, and Donor and Government Cycles. *Public Administration and Development, 27*(3), 251-259.
Dorotinsky, W., & Pradhan, S. (2007). *Exploring Corruption in Public Financial Management.* In J. Campos, & V. Pradhan, *The Many Faces of Corruption: Tracking Vulnerabilities at the Sector Level.* Washington DC: World Bank.
Dye, K., & Stapenhurst, R. (1998). *Pillars of Integrity: The Importance of Supreme Audit Institutions in Curbing Corruption*. Washington DC: World Bank.
Elbahnasawy, N. (2014). E-Government, Internet Adoption, and Corruption: An Empirical Investigation. *World Development, 57,* 114-126.
Ezeoha, A. (2006). Can NGOs Aid Good Governance and Sustainable Development in Africa? Some Theoretical Insights. *Sustainable Development in Africa, 8*(3), 128-147.
Ferraz, C., & Finan, F. (2008). Exposing Corrupt Politicians: The Effects of Brazil's Publicly Released Audits on Electoral Outcomes. *Quarterly Journal of Economics, 12*(2), 703-745.
Findley, M., Nielson, D., & Sharman, J. (2014). *Global Shell Games: Experiments in Transnational Relations, Crime, and Terrorism.* Cambridge: CUP.
Fisman, R., & Gatti, R. (2002). Decentralization and Corruption: Evidence across Countries. *Journal of Public Economics, 83*(3), 325-345.
Fisman, R., & Gatti, R. (2002). Decentralization and Corruption: Evidence from US Federal Transfer Programs. *Public Choice, 113*(1), 25-35.
Fjeldstad, O. (2003). Fighting Fiscal Corruption: Lessons from the Tanzania Revenue Authority. *Public Administration and Development, 23*(2), 165-175.
Fjeldstad, O. (2006). Corruption in Tax Administration: Lessons from Institutional Reforms in Uganda. In S. Rose-Ackerman, *International Handbook on the Economics of Corruption*. Cheltenham: Edward Elgar.
Fontana, A., & Gomes Pereira, P. (2012). *Using Money Laundering Investigations to Fight Corruption in Developing Countries: Domestic Obstacles and Strategies to Overcome Them.* Bergen: CMI.
Fontana, A., & Hearson, M. (2012). *Illicit Financial Flows and Measures to Counter Them: An Introduction.* Bergen: CMI.
Fox, J. (2014). *Social Accountability: What Does the Evidence Really Say?* First GPSA Knowledge Portal Webinar. Washington DC.
Francken, N., Minten, B., & Swinnen, J. (2009). Media, Monitoring, and Capture of Public Funds: Evidence from Madagascar. *World Development, 37*(1), 242-255.
Freille, S., Haque, M., & Kneller, R. (2007). A Contribution to the Empirics of Press Freedom and Corruption. *European Journal of Political Economy, 23*(4), 838-862.
Gauthier, B. (2006). *PETS-QSDS in Sub-Saharan Africa: A Stocktaking Study.* Washington DC: World Bank.
Gaventa, J., & Barrett, G. (2010). *So What Difference Does It Make? Mapping the Outcomes of Citizen Engagement. Working Paper Special Issue No. 347*. Brighton: Institute of Development Studies.
Gaventa, J., & McGee, R. (2013). The Impact of Transparency and Accountability Initiatives. *Development Policy Review, 3*1(1).
Ghura, D. (1998). *Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption. Working Paper No. 135.* Washington DC: IMF.
Gonçalves, S. (2014). The Effects of Participatory Budgeting in Municipal Expenditures and Infant Mortality in Brazil. *World Development, 53,* 94-110.
Gong, T., & Wu, A. (2012). Does Increased Civil Service Pay Deter Corruption? Evidence from China. *Review of Public Personnel Administration, 32*(2), 192-204.

Griffin, C., de Ferranti, D., Tolmie, C., Jacinto, J., Ramshaw, G., & Bun, C. (2010). *Lives in the Balance: Improving Accountability for Public Spending in Developing Countries.* Washington DC: Brookings Institution Press.

Grimes, M. (2008). *The Conditions of Successful Civil Society Involvement in Combating Corruption: A Survey of Case Study Evidence. Working Paper.* Gothernburg: Quality of Goverment Institute.

Grimes, M. (2013). The Contingencies of Societal Accountability: Examining the Link Between Civil Society and Good Government. *Studies in Comparative International Development, 48*(4), 380-402.

Gthnji, M., & Holmquist, F. (2012). Reform and Political Impunity in Kenya: Transparency without Accountability. *African Studies Review, 55*(1), 53-74.

Hanna, R., Bishop, S., Nadel, S., Scheffler, G., & Durlacher, K. (2011). *The Effectiveness of Anti-Corruption Policy: What Has Worked, What Hasn't, and What We Don't Know.* London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.

Heilbrunn, J. (2004). *Anti-Corruption Commissions: Panacea or Real Medicine to Fight Corruption?* Washington, DC: World Bank.

Heilbrunn, J. (2011). Post-Conflict Reconstruction, Legitimacy and Anti-Corruption Commissions. In C. Cheng, & D. Zaum, *Corruption and Post-Conflict Peacebuilding: Selling the Peace?* Abingdon: Routledge.

Hidness, B. (2012). Introduction: How should we think about corruption? In M. Barcham, B. Hidness, & P. Larmour, *Corruption: expanding the focus* (pp. 1-24). Canberra: ANU ePress.

Hubbard, P. (2007). *Putting the Power of Transparency in Context: Information's Role in Reducing Corruption in Uganda's Education Sector. Working Paper No. 136.* Washington, DC: Center for Global Development.

Hussmann, K., Hechler, H., & Peñailillo, M. (2009). *Institutional Arrangements for Corruption Prevention: Considerations for the Implementation of the United Nations Convention against Corruption.* U4 Issue.

IEG (2003). *Public Sector Reform: What Works and Why? An Evaluation of World Bank Support.* Washington, DC: World Bank.

Islam, R. (2006). Does More Transparency Go Along with Better Governance? *Economics & Politics, 18*(2), 121-167.

Jenkins, R. (2007). India's Unlikely Democracy: Civil Society Versus Corruption. *Journal of Democracy, 18*(2), 55-69.

Jensen, N., & Png, C. (2011). Implementation of the FATF 40+9 Recommendations: A Perspective from Developing Countries. *Journal of Money Laundering Control, 14*(2), 110-120.

Johnsøn, J., & Mason, P. (2013). *The Proxy Challenge: Why Bespoke Proxy Indicators Can Help Solve the Anti-Corruption Measurement Problem*. U4 Issue.

Johnsøn, J., & Søreide, T. (2013). *Methods for Learning What Works and Why in Anti-Corruption: An Introduction to Evaluation Methods for Practitioners.* U4 Issue.

Johnsøn, J., Hechler, H., De Sousa, L., & Mathisen, H. (2011). *How to Monitor and Evaluate Anti-Corruption Agencies: Guidelines for Agencies, Donors and Evaluators.* Oslo: CMI.

Johnsøn, J., Taxell, N., & Zaum, D. (2012). *Mapping Evidence Gaps in Anti-Corruption: Assessing the State of the Operationally Relevant Evidence on Donors' Actions and Approaches to Reducing Corruption*. U4 Issue.

Joshi, A. (2008). Producing Social Accountability? The Impact of Service Delivery Reforms. *IDS Bulletin, 38*(6), 10-17.

Katsios, S. (2016). Corruption as a Governance Challenge and the Role of Civil Society. *Ovidiues University Annals, Economic Sciences Series, 16*(1), 192-197.

Kenny, C., & Musatova. (2012). "Red Flags" of Corruption in World Bank Projects: An Analysis of Infrastructure Contracts. In S. Rose-Ackerman, & T. Soreide, *International Handbook on the Economics of Corruption, Volume 2.* Cheltenham: Edward Elgar.

Knox, C. (2009). Dealing with Sectoral Corruption in Bangladesh: Developing Citizen Involvement. *Public Administration and Development, 29*(2), 117-132.

Kolstad, I., & Wiig, A. (2009). Is transparency the key to reducing corruption in resource-rich countries? *World Development, 37*(3), 521-532.

Krishan, S., Teo, T., & Lim, V. (2013). Examining the Relationships Among e-Government Maturity, Corruption, Economic Prosperity and Environmental Degradation: A Cross-Country Analysis. *Information & Management, 50*(8), 638-649.

Kuris, G. (2014). *From Underdogs to Watchdogs: How Anti-Corruption Agencies Can Hold Off Potent Adverseries.* Princeton, NJ: Innovations for Successful Societies.
Kwok, T. (2006). *Formulating an effective anti-corruption strategy – The experience of Hong Kong.* ICAC.
Lecuna, A. (2012). Corruption and Size Decentralization. *Journal of Applied Economics, 15*(1), 139-168.
Lederman, D., Loayza, N., & Soares, R. (2005). Accountability and Corruption: Political Institutions Matter. *Economics & Politcs, 17,* 1-35.
Lessmann, C., & Markwardt, G. (2010). One Size Fits All? Decentralization, Corruption, and the Monitoring of Bureaucrats. *World Development, 38*(4), 631-646.
Lindstedt, C., & Naurin, D. (2005). *Transparency and Corruption: The Conditional Significance of a Free Press.* Working Paper. Gothenburg: Quality of Goverment Institute.
Lindstedt, C., & Naurin, D. (2010). Transparency is not Enough: Making Transparency Effective in Reducing Corruption. *International Political Science Review, 31*(3), 301-322.
Malena, C., Forster, R., & Singh, J. (2004). *Social accountability: An Introduction to the Concept and Emerging Practice.* Social Development Papers. Paper No. 76. Washington, DC: World Bank.
Mansuri, G., & Rao, V. (2013). *Localizing Development: Does Participation Work?* Washington, DC: World Bank.
Masud, H., Agarwal, S., Alton, M., Majumdar, S., & Patel, D. (2013). *Global Stock-Take of Social Accountability Initiatives for Budget Transparency and Monitoring: Key Challenges and Lessons Learned.* Washington, DC: World Bank.
McCusker, R. (2006). *Review of Anti-Corruption Strategies. Technical and Background Paper No. 23*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
McGee, R., & Gaventa, J. (2010). *Review of Impact and Effectiveness of Transparency and Accountability Initiatives.* Brighton: Institute for Development Studies.
McNeill, M., & Mumvuma, T. (2006). *Demanding Good Governance: A Stock-Taking of Social Accountability Initiatives by Civil Society in Anglophone Africa*. Washington, DC: World Bank.
Meagher, P. (2004). *Anti-Corruption Agencies: A Review of Experience. Discussion Papers on Institutions and Development No. 04/02*. College Park, MD: University of Maryland.
Mungiu-Pippidi, A. (2011). *Contextual Choices in Fighting Corruption: Lessons Learned. Report No. 4/2011*. Oslo: Norad.
Norad (Norwegian Agency for Development Cooperation) (2011). *Joint Evaluation of Support to Anti-Corruption Efforts, 2002-2009. Synthesis Report 6/2011*. Oslo: Norad.
Olken, B. (2007). Monitoring Corruption: Evidence from a Field Experiment in Indonesia. *Journal of Political Economy, 115*(2), 200-249.
Olken, B., & Pande, R. (2011). *Corruption in Developing Countries. Working Paper No. 17398*. Cambridge, MA: NBER.
O'Meally, S. (2013). *Mapping Context for Social Accountability: A Resource Paper.* Washington, DC: World Bank.
Oto-Peralías, D., Romero-Ávila, D., & Usabiaga, C. (2013). Does Fiscal Decentralization Mitigate the Adverse Effects of Corruption on Public Deficits? *European Journal of Political Economy, 32,* 205-231.
Pellegrini, L. (2011). The Effect of Corruption on Growth and Its Transmission Channels. In L. Pellegrini, *Corruption, Development and the Environment* (pp. 53-74). Berlin: Springer.
Pereira, C., Melo, M., & Figueiredo, C. (2009). The Corruption-Enhancing Role of Re-Election Incentives? Counterintuitive Evidence from Brazil's Audit Reports. *Political Research Quarterly, 62*(4), 731-744.
Peruzzotti, E. (2007). *The Workings of Social Accountability: Contexts and Conditions.* Paris: Workshop on Generating Genuine Demand with Social Accountability Mechanisms.
Recanatini, F. (2012). Anti-Corruption Authorities – An Effective Tool to Curb Corruption? In S. Rose-Ackerman, & S. T., *International Handbook on the Economics of Corruption, Volume 2*. Cheltenham: Edward Edgar Publishing.
Reinikka, R., & Svensson, J. (2001). *Explaining Leakage of Public Funds. Policy Research Working Paper No. 2709*. Washington, DC: World Bank.
Reinikka, R., & Svensson, J. (2004). Local Capture: Evidence from a Central Government Transfer Program in Uganda. *The Quarterly Journal of Economics, 119*(2), 679-705.
Reinikka, R., & Svensson, J. (2005). Fighting Corruption to Improve Schooling: Evidence from a Newspaper

Campaign in Uganda. *Journal of the European Economic Association, 3*(2-3), 259-267.
Reinikka, R., & Svensson, J. (2011). The Power of Information in Public Services: Evidence from Education in Uganda. *Journal of Public Economics, 95*(7-8), 956-966.
Relly, J. (2012). Examining a Model of Vertical Accountability: A Cross-National Study of the Influence of Information Access on the Control of Corruption. *Goverment Information Quarterly, 29*(3), 335-345.
Robinson, M. (2006). *Budget Analysis and Policy Advocacy: The Role of Non-Governmental Public Action. Working Paper No. 279*. Brighton: Institute of Development Studies.
Rose-Ackerman, S. (1978). *Corruption: A Study in Political Economy.* New York: Academic Press.
Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform.* Cambridge: CUP.
Santiso, C. (2006). Improving Fiscal Governance and Curbing Corruption: How Relevant Are Autonomous Audit Agencies? *International Public Management Review, 7*(2), 97-108.
Schouten, C. (2011). *Social Accountability in Situations of Fragility and Conflict.* U4 Brief. Bergen: CMI.
Shah, A., & Schacter, M. (2004). Combating Corruption: Look before You Leap. *Finance and Development, 41*(4), 40-43.
Shkabatur, J. (2012). *Check My School. A Case Study on Citizen Monitoring of the Education Sector in the Philippines.* Washington, DC: World Bank Institute.
Taliercio, R. (2003). *Designing Performance: The Semi-Autonomous Revenue Authority Model in Africa and Latin America.* Policy Research Working Paper No. 3423. Washington DC: World Bank.
Tangri, R., & Mwenda, A. (2006). Politics, Donors and the Ineffectiveness of Anticorruption Institutions in Uganda. *The Journal of Modern African Studies, 44,* 101-124.
Tanzi, V. (1998). Corruption around the world - Causes, consequences, scope, and cures. *IMF Staff Papers, 45*(5), 559-594.
Tavares, S. (2007). *Do Freedom of Information Laws Decrease Corruption?* MPRA Paper No. 3560.
Themudo, N. (2013). Reassessing the Impact of Civil Society: Nonprofit Sector, Press Freedom and Corruption. *Governance, 26*(1), 63-89.
Tran, A. (2008). *Can Procurement Auctions Reduce Corruption? Evidence from the Internal Records of a Bribe Paying Firm.* Sloan GEM Seminar Series. Cambridge, MA: MIT.
Trivunovic, M., Johnsøn, J., & Taxell, N. (2013). *The Role of Civil Society in the UNCAC Review Process: Moving Beyond Compliance?* U4 Issue 4. Bergen: CMI.
Vaidya, S. (2005). Corruption in the media's gaze. *European Journal of Political Economy, 21*(3), 667-687.
Verón, R., Williams, G., Corbridge, S., & Srivastava, M. (2006). Decentralised Corruption or Corrupt Decentralisation? Community Monitoring of Poverty Alleviation Schemes in Eastern India. *World Development, 34*(11), 1922-1941.
Walker, D. (2009). Citizen-Driven Reform of Local-Level Basic Services: Community-Based Performance Monitoring. *Development in Practice, 19*(8), 1035-1051.
Wang, V., & Rakner, L. (2005). *The Accountability Function of Supreme Audit Institutions in Malawi, Uganda and Tanzania.* Report 2005:4. Bergen: CMI.
Wescott, C. (2008). *World Bank Support for Public Financial Management: Conceptual Roots and Evidence of Impact.* Washington, DC: Independent Evaluation Group, World Bank.
World Bank (2001). *Strengthening Peru's Tax Agency.* Washington, DC: World Bank.
World Bank (2011). *World Development Report 2011: Conflict, Security and Development.* Washington, DC: World Bank.

Κεφάλαιο 5 Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα και διεθνείς συγκρούσεις

Σύνοψη
Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται σε πρώτο στάδιο ανάλυση της σχέσης μεταξύ διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος και σε δεύτερο στάδιο ανάλυση της σχέσης μεταξύ διαφοράς, οργανωμένου εγκλήματος και διεθνών συγκρούσεων. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στους παράγοντες που ευνοούν την αύξηση της διαφθοράς καθώς και τις πράξεις διαφθοράς στις οποίες συχνά εμπλέκονται οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος. Εν συνεχεία, γίνεται λόγος για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι παράγοντες του οργανωμένου εγκλήματος υπονομεύουν τους θεσμούς και το πολιτικό σύστημα σε χώρες που χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις, όπως πόλεμοι, και τον φαύλο κύκλο που δημιουργείται με την πυροδότηση της διαφθοράς. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την ανάλυση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και συγκεκριμένα από πράξεις διαφθοράς και τη σχέση αυτών με τις ομάδες του οργανωμένου εγκλήματος.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Κοινωνιολογία, Εγκληματολογία, Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις

5.1 Διαφθορά και οργανωμένο έγκλημα

Η «διαφθορά» θεωρείται από πολλούς ερευνητές ως ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του «οργανωμένου εγκλήματος». Όπως δείχνουν οι αναθεωρήσεις των ορισμών του οργανωμένου εγκλήματος, η πλειονότητα αυτών –όχι όλων– περιλαμβάνει τη διαφθορά ως καθοριστικό στοιχείο (Finckenauer, 2005; Hagan, 2006;). Η Maltz (1994) βέβαια, προτείνει ότι μόνο η διαφθορά του δημόσιου τομέα θα πρέπει να θεωρείται στοιχείο του οργανωμένου εγκλήματος. Ο Finckenauer (2005) παρέχει διάφορα παραδείγματα διάφορων τύπων πολύπλοκων απατών (π.χ. απάτη στον τομέα της ασφάλισης υγείας) με υψηλό βαθμό οργάνωσης που δεν χαρακτηρίζονται από φαινόμενα διαφθοράς ή βίας. Ωστόσο, για ορισμένους ακαδημαϊκούς όπως ο Finckenauer, η διαφθορά είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν το «οργανωμένο έγκλημα» από το έγκλημα μιας σύνθετης οργάνωση.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες (Goldstock et al., 1990; Beare, 1997) και τη Λατινική Αμερική, η διεφθαρμένη επιρροή του οργανωμένου εγκλήματος έχει λάβει μεγάλη προσοχή. Στην Ευρώπη, με εξαίρεση την Ιταλία (Della Porta & Vannucci, 1999; Paoli, 2003; Calderoni & Caneppele, 2009) και τη Βουλγαρία (CSD, 2008; Bezlov et al., 2007), έχουν διεξαχθεί ελάχιστες μελέτες σχετικά με αυτό το φαινόμενο. Διάφοροι ερευνητές έχουν επισημάνει την απουσία τέτοιων εμπειρικών μελετών και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (European Commission, 2008; Beare, 1997). Οι εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Αστυνομιας (Europol Reports 2007, 2008, 2009) είναι από τις λίγες προσπάθειες μιας εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρητικής τυπολογίας αναφορικά με τη χρήση της διαφθοράς από το οργανωμένο έγκλημα. Οι εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Αστυνομιας (Europol Reports 2007, 2008) εξηγούν ότι η δομή της ομάδας, η διεθνής της διάσταση και το είδος του εγκλήματος που διαπράττει κάποια ομάδα οργανωμένου εγκλήματος (ΟΟΕ) επηρεάζουν την ανάγκη και τις δυνατότητες ως προς τη χρήση της διαφθοράς και της ασκούμενης επιρροής.

Πολλές από αυτές τις μελέτες εξηγούν ότι οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος «με έδρα την ΕΕ» έχουν μεγαλύτερη και υψηλότερη πρόσβαση στη διαφθορά από ό,τι οι «ομάδες που δεν βρίσκονται στην ΕΕ» ή οι λεγόμενες «ενδιάμεσες ομάδες». Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Αστυνομιας του 2009 (Europol, 2009) προσέφερε μια νέα τυπολογία της «ομάδας οργανωμένου εγκλήματος», στην οποία προτάθηκε ένας ξεχωριστός τύπος ομάδας για ομάδες που «παρεμβαίνουν στις αρχές επιβολής του νόμου και στις δικαστικές διαδικασίες μέσω διεφθαρμένης επιρροής». Η έκθεση αυτή (Europol, 2009) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι εγκληματικές ομάδες που χρησιμοποιούν τη διαφθορά το πράττουν συνήθως: (1) στο μεσαίο επίπεδο επιβολής του νόμου για να αποφευχθεί ο εντοπισμός ή (2) σε χαμηλό ή μεσαίο επίπεδο για να παρεμποδίσουν τις τρέχουσες διαδικασίες επιβολής του νόμου ή τις δικαστικές διαδικασίες. Τα κράτη μέλη που ανέφεραν ότι έχουν ομάδες με τέτοια επιρροή περιλαμβάνουν την Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά η πιο κρίσιμη επιρροή εντοπίστηκε στην Τσεχική Δημοκρατία, τη Λετονία, τη Λιθουανία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακική Δημοκρατία και, σε μικρότερο βαθμό, στην Ουγγαρία και στην Πολωνία. Είναι ενδιαφέρον ότι η Βουλγαρία, όπως δείχνουν περιπτωσιολογικές μελέτες για τη χώρα, χαρακτηρίζεται από σημαντική επιρροή από ομάδες οργανωμένου εγκλήματος που χρησιμοποιούν τη διαφθορά, αν και η κυβέρνησή της ανέφερε ρητά ότι δεν λειτουργούν τέτοιες ομάδες στη χώρα.

Μια άλλη κατεύθυνση της έρευνας παρέχει λίγα στατιστικά στοιχεία (Buscaglia & Van Dijk, 2003) καθώς και οικονομικές και θεωρητικές αποδείξεις σχετικά με τη σύνδεση μεταξύ «διαφθοράς» και «οργανωμένου εγκλήματος» (Kugler et al, . 2005; Garoupa, 2000). Όπως δείχνει η διεθνής βιβλιογραφία, δεν υπάρχουν αρκετές μελέτες που να παρέχουν σημαντικές εμπειρικές εξηγήσεις ως προς το πώς και το εάν τα δύο φαινόμενα αυτά αλληλοσυνδέονται. Οι προσπάθειες ορισμένων ερευνητών, όπως του Holmes (2007), να εξηγήσουν τα αίτια της συμβίωσης του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς στην ανατολική Ευρώπη, έχουν προσφέρει μικρή συμβολή στην έρευνα αυτήν, οπότε και τα συμπεράσματά του δεν μπορούν να γενικευθούν.

Οι Buscaglia και van Dijk (2003) ανέπτυξαν σύνθετους στατιστικούς δείκτες για τη μέτρηση τόσο της διαφθοράς όσο και του οργανωμένου εγκλήματος. Η μελέτη τους καταδεικνύει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των δύο φαινομένων και παραθέτει πέντε διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους το οργανωμένο έγκλημα είναι δυνατό να διεισδύσει στον δημόσιο τομέα: (1) μέσω σποραδικής ή χαμηλού επιπέδου δωροδοκίας, (2) μέσω τακτικής δωροδοκίας, δηλαδή χαμηλόβαθμοι υπάλληλοι σε τακτική μισθοδοσία από τις ομάδες οργανωμένου εγκλήματος, (3) μέσω της διείσδυσης σε διαχειριστικούς-διοικητικούς τομείς, (4) μέσω διεφθαρμένων επικεφαλής οργανισμών και (5) μέσω της καπήλευσης των κρατικών πολιτικών.

Ο Van Dijk (2007) συνέχισε το έργο του με τον Buscaglia για τη δημιουργία ενός Σύνθετου Δείκτη Οργανωμένου Εγκλήματος, αναφέροντας και αυτός την ύπαρξη μιας ισχυρής σύνδεσης μεταξύ των δύο φαινομένων μετρώντας διάφορους δείκτες διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος. Ο δείκτης που δημιούργησε (Σύνθετος Δείκτης Οργανωμένου Εγκλήματος) υποδηλώνει μια ισχυρή σύνδεση μεταξύ της ποιότητας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης (δηλαδή της ισχύος του κράτους δικαίου και της έλλειψης διαφθοράς στο σύστημα) και της δύναμης του οργανωμένου εγκλήματος.

Η διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα συχνά αλληλεπιδρούν. Το οργανωμένο έγκλημα κυριαρχεί στις παράνομες επιχειρήσεις, αλλά μπορεί επίσης να διεισδύσει σε νόμιμες επιχειρήσεις για να αποκτήσει μονοπωλιακά οφέλη και να ξεπλύνει παράνομα κέρδη. Η έρευνα δείχνει ότι το οργανωμένο έγκλημα μπορεί να έχει σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις, όπως π.χ. περιορισμός των ξένων επενδύσεων, μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, συμπίεση των κερδών και αύξηση του κόστους και της πιστοληπτικής ικανότητας μιας χώρας καθώς και του οικονομικού τομέα γενικότερα. Οι μεγάλες παράνομες επιχειρήσεις ή η διείσδυση του οργανωμένου εγκλήματος σε νόμιμες δραστηριότητες είναι πιθανό να οδηγήσουν σε διεφθαρμένη επιρροή και στρέβλωση της κατανομής των δημόσιων πόρων (Di Gennaro & La Spina, 2016). Η διεθνής βιβλιογραφία παρουσιάζει πως οι δωροδοκίες μειώνουν το κόστος λειτουργίας και παραγωγής των παράνομων επιχειρηματικών επιχειρήσεων και τις βοηθούν να συγκεντρώσουν κεφάλαια, τροφοδοτώντας την ανάπτυξή τους και δημιουργώντας περισσότερες ρυθμίσεις και συμφωνίες για τη διαφθορά.

Έχει επίσης παρατηρηθεί διεθνώς, ότι όταν το οργανωμένο έγκλημα διαπερνά την οικονομική και πολιτική ζωή, τα άτομα που βρίσκονται στην πολιτική εξουσία είναι πιθανότερο να εκδηλώνουν απροθυμια να προβούν σε πραγματικές μεταρρυθμίσεις κατά της διαφθοράς. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι υπηρεσίες καταπολέμησης της διαφθοράς διαθέτουν συχνά μικρή εξουσία και ανεπαρκείς πόρους. Επίσης, οι νόμοι μπορεί να είναι ισχυροί στη θεωρία, αλλά στην πράξη σπάνια να εφαρμόζονται ή να επιβάλλονται μόνο κατά των ανίσχυρων, ενώ οι ισχυροί να απολαμβάνουν καθεστώς ατιμωρησίας. Οι δε εκστρατείες κατά της διαφθοράς τείνουν να στοχεύουν τους πολιτικούς αντιπάλους των εκάστοτε κυβερνώντων, και οι προσπάθειες κατά του οργανωμένου εγκλήματος επικεντρώνονται μόνο σε ορισμένες ομάδες, προστατεύοντας παράλληλα άλλες. Τα πολιτικά κόμματα είναι ακόμη πιθανό να σφυρηλατήσουν συμμαχίες με συγκεκριμένες ομάδες οργανωμένου εγκλήματος (OCGs).

Σύμφωνα μάλιστα, με τους Buscaglia και van Dijk (2003) μια ομάδα οργανωμένου εγκλήματος έχει συχνά κάποιας μορφής νομιμότητα, διαπράττει σοβαρά εγκλήματα για το κέρδος, χρησιμοποιεί βία, διαφθείρει αξιωματούχους, ξεπλένει παράνομα έσοδα και επανεπενδύει στη νόμιμη οικονομια. Η υπαρκτή απειλή βίας είναι ένα εργαλείο της μαφίας, αλλά η βία είναι μια δαπανηρή στρατηγική, οπότε η πραγματική βία μπορεί να είναι χαμηλή όταν οι μαφίες έχουν σταθερό έλεγχο. Η μη χρήση βίας μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι ενδεχομένως το οργανωμένο έγκλημα να έχει εκφοβίσει τόσο το κοινό,τις τοπικές επιχειρήσεις και τις αρχές επιβολής του νόμου, ώστε να μην χρειάζεται η διάπραξη βίαιων εγκλημάτων. Έτσι, κατά την κριτική των δεδομένων σχετικά με τις ιταλικές μαφίες, οι Di Gennaro και La Spina (2016) ισχυρίζονται ότι «… σε μια δεδομένη περιοχή δεν μπορούσαμε να βρούμε καθόλου ή πολύ λίγες καταγγελίες ….όχι επειδή απουσίαζαν ομάδες της μαφίας, αλλά αντίθετα επειδή είναι πολύ ισχυρές και ο κόσμος φοβάται πολύ».

Η Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία (Europol, 2013) έχει εντοπίσει περίπου 3600 ομάδες οργανωμένου εγκλήματος που λειτουργούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πολλές από τις οποίες συνδέονται μέσω του εμπορίου

ναρκωτικών και της εμπορίας ανθρώπων με άλλες περιοχές. Λόγω της παγκοσμιοποίησης και του Διαδικτύου, πολλές ομάδες έχουν έναν διεθνικό χαρακτήρα όσον αφορά τα μέλη τους, τα εγκλήματα, τα προϊόντα, τις αγορές και τις διαδρομές (Center for the Study of Democracy, 2010; Europol, 2013). Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, ιστορικοί, κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες επηρέασαν την εμφάνιση και τη διατήρηση του οργανωμένου εγκλήματος (McIllwain, 1999; Varese, 2015). Η έντονη εμφάνισή τους παρατηρείται συχνά σε μια εποχή που ορισμένες ομάδες υποεκπροσωπούνταν ή στερούνταν δικαιώματα, όπως κατά τη διάρκεια ξένης κατοχής, εμφυλίου πολέμου ή μαζικής μετανάστευσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα πολιτικά κόμματα συνήθως απασχολούσαν εγκληματίες για να προωθήσουν την ατζέντα τους και οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος χρησιμοποιούσαν το πολιτικό σύστημα για να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα ή διείσδυαν και αντικαθιστούσαν αδύναμους κρατικούς θεσμούς (Center for the Study of Democracy, 2010; Beare, 1997; Feldab-Brown, 2011; Gambetta, 1993; Schneider & Schneider, 2005).

Οι Buscaglia και van Dijk (2003) διαπίστωσαν ακόμα, ότι τα υψηλά επίπεδα οργανωμένου εγκλήματος συνδέονταν με αδύναμα κράτη και θεσμούς, υψηλή φοροδιαφυγή, αναποτελεσματικές τελωνειακές υπηρεσίες, προστατευτισμό, υψηλούς χρηματοοικονομικούς κινδύνους, έλλειψη δημοκρατίας, αδύναμο δικαστικό σύστημα, πολιτικοποίηση της δημόσιας διοίκησης και κρατική καπήλευση. Η αναποτελεσματική επιβολή του νόμου ενθαρρύνει το οργανωμένο έγκλημα, καθώς οι πολίτες δεν εμπιστεύονται τους επίσημους θεσμούς, και πολλές φορές είναι πιθανό να στραφούν σε «παράνομες οργανώσεις, όπως ομάδες τύπου μαφίας, για την αντιμετώπιση μικρών εγκλημάτων» (Buscaglia & van Dijk, 2003). Ομοίως, όταν το τραπεζικό σύστημα δεν εξυπηρετεί τις ανάγκες τους, οι πολίτες τείνουν να στρέφονται σε έκνομες επιλογές για δάνεια, και σε φαινόμενα τοκογλυφίας.

Όπως αναφέρουν αρκετοί ερευνητές, ένα αδύναμο κράτος δεν είναι πολλές φορές σε θέση να αντισταθεί στη διείσδυση του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά παράλληλα αναφέρουν ότι το οργανωμένο έγκλημα μπορεί ακόμη και να υπονομεύσει την αποτελεσματικότητα του ίδιου του κράτους. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η διαφθορά ενδέχεται να είναι ενδημική ακόμη και αν το οργανωμένο έγκλημα δεν έχει διεισδύσει απόλυτα σε νόμιμες και παράνομες αγορές. Καθώς οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος ωριμάζουν και συνδέονται με την κοινωνία των πολιτών και το κράτος, ενδέχεται να ασχοληθούν με την κρατική καπήλευση, μέσω της χειραγώγησης του νομικού συστήματος για να ευνοήσουν τις επιχειρήσεις τους και τα συμφέροντά τους γενικά (Johnston, 2014). Αυτό για παράδειγμα μπορεί να περιλαμβάνει ρύθμιση δασμών, ρύθμιση τομέων που κυριαρχούνται από τη μαφία και νόμους σχετικά με την παρανομια ορισμένων δραστηριοτήτων ή καταστατικών περιορισμών (Beare, 1997). Το αποτέλεσμα είναι εν τέλει ένα κράτος που κυριαρχείται από τη μαφία (Rose-Ackerman & Palifka, 2018).

Παρόλο που οι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες λειτουργούν συνήθως στο περιθώριο των τυπικών αγορών και εκτός νομικών κανόνων, συμπεριφέρονται πολύ σαν επιχειρήσεις, συχνά λειτουργούν σαν παραρτήματα που συνδέονται με έναν κεντρικό οργανισμό. Τείνουν να παράγουν σε περιοχές και δραστηριότητες όπου το κόστος είναι χαμηλότερο και πωλούν όπου η απόδοση είναι υψηλότερη. Συχνά, οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος αντί να πληρώνουν φόρους, πραγματοποιούν άμεσες πληρωμές σε εκπροσώπους της κυβέρνησης με τη μορφή δωροδοκίας (Wainwright, 2016). Οι ομάδες αυτές επειδή ακριβώς λειτουργούν σε γρήγορα μεταβαλλόμενα επιχειρηματικά περιβάλλοντα, πρέπει να λειτουργούν με επιχειρηματικό τρόπο, να προσαρμόζονται στην ανάπτυξη νέων και καλύτερων προϊόντων και μεθόδων παράδοσης.

Για παράδειγμα, ως απάντηση στην οικονομική κρίση του 2008-2011, το οργανωμένο έγκλημα στην Ευρώπη μετατόπισε τις δραστηριότητές του προς την κατεύθυνση αύξησης της εμπορίας παραποιημένων και υποδεέστερων καταναλωτικών αγαθών (Europol, 2013). Όπως αναφέρουν διάφοροι ερευνητές, δεδομένου ότι η μαριχουάνα κινείται προς την κατεύθυνση της ευρείας νομιμοποίησης στις Ηνωμένες Πολιτείες, κάποιος μπορεί να αναμένει ότι οι λατινοαμερικανικες ομάδες οργανωμένου εγκλήματος θα μετατοπιστούν σε άλλα φάρμακα - ουσίες και προϊόντα.

Εάν οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος διεισδύσουν, διαφθείρουν και υπονομεύσουν το κράτος, αυτό ανοίγει ευκαιρίες κερδοσκοπικού χαρακτήρα που βασίζονται στην αδυναμια του κράτους να επιβάλει τον νόμο. Μια πολύ επικερδής δραστηριότητα στην οποία εμπλέκονται οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος, όπως αναφέρουν οι Rose-Ackerman και Palifka (2018) είναι ο εκβιασμός. Οι νόμιμες επιχειρήσεις που λειτουργούν σε προνομιακές αστικές περιοχές κινδυνεύουν, ιδιαίτερα σε χώρες με αδύναμες ή διεφθαρμένες αστυνομικές δυνάμεις. Αυτό περιλαμβάνει για παράδειγμα εστιατόρια και καταστήματα που εξυπηρετούν τουρίστες και επαγγελματίες ταξιδιώτες.

Μια δεύτερη μέθοδος είναι μέσω της συμμετοχής σε νόμιμες επιχειρήσεις σε συνδυασμό με την απειλή βίας για την αποθάρρυνση του ανταγωνισμού και με δωροδοκίες σε δημόσιους υπαλλήλους. Ακόμη και στις

αναπτυγμένες χώρες ορισμένες νόμιμες επιχειρήσεις είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στην εγκληματική διείσδυση. Οι Gambetta και Reuter παρέχουν μια λίστα με τους παράγοντες που υποστηρίζουν την εμφάνιση καρτέλ τα οποία ελέγχονται από τη μαφία (Gambetta & Reuter, 1995). Στις πιο ευνοϊκές περιπτώσεις για τις ομάδες οργανωμένου εγκλήματος, η διαφοροποίηση των προϊόντων και τα εμπόδια εισόδου είναι χαμηλά, η τεχνολογία δεν είναι εξελιγμένη και η εργασία ανειδίκευτη, η ζήτηση είναι ανελαστική και η βιομηχανία αποτελείται από μεγάλο αριθμό μικρών επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια, η δημιουργία καρτέλ δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την απειλή βίας ως μέσου πίεσης.

Τρίτον, οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος ενδέχεται να αναλάβουν την πώληση νόμιμων αλλά πειρατικών αγαθών - για παράδειγμα, μη εξουσιοδοτημένα αντίγραφα μουσικής, ταινιών και άλλων προϊόντων (Rose-Ackerman & Palifka, 2018). Οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος διατηρούν αυτές τις επιχειρήσεις και περιορίζουν τον ανταγωνισμό δωροδοκώντας δημόσιους υπαλλήλους, όπως η αστυνομια και άλλοι επιθεωρητές. Στη συνέχεια, μπορούν να επανεπενδύσουν τα κέρδη- τα οποία αποκτούν χωρίς να πληρώνουν φόρους-, σε νόμιμες επιχειρήσεις και στην απόκτηση δημόσιων συμβάσεων μέσω δωροδοκιών (Gambetta, 1993; Varese, 1994).

Τέταρτον, οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος έχουν τη δυνατότητα να γίνουν κυβερνητικοί εργολάβοι, χρησιμοποιώντας τη δύναμή τους για να κερδίζουν διαγωνισμούς (Rose-Ackerman & Palifka, 2018). Τέτοιοι διαγωνισμοί, είναι η επισκευή δρόμων και η κατασκευή κτηρίων, οι οποίες αφορούν το κράτος, αλλά και δημόσιες συμβάσεις οι οποίες αποτελούν πρωταρχικούς στόχους για το οργανωμένο έγκλημα. Εάν οι οργανωμένοι εγκληματίες έχουν ήδη δωροδοκήσει δημόσιους υπαλλήλους για να προστατεύσουν τις παράνομες επιχειρήσεις τους, η δωροδοκία για την απόκτηση δημόσιων συμβάσεων δεν θα αποτελεί κάτι δύσκολο. Για παράδειγμα, τα καρτέλ ναρκωτικών στο Μεξικό έχουν χρησιμοποιήσει τόσο τον εκβιασμό όσο και τη χρηματοδότηση πολιτικών εκστρατειών για την απόκτηση κυβερνητικών συμβάσεων με επικερδείς όρους. Συχνά μάλιστα, οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος διαχειρίζονται καρτέλ που μοιράζονται τους διαγωνισμούς και πληρώνουν δημόσιους υπαλλήλους για να εξαγοράσουν τη συνενοχή τους ή τουλάχιστον τη σιωπή τους. Στη Νότια Ιταλία, για παράδειγμα, μια έρευνα της δεκαετίας του 1990 για μικρομεσαίες επιχειρήσεις διαπίστωσε ότι πάνω από τις μισές ανέφεραν ότι είχαν αποσυρθεί από δημόσιο διαγωνισμό μετά από πίεση εγκληματικών ομάδων ή των πολιτικών τους συμμάχων.

Τέλος, οι καταστροφές, οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι μετασχηματισμοί καθεστώτων δημιουργούν ευκαιρίες για το οργανωμένο έγκλημα (Rose-Ackerman & Palifka, 2018). Μια φυσική καταστροφή, όπως ένας μεγάλος σεισμός, εγκυμονεί για παράδειγμα, τον κίνδυνο διείσδυσης κάποιας ομάδας οργανωμένου εγκλήματος στην προσπάθεια βοήθειας, διότι ο επείγων χαρακτήρας και η θεσμική αναποτελεσματικότητα οδηγούν στην υπονόμευση των τακτικών ελέγχων. Κάτι αντίστοιχο συνέβη στη Νάπολη τη δεκαετία του 1980 μετά από έναν μεγάλο σεισμό (Di Gennaro, 2016).

Εν ολίγοις, οι φαύλοι κύκλοι που δημιουργούνται μεταξύ οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς είναι αρκετά διαδεδομένοι σε πολλές χώρες. Η διαφθορά επιτρέπει την άνθιση και λειτουργία του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά και το οργανωμένο έγκλημα με τη σειρά του τροφοδοτεί τη διαφθορά. Οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος επιδιώκουν συχνά, όχι μόνο επίτευξη ασυλίας για τις ίδιες, αλλά και τη διασφάλιση της μονοπωλιακής τους εξουσίας στην παράνομη αγορά (Rose-Ackerman & Palifka, 2018).

Καθώς ορισμένα τμήματα της κυβέρνησης γίνονται διεφθαρμένα, η διαφάνεια καθίσταται ολοένα και πιο δύσκολη, επιτρέποντας έτσι μεγαλύτερη διαφθορά σε άλλους τομείς και τροφοδοτώντας μια κατάσταση χωρίς τέλος (Organization of American States, 2013a). Σε ακραίες περιπτώσεις, τα μέλη του οργανωμένου εγκλήματος ενδέχεται να καταστούν «ψηφοθήρες, ικανοί να κερδίσουν εκλογική και πολιτική υποστήριξη για ηγέτες κομμάτων ή κόμματα με αντάλλαγμα την παροχή δημόσιων συμβάσεων, [και] δημόσιων υπηρεσιών…». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Camorra στην Ιταλία (Di Gennaro, 2016). Εάν το οργανωμένο έγκλημα έχει ισχυρή βάση και διείσδυση στο κράτος, πολλές τυποποιημένες προτάσεις μεταρρύθμισης κατά της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος θα έχουν μόνο δευτερεύοντα αποτελέσματα. Απαιτούνται βαθύτερες αλλαγές για την έξοδο από έναν φαύλο κύκλο και τη μετάβαση σε έναν ηθικό κύκλο όπου η σχετική έλλειψη διαφθοράς θα μειώνει την ατιμωρησία των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος, οδηγώντας σε συλλήψεις και διώξεις που θα περιορίζουν την εμβέλεια του οργανωμένου εγκλήματος και κατά συνέπεια θα οδηγήσουν σε μείωση της διαφθοράς (Rose-Ackerman & Palifka, 2018).

Διάφορες έρευνες στην Ιταλία παρουσιάζουν μια πολλά υποσχόμενη θεωρία: τη δημιουργία ομάδων πολιτών και επιχειρήσεων που να εναντιώνονται στους εκβιασμούς της μαφίας και να συσπειρώνονται ώστε να αρνούνται τις πληρωμές προς αυτήν. Οι ομάδες αυτές ονομάζονται "Addiopizzo". Αν και αυτή η στρατηγική δεν έχει σκοπό να περιορίσει τις παράνομες επιχειρήσεις, όπως τα ναρκωτικά και το εμπόριο ανθρώπων, υπάρχει ο κίνδυνος να

πυροδοτήσει την αντίδραση της μαφίας σε άλλους τομείς που είναι ισχυρή, ώστε να εκδικηθεί αυτούς που εναντιώνονται. Ωστόσο, αυτή η συλλογική δράση, υπό τις σωστές συνθήκες και με την υποστήριξη των αρχών επιβολής του νόμου, μπορεί να ανοίξει τον δρόμο στις νόμιμες επιχειρήσεις να γίνουν ισχυρότερες και πιο ανταγωνιστικές. Όπως αναφέρουν οι Rose-Ackerman και Palifka (2018) αυτή η πρωτοβουλία είναι παρόμοια με τα μέτρα καταπολέμησης της διαφθοράς που περιλαμβάνουν επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα οι οποίες υπογράφουν σύμφωνα ακεραιότητας και βάσει αυτών υπόσχονται να απέχουν από τη χρήση πράξεων διαφθοράς για την απόκτηση δημόσιων συμβάσεων.

5.2 Επίπεδα σύνδεσης οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς

Δεδομένου του αφανούς χαρακτήρα τόσο της διαφθοράς όσο και των δραστηριοτήτων του οργανωμένου εγκλήματος, η δυνατότητα παραγωγής δεδομένων σχετικά με την έκταση της διαφθοράς που αποδίδεται στο οργανωμένο έγκλημα είναι περιορισμένη. Ωστόσο, μη συστηματικά στοιχεία τείνουν να επιβεβαιώνουν ότι υπάρχουν συχνά βαθιά αλληλοεξαρτώμενες σχέσεις μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος, της πολιτικής και του δημόσιου τομέα, διαμορφώνοντας σε ακραίες περιπτώσεις μια μορφή συμβίωσης μεταξύ του κράτους και των εγκληματικών οργανώσεων.

Οι εγκληματικές οργανώσεις χρειάζονται να ελέγχουν ή/και να επηρεάζουν νόμιμες κρατικές δομές ούτως ώστε να διατηρήσουν και να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους. Ως εκ τούτου, υπάρχουν διάφοροι τύποι περιπτώσεων και παραδειγμάτων που υποδηλώνουν ισχυρούς δεσμούς μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς στον δημόσιο τομέα, με τα εγκληματικά δίκτυα να βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στη διαφθορά για να εξασφαλίσουν την κυκλοφορία των παράνομων αγαθών, να διευκολύνουν το ξέπλυμα χρήματος και να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους δίωξής τους.

Το Κέντρο του ΟΗΕ για την Πρόληψη του Διεθνούς Εγκλήματος (UN Center for International Crime Prevention - CICP) περιγράφει πέντε διαφορετικά επίπεδα σχετικά με τη σύνδεση του Οργανωμένου Εγκλήματος και της Διαφθοράς:

- 1ο Επίπεδο: Δωροδοκία
- 2ο Επίπεδο: Συνεχείς πράξεις δωροδοκίας («μισθοδοσία»)
- 3ο Επίπεδο: Διείσδυση σε Κυβερνητικούς Φορείς
- 4ο Επίπεδο: Διείσδυση στην κυβέρνηση (ανώτερο επίπεδο)
- 5ο Επίπεδο: Διείσδυση στην πολιτική αρένα

Δωροδοκία (1ο επίπεδο): Διείσδυση

Το πρώτο επίπεδο σύνδεσης μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς αποτελεί η δωροδοκία που προσφέρεται από μια ομάδα οργανωμένου εγκλήματος σε έναν δημόσιο υπάλληλο για μία μόνο συγκεκριμένη πράξη. Τα οφέλη αυτών των μεμονωμένων πράξεων για την ομάδα του οργανωμένου εγκλήματος περιλαμβάνουν ενδεικτικά:

- Ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για την ομάδα οργανωμένου εγκλήματος
- Πλαστές ταυτότητες και έγγραφα
- Εσωτερική πληροφόρηση σχετικά με τις δραστηριότητες της αστυνομιας
- Εξαφάνιση στοιχείων
- Πρόσβαση στα στοιχεία των ενόρκων

Αυτού του είδους η διαφθορά των δημόσιων υπαλλήλων αποτελεί ένα κοινό χαρακτηριστικό του οργανωμένου εγκλήματος που επιτρέπει στις εγκληματικές οργανώσεις να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους και να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο σύλληψης ή/και δίωξης. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι διεφθαρμένοι αξιωματούχοι κλείνουν τα μάτια σε παράνομες δραστηριότητες, διαβιβάζουν πληροφορίες για έρευνες και προγραμματισμένες επιδρομές ή ασκούν λανθασμένες διώξεις.

Η μελέτη της ΕΕ για τους δεσμούς μεταξύ διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος, που διεξήχθη από το CSD το 2010, διαπίστωσε ότι η πιο διαδεδομένη και συστηματική μορφή διαφθοράς που αποτελεί στόχο του οργανωμένου εγκλήματος συνδέεται με ανώτερους υπαλλήλους της αστυνομιας και της δημόσιας διοίκησης. Στόχος του οργανωμένου εγκλήματος είναι επίσης να προσεγγίσει τη φορολογική διοίκηση, τις οικονομικές ρυθμιστικές αρχές και άλλους ρυθμιστικούς φορείς που ενδέχεται να επηρεάσουν την εγκληματική δραστηριότητα, αλλά με μη συστηματικό και λιγότερο επιδραστικό τρόπο. Αυτή η μελέτη δείχνει επίσης ότι το μέσο επίπεδο λευκού εγκλήματος αναφορικά με τη γραφειοκρατική κυβέρνηση είναι κοινό (με διαφορετικούς βαθμούς έντασης) σε όλες σχεδόν τις χώρες της ΕΕ.

2ο Επίπεδο: Συνεχείς πράξεις δωροδοκίας («στο μισθολόγιο»)

Οι συνεχείς πράξεις δωροδοκίας του 2ου επιπέδου («στο μισθολόγιο») της σχέσης μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς, αφορούν τις δωροδοκίες από τις οργανωμένες εγκληματικές ομάδες στον δημόσιο υπάλληλο, οι οποίες παρέχουν με τη σειρά τους συνεχή ροή πληροφοριών και προστασία από την εισβολή της αστυνομιας σε εγκληματικές δραστηριότητες.

Τα οφέλη αυτών των πράξεων είναι ότι οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος αποκτούν συνεχή πρόσβαση σε εμπιστευτικές πληροφορίες γεγονός που τους επιτρέπει να διατηρούν τις παράνομες δραστηριότητες και να παραμένουν ένα βήμα μπροστά από την αστυνομια. Σε τέτοια συστήματα, οι χαμηλόβαθμοι δημόσιοι υπάλληλοι συμμετέχουν στη «μισθοδοσία» του οργανωμένου εγκλήματος σε αντάλλαγμα με τις υπηρεσίες τους και τη συνεχή αφοσίωσή τους στον εγκληματικό σκοπό.

Αρκετοί ερευνητές και ειδικοί υποστηρίζουν ότι υφίστανται αρκετά μέτρα τα οποία μπορούν να ενισχυθούν περαιτέρω προκειμένου να αποφευχθούν οι πράξεις δωροδοκίας. Κάποια από αυτά είναι:

- Ενίσχυση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των δημόσιων λειτουργών με δίκαιους και ανταγωνιστικούς μισθούς.
- Εφαρμογή αυστηρών κυρώσεων για παραβάσεις δημόσιων καθηκόντων.
- Ενθάρρυνση και εφαρμογή σαφούς νομοθετικού πλαισίου για τους πληροφοριοδότες (whistle-blowers).
- Εκπαίδευση και τοποθέτηση στελεχών «ακεραιότητας» (integrity) σε κυβερνητικές δομές οι οποίες είναι επιρρεπείς στη διαφθορά.
- Μείωση των διαδικασιών που βασίζονται στην ατομική βούληση - διακριτικότητα (discretion).

3ο Επίπεδο: Διείσδυση στην κρατική διοίκηση και στους κρατικούς φορείς

Το τρίτο επίπεδο διείσδυσης της διαφθοράς και του εγκλήματος αναφέρεται στην πολιτειακή κυβέρνηση ή τη διοίκηση, συμπεριλαμβανομένων των ανεξάρτητων υπηρεσιών, του δικαστικού σώματος, των εισαγγελέων και άλλων.

Κατά το 3ο επίπεδο διείσδυσης σε Κυβερνητικούς Φορείς, η διείσδυση μελών και φίλων του οργανωμένου εγκλήματος είναι σποραδική σε κατώτερες θέσεις, στην εύρεση εργασίας σε υπηρεσίες επιβολής του νόμου, στη δικαστική εισαγγελία και σε άλλες επιχειρήσεις και διάφορα μέσα με σκοπό τη διευκόλυνση εγκληματικών επιχειρήσεων.

Η διείσδυση σε αυτό το επίπεδο πραγματοποιείται κυρίως με δύο τρόπους:

- Αίτηση για κενές θέσεις εργασίας: η ομάδα οργανωμένου εγκλήματος υποστηρίζει ένα ή περισσότερα μέλη της ή φίλους να συμμετάσχουν και να υποβάλουν αίτηση σε κενές θέσεις εργασίας στην κυβέρνηση

- «Αγορά» των θέσεων εργασίας: Η ομάδα του οργανωμένου εγκλήματος δωροδοκεί ή/και εκβιάζει αξιωματούχους για να τοποθετήσει μέλη και φίλους της στις κυβερνητικές θέσεις.

Υπό το πρίσμα της ανάγκης για αποτελεσματική δημόσια διοίκηση, επιλεγμένη και διαχειριζόμενη με ανοιχτό και διαφανή τρόπο, η Κρατική Επιτροπή για την πρόληψη της διαφθοράς εντόπισε σειρά βασικών προβλημάτων και κινδύνων που αντιμετωπίζει η δημόσια διοίκηση και σχετίζονται κυρίως με την:

- έλλειψη πλήρως αποκεντρωμένης διαχείρισης των δημόσιων πόρων,
- έλλειψη ισχυρών εγγυήσεων για την εφαρμογή των λειτουργικών διαδικασιών,
- έλλειψη αξιολόγησης κινδύνου διαφθοράς στους φορείς της δημόσιας διοίκησης,
- έλλειψη συστηματοποιημένων μέτρων για την πρόληψη της διαφθοράς,
- έλλειψη δημόσιου ελέγχου στο έργο της δημόσιας διοίκησης -εμφάνιση διαφόρων τύπων σύγκρουσης συμφερόντων (State Commission for prevention of Corruption 2011-2015).

Το κεντρικό σύστημα διαχείρισης των δημόσιων πόρων επιτρέπει την υψηλή συγκέντρωση εξουσίας μεταξύ ατόμων που είναι αποκλειστικά εξουσιοδοτημένα να δεσμεύουν κεφάλαια για λογαριασμό και σε βάρος των ιδρυμάτων/θεσμών. Ένα τέτοιο σύστημα δημιουργεί ευκαιρίες για εμφάνιση διαφθοράς και κατάχρησης κεφαλαίων αλλά δεν ευνοεί τις αρχές της ανάθεσης εξουσίας, δηλαδή την κατανομή της ευθύνης για τη δαπάνη των δημόσιων πόρων σε όλους τους διαχειριστικούς ρόλους του συστήματος.

Είναι επίσης πιθανό να εμφανιστούν πρακτικές διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος στους τοπικούς δήμους, ιδιαίτερα κατά τη διαδικασία διαχείρισης των τοπικών προϋπολογισμών και των διαδικασιών δημόσιων συμβάσεων. Ελλείψει αυστηρών ρυθμίσεων πρόσβασης σε δημόσιες πληροφορίες, διαφάνειας των θεσμών, η δημόσια διοίκηση μπορεί να είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εγκληματικές πράξεις, όπως για παράδειγμα παροχή, αποδοχή δωροδοκιών κ.λπ.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν αυτά τα ζητήματα, χρειάζεται βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου και των αποτελεσματικών μετρήσεων και στρατηγικών κατά της διαφθοράς, καθώς και καινοτόμων μεθοδολογιών και εργαλείων για την παρακολούθηση της ακεραιότητας και τη βελτίωση της διαφάνειας τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο.

4ο Επίπεδο: Διείσδυση στην κυβέρνηση (ανώτερο επίπεδο – μεσαίο – τακτικό επίπεδο)

Το 4ο επίπεδο της σχέσης μεταξύ οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς αφορά τη διείσδυση του οργανωμένου εγκλήματος στον κυβερνητικό τομέα (μεσαίο-τακτικό επίπεδο). Αυτού του είδους διείσδυση στοχεύει ανώτερους αξιωματικούς σε ευαίσθητα κυβερνητικά γραφεία που μπορούν να παρέχουν μακροπρόθεσμα οφέλη και προστασία στις εγκληματικές ομάδες. Αυτές οι εγκληματικές ομάδες αποκτούν συστηματική και ευρεία πρόσβαση σε εμπιστευτικές πληροφορίες απολαμβάνοντας αυξημένη προστασία. Υπό αυτή την άποψη, οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος χρειάζονται υποστήριξη από κυβερνητικούς αξιωματούχους προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους. Τα συνηθέστερα μέτρα επιρροής των οργανωμένων εγκληματικών ομάδων είναι η δωροδοκία και ο εκβιασμός ανώτερων αξιωματούχων με αποτέλεσμα τον έλεγχο ολόκληρων τομέων της οικονομιας.

Οι βασικότερες μέθοδοι που χρησιμοποιούνται από τις ομάδες του οργανωμένου εγκλήματος προκειμένου να διεισδύσουν στα υψηλότερα επίπεδα της κυβέρνησης είναι ενδεικτικές:

- Τοποθέτηση διεφθαρμένων αξιωματούχων σε ανώτερα γραφεία: Η ομάδα οργανωμένου εγκλήματος χρησιμοποιεί κυρίως τη δωροδοκία και τον εκβιασμό για να υποστηρίξει την τοποθέτηση συγκεκριμένων αξιωματούχων που είχαν διαφθαρεί και στο παρελθόν από την οργάνωσή τους σε υψηλότερες βαθμίδες με ευρύτερη πρόσβαση σε πληροφορίες. Αυτή η «υποστήριξη» επιστρέφεται στη συγκεκριμένη ομάδα οργανωμένου εγκλήματος με τη μορφή της αυξημένης προστασίας και πρόσβασης σε ζωτικής σημασίας και εμπιστευτικότητας πληροφορίες.

- Έλεγχος Τομεαρχών/Περιφερειαρχών: Η δωροδοκία, ο εκβιασμός και ο εξαναγκασμός χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο του επικεφαλής λήψης αποφάσεων ενός ολόκληρου κλάδου της κυβέρνησης. Με τον τρόπο αυτό, η ομάδα οργανωμένου εγκλήματος έχει τη δυνατότητα να συνεχίσει να λειτουργεί με τον μικότερο δυνατό κίνδυνο ανακάλυψης ή επιτυχούς δίωξης.

Κάποια από τα βασικότερα μέτρα για την αποφυγή της διείσδυσης των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος στο επίπεδο αυτό είναι ενδεικτικά:

- Διαφάνεια στη διαδικασία πρόσληψης, συμπεριλαμβανομένης της δημόσιας κοινοποίησης των υποψηφίων.
- Ενίσχυση των διαδικασιών προαγωγής με διαδικασίες εξετάσεων και τήρηση της εμπιστευτικότητας.
- Διαδικασία ελέγχου μέσω διεξοδικών ερευνών ιστορικού και πολυγραφικού τεστ (ενημερωμένες οικονομικές καταστάσεις, οικογενειακοί δεσμοί κ.λπ.).
- Δημόσια γνωστοποίηση περιουσιακών στοιχείων.

5ο Επίπεδο: Διείσδυση στην «πολιτική αρένα»

Το 5ο και υψηλότερο επίπεδο σχέσης μεταξύ της διαφθοράς και του οργανωμένου εγκλήματος διεισδύει στην «πολιτική αρένα», στην οποία συμμετέχουν υψηλά στελέχη όπως γερουσιαστές, υπουργοί και μερικές φορές ακόμη και η προεδρία μιας χώρας, με σκοπό την καπήλευση των πολιτικών του κράτους και την επιρροή της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας. Οι μορφές «μεγάλης» (grant) διαφθοράς συνήθως περιλαμβάνουν τη στρέβλωση των προϋπολογισμών και τη μείωση των κοινωνικών παροχών, με συνέπεια την περαιτέρω εξαθλίωση των φτωχότερων στρωμάτων της κοινωνίας και την αρνητική λειτουργία της Δημοκρατίας.

Σύμφωνα με το Κέντρο του ΟΗΕ για την Πρόληψη του Διεθνούς Εγκλήματος (UN CICP), η βασική πολιτική διείσδυση επιτυγχάνεται κυρίως μέσω:

- της συμμετοχής σε πολιτικές εκστρατείες (παροχή χρημάτων, υποστήριξη μέσων ενημέρωσης και άλλες),
- της αγοράς ψήφων για υποψήφιους πολιτικούς και διαφθορά της δημοκρατικής εκλογικής διαδικασίας,
- λόμπινγκ σε άλλους πολιτικούς για υποστήριξη χρησιμοποιώντας μεθόδους όπως η δωροδοκία και ο εκβιασμός,
- των οικογενειακών δεσμών των μελών του οργανωμένου εγκλήματος,
- της δημιουργίας «χρεών» που θα «ξεπληρώσουν» οι πολιτικοί αργότερα συνήθως χρησιμοποιώντας απειλές ή/και εκβιασμό.

Σε συνέχεια και όπως προτείνει το Κέντρο του ΟΗΕ για την Πρόληψη του Διεθνούς Εγκλήματος (UN CICP), τα βασικά μέτρα για την αποφυγή της πολιτικής διείσδυσης ομάδων οργανωμένου εγκλήματος αποτελούν τα κάτωθι:

- η Πολιτεία θα πρέπει να αυξήσει την οικονομική στήριξη των πολιτικών κομμάτων και των εκστρατειών,
- ενίσχυση των νόμων για τις συγκεντρώσεις των ΜΜΕ, καταπολέμηση των μονοπωλίων,
- αύξηση της διαφάνειας των εισφορών – δωρεών,
- δημόσια αποκάλυψη του ιστορικού των υποψηφίων, συμπεριλαμβανομένων των ποινικών μητρώων και των γενικότερων προφίλ τους,

- ενίσχυση των ρυθμιστικών ικανοτήτων των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων.

Ως αποτέλεσμα, η πολιτική διαφθορά και η καπήλευση του κράτους από εγκληματικά δίκτυα είναι κοινά χαρακτηριστικά των χωρών που πλήττονται από υψηλά επίπεδα οργανωμένου εγκλήματος. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στις χώρες σε μεταβατικό στάδιο και στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου τα μεγάλα κέρδη που παράγονται από τις εγκληματικές δραστηριότητες συμπεριλαμβανομένου του εμπορίου ναρκωτικών, καθιστούν τους εγκληματίες ισχυρούς παράγοντες επιρροής σε αυτές, επιτρέποντάς τους να αποκτήσουν επιρροή τόσο στην πολιτική όσο και στις επιχειρήσεις. Έτσι, η δωροδοκία ανώτατων αξιωματούχων μπορεί να είναι ένας σχετικά απλός τρόπος διείσδυσης στις κυβερνητικές δομές. Συνηθέστερος ωστόσο τρόπος διείσδυσης, είναι οι συνεισφορές σε οικονομικές εκστρατείες σε στρατηγικούς υποψηφίους, στάση που αποτελεί μια τακτική μέθοδο για να αποκτήσουν οι εγκληματίες επιρροή στους εκλεγμένους αξιωματούχους.

Αυτή η τελευταία στρατηγική, συνδυάζει το πλεονέκτημα ότι επιτρέπει στους εγκληματίες να επηρεάζουν την πολιτική ατζέντα προς όφελός τους, ενώ παράλληλα βρίσκονται κοντά σε κύκλους εξουσίας. Αυτό μπορεί, για παράδειγμα, να αποθαρρύνει την αστυνομια να διερευνήσει διεξοδικά τις δραστηριότητές της καθώς και να παράσχει μια οδό για να επηρεάσει τους διορισμούς και τις απολύσεις μέχρι και των δικαστών ή των αρχηγών της αστυνομιας. Για παράδειγμα, η πρακτική δείχνει ότι τα έσοδα από την παράνομη διακίνηση χρησιμεύουν για τη χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων και προεκλογικών εκστρατειών στη νοτιοανατολική Ευρώπη, καθώς η κλίμακα των εγκληματικών δικτύων στη συγκεκριμένη περιοχή απαιτεί ισχυρή πολιτική προστασία.

Οι κίνδυνοι διείσδυσης του οργανωμένου εγκλήματος στους κρατικούς θεσμούς που διέπουν και διανέμουν τα δημόσια αγαθά αποτελεί ένα φαινόμενο που είναι γνωστό ως «κρατική καπήλευση» και περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο το οργανωμένο έγκλημα συνήθως «αιχμαλωτίζει» το κράτος οικειοποιώντας τους δημόσιους θεσμούς. Η σχέση μεταξύ κρατικής καπήλευσης και οργανωμένου εγκλήματος δείχνει ισχυρή σύνδεση μεταξύ αυτών των δύο φαινομένων, πράγμα που σημαίνει ότι υψηλότερα επίπεδα κρατικής καπήλευσης συνδέονται με μεγαλύτερη επιρροή και δράση του οργανωμένου εγκλήματος.

Στην Ευρώπη, μόνο λίγες εμπειρικές ακαδημαϊκές ή πολιτικές μελέτες εξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι οργανωμένοι εγκληματίες διαφθείρουν πολιτικούς και δημόσιους υπαλλήλους.

Οι εγκληματικές οργανώσεις τείνουν επίσης να διεισδύουν στους δημοκρατικούς μηχανισμούς και στα συστήματα εκπροσώπησής τους. Οι ψήφοι υφαρπάζονται υπό την απειλή βίας ή/και κερδίζονται από τους πολίτες με διαφόρων ειδών ανταλλάγματα. Τα πολιτικά κόμματα βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην εξωτερική χρηματοδότηση. Αυτή η εξάρτησή τους τα κάνει, αναπόφευκτα, ευάλωτα στη διαφθορά. Ως εκ τούτου, είναι σύνηθες να εξασφαλίζεται ένας αριθμός ψήφων σε αντάλλαγμα μερικών χαρών, όπως συμβάσεις για δημόσια έργα, ή ακόμη και αλλαγή νομοθεσίας.

Η μελέτη του CSD (2010) για την εξέταση των δεσμών μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς επισημαίνει ότι σε χώρες στις οποίες το οργανωμένο έγκλημα δρα, και ειδικά σε κοινωνίες που βρίσκονται σε μεταβατικό στάδιο προς τη δημοκρατία, εκπρόσωποι των ίδιων εγκληματικών οργανώσεων αναλαμβάνουν βασικές θέσεις στα νομοθετικά σώματα. Αυτό με τη σειρά του, επιτρέπει στις εγκληματικές ομάδες να επηρεάσουν το νέο νομικό πλαίσιο και να θεσπίσουν κανόνες ευνοϊκούς για τα συμφέροντά τους.

Η μελέτη των Buscaglia και van Dijk (2003) για τον έλεγχο του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς στον δημόσιο τομέα δείχνει ότι η σύνδεση μεταξύ της διαφθοράς και της δημοκρατικής παράδοσης μιας χώρας περιλαμβάνει υψηλότερα επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου, γεγονός που υποδηλώνει ότι υφίσταται άμεση σχέση μεταξύ της πολιτικής αστάθειας και των πρακτικών διαφθοράς.

Οι διεφθαρμένες πολιτικές αρχές σε τοπικό επίπεδο μπορούν να αποτελέσουν ισχυρά όργανα διευκόλυνσης για το οργανωμένο έγκλημα. Οι εγκληματικές ομάδες μπορούν εύκολα να διεισδύσουν και να επηρεάσουν τους υπαλλήλους της τοπικής αυτοδιοίκησης και τις αποφάσεις τους, με επακόλουθο φαινόμενα πελατοκρατίας ή/και ευνοιοκρατίας, όπως στην περίπτωση, για παράδειγμα, της ανάθεσης δημόσιων συμβάσεων σε εταιρείες που συνδέονται με εγκληματίες.

5.3 Οργανωμένο έγκλημα, συγκρούσεις και διαφθορά

Σύμφωνα με την Transparency International (2011) τα κράτη που εμπλέκονται ή εξέρχονται από εδαφικές συγκρούσεις συνδέονται συνήθως με εκτεταμένη παρουσία οργανωμένου εγκλήματος. Τα κράτη αυτά συνήθως έχουν χάσει όχι μόνο την ικανότητά τους να εκτελούν βασικές λειτουργίες, όπως η παροχή ασφάλειας και η

επιβολή της τάξης, τουναντίον η έλλειψη οικονομικών ευκαιριών και ευκαιριών απασχόλησης συνδυάζεται με τη διάλυση των νομικών συστημάτων και οδηγεί στη δημιουργία μιας κουλτούρας ατιμωρησίας. Όλα αυτά με τη σειρά τους αποτελούν ιδανικές συνθήκες για την ανάπτυξη και εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος. Ταυτόχρονα, σε έναν φαύλο κύκλο δυναμικής, οι παράγοντες του οργανωμένου εγκλήματος υπονομεύουν περαιτέρω ό,τι έχει απομείνει από το μονοπώλιο του κράτους με τη χρήση βίας. Η παρουσία μεγάλου αριθμού διεθνών στρατευμάτων και οι μαζικές εισροές οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας σε συνδυασμό με τους αποδυναμωμένους θεσμούς και την έλλειψη ασφάλειας οδηγούν στο να καταστήσουν το περιβάλλον μετά τη σύγκρουση ακόμη πιο βίαιο.

Οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος ενδέχεται σε μερικές περιπτώσεις να αντικαταστήσουν τις κρατικές ομάδες ασφαλείας και να εξαπλωθούν με αυτόν τον τρόπο προβλήματα ασφαλείας, όπως για παράδειγμα ναρκωτικά, βία και λαθρεμπόριο όπλων διακρατικά (Hazen, 2010).

Σύμφωνα με την έκθεση της Transparency International (2011), στην Αϊτή, για παράδειγμα, παρά τις πολυάριθμες ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ από το 1994 μέχρι το 2006 το οργανωμένο έγκλημα και η διαφθορά διαπότισαν σχεδόν ολοκληρωτικά τους κρατικούς θεσμούς, θέτοντας τη χώρα στα πρόθυρα ενός κρατικού κραχ.

Ακόμη και μετά από τον καταστροφικό σεισμό το 2010, η Αϊτή εξακολουθεί να βιώνει διάχυτη διαταραχή στο εσωτερικό της, καθώς οι συμμορίες του οργανωμένου εγκλήματος αγωνίζονται για τον έλεγχο των μαζικών κονδυλίων από διεθνή ταμεία βοήθειας που εισέρχονται στη χώρα. Σύμφωνα με τον Berdal (2005) το Ελ Σαλβαδόρ αποτέλεσε επίσης εστία του οργανωμένου εγκλήματος μετά το επίσημο τέλος του εμφυλίου πολέμου, παρά το γεγονός ότι θεωρήθηκε διεθνώς μια ιστορία επιτυχίας σχετικά με τη διατήρηση της ειρήνης.

Η συνύπαρξη του οργανωμένου εγκλήματος, της διαφθοράς, και των συγκρούσεων μπορεί επίσης να συμβεί στο πλαίσιο διφορούμενων ή αναποτελεσματικών ειρηνευτικών συμβιβασμών και συμφωνιών, οι οποίες επικεντρώνονται σε βραχυπρόθεσμα οφέλη, αλλά δεν οδηγούν σε βιώσιμη ειρήνη. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον διακεκριμένο αναλυτή της Αφρικής Gerard Prunier, η «Ειρηνευτική Συμφωνία» του 2002, η οποία είχε ως στόχο να ανοίξει τον δρόμο για την «οικοδόμηση της ειρήνης μετά τη σύγκρουση» μετά τον Δεύτερο Πόλεμο του Κονγκό, «ήταν απαραίτητη για να σταματήσει η μεγάλη οργανωμένη βία, που επιδίωκε ανταμοιβές για το έγκλημα σε συνδυασμό με την πολιτική χοιρινού βαρελιού» (Prunier, 2009). Η ΛΔΚ, σύμφωνα με την Transparency International (2011), παραμένει μέχρι και σήμερα ένα εύθραυστο κράτος, με μεγάλα τμήματα του πληθυσμού της να αντιμετωπίζουν φαινόμενα βίας και άθλιες συνθήκες διαβίωσης.

Το Ιράκ, μετά το 2003, αποτελεί και αυτό με τη σειρά του μια από τις πιο αντιπροσωπευτικές απεικονίσεις του φαινομένου αυτού. Σύμφωνα με τον Williams (2009), το Ιράκ αποτελεί μια «τέλεια καταιγίδα διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος». Το οργανωμένο έγκλημα στη χώρα το 2005 ήταν υπεύθυνο για το 80% περίπου της βίας (Berdal, 2005).

Στην πραγματικότητα, όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές, το οργανωμένο έγκλημα ήταν αρκετά διαδεδομένο κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του Σαντάμ, με κύριους παράγοντες τα μέλη της οικογένειάς του και τους άμεσους κύκλους που πλούτιζαν με το λαθρεμπόριο πετρελαίου, το οποίο διεξαγόταν μέσω του προγράμματος «πετρέλαιο-για-τρόφιμα» του ΟΗΕ το 1996 (Williams, 2009).

Επιπλέον, η ελίτ η οποία εμπλεκόταν σε εγκληματικά δίκτυα σφυρηλάτησε δεσμούς με λαθρέμπορους, διαμεσολαβητές και ηγέτες φυλών στους οποίους βασιζόταν όλο και περισσότερο για να διατηρήσει την ισορροπία μέσα στη χώρα και για να διαφυλάξει τη δημόσια τάξη. Κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών, τα οφέλη που οι φυλετικές ομάδες ήταν σε θέση να λάβουν, τις έκαναν όλο και πιο αυτόνομες. Άρχισαν επίσης να στρέφονται σε εγκληματικές δραστηριότητες και να συγκρούονται με Ιρακινούς κρατικούς, στρατιωτικούς και πράκτορες ασφαλείας (Williams, 2009).

Ένα ακόμα σημαντικό χαρακτηριστικό αυτής της δυναμικής, ήταν η αποκέντρωση των δικτύων οργανωμένου εγκλήματος, η οποία έγινε πολύ πιο έντονη και ποικιλόμορφη μετά την εισβολή του 2003, και με τη σειρά της πολλαπλασίασε τις ευκαιρίες και το πεδίο της εγκληματικής δραστηριότητας (Transparencey International, 2011).

Εκτός από τους αλλοδαπούς εγκληματίες και τις εγκληματικές ομάδες που εμπλέκονταν στο λαθρεμπόριο πετρελαίου, άρχισαν να στρέφονται σε εγκληματικές δραστηριότητες και οι σιιτικές πολιτοφυλακές, οι σουνίτες αντάρτες και οι διεθνικές τζιχάντ. Στο πλαίσιο της κατάρρευσης των ιρακινών κρατικών δομών μετά το 2003, οι εγκληματικοί παράγοντες σφυρηλάτησαν συμπαιγνιακές σχέσεις με εκείνους που προωθούσαν τις πολιτικές ατζέντες (Transparency International, 2011). Η αποτυχία των συμμαχικών δυνάμεων να εξαλείψουν τις εκτεταμένες διάχυτες λεηλασίες των κυβερνητικών δομών και των επιχειρήσεων, οδήγησε στη δυσλειτουργία των κρατικών λειτουργιών και είχε ως αποτέλεσμα μια κουλτούρα ατιμωρησίας και ανομιας που αποδείχθηκε ενδημική. Αυτό το

φαινόμενο που προέκυψε σε αυτό το πλαίσιο, είναι αυτό που ο Dodge (2007) αναφέρει ως «βιομηχανική δύναμη» των εγκληματικών συμμοριών – ήταν δηλαδή εξαιρετικά οργανωμένες, καλά οπλισμένες, βίαιες και ποικιλόμορφες. Στην εποχή μετά τον Σαντάμ, οι ατζέντες των εγκληματικών οργανώσεων και των πολιτικών ομάδων άρχισαν να θολώνουν και στο τέλος να μην ξεχωρίζουν η μια από την άλλη (Dodge, 2007).

Η ιρακινή υπόθεση καταδεικνύει επίσης την καταλυτική επιρροή της αφθονίας των φυσικών πόρων στην ενίσχυση της αλληλεπίδρασης του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς σε μετα-συγκρουόμενα περιβάλλοντα.Ειδικότερα, το λαθρεμπόριο πετρελαίου αποτέλεσε αναμφισβήτητα τη μεγαλύτερη εγκληματική δραστηριότητα, προκάλεσε βίαιες μάχες για τον έλεγχό του και κατόπιν την τροφοδότηση των εξεγέρσεων (Dunn, 2010).

Οι πρόσφατες εξελίξεις στην ανατολική ΛΔΚ υποστηρίζουν επίσης αυτή την υπόθεση, και απεικονίζουν μια «ενοποιημένη» εικόνα της μετασυγκρουσιακής μετάβασης, του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς, καθώς και της συμμετοχής των αμυντικών δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας σε αυτήν (Transparency International, 2011).

Το τραγικό παράδοξο είναι ότι, αφότου ο Πρόεδρος Joseph Kabila απαγόρευσε την εξόρυξη ορυκτών στα ανατολικά της χώρας προκειμένου να εξαλείψει τις «μαφιόζικες ομάδες» που υποτίθεται ότι έλεγχαν τις επιχειρήσεις, εμφανίστηκαν ευρέως διαδεδομένες καταγγελίες αναφορικά με το γεγονός ότι ανώτεροι αξιωματικοί του στρατού είχαν αναλάβει τον έλεγχο των ορυχείων, επιτρέποντας στις δραστηριότητες εξόρυξης να συνεχιστούν και στις «μαφιόζικες ομάδες» να πλουτίζουν με σημαντικό μέρος από τα κέρδη. Αυτό εισήγαγε μια ακόμη πιο καταστροφική κινητήρια δύναμη στην ήδη αιματηρή σύγκρουση για τα κέρδη εξόρυξης χρυσού που διαιωνίζει τη μάχη μεταξύ των ανταρτών κατά των πολιτών (Fessy, 2010).

Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός πως το Αφγανιστάν βρίσκεται επί του παρόντος σε σοβαρό κίνδυνο «εκ νέου διαβίωσης» πολλών από αυτές τις καταστροφικές καταστάσεις. Αυτό που πολλοί αποκαλούν «κράτος ναρκωτικών» παράγει το 90% του παγκόσμιου όγκου οπίου, το οποίο παρέχεται σε μεγάλο βαθμό στις αγορές στην Ευρώπη και την Ευρασία. Σύμφωνα με την Transparency International (2011) η φράση «κράτος» είναι λίγο λανθασμένη καθώς υπάρχει σημαντική συζήτηση σχετικά με τον χαρακτηρισμό του Αφγανιστάν ως κράτους με την παραδοσιακή έννοια, λόγω της εξαιρετικά αποκεντρωμένης φύσης και φυλετικής δομής του.

Εκτός από τη λειτουργία ενός διεθνούς δικτύου διακίνησης ναρκωτικών, το πολύ μεγάλο σε βαθμό εμπόριο ηρωίνης του Αφγανιστάν τροφοδοτεί επίσης, τη σύγκρουση και την εξέγερση, οδηγεί σε οικονομική υπανάπτυξη και αυξάνει τη δυσπιστία των πολιτών απέναντι στις λίγες κεντρικές δομές που υπάρχουν. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, αυξάνει τη βάση εξουσίας των Ταλιμπάν, ιδιαίτερα των μη ιδεολογικών, «εμπορικών» μελών τους. Και σε αυτήν την περίπτωση παρατηρούμε ότι σε περιβάλλοντα συγκρούσεων και μετα-συγκρούσεων, καθίσταται πολύ δύσκολο να διακριθούν γρήγορα οι πολιτικοί από τους εγκληματικούς παράγοντες (Transparency International, 2011).

Μια άλλη βασική πηγή οργανωμένου εγκλήματος στις μετα-συγκρουόμενες κοινωνίες είναι τα φτωχά, χωρίς συγκεκριμένο προγραμματισμό προγράμματα αφοπλισμού, αποστράτευσης και αποκατάστασης (Disarment, Demobilisation, Rehabilitaion - DDR) και τα μέτρα μεταρρύθμισης στον τομέα της ασφάλειας (Security Sector Reform - SSR). Αυτό συνέβη στο Ελ Σαλβαδόρ, την Αϊτή και το Ιράκ, όπου τα μέλη τακτικών και μη τακτικών ένοπλων ομάδων αποσχίστηκαν γρήγορα από τον ιεραρχικό, στρατιωτικό έλεγχο και οδηγήθηκαν σε ασταθή και χαοτικά περιβάλλοντα με πολύ λίγες ευκαιρίες απασχόλησης και αδύναμες έως ανύπαρκτες διατάξεις για το κράτος δικαίου και την κοινωνική πρόνοια. Στην Κολομβία, αντίστοιχα, οι αποστρατευμένες φιλοκυβερνητικές παραστρατιωτικές ομάδες σταδιακά μετατράπηκαν σε ομάδες οργανωμένου εγκλήματος (Hazen, 2010). Σε συνδυασμό με μια αναποτελεσματική ή/και διεφθαρμένη αστυνομική δύναμη, δημιουργείται πρόσφορο έδαφος για την καταστροφή ενός κράτους (Transparency International, 2011). Ομοίως ανεπαρκή ή ανύπαρκτα προγράμματα DDR είχαν επίσης σοβαρές συνέπειες στο Τατζικιστάν, όπου οι πολιτοφυλακές που είχαν συμμετάσχει στον εμφύλιο πόλεμο συνέβαλαν στην ενίσχυση της μαφίας ως πολιτικής και οικονομικής δύναμης (Hazen, 2010).

Υπάρχουν ωστόσο, αρκετές φορές που η ίδια η διαδικασία DDR μπορεί να είναι διεφθαρμένη, όπως συνέβη στη Σιέρα Λεόνε, όπου πρώην μαχητές επανοπλίστηκαν από πολιτικούς και μετατράπηκαν σε ομάδες ασφαλείας, στην ουσία πολιτικές ομάδες κακοποιών, για τις εκλογές του 2007 (Hazen, 2010). Μια ακόμη πραγματικότητα που πρέπει να αντιμετωπιστεί, όπως αναφέρει η Transparency International (2011) είναι ότι οι στρατιωτικές ομάδες και οι ομάδες ασφαλείας των αντιμαχόμενων μερών συχνά αναπτύσσουν μια προνομιακή θέση και έχουν πρόσβαση σε μέσα βίας, οικονομικούς πόρους και πληροφορίες κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης ή του πολέμου. Περαιτέρω, αν συνδυαστούν με τα ετοιμόρροπα και συχνά διεφθαρμένα όργανα επιβολής του νόμου, αυτές οι σχεδόν παγιωμένες (θέσεις) και καταστάσεις δεν είναι τόσο εύκολο να διαλυθούν και να διαταραχτούν (Transparency International, 2011).

Συχνά τέτοιες ομάδες φαίνεται να κυριαρχούν στο οργανωμένο έγκλημα σε κράτη μετά τη σύγκρουση. Μια μελέτη του 2005 που πραγματοποιήθηκε από τον ΟΗΕ διαπίστωσε ότι σε ολόκληρη τη Δυτική Αφρική αποστρατευμένοι στρατιώτες από πρόσφατους πολέμους και συγκρούσεις είχαν εμπλακεί σε ένα φάσμα δραστηριοτήτων οργανωμένου εγκλήματος, όπως σύσταση διακρατικών εγκληματικών συμμοριών έως και ένοπλες ληστείες, ως πηγής διαβίωσης (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC, 2005).

Δεδομένου ότι η παροχή ασφάλειας αποτελεί μια βασική κρατική λειτουργία που επιτρέπει τη σταθερότητα, οι ειρηνευτικές συμφωνίες και τα προγράμματα ανασυγκρότησης θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την απειλή της ύπαρξης διαφόρων ομάδων πρώην μαχητών σε πολλά αναπτυσσόμενα κράτη. Η περίπτωση της εμπλοκής του Ηνωμένου Βασιλείου στη Σιέρα Λεόνε μπορεί να μας δώσει έναν λόγο να είμαστε προσεκτικά αισιόδοξοι (Transparency International, 2011). Μετά την παρ' ολίγον αποτυχία της ειρηνευτικής αποστολής του ΟΗΕ, το Ηνωμένο Βασίλειο ενίσχυσε σημαντικά τη δέσμευσή του για ένα ευρύ πρόγραμμα SSR.

Ειδικότερα, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην κατάρτιση, την οικονομική στήριξη των μεταρρυθμίσεων και την επιχειρησιακή διαχείριση της αστυνομιας και των ενόπλων δυνάμεων της Σιέρα Λεόνε (Transparency International, 2011). Σύμφωνα με τον Berdal (2005), αν και δεν αναιρεί τα συνεχιζόμενα προβλήματα, μια ενθαρρυντική τάση είναι η σταδιακή βελτίωση του περιβάλλοντος ασφάλειας και της δημόσιας ασφάλειας στην περιοχή, καθώς και τα μειωμένα επίπεδα βίας μεταξύ 2001 και 2009. Το επίκεντρο της αποστολής των Ηνωμένων Εθνών στη Λιβύη (UNMIL) σχετικά με την αστυνομική μεταρρύθμιση, οδήγησε στην αυξημένη εμπιστοσύνη των πολιτών στον θεσμό αυτό ως εγγυητή της προσωπικής ασφάλειας. Η μεταρρύθμιση αυτή στη Λιβύη θεωρείται από πολλούς ως σημαντική επιτυχία (Bendix & Stanley, 2008).

Δύο ακόμα πτυχές αξίζουν προσοχή. Η πρώτη είναι η ισορροπία μεταξύ διεθνών και τοπικών πρωτοβουλιών. Οι εμπειρίες από το Αφγανιστάν έδειξαν ότι τα εθνικά προγράμματα ανάπτυξης και διακυβέρνησης μπορεί συχνά να είναι πιο αποτελεσματικά από τα διεθνή, και ότι μερικές φορές η συμμετοχή της διεθνούς κοινότητας μπορεί να προξενήσει φαινόμενα διαφθοράς, αλλά όχι το αντίστροφο. Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι η επέμβαση του NATO στο Κοσσυφοπέδιο. Μετά την ίδρυση της Δύναμης του ΟΗΕ για το Κοσσυφοπέδιο (KFOR) το 1999, το Κοσσυφοπέδιο αποτέλεσε σημαντικό προορισμό για την εμπορία γυναικών στη βιομηχανία του σεξ. Όπως αναφέρει και ο Godec (2010) αυτό διευκολύνθηκε ιδιαίτερα από την έλλειψη συνοριακής ασφάλειας και από τα αδύναμα καθεστώτα θεωρήσεων βίζας. Ένα αντίστοιχο παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει και η άφιξη των ειρηνευτικών δυνάμεων του ΟΗΕ στην Αϊτή. Η αποστολή σταθεροποίησης των Ηνωμένων Εθνών για την Αϊτή (MINUSTAH) έχει επικριθεί για την αποτυχία της να αντιμετωπίσει τα διάφορα εγκληματικά δίκτυα που συνέβαλαν στην τεράστια αύξηση της βίας και των σεξουαλικών εγκλημάτων (Transparency International, 2011). Η εστίαση της MINUSTAH στην καταπολέμηση των επαναστατικών ομάδων φαίνεται ότι αποδυνάμωσε την ικανότητά της να συνειδητοποιήσει ότι τα εγκληματικά δίκτυα αποτελούσαν τη βασική αιτία της βίας (Cockayne, 2009). Επιπλέον, υπάρχουν παραδείγματα επιζήμιας συμμετοχής εξωτερικών παρεμβατικών δυνάμεων σε εγκληματικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής στη ΛΔΚ ειρηνευτικών δυνάμεων των Ηνωμένων Εθνών στη σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση των πακιστανικών και ινδικών στρατευμάτων στο λαθρεμπόριο χρυσού και όπλων (Berdal, 2005).

Σε αρκετά συγκρουόμενα κράτη, καθώς και μετά το τέλος της σύγκρουσης, αναπτύσσεται συχνά μια ακμάζουσα μαύρη αγορά. Η ξένη παρέμβαση, η οποία συνοδεύεται από την εισροή ξένου νομίσματος, αυξάνει συνήθως τα περιθώρια κέρδους των εγκληματικών δικτύων που λειτουργούν σε αυτές τις αγορές. Η επέμβαση των εξωτερικών δυνάμεων δημιουργεί συνήθως διχόνοια και ενθαρρύνει ορισμένα στοιχεία του πληθυσμού να επαναστατήσουν κατά της παρουσίας τους (Transparency International, 2011).

Η δυνητικά επακόλουθη σύγκρουση με τη σειρά της, δημιουργεί αυξημένη ζήτηση όπλων και πυρομαχικών μεταξύ των αντιφρονούντων και, ως εκ τούτου, συμβάλλει στην ανάπτυξη των δικτύων οργανωμένου εγκλήματος μέσω του παράνομου εμπορίου όπλων.

Σε περιβάλλοντα μετά τη σύγκρουση, οι ροές οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας (και αναπτυξιακής βοήθειας) που διοχετεύονται στη χώρα είναι συχνά μαζικές, με το Ιράκ και το Αφγανιστάν ειδικότερα να λαμβάνουν εξαιρετικά μεγάλα χρηματικά ποσά. Τα κεφάλαια αυτά στη συνέχεια τα διαχειρίζονται συχνά αναποτελεσματικές ή ανύπαρκτες θεσμικές δομές ή μια πολιτική ηγεσία που συχνά στερείται νομιμότητας και ικανότητας, ή ακόμη και τεχνοκρατικά στελέχη με ανεπαρκείς δεξιότητες δημοσιονομικής διαχείρισης (Transparency International, 2011).

Σύμφωνα με τους Wilder και Gordon (2009), στο Αφγανιστάν, η γρήγορη αύξηση των δαπανών με την ταυτόχρονα μικρή εποπτεία σε επισφαλή περιβάλλοντα, αποτελεί μια συνταγή για την τροφοδότηση της διαφθοράς, την απονομιμοποίηση της αφγανικής κυβέρνησης, και την υπονόμευση της αξιοπιστίας των διεθνών παραγόντων.

Εν συνεχεία, λόγω των συχνά ανεύθυνων και βραχυπρόθεσμων πρακτικών σύναψης συμβάσεων και μεθόδων δαπανών, τα διεθνή κεφάλαια και η διεθνής βοήθεια, στρατιωτική ή μη, καταλήγουν στην πραγματικότητα στα χέρια και στα ταμεία των πολέμαρχων, των οιονεί εγκληματικών εταιρειών ασφαλείας και των Ταλιμπάν (Transparency International, 2011).

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των αμερικανικών στρατιωτικών αξιωματούχων στην Καμπούλ, τουλάχιστον το 10% των συμβάσεων εφοδιαστικής αλυσίδας του Πενταγώνου που ανέρχονται σε εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια, αποτελούν de facto πληρωμές προς τους αντάρτες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Gordon και Wilder (2009), δεδομένης της σχέσης μεταξύ της διαφθοράς, της εξέγερσης και του εγκλήματος σε χώρες μετά από συγκρούσεις, καθίσταται προφανές ότι ο κατακλυσμός της διεθνούς χρηματικής βοήθειας συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που είναι κατάλληλο για την ανάπτυξη του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς.

5.4 Νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και ομάδες οργανωμένου εγκλήματος

Τα έσοδα που προέρχονται από διεφθαρμένες συμπεριφορές των δημόσιων υπαλλήλων και από τα κέρδη του οργανωμένου εγκλήματος, τελικά καταλήγουν στη νόμιμη οικονομια, είτε κατατίθενται σε χρηματοοικονομικά ιδρύματα είτε επενδύονται σε ακίνητα ή επιχειρηματικές δραστηριότητες. Μεγάλο μέρος αυτών των εσόδων μεταφέρεται και εκτός εθνικών συνόρων και επενδύονται σε περιουσιακά στοιχεία και χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που βρίσκονται σε πλούσιες χώρες ή στους λεγόμενους «οικονομικούς παραδείσους».

Τα νόμιμα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα πολλές φορές έχουν ασχοληθεί με τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, αλλά οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος μπορούν επίσης να εμπλακούν άμεσα, είτε με το να εξάγουν τα δικά τους κέρδη είτε με το να διευκολύνουν τις παράνομες ενέργειες άλλων (Scaglione, 2016). Ως εκ τούτου, ο διεθνής έλεγχος της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και των επενδυτικών οχημάτων με αδιαφανή ιδιοκτησία θα καθιστούσε τη διαφθορά και τη λειτουργία των εγκληματικών επιχειρήσεων πιο κοστοβόρα και προβληματική, ακόμη και αν η εγχώρια επιβολή του νόμου είναι αδύναμη.

Η νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες είναι η διαδικασία με την οποία τα αποκτημένα παράνομα χρήματα καθίστανται νομότυπα. Το μέγεθος της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, όπως όλες οι μυστικές δραστηριότητες, είναι δύσκολο να μετρηθεί. Οι Kar και Spanjers (2014) εκτιμούν πως οι παράνομες χρηματοοικονομικές εκροές από τις αναπτυσσόμενες χώρες ανήλθαν σε 991, 2 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ το 2012, δηλαδή πάνω από δέκα φορές το ποσό της επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας που λαμβάνουν αυτές οι χώρες.

Κατά την περίοδο 2003-2012, σχεδόν 6, 6 τρισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ εξήχθησαν από αυτές τις χώρες παράνομα. Η ροή των παράνομων κεφαλαίων αυξήθηκε κατά 9, 4% ετησίως σε αυτή την περίοδο, ταχύτερη από την ανάπτυξη αυτών των οικονομιών. Το Γραφείο Ναρκωτικών και Εγκλήματος των Ηνωμένων Εθνών (UNODC) (2011) υπολόγισε ότι το 2, 7% του παγκόσμιου ΑΕΠ είναι «διαθέσιμο» για νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένου του 1, 5% του παγκόσμιου Το ΑΕΠ που νομιμοποιήθηκε, έχει σχέση με το εμπόριο ναρκωτικών και το οργανωμένο έγκλημα.

Ο Reuter (2013) υποστηρίζει, ωστόσο, ότι δεν είναι μόνο αδύνατο να υπολογίσουμε το μέγεθος της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες αλλά πολλές φορές είναι και αχρείαστο, καθώς το ξέπλυμα χρήματος από μόνο του δεν έχει αποδειχθεί ότι προκαλεί σημαντική ζημιά σε μακροοικονομικό επίπεδο.

Η πραγματική ζημιά, σύμφωνα με τον Reuter, υφίσταται από τα εγκλήματα που διαπράττονται και σχετίζονται με τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, όπως η διακίνηση ναρκωτικών. Όπως αναφέρουν οι Rose-Ackerman και Palifka (2018) καθώς ο εντοπισμός, η σύλληψη και η δίωξη εγκληματιών είναι δύσκολη, οι προσπάθειες κατά της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (AML) προσφέρουν μια κατεύθυνση και ένα μέσο εφαρμογής δικαιοσύνης που μπορεί να είναι πιο αποδοτικό οικονομικά σε σχέση με την αναζήτηση των βασικών αδικημάτων. Το Organization of American States (2013b) υποστηρίζει, σε αντίθεση με τον Reuter, ότι το ίδιο το ξέπλυμα χρήματος προκαλεί οικονομική ζημια, όπως στρέβλωση των τιμών, αθέμιτο ανταγωνισμό, οικονομική κρίση και σημαντικές κινήσεις στην αξία των νομισμάτων, που οδηγούν είτε στη λεγόμενη «ολλανδική ασθένεια» (δηλαδή, ανατίμηση νομίσματος σε υπεράκτια χρηματοοικονομικά κέντρα) ή γρήγορη υποτίμηση. Ωστόσο, δεν υπάρχουν εμπειρικές μελέτες που να επιβεβαιώνουν τις παραπάνω υποθέσεις.

Οι υπεράκτιες τράπεζες μάλιστα, είναι συχνά υπεύθυνες για τη νομιμοποίηση μεγάλου όγκου εσόδων από παράνομες δραστηριότητες. Οι λεγόμενοι «οικονομικοί παράδεισοι» είναι χώρες που δεν φορολογούν τους τόκους των καταθέσεων, έχουν χαμηλούς ή μηδενικούς φόρους εταιρειών και έχουν ελάχιστους ελέγχους στις χρηματοοικονομικές ροές. Σε πολλές περιπτώσεις δε, οι ιδιοκτήτες των λογαριασμών ή των εταιρειών που είναι εγγεγραμμένες σε αυτές τις περιοχές δεν χρειάζεται καν να ταυτιστούν. Τα νησιά Cayman, οι Βρετανικές Παρθένοι Νήσοι και οι Μπαχάμες είναι γνωστά παραδείγματα. Το Ντουμπάι είναι επίσης ένα σημαντικό κέντρο ξεπλύματος χρήματος και φορολογικής απάτης (Europol, 2013). Ακόμη και εντός των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, ορισμένες πολιτείες, όπως το Delaware και η Νεβάδα, προσφέρουν συχνά επιλογές σύστασης επιχειρήσεων και φορολογικές ευκαιρίες που είναι ελκυστικές τόσο για νόμιμες επιχειρήσεις όσο και για εγκληματικά στοιχεία (Platt, 2015). Όπως αναφέρουν οι Rose-Ackerman και Palifka (2018), μια κοινή πρακτική είναι να δημιουργηθεί μια εικονική εταιρεία σε κάποια ευνοϊκή περιοχή, έτσι ώστε να πραγματοποιούνται πληρωμές προς την εικονική εταιρεία για «παρεχόμενες υπηρεσίες» καθώς και για να πραγματοποιούνται πληρωμές προς πολιτικά εκτεθειμένα άτομα (PEP) ή άλλα πρόσωπα από την εικονική εταιρεία. Η μέθοδος αυτή δημιουργεί την ψευδαίσθηση της απόστασης μεταξύ των υπεύθυνων μερών και των χρημάτων.

Αξιοσημείωτο είναι πως οι μεγάλες εμπορικές τράπεζες των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης έχει διαπιστωθεί ότι σε μερικές περιπτώσεις έχουν συμμετάσχει σε νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες. Πράγματι, πολλοί επικριτές στις αναπτυσσόμενες χώρες υποστηρίζουν ότι οι πλούσιες χώρες είναι υπεύθυνες και για τα δύο: τόσο για τη δημιουργία δωροδοκιών όσο και για το ξέπλυμα χρημάτων (Levi et al., 2007). Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους Rose-Ackerman και Palifka (2018) τα παράνομα κεφάλαια που κατατίθενται σε μια θυγατρική στο Μεξικό μπορούν να μεταφερθούν σε λογαριασμό στη Νέα Υόρκη. Αντιστρόφως, τα χρήματα θα μπορούσαν να κατατεθούν στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη συνέχεια να μεταφερθούν σε λογαριασμούς στο Μεξικό για να πληρώσουν για τα ναρκωτικά που παραδόθηκαν. Μετά από ένα μεγάλο σκάνδαλο νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες που αφορούσε την τράπεζα HSBC στο Μεξικό (HBMX), ανακαλύφθηκε ότι η HBMX ήταν υπεύθυνη για το 60-70% των νομιμοποιημένων κεφαλαίων στο Μεξικό (Platt, 2015). Μεταξύ του 2005 και του 2007, η αμερικανική τράπεζα Wachovia, σύμφωνα με πληροφορίες, μετέφερε 14 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε μετρητά από το Μεξικό σε υποκαταστήματα των ΗΠΑ για λογαριασμό ξένων γραφείων συναλλάγματος. Η μεξικανική θυγατρική της HSBC ξέπλυνε πάνω από 881 εκατομμύρια δολάρια των μεξικάνων και κολομβιανών καρτέλ ναρκωτικών (Platt, 2015)

Παρόλο που τα κέρδη του οργανωμένου εγκλήματος αποτελούν σημαντική πηγή των παράνομων κεφαλαίων που νομιμοποιούνται, σε πολλές μικρές αναπτυσσόμενες χώρες η διαφθορά μπορεί να αποτελέσει τη σημαντικότερη πηγή (Chaikin & Sharman, 2009). Ορισμένα χρήματα που ξεπλύθηκαν αποτελούν κέρδη που αποκτήθηκαν χάρη σε δωροδοκίες που καταβλήθηκαν σε κυβερνητικούς αξιωματούχους. Τόσο οι ίδιες οι δωροδοκίες όσο και τα παράνομα κέρδη που δημιουργήθηκαν, ενδέχεται να ξεπλυθούν μέσω τραπεζών κέντρων χρήματος με σοβαρές συνέπειες για τα κράτη που υπόκεινται σε αυτές τις παράνομες εκροές (Rose-Ackerman & Palifka, 2018). Η διαφθορά, τα κέρδη του οργανωμένου εγκλήματος και το ξέπλυμα χρήματος τροφοδοτούν το ένα το άλλο και για αυτό πρέπει να αντιμετωπιστούν ταυτόχρονα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Chaikin και Sharman (2009), «τα έσοδα της μεγάλης διαφθοράς καταλήγουν συνήθως σε διεθνή χρηματοοικονομικά κέντρα, όπως η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο, η Ζυρίχη και η Γενεύη». Οι διεφθαρμένοι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι ή τα πολιτικά πρόσωπα (PEPs) ανοίγουν συχνά με τα δικά τους ονόματα ή των συνεργατών τους ή αφανών εταιρειών, λογαριασμούς σε αυτές τις τράπεζες και λαμβάνουν καταθέσεις μέσω τραπεζικών εμβασμάτων. Οι υπεύθυνοι προμηθειών, οι αρχηγοί της αστυνομιας, τα μέλη του νομοθετικού σώματος και οι αρχηγοί κρατών έχουν τη δυνατότητα να λάβουν μεγάλες ποσότητες μετρητών και άλλα «δώρα» σε αντάλλαγμα για την επιρροή τους (Rose-Ackerman & Palifka, 2018).

Για παράδειγμα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Citibank μετέφερε 100 εκατομμύρια δολάρια «αμφισβητήσιμων κεφαλαίων» για τον Ραούλ Σαλίνας, τον αδελφό του τότε Προέδρου του Μεξικού, χρησιμοποιώντας εικονικές εταιρείες (van der Do de Willebois, 2011). Ένας πρώην κυβερνήτης της περιφέρειας Κουιντάνα Ρου του Μεξικό βρέθηκε ένοχος σε δικαστήριο των ΗΠΑ για κατηγορίες για ξέπλυμα χρήματος. Όπως αναφέρει ο Platt (2015) είχε δεχτεί δωροδοκίες από το καρτέλ ναρκωτικών Juárez και τα χρήματα αυτά τα ξέπλυνε μέσω της εταιρείας Lehman Brothers. Ο Teodoro Nguema Obiang Mangue («Teodorin»), γιος του προέδρου της Ισημερινής Γουινέας και υψηλόβαθμο μέλος της κυβέρνησης, απέκτησε μια περιουσία από ακίνητα και άλλα περιουσιακά στοιχεία με τη βοήθεια μεσιτών και δικηγόρων, που τον βοήθησαν να δημιουργήσει εικονικές εταιρείες και τραπεζικούς λογαριασμούς (van der Do de Willebois, 2011; Platt, 2015). Όπως αναφέρουν οι Rose-Ackerman και Palifka (2018) ίσως δεν είναι απαραίτητο για τα ΠΕΠ να ξεπλένουν οι ίδιοι τα κεφάλαιά τους. Σε μια μελέτη για

21 (όχι απαραίτητα αντιπροσωπευτικές) υποθέσεις από όλο τον κόσμο, ο Gordon (2011) διαπιστώνει ότι στην πλειονότητα, «…τα έσοδα της διαφθοράς είχαν ήδη ξεπλυθεί πριν ληφθούν από τα ΠΕΠ…».

Το οργανωμένο έγκλημα κατέχει συχνά τα ιδρύματα που χρησιμοποιούνται για τη νομιμοποίηση κεφαλαίων στη φάση της «στρωματοποίησης» και υποστηρίζει τα ανεπίσημα διεθνή συστήματα μεταφοράς χρημάτων. Οι εγκληματίες που ξεπλένουν χρήματα στη Μέση Ανατολή χρησιμοποιούν συνήθως δίκτυα Χαβάλα (ανεπίσημα συστήματα μεταφοράς χρημάτων) για την πραγματοποίηση πληρωμών διεθνώς (Varese, 2015). Οι διακινητές ηρωίνης που εδρεύουν στο Αφγανιστάν χρησιμοποίησαν αυτά τα συστήματα επίσης για να παρακάμψουν έναν διεθνή οικονομικό αποκλεισμό (Platt, 2015). Το ίδιο το σύστημα ωστόσο, δεν είναι ούτε παράνομο ούτε διεφθαρμένο, αλλά μπορεί να είναι ένας τρόπος μεταφοράς παράνομων χρημάτων.

Στον επίσημο τομέα, τα καζίνο προσφέρουν μια ιδιαίτερα ελκυστική επιλογή αγοράς για τις ομάδες οργανωμένου εγκλήματος, επειδή οι συναλλαγές σε μετρητά είναι μεγάλες και κοινές, και επομένως οι λογαριασμοί είναι πιο εύκολο να παραποιηθούν. Συχνά, σε περιοχές όπου ο τζόγος είναι παράνομος, οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος προσπαθούν και αλλάζουν τους νόμους για να νομιμοποιήσουν τον τζόγο (Rose-Ackerman & Palifka, 2018). Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, τα μέλη των ομάδων οργανωμένου εγκλήματος κατεβαίνουν ως πολιτικοί υποψήφιοι, ούτως ώστε να αλλάξουν τους νόμους από μέσα (Center for the Study of Democracy 2010; Johnson, 2002). Σημαντικό, κλείνοντας, είναι πως ένας ακόμη τομέας που δρουν οι εγκληματικές οργανώσεις είναι ο αθλητισμός. Οι ομάδες οργανωμένου εγκλήματος προκειμένου να διασφαλίσουν τα κέρδη τους από τον τζόγο στον αθλητισμό, συχνά διαφθείρουν επαγγελματίες και ερασιτέχνες αθλητές, καθώς και αθλητικούς αξιωματούχος, πείθοντάς τους να συμμετάσχουν στον καθορισμό των αποτελεσμάτων των αγώνων (Europol, 2013). Η νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες οδηγεί επίσης, στη διαφθορά ιδιωτικές επιχειρήσεις, καθώς συχνά αυτοί που ξεπλένουν χρήματα δωροδοκούν υπαλλήλους για να «κλείσουν τα μάτια» στις ασυνήθιστες πρακτικές τους (Center for the Study of Democracy, 2010).

Βιβλιογραφία

Beare, M. (1997). Corruption and Organized Crime: Lessons from History. *Crime, Law & Social Change, 28,* 155-172.

Bendix, D., & Stanely, R. (2008). *S*ecurity sector reform in Africa: the promise and the practice of a new donor approach. *Occasional Paper Series, 3*(2).

Berdal, M. (2005). Beyond Greed and Grievance — and Not Too Soon. *Review of International Studeis, 31*(4),687-698.

Bezlov, T., Gounev, P., Petrunov, G., Tzenkov, E., Tzvetkova, M., Gounev, P., Petrunov, G., & Shentov, O. (2007). *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

Buscaglia, E., & van Dijk, J. (2003). Controlling Organized Crime and Corruption in the Public Sector. *Forum on Crime and Society, 3,* 3-34.

Center for the Study of Democracy. (2010). *Examining the Links Between Organized Crime and Corruption.* European Commission.

Chaikin, D., & Sharman, J. (2009). *Corruption and Money Laundering: A Symbiotic Relationship*. New York: Palgrave Macmillan.

Cockayne, J. (2009). Winning Haiti's protection competition: organised crime and peace operations past, present and future. *International Peacekeeping, 16*(1).

Della Porta, D., & Vannucci, A. (1999). *Corrupt Exchanges: Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption.* New York: Aldine De Gruyter.

Di Gennaro, G., & La Spina, A. (2016). The Costs of Illegality: A Research Programme. *Global Crime, 17,* 1-20.

Dodge, T. (2007). *Written testimony of Dr. Toby Dodge, Consulting Senior Fellow for the Middle East.* Hearings on Iraq, Senate Foreign Relations Committee.

Dunn, D., & Futter, A. (2010). Short-term tactical gains and long-term strategic problems: the paradox of the US troop surge in Iraq. *Defence Studies, 10*(1).

Europol. (2007). *Organised Crime Threat Assessment Report.* Hague: Europol.

Europol. (2008). *Organised Crime Threat Assessment Report.* Hague: Europol.

Europol. (2009). *The OCTA 2009 Intelligence Requirements, Annex to File 2530-2003 (Annex to OCTA 2009 Data Collection Plan).* Hague: Europol.

Europol. (2013). SOCTA 2013: *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment.* The Netherlands: Van Deventer.

Feldab-Brown, V. (2011). *Calderon's Caldron: Lessons from Mexico's Battle Against Organized Crime and Drug Trafficking in Tijuana, Ciudad Juarez, and Michoacán*. Latin America Initiative at Brookings.

Fessy, T. (2010, November 10). *Congo general profits from blood gold*. BBC News.

Fickenauer, J. (2005). Problems of definition: what is organized crime? *Trends in Organized Crime, 8*(3), 63-83.

Gambetta, D. (1993). *The Sicilian Mafia.* Cambridge MA: Harvard University Press.

Gambetta, D., & Reuter, P. (1995). The Mafia in Legitimate Industries. In G. Fiorentini, & S. Peltzman, *The Economics of Organised Crime* (pp. 116-139). Cambridge UK: Cambridge University Press.

Garoupa, N. (2000). *The economics of organised crime and optimal law enforcement.* Economic Inquiry, 38.

Godec, S. (2010). *Between rhethoric and reality: exploring the impact of military humanitarian intervention upon sexual violence – post-conflict sex trafficking in Kosovo*. International Review of the Red Cross.

Goldstock, R., Marcus, M., Thacher, T., & Jacobs, J. (1990). *Corruption and Racketeering in the New York City Building Industry. The final report of the New York State Organized Crime Task Force.* New York: New York University Press.

Gordon, R. (2011). *Laundering the Proceeds of Public Sector Corruption. Working Paper 09-10.* Case Western Reserve School of Law.

Hagan, F. (2006). ''Organized Crime" and "organized crime": Indeterminate problems of definition. *Trends in Organized Crime, 9*(4), 127-137.

Hazen, J. (2010). Chapter eight: 'War transitions and armed groups'. *Adelphi Papers, 50*(412).

Holmes, L. (2007). The Corruption- Organised Crime Nexus in Central and Eastern Europe. In L. Holmes, *Terrorism, Organised Crime and Corruption.* Edward Elgar.

Johnsøn, J. (2014). *Corruption and Stabilisation: Aid Agencies' Anti-Corruption Strategies in Fragile States.*

Unpublished PhD Thesis. Cambridge: University of Cambridge.
Johnson, N. (2002). *Boardwalk Empire*. Medford, NJ: Medford Press.
Kar, D., & Spanjer, J. (2014). *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2003–2012*. Global Financial Integrity.
Kugler, M., Verdier, T., & Zenou, Y. (2005). Organized crime, corruption and punishment. *Journal of Public Economics, 89,* 1639-1663.
Levi, M., Dakolias, M., & Greenberg, T. (2007). Money Laundering and Corruption. In E. Campos, & S. Pradhan, *The Many Faces of Corruption: Tracking Vulnerabilities at the Sector Level* (pp. 389-426). Washington DC: The World Bank.
Maltz, M. (1994). Defining Organised Crime. In R. Kelly, K. Chin, & R. Schatzberg, *Handbook of Organized Crime in the United States.* Westport, CT: Greenwood Press.
McIllwain, J. (1999). Organized Crime: A Social Network Approach. *Crime, Law & Social Change, 32,* 301-323.
OAS. (2013). *El Problema de drogas en las Américas: Estudios. La economía del Narcotráfico*. Washington, DC: Organization of American States.
OAS. (2013). *The Drug Problem in the Americas. Analytical Report*. Washington, DC: Organization of American States.
Paoli, L. (2003). *Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style*. Studies in Crime and Public Policy.
Platt, S. (2015). *Criminal Capital: How the Finance Industry Facilitates Crime*. New York: Palgrave Macmillan.
Prunier, G. (2009). *Africa's world war: Congo, the Rwandan genocide, and the making of a continental catastrophe*. Oxford: Oxford University Press.
Reuter, P. (2013). Are Estimates of the Volume of Money Laundering Either Feasible or Useful? In B. Unger, & D. van der Linde, *Research Handbook on Money Laundering* (pp. 224-231). Cheltanham, UK: Edward Elgar.
Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. (2018). *Corruption, Organized Crime and Money Laundering*. In K. Bau, & T. Cordell, *Institutions, Governance and the Control of Corruption*. New York: Palgrave.
Scaglione, A. (2016). Cosa Nostra and Camorra: Illegal Activities and Organisational Structures. *Global Crime, 17,* 60-78.
Schneider, J., & Schneider, P. (2005). The Sack of Two Cities: Organized Crime and Political Corruption in Youngstown and Palermo. In D. Haller, & C. Shore, Corruption: *Anthropological Perspectives* (pp. 29-46). London and Ann Arbor: Pluto.
Transparency International. (2011). *Bribe Payers Index 2011*. http://www.transparency.org/bpi2011
UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime). (2005). *Transnational organised crime in the west African region.* Vienna: UNODC.
UNODC/The World Bank. (2011). *How the Corrupt Use Legal Structures to Hide Stolen Assets and What to Do About It.* Washington, DC: Stolen Asset Recovery Initiative.
van Dijk, J. (2007). Mafia markers: assessing organized crime and its impact upon societies. *Trends in Organized Crime, 10,* 39-56.
Varese, F. (2015). Underground Banking and Corruption. In S. Rose-Ackerman, & P. Lindseth, *Greed, Corruption, and the Modern State: Essays in Political Economy* (pp. 336-350). Cheltenham, MA: Edward Elgar.
Wainwright, T. (2016). *Narconomics: How to Run a Drug Cartel*. New York: Public Affairs.
Williams, P. (2009). Organised crime and corruption in Iraq. *International Peacekeeping, 16*(1).

Κεφάλαιο 6 Διεθνείς οικονομικές σχέσεις: Οι συνθήκες και τα δεδομένα της διεθνούς οικονομίας

Σύνοψη
Στο Κεφάλαιο 6 γίνεται ανάλυση των κυριότερων παραγόντων και μεταβλητών που χαρακτηρίζουν τη διεθνή οικονομια. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται διεξοδικά η έννοια των διεθνών ανταλλαγών, η σημασία της αλληλεξάρτησης και της παγκοσμιοποίησης, η κατανομή, η ανισοκατανομή καθώς και τα προβλήματα στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Το υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάλυση της υπερχρέωσης των αναπτυσσόμενων χωρών και τα προβλήματα που επιφέρει αυτό το φαινόμενο. Στη συνέχεια, αναλύονται οι έννοιες του διεθνούς εμπορίου, της γενικής και ειδικής οικονομικής γεωγραφίας καθώς και η σημασία των διεθνών οικονομικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάδειξη των ωφελειών και προβλημάτων που δημιουργεί το διεθνές εμπόριο, καθώς και τους ρυθμιστικούς παράγοντες του διεθνούς εμπορίου.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Δημόσια Οικονομική, Μακροοικονομια

6.1 Εισαγωγή

6.1.1 Η διεθνής οικονομία

Σε παγκόσμια κλίμακα τα έθνη συνδέονται μεταξύ τους μέσω ενός περίπλοκου δικτύου οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων. Είναι φυσικό, κατά συνέπεια, οι οικονομικές σχέσεις να μη μπορούν στην πράξη να διαχωριστούν καθ' ολοκληρίαν από τις πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις. Οι οικονομίες των χωρών είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους σε δύο επίπεδα: αφενός υφίσταται ένας τεράστιος όγκος αγαθών τα οποία παράγονται σε μια χώρα και αγοράζονται από τους καταναλωτές άλλων χωρών, όπως οι Έλληνες αγοράζουν πρώτες ύλες και βιομηχανικά προϊόντα από τις ΗΠΑ, την Ταϊβάν, τη Γερμανία κ.ο.κ., και αφετέρου τα χρηματο-οικονομικά μέσα αξίας δισεκατομμυρίων δολαρίων, τα οποία προερχόμενα από κάποια χώρα μεταβιβάζονται ή αποκτώνται από κατοίκους (φυσικά ή νομικά πρόσωπα) άλλων χωρών.

Παραδοσιακά, η θεματική των διεθνών οικονομικών σχέσεων χωρίζεται σε δύο τομείς: στα ζητήματα που αφορούν το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών και στα ζητήματα που άπτονται της διεθνούς ροής κεφαλαίων. Η διεθνοποίηση της οικονομικής ζωής των εθνικών κρατών αποτελεί μια τάση και χαρακτηριστικό του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα και σηματοδοτείται από την έναρξη της κατάρρευσης των ευρωπαϊκών αποικιακών αυτοκρατοριών κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Η παραδοχή της έννοιας της διεθνούς οικονομικής αλληλεξάρτησης προσβλέπει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της διαρκούς ανεπάρκειας των οικονομικών πόρων για την ικανοποίηση των σύγχρονων ανθρώπινων αναγκών και θεωρείται ως conditio sine qua non της εύρυθμης λειτουργίας του διεθνούς οικονομικού συστήματος.

Σύμφωνα με τη «Θεωρία των Γενικών Συστημάτων» (General Systems Theory) του W. Buckley του 1967, η διεθνής οικονομια μπορεί να ορισθεί «ως το σύνολο των οικονομικών μονάδων όλων εκείνων των κρατών που συμμετέχουν στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας». Η συμπεριφορά των οικονομικών αυτών μονάδων είναι πάντα συνάρτηση των στόχων (αξιών, προτιμήσεων), των πληροφοριών (πραγματικές γνώσεις σχετικά με τους εναλλακτικούς τρόπους δράσης και της συμπεριφοράς των άλλων, σύμφωνα με το αξίωμα «η γνώση είναι δύναμη») και των μέσων που έχουν στη διάθεσή τους. Όπως επανειλημμένα έχουν (επώδυνα) διδαχθεί πολλές χώρες μέχρι σήμερα, τα οικονομικά δεν αποτελούν προβλέψιμη επιστήμη, τουναντίον είναι το αποτέλεσμα της ψυχολογίας εκατομμυρίων καταναλωτών, της μακροπρόθεσμης επενδυτικής στρατηγικής κέντρων λήψης οικονομικών αποφάσεων και των ροών κεφαλαίων που οφείλονται σε απρόσμενα γεγονότα και ιδέες.

Αντιμέτωποι με μια ταχύτατα μεταλλασσόμενη παγκόσμια οικονομια, θα πρέπει να επανεξετάσουμε τα μέχρι σήμερα κυρίαρχα διλήμματα της οικονομικής πολιτικής: ανάπτυξη ή πληθωρισμός, πληθωρισμός ή ανεργία κ.ο.κ., αφού η εμπειρία των τελευταίων ετών έχει αποδείξει ότι η τεχνολογία σε συνδυασμό με τον ανταγωνισμό μπορεί να προκαλέσει ανάπτυξη χωρίς σοβαρές πληθωριστικές τάσεις. Το σύγχρονο διεθνές περιβάλλον,

όπως διαμορφώνεται από τις καθημερινές τεχνολογικές επαναστάσεις και την παγκοσμιοποίηση της οικονομιας, απαιτεί μεγαλύτερη τόλμη και αποφασιστικότητα, τόσο σε οικονομικά όσο και σε νομισματικά ζητήματα. Είναι γεγονός ότι καμια χώρα, ανεξαρτήτως έκτασης, πολιτικού συστήματος, οικονομικών μεγεθών και πολιτικο-στρατιωτικής ισχύος δεν είναι αυτάρκης σε οικονομικούς πόρους για την ικανοποίηση των μεσο-μακροπρόθεσμων αναγκών των κατοίκων της, με αποτέλεσμα να εξαρτάται απόλυτα από τη διεθνή οικονομική ανταλλαγή, δηλαδή από το διεθνές εμπόριο, για την άμβλυνση του χρόνιου οικονομικού προβλήματός της.

Σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές, πολλές χώρες εξαρτώνται απόλυτα από άλλες για την προμήθεια πρώτων υλών (raw materials) και βασικών προϊόντων (commodities), όπως τα βιομηχανικά προϊόντα που αγοράζονται από το εξωτερικό σε χαμηλότερες τιμές από εκείνες της εγχώριας παραγωγής και το πετρέλαιο που είναι συγκεντρωμένο σε ορισμένες μόνο χώρες. Στον εξαγωγικό τομέα, οι παραγωγοί εξαρτώνται συχνά από τις αγορές του εξωτερικού για μεγάλο μέρος των πωλήσεών τους, αφού οι εθνικές τους αγορές δεν είναι ικανές λόγω του μεγέθους τους να εγγυηθούν την κερδοφορία τους. Μπορούμε κατά συνέπεια, να συμπεράνουμε ότι το διεθνές εμπόριο είναι το επίκεντρο και ο διαμορφωτής των διεθνών σχέσεων.

Τα ζητήματα της διεθνούς οικονομιας αφορούν αναμφισβήτητα, πέραν του εμπορίου των αγαθών, νομισματικά θέματα, ροές κεφαλαίων και εμπόριο υπηρεσιών, όπως μεταφορές και χρηματοπιστωτικές (ασφαλιστικές και τραπεζικές) υπηρεσίες. Μια δε από τις πλέον ενδιαφέρουσες διαστάσεις της εξέτασής τους αφορά το νομικό και θεσμικό πλαίσιο που διέπει το σύστημα του διεθνούς εμπορίου.

6.1.2 Έκταση των διεθνών ανταλλαγών

Οι διεθνείς ανταλλαγές αναφέρονται ως όρος, τόσο στη ροή αγαθών, υπηρεσιών και παραγωγικών πόρων όσο και στις διασυνοριακές χρηματικές ανταλλαγές και μεταφορές κεφαλαίων. Η σημασία των διεθνών ανταλλαγών φαίνεται καθαρά από τη ροή αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ των λεγομένων «οικονομικών μπλοκ», τα οποία αντιπροσωπεύουν τόσο τα διάφορα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης όσο και τα διαφορετικά κοινωνικο-πολιτικά συστήματα.

Οι ανταλλαγές αγαθών και υπηρεσιών ανάμεσα στις χώρες που συμμετέχουν στον διεθνή καταμερισμό εργασίας και η διακίνηση παραγωγικών συντελεστών από χώρα σε χώρα χαρακτηρίζονται στη διάρκεια του χρόνου από όλο και μεγαλύτερη ένταση. Έτσι, ενώ κατά την περίοδο 1873-1913 -γνωστή και ως χρυσή εποχή του φιλελεύθερου καπιταλισμού- οι διεθνείς εμπορικές συναλλαγές παρουσίαζαν κατά μέσο όρο ετήσια αύξηση της τάξης του 3, 3% και κατά την περίοδο 1913-1939 -λόγω του πολέμου και του οικονομικού κραχ- μόνο 0, 9%, ενώ το διεθνές εμπόριο αυξήθηκε στην περίοδο 1953-1973 κατά 8% ετησίως, και παρά την ενεργειακή κρίση συνεχίστηκε η αύξηση του όγκου των εμπορικών συναλλαγών με το μέσο ποσοστό να είναι μεγαλύτερο του 6% ετησίως.

Η εξέλιξη του διεθνούς εμπορίου δίνεται ανάγλυφα από την εντυπωσιακή αύξηση του όγκου των παγκοσμίων εξαγωγών, οι οποίες στα μέσα της δεκαετίας του ‘80 είχαν υπερβεί σε σταθερές τιμές τα 2 τρις δολάρια, τέσσερις φορές μεγαλύτερες σε όγκο από αυτές των μέσων της δεκαετίας του ‘60. Σύμφωνα δε, με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου-ΠΟΕ (World Trade Organization-WTO), το 1994 ο όγκος των διεθνών εξαγωγών εμπορευμάτων παρουσίασε αύξηση 9, 5% και το 1995 8%, ενώ η αξία των διεθνών εξαγωγών εμπορευμάτων αυξήθηκε κατά 19%, υπερβαίνοντας για πρώτη φορά μαζί με την αξία των υπηρεσιών -με αιχμή τις ασφάλειες, τις τραπεζικές εργασίες και τις τηλεπικοινωνίες- τα 6 τρις δολάρια ΗΠΑ Οι τάσεις αυτές ενισχύθηκαν από τις τάσεις υποτίμησης του δολαρίου έναντι του γεν και των κυριότερων ευρωπαϊκών νομισμάτων, καθώς και από την άνοδο των τιμών βασικών προϊόντων (commodities), όπως του αργού πετρελαίου και των μη μεταλλικών ορυκτών.

Την ίδια στιγμή, ο ρυθμός αυξήσεως της παραγωγής έφθασε το 1995 μόνο το 3%, ακολουθώντας με συνέπεια την τάση που παρατηρείται ήδη από το 1990, η αύξηση της παραγωγής υπολειπόταν σημαντικά της αύξησης της αξίας του διεθνούς εμπορίου, εξέλιξη που μπορεί να εξηγηθεί από τη σημαντική επέκταση της γνωστής ως «περαιτέρω επεξεργασίας» (fason) και της «συναρμολόγησης» βιομηχανικών αγαθών κάτω από ειδικό προστατευτικό δασμολογικό καθεστώς, η οποία αφορά την εισαγωγή μερών (parts) και υλικών (materials) σε ειδικές εξαγωγικές ζώνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας με ποσοστό 50% στο σύνολο των εξαγωγών της. Όσον αφορά τη διεθνή διακίνηση κεφαλαίου, οι δείκτες προδίδουν ότι γνώρισε τη μεγαλύτερη έξαρση κατά την περίοδο 1873-1913 (μέχρι και στο 9, 1% του διεθνούς εμπορίου), ενώ ανέκαμψε και πάλι κατά την περίοδο 1953-1973. Μπορούμε πάντως, να πιθανολογήσουμε ότι η ολοκλήρωση των σημερινών αγορών κεφαλαίου δημιούργησε εκ νέου άνοδο του μεριδίου του κεφαλαίου στις διεθνείς ανταλλαγές.

Πολύ σημαντικό παράγοντα αποτελεί και η διακίνηση του ανθρώπινου δυναμικού: στη διάρκεια της περιόδου 1815-1913 μετανάστευσαν περίπου 45.000.000 Ευρωπαίοι σε υπερωκεάνιες χώρες, ενώ μέσα στη δεκαετία του 1960 μετανάστευσαν 12.000.000 περίπου άτομα από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες της Μεσογείου στις αναπτυγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Στους αριθμούς αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι παράνομοι μετανάστες, ούτε κι εκείνοι που πήραν την υπηκοότητα των χωρών υποδοχής. Τέλος, θα πρέπει να συνυπολογισθεί και το εξειδικευμένο προσωπικό που μετακινήθηκε από τις βιομηχανικές χώρες στις αναπτυσσόμενες μέσα στο πλαίσιο επενδυτικών ή σχεδίων αναπτυξιακής βοήθειας. Στους υπολογισμούς δε, αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται τα κύματα παράνομων μεταναστών και οι μετακινήσεις εξειδικευμένου προσωπικού που ακολούθησε την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων μετά το 1989.

6.1.3 Η σημασία της αλληλεξάρτησης και της παγκοσμιοποίησης

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή μέθοδο εστίασης της ακαδημαϊκής μελέτης στα στενά όρια των εθνικών οικονομιών, η εξέταση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων αποδίδει με μεγαλύτερη ακρίβεια τα μεγέθη και οδηγεί στο επίκεντρο τις -μεγάλης σπουδαιότητας- θετικές και αρνητικές παρενέργειες, οι οποίες επηρεάζουν βαθιά τόσο τις εθνικές όσο και γενικότερα την παγκόσμια οικονομία. Έναυσμα για την ανάπτυξη της μελέτης των διαστάσεων των διεθνών οικονομικών ζητημάτων αποτέλεσε η σειρά των -γνωστών ως ενεργειακών- οικονομικών κρίσεων, που έλαβαν χώρα στα μέσα της δεκαετίας του ‘70, κρίσεις που επηρέασαν βαθιά ακόμη και οικονομικά ισχυρές χώρες όπως οι ΗΠΑ, οι οποίες ζούσαν επί σειρά ετών την ουτοπία της αυτοδυναμιας, της αυτάρκειας ακόμη και του οικονομικού απομονωτισμού. Αντίθετα, άλλες χώρες λιγότερο αυτάρκεις σε πρώτες ύλες και ημικατεργασμένα προϊόντα, αλλά -λόγω του ποσοστού των εξαγωγών τους στη συνολική οικονομική δραστηριότητά τους- είναι πολύ πιο ανοικτές οικονομίες (Ην. Βασίλειο, Ιαπωνία, Γερμανία), έχοντας παραδοσιακά τη συναίσθηση της διεθνούς αλληλεξάρτησης, οπότε διακρίνονταν από ιδιαίτερη ευαισθησία σχετικά με λ.χ. τη συναλλαγματική ισοτιμια των εθνικών τους νομισμάτων.

Πέρα από τις στατιστικές, αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός ότι η επιρροή του διεθνούς εμπορίου χαρακτηρίζεται, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, από συνεχή αυξητική τάση, τόσο διότι το εμπόριο αυτό καθεαυτό αντιπροσωπεύει στις περισσότερες οικονομίες ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από τον τομέα παραγωγής αγαθών, όσο και διότι τις περισσότερες φορές διαδραματίζει τον ρόλο του πολλαπλασιαστή (multiplicator) ή του ενισχυτή των τομέων αυτών.

Συνολικά, ο κόσμος χαρακτηρίζεται από όλο και μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση (interdependence), εξέλιξη που οδηγεί στην παραγωγή μεγαλύτερου πλούτου, αφού τα αγαθά παράγονται στις χώρες με σχετικά χαμηλότερο κόστος, οι καταναλωτές έχουν περισσότερες επιλογές, ο ανταγωνισμός επιβάλλει πειθαρχία στις παραγωγικές μονάδες και οι παραγωγοί σταδιακά εκτίμησαν την αξία των οικονομικών της κλίμακας (economics of scale). Η αλληλεξάρτηση είχε όμως και ως αποτέλεσμα να καταστούν οι εθνικές οικονομίες πιο ευάλωτες. Καθημερινά οικονομικές δυνάμεις κινούνται διασυνοριακά επηρεάζοντας άλλες κοινωνίες: τα δημοσιονομικά ελλείμματα των ΗΠΑ επηρεάζουν ανοδικά τα επιτόκια της Κεντρικής Ομοσπονδιακής Τράπεζας (Federal Reserve Bank-Fed), γεγονός που μπορεί να οδηγήσει πολλές αναπτυσσόμενες χώρες στα όρια της χρεοκοπίας. Χαρακτηριστισκό είναι πως ένα εμπάργκο των πετρελαιοπαραγωγών χωρών θα οδηγήσει με μαθηματική ακρίβεια σε ύφεση, αύξηση της ανεργίας και άνοδο του τιμαρίθμου (δείκτη τιμών καταναλωτή). Η ύφεση σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου επηρεάζει άμεσα και άλλες περιοχές. Πρόκειται για μια πραγματικότητα, η οποία καθιστά τη χάραξη της εθνικής οικονομικής πολιτικής ολοένα πιο περίπλοκη υπόθεση.

Από την άλλη, η αλματώδης τεχνολογική πρόοδος υπήρξε ένας από τους κυριότερους λόγους για τη σταδιακή μετατροπή του πλανήτη σε μια ενιαία αγορά αγαθών, κεφαλαίων και υπηρεσιών, διαδικασία που συνοπτικά χαρακτηρίζεται ως «παγκοσμιοποίηση της οικονομιας». Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν φωνές που καταγγέλλουν την παγκοσμιοποίηση ως «συνωμοσία των πολυεθνικών σε βάρος των εργαζομένων» οφείλουμε με νηφαλιότητα να θεωρήσουμε ότι αυτή η διεθνοποίηση των αγορών και των οικονομικών λειτουργιών είναι «μη αναστρέψιμη» και ότι η έκτασή της ξεπερνά τις επιλογές κάποιων πολυεθνικών εταιρειών. Έτσι, πρόκειται για το αποτέλεσμα της εξέλιξης της ίδιας της ανθρώπινης κοινωνίας και της αντίληψης του κόσμου ως πηγής άντλησης γνώσεων και εμπειριών.

Πέραν τούτου, η ένταση του ανταγωνισμού και η διεθνοποίηση της στρατηγικής των επιχειρήσεων συνιστούν αποτέλεσμα και όχι γενεσιουργό αιτία της παγκοσμιοποίησης του εμπορίου. Σε τελική ανάλυση, παρά τις επώδυνες προσαρμογές στις οποίες είναι υποχρεωμένες να προχωρήσουν τόσο οι αναπτυσσόμενες όσο και οι παραδοσιακές βιομηχανικές χώρες, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε την ευεργετική επίδραση που θα έχει για

την ευημερία των χωρών Βορρά και Νότου. Πρόκειται για εξέλιξη η οποία θα συνεχισθεί, όσο τουλάχιστον η πολιτική των κυβερνήσεων θα αποβλέπει στην εξασφάλιση των αναγκαίων συνθηκών και προϋποθέσεων, έτσι ώστε να μπορέσουν οι πολίτες να αντεπεξέλθουν στις εντεινόμενες αλλαγές.

6.1.4 Η κατανομή, η ανισοκατανομή, και τα προβλήματα στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις

Η αυξανόμενη συμμετοχή όλο και περισσοτέρων χωρών στον διεθνή καταμερισμό εργασίας με βάση τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα και η μετακίνηση παραγωγικών συντελεστών προς τις αποδοτικότερες χώρες, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής και υπό ορισμένες προϋποθέσεις την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, με την παράλληλη δημιουργία ενός πλέγματος σχέσεων αλληλεξάρτησης. Όλα αυτά τα μεγέθη προδίδουν πάντως μια έντονη γεωγραφική ανισοκατανομή στις διεθνείς ανταλλαγές στις οποίες οι αναπτυγμένες χώρες συμμετέχουν σε ποσοστό τουλάχιστον 60%. Άνω του 40% των παγκόσμιων εξαγωγών γίνονται από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης -ΕΕ, ενώ χαρακτηριστική είναι και η εξαιρετικά υψηλή αξία των εξαγωγών τους ως ποσοστού επί του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος-ΑΕΠ.

Σε αντίθεση με αυτά τα μεγέθη, η συμμετοχή των υπό ανάπτυξη χωρών -που δεν παράγουν πετρέλαιο- και οι οποίες αντιπροσωπεύουν τα 3/4 του συνολικού πληθυσμού του πλανήτη, ανέρχεται στο ποσοστό του 16% των συνολικών παγκόσμιων εξαγωγών. Η καταφανής ανισοκατανομή στις διεθνείς ανταλλαγές προδιαγράφει και το μέγεθος των προβλημάτων στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Η χρόνια ελλειμματικότητα των εξαγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών οδηγεί κατά καιρούς πολλές χώρες στην επιλογή «προστατευτικής πολιτικής» με στόχο τη μείωση των εισαγωγών προς όφελος των εξαγωγών τους. Το γεγονός αυτό θέτει και το καίριο ερώτημα, του «εάν και κατά πόσο θα πρέπει οι αναπτυσσόμενες ή οι γενικότερα εξαγωγικά ελλειμματικές χώρες να υιοθετήσουν τη φιλοσοφία του ελεύθερου εμπορίου», αλλά και το «κατά πόσο μπορεί ο προστατευτισμός να τις οδηγήσει στην οικονομική ανάπτυξη και στην αύξηση του μεριδίου τους στον παγκόσμιο εξαγωγικό όγκο». Πρόκειται για ερωτήματα τα οποία κατέχουν περίοπτη θέση στην προβληματική των οικονομικών σχέσεων Βορρά-Νότου.

Παρά τα τεράστια υφιστάμενα προβλήματα, δεν μπορούν πάντως να παραγνωριστούν τα επιτεύγματα που είχε η συντονισμένη αναπτυξιακή βοήθεια κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Αφού κατέστη δυνατή η ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομιας στο δεκαπλάσιο, η μείωση του ποσοστού των αναλφάβητων κατά το ένα τρίτο, η «πράσινη επανάσταση» για τη διατροφή εκατομμυρίων ανθρώπων, ο διπλασιασμός του ανθρώπινου πληθυσμού με πρόσβαση σε πόσιμο νερό, η μείωση της παιδικής θνησιμότητας κατά το ήμισυ και η αύξηση του προσδοκώμενου μέσου όρου ζωής από τα 44 στα 62 χρόνια, γίνεται πλέον αντιληπτό ότι οι νέοι στόχοι συνδέουν τα συμφέροντα εξωτερικής και οικονομικής πολιτικής των αναπτυγμένων χωρών με τις ανάγκες του αναπτυσσόμενου κόσμου.

6.1.5 Η υπερχρέωση των αναπτυσσόμενων χωρών

Αναμφισβήτητα, ένας από τους μεγαλύτερους κινδύνους που αντιμετωπίζει η παγκόσμια οικονομια είναι η υπερχρέωση των αναπτυσσομένων χωρών. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που μπορεί να δυναμιτίσει το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα καθώς και το διεθνές εμπόριο και να υποβαθμίσει την ανάπτυξη αλλά και την πολιτική και κοινωνική σταθερότητα των αναπτυσσομένων χωρών.

Το πρόβλημα έγινε ιδιαίτερα έντονο στα μέσα της δεκαετίας του ‘80, όταν ένας μεγάλος αριθμός οφειλετών χωρών -κυρίως της Νότιας Αμερικής και της Αφρικής- βρέθηκε χρεωμένος με υπέρογκα ποσά και ανάλογες επιβαρύνσεις για την τρέχουσα εξυπηρέτησή τους (πληρωμή τόκων και χρεολυσίων), σε σημείο που να κινδυνεύουν από επίσημη χρεοκοπία και στάση πληρωμών, εξέλιξη που τελικά αποτράπηκε μόνο με συμφωνίες οι οποίες συνάφθηκαν με τους πιστωτές τους (δυτικές ιδιωτικές τράπεζες και κυβερνητικούς οργανισμούς) για τη ριζική αναδιάρθρωση του χρέους τους.

Χαρακτηριστικό αυτής της διαρθρωτικής επιδείνωσης του χρέους ήταν η αύξηση του ποσοστού των δανείων με κυμαινόμενο επιτόκιο (floating interest rate), εξέλιξη που κατέστησε τους οφειλέτες ιδιαίτερα ευάλωτους στις αυξήσεις των διεθνών επιτοκίων. Μια τέτοιου είδους αδυναμια εξυπηρέτησης του χρέους των οφειλετών είναι δυνατό να συμπαρασύρει σε χρεοκοπία έναν αριθμό πιστωτριών τραπεζών με συνέπεια τον αλυσιδωτό επηρεασμό του διεθνούς τραπεζικού συστήματος και ζωτικών τομέων της παγκόσμιας οικονομιας.

6.2 Το αντικείμενο των διεθνών οικονομικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου

Ο κλάδος των διεθνών οικονομικών σχέσεων σχετίζεται άμεσα με πολλούς άλλους κλάδους των οικονομικών, όπως με τα δημοσιονομικά, τα χρηματοπιστωτικά, τις τράπεζες και την αγορά εργασίας. Είναι δε, άρρηκτα συνδεδεμένες με τις εξελίξεις στις εθνικές εγχώριες αγορές. Η σημασία αυτού του πλέγματος διεθνών και εθνικών αγορών φαίνεται και από καθημερινές και επίκαιρες οικονομικές εξελίξεις: όπως λ.χ., όταν στις ΗΠΑ υπάρχει διόγκωση του δημοσίου χρέους και η Fed ανεβάζει τα επιτόκια για να προσελκύσει κεφάλαια εξωτερικού και να χρηματοδοτήσει το έλλειμμα, ανεβαίνει και η συναλλαγματική ισοτιμια του δολαρίου έναντι τρίτων νομισμάτων, οπότε στην Ελλάδα ανεβαίνει η τιμή των καυσίμων, αφού αυτά αγοράζονται από τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες με δολάρια ΗΠΑ

Θεωρητικά είναι δυνατός ο διαχωρισμός της εξέτασης των εθνικών και διεθνών αγορών όσο και του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου και αυτό για λόγους που άπτονται τόσο της θεωρητικής προσέγγισης των διεθνών οικονομικών σχέσεων (πολλοί θεωρητικοί προσδίδουν στο διεθνές εμπόριο μεγαλύτερη κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής, υιοθετώντας ταυτόχρονα για την εσωτερική οικονομια τον χαρακτηρισμό της «σχετικής ακινησίας»), όσο και της άσκησης εθνικής κυβερνητικής εξουσίας και πολιτικής.

Από γεωοικονομική άποψη, το διεθνές εμπόριο διεξάγεται μεταξύ δύο ανεξάρτητων και κυρίαρχων κρατών με δυνητικά συγκρουόμενους αντικειμενικούς σκοπούς και προτεραιότητες, οι οποίες τείνουν να προσαρμόσουν τις πολιτικές τους επιλογές προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του όγκου των μεταξύ τους εμπορικών συναλλαγών. Όλες αυτές οι διαδικασίες επιλογών, γίνονται κατά κανόνα υπό το φάσμα του φόβου και της καχυποψίας απέναντι στο «ξένο», συναισθήματα που ενυπάρχουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό ακόμα και στους πιο αγνούς θνητούς ή στους πιο ψυχρούς επιχειρηματίες. Αυτή η ξενοφοβία και η καχυποψία συμβάλλει συχνά στη δημιουργία έντονων αμφισβητήσεων για την επιλογή της διεθνούς οικονομικής πολιτικής των χωρών. Ως χαρακτηριστικά δείγματα αυτής της πραγματικότητας μπορούμε να αναφέρουμε τις περιπτώσεις της απόπειρας ένταξης της Ελβετίας και της Νορβηγίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση: παρά το ότι η ένταξη αυτή, σύμφωνα με τη συντριπτική πλειονότητα των οικονομολόγων, θα απέφερε σοβαρότατα πλεονεκτήματα στις οικονομίες των δύο αυτών χωρών και θα αύξανε το εθνικό εισόδημα κατά αρκετές ποσοστιαίες μονάδες, οι Ελβετοί και οι Νορβηγοί θεώρησαν ότι η προσχώρησή τους στην Ένωση θα απειλούσε κυριαρχικά τους δικαιώματα και εθνικά τους συμφέροντα. Επρόκειτο για απόφαση η οποία είχε σχέση με τις παραδοσιακές δομές και την κοινωνικο-πολιτική παράδοση των χωρών αυτών.

Σε τελική ανάλυση, αντικείμενο των διεθνών οικονομικών σχέσεων δεν μπορεί παρά να είναι τα ζητήματα και τα προβλήματα που προκύπτουν από τις οικονομικές συναλλαγές μεταξύ κυρίαρχων κρατών ή ακόμη και μεταξύ περιφερειών (regions), που προοδευτικά εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τις οικονομικές επιλογές των επιχειρήσεων και των διαχειριστών του διεθνούς κεφαλαίου.

6.2.1 Γενική και ειδική οικονομική γεωγραφία

Οικονομική γεωγραφία είναι ο τομέας της επιστήμης της γεωγραφίας που ασχολείται με την οικονομική κατάσταση και τα δεδομένα της οικονομικής δραστηριότητας των λαών της γης (οικονομική ανάπτυξη, πλουτοπαραγωγικοί πόροι, παραγωγή, εμπόριο, μεταφορές, επικοινωνίες) γενικά, αλλά και για κάθε χώρα χωριστά. Η Οικονομική Γεωγραφία υποδιαιρείται σε γενική και ειδική. Όπως προδίδει ο όρος, «Γενική Οικονομική Γεωγραφία» είναι αυτή που ασχολείται σε παγκόσμιο επίπεδο με την κατάταξη των χωρών ανάλογα με το επίπεδο της ανάπτυξής τους, την πληθυσμιακή σύνθεση, την επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης, την παγκόσμια παραγωγή, τον όγκο και την κατανομή αποθεμάτων βασικών αγαθών (καύσιμα κ.ο.κ.) και πόρων (υδάτινοι κ.ο.κ.) και τη σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος. Ειδική οικονομική γεωγραφία από την άλλη, είναι ο τομέας που ασχολείται με την οικονομική ανάπτυξη, την παραγωγή και τις εμπορικές σχέσεις κάθε χώρας.

6.2.2 Η κατάταξη των κρατών με κριτήριο την οικονομική τους ανάπτυξη

Ανάμεσα στα κριτήρια διάκρισης του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης κάθε χώρας, ασφαλέστερο θεωρείται το κατά κεφαλήν «Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν-ΑΕΠ» (Gross National Product-GNP).

Το ΑΕΠ είναι το σύνολο των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα (national output), σύμφωνα με σχετικούς πίνακες τιμών, τόσο από τον δημόσιο τομέα (κράτος, ΝΠΔΔ-δημόσιους οργανισμούς και επιχειρήσεις), όσο και από τον ιδιωτικό (επιχειρήσεις, άτομα) και αφορά όλους τους τομείς παραγωγής,

τον πρωτογενή (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοπονία, δενδροκομια, αλιεία, εξόρυξη μεταλλευμάτων), τον δευτερογενή ή μεταποιητικό (βιομηχανία και βιοτεχνία) και τον τριτογενή ή τομέα υπηρεσιών (εμπόριο, τράπεζες, ασφάλειες, μεταφορές, τουρισμός, πληροφορική, κ.ο.κ.).

Το ετήσιο κατά κεφαλήν ΑΕΠ προκύπτει εάν διαιρέσουμε το συνολικό ΑΕΠ με τον αριθμό των κατοίκων μιας χώρας και υπολογίζεται πάντα σε δολάρια ΗΠΑ Με βάση λοιπόν το ΑΕΠ οι χώρες παγκοσμίως διαιρούνται σε: (α) εξαιρετικά αναπτυγμένες (άνω των 15.000 δολαρίων), (β) πολύ αναπτυγμένες (10.000-15.000 δολάρια), (γ) αναπτυγμένες (5.000-10.000 δολάρια), (δ) αναπτυσσόμενες (2.000-5.000 δολάρια), (ε) υπανάπτυκτες (1.000-2.000 δολάρια), (στ) φτωχές και πολύ φτωχές (μέχρι 1.000 δολάρια).

Πέρα από το πραγματικό ΑΕΠ (real GNP), για τη μέτρηση της οικονομικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο χρησιμοποιείται και το λεγόμενο «διαθέσιμο ΑΕΠ» (command GNP). Πρόκειται για έναν δείκτη όμοιο με το πραγματικό ΑΕΠ με τη διαφορά ότι κατά τον υπολογισμό του διαιρούνται οι εξαγωγές -όχι με τους σχετικούς πίνακες τιμών των εξαγώγιμων αγαθών-, αλλά με τον σχετικό πίνακα τιμών των εθνικών εισαγωγών. Με βάση αυτόν τον υπολογισμό, οι εθνικές εξαγωγές αξιολογούνται σύμφωνα με αυτά τα αγαθά και τις υπηρεσίες τις οποίες μπορούν οι πολίτες της χώρας να αγοράσουν με τα χρήματα που εισπράττουν από τις εξαγωγές. Κατά συνέπεια, το «διαθέσιμο ΑΕΠ» καταμετρά τον όγκο των αγαθών και υπηρεσιών που μπορεί η εθνική οικονομια να «διαθέσει», δηλαδή την εθνική αγοραστική δύναμη, και όχι τον παραγόμενο όγκο αγαθών και υπηρεσιών.

6.3 Επισκόπηση βασικών εννοιών

6.3.1 Η έννοια του εμπορίου

Εμπόριο με τη στενή έννοια του όρου, είναι η αγορά αγαθών και η μεταπώλησή τους με σκοπό την πραγματοποίηση κέρδους, χωρίς την ουσιαστική μεταβολή τους, σε αντιδιαστολή με τη μεταποίησή τους από τη βιομηχανία. Το εμπόριο με την ευρεία έννοια του όρου, είναι η συστηματική διενέργεια συναλλαγών, δηλαδή αγορών και πωλήσεων αγαθών, που ανήκουν σε όλους τους τομείς παραγωγής: πρωτογενή (γεωργία, κτηνοτροφία, εξόρυξη μετάλλων, αλιεία), δευτερογενή ή μεταποιητικό (ενέργεια, βιομηχανία, βιοτεχνία) και τριτογενή (παραγωγή υπηρεσιών, εμπόριο, τράπεζες, ασφάλειες, τουρισμός, μεταφορές), με τη σταθερή επιδίωξη του κέρδους, άσχετα εάν αυτό επιτυγχάνεται ή όχι.

Με την έννοια αυτή, το εμπόριο αποτελεί «επιχειρηματική δραστηριότητα», η οποία ασκείται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Προϋπόθεση της άσκησης του εμπορίου, είναι η ύπαρξη αγοράς με την έννοια της ταυτόχρονης ύπαρξης προσφοράς και ζήτησης. Πρόκειται για διττή και διατοπική αναζήτηση προϊόντων για αγορά από την πηγή τους με ταυτόχρονη αναζήτηση αγοραστών.

6.3.2 Διακρίσεις του εμπορίου

Ενώ η έννοια του εσωτερικού εμπορίου (domestic trade) περιορίζεται στις συναλλαγές εντός των ορίων ενός κράτους και αναφέρεται στην εσωτερική του αγορά, το εξωτερικό εμπόριο (external trade) είναι εκείνο που έχει ως αντικείμενό του τις συναλλαγές με άλλες χώρες, συνδέοντας την εσωτερική του αγορά με αγορές του εξωτερικού (τρίτων χωρών). Το εξωτερικό εμπόριο υποδιαιρείται σε εισαγωγικό (import-trade), εξαγωγικό (export-trade) και διαμετακομιστικό (transit-trade).

Το εισαγωγικό εμπόριο (import trade) αφορά την απορρόφηση αγαθών από άλλες χώρες στην εσωτερική αγορά. Πρόκειται για ένα άκρως συναλλαγματοβόρο εμπόριο, δεδομένου ότι η πληρωμή της αξίας των εισαγόμενων αγαθών γίνεται σε συνάλλαγμα (ξένο νόμισμα). Προϋπόθεση λοιπόν για το εισαγωγικό εμπόριο είναι ή ύπαρξη συναλλαγματικών αποθεμάτων στην Κεντρική Τράπεζα (Central Bank) της χώρας εισαγωγής, τα οποία δημιουργούνται από την αντίστοιχη εισροή συναλλάγματος, ως αποτέλεσμα της εξαγωγής προϊόντων ή υπηρεσιών προς άλλες χώρες. Η προφανής σπουδαιότητα ύπαρξης συναλλαγματικών αποθεμάτων ωθεί πολλές κυβερνήσεις, ιδίως χωρών με φτωχές εξαγωγικές επιδόσεις, να υιοθετούν μέτρα περιοριστικά ή ακόμα και απαγορευτικά των εισαγωγών, όπως οι ποσοτικοί περιορισμοί (quantitative restrictions) με τη θέσπιση ποσοστώσεων (Quotas), η επιβολή υψηλών δασμών (tariffs) στα εισαγόμενα προϊόντα δημιουργώντας τα λεγόμενα δασμολογικά τείχη ή εμπόδια (tariff-barriers), η επιβολή δασμών αντι-ντάμπιγκ (antidumping duties) κ.ο.κ.

Το εξαγωγικό εμπόριο (export trade) αφορά την εξαγωγή αγαθών και υπηρεσιών από κάποια χώρα σε άλλη. Πρόκειται για κατεξοχήν συναλλαγματοφόρα δραστηριότητα, αφού τα εξαγόμενα είδη πωλούνται στις χώρες προορισμού έναντι συναλλάγματος, ενισχύοντας τα συναλλαγματικά αποθέματα, γεγονός που αναγκάζει πολλές κυβερνήσεις να δημιουργούν κίνητρα για τις επιχειρήσεις με στόχο να επιτύχουν αύξηση του όγκου των εξαγωγών (φοροαπαλλαγές, πιστωτικές διευκολύνσεις, επιδοτήσεις κ.ο.κ.)

Το διαμετακομιστικό εμπόριο (transit-trade) αφορά την εισαγωγή αγαθών με σκοπό την αυτούσια επανεξαγωγή τους σε άλλη χώρα. Πρόκειται για δραστηριότητα η οποία προσφέρει πολλαπλά οφέλη όσον αφορά την είσπραξη τελών (αποθήκευσης, ελλιμενισμού), απασχόλησης εργατικού δυναμικού κ.ο.κ.

6.3.3 Έννοια των διεθνών εμπορικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου

Με τη στενή έννοια, εμπόριο είναι η αγορά αγαθών προς μεταπώληση χωρίς την ουσιώδη μεταβολή τους με σκοπό το κέρδος, ενώ με την ευρεία του έννοια νοείται ως επιχειρηματική δραστηριότητα η οποία συνίσταται στη συστηματική και οργανωμένη διενέργεια συναλλαγών φυσικών ή νομικών προσώπων, δηλαδή αγορών και πωλήσεων με σταθερή επιδίωξη το κέρδος.

Οι διεθνείς εμπορικές σχέσεις αποτελούνται από το σύνολο των συναλλαγών που γίνονται μεταξύ διαφορετικών χωρών, ενώ διεθνές εμπόριο (International Trade) είναι το σύνολο του εξωτερικού εμπορίου (εισαγωγές-εξαγωγές) όλων των χωρών του κόσμου σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ως γενεσιουργούς λόγους του διεθνούς εμπορίου και της έντασής του κατά τη μεταπολεμική περίοδο, μπορούμε να εντοπίσουμε: (α) την απόρριψη του απομονωτισμού και της αυτάρκειας ως κυρίαρχου δόγματος άσκησης εξωτερικής και οικονομικής πολιτικής, (β) την τάση για εξειδίκευση (specialisation) της παραγωγής με την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και τον ανάλογο καταμερισμό παραγωγής (allocation of production) και (γ) την εκμετάλλευση των σχετικών πλεονεκτημάτων που έχει κάθε χώρα απέναντι στις υπόλοιπες, με στόχο την παραγωγή προϊόντων που μπορούν να διοχετευθούν (εξαχθούν) σε άλλες χώρες.

6.4 Η σημασία των διεθνών οικονομικών σχέσεων και του διεθνούς εμπορίου

Το εξωτερικό εμπόριο έχει ως αντικείμενο τις εμπορικές συναλλαγές κάθε χώρας με τις άλλες, συνδέοντας την εσωτερική αγορά με τις αγορές του εξωτερικού. Το διεθνές εμπόριο αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων αποτελεί έναν από τους πιο δυνατούς δεσμούς μεταξύ των οικονομιών και τον κύριο τρόπο ολοκλήρωσης (integration) της διεθνούς οικονομιας. Πολλά κράτη είναι απόλυτα εξαρτημένα από ξένες οικονομίες για την προμήθεια βασικών προϊόντων (commodities). Αυτά τα προϊόντα αφορούν όλο το φάσμα των βιομηχανικών προϊόντων που προσφέρουν οι παραγωγοί του εξωτερικού σε χαμηλότερες τιμές από εκείνες των παραγωγών της εσωτερικής αγοράς και τις πρώτες ύλες όπως λ.χ. το πετρέλαιο το οποίο δεν διαθέτουν ή δεν διαθέτουν σε ικανές ποσότητες οι χώρες που το εισάγουν.

Στον εξαγωγικό τομέα, οι παραγωγοί εξαρτώνται από τις ξένες αγορές για τον όγκο των πωλήσεων τους, αφού για τους περισσότερους παραγωγούς δεν αρκεί το δυναμικό της εσωτερικής τους αγοράς για να επιτύχουν έναν ικανοποιητικό όγκο πωλήσεων και να διατηρήσουν τις επιχειρήσεις τους σε κερδοφορία. Σε εθνικό επίπεδο οι εξαγωγές συνεισφέρουν σε ένα πολύ σημαντικό βαθμό στην αύξηση του ΑΕΠ (GNP) και βοηθούν στη μείωση της ανεργίας (unemployment). Παρά το γεγονός της εξάρτησης (dependence) πολλών χωρών από τις εισαγωγές και τις εξαγωγές ο βαθμός της εξάρτησής τους διαφέρει από χώρα σε χώρα.

Γεγονός παραμένει πάντως η ουσιαστική διεθνοποίηση της «Τριάδας» (ΗΠΑ, ΕΕ, Ιαπωνία), ιδιαίτερα δε της οικονομιας των ΗΠΑ Μεταξύ του 1961 και 1996, το ποσοστό των αμερικανικών εξαγωγών και εισαγωγών σε σχέση με το ΑΕΠ υπερδιπλασιάστηκε και υπερτριπλασιάστηκε αντίστοιχα. Ουσιαστική ήταν επίσης και η αύξηση του αντίστοιχου ποσοστού της (Δυτικής και μετά το 1990 της ενωμένης) Γερμανίας, της Γαλλίας, του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ιταλίας, των οποίων οι εξαγωγές και οι εισαγωγές καλύπτουν περίπου το 20% μέχρι και 33%, έναντι 11% και 13% των ΗΠΑ και 12% της Ιαπωνίας, ποσοστό το οποίο μετά από μικρή ανοδική πορεία από το 1961 μέχρι το 1981, άρχισε μια σταθερά καθοδική πορεία ιδιαίτερα στο ποσοστό των εισαγωγών. Μεταξύ των βιομηχανικών χωρών κατά το έτος 1993, το ποσοστό των εισαγωγών επί του συνολικού ΑΕΠ ήταν για τις ΗΠΑ 11, 6%, για την Ιαπωνία 7, 2%, για τη Γερμανία 21, 7%, για τη Γαλλία 19, 8%, για το Ην. Βασίλειο 26, 7% και για τον Καναδά 22, 1%. Παρά όμως το ποσοστιαία μικρό μερίδιο των εισαγωγών στο ΑΕΠ των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας, ο όγκος των εισαγωγών τους αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο μέγεθος αγα-

θών και υπηρεσιών σε απόλυτους αριθμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χωρών σοβαρά εξαρτημένων από τις εξαγωγές αποτελούν οι κυριότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφού αντιπροσώπευαν το 1993 το 23, 9% του ΑΕΠ του Ην. Βασιλείου, το 22, 1% της Γερμανίας και το 19, 8% της Γαλλίας, και συνολικά για την ΕΕ. το 26, 6%, αριθμοί που προφανώς δεν ανταποκρίνονται στις επιδόσεις των ΗΠΑ

Ενδεικτική για την ανισοκατανομή των εξαγωγών στις διεθνείς ανταλλαγές είναι ότι οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης αντιπροσωπεύουν περίπου το 43% των παγκόσμιων εξαγωγών, ενώ οι αναπτυσσόμενες και υπανάπτυκτες χώρες που δεν παράγουν πετρέλαιο, μόνο το 16%, ενώ την ίδια στιγμή αντιπροσωπεύουν τα 3/4 του συνολικού πληθυσμού του πλανήτη. Γενικά οι οικονομικά αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 1/5 του παγκόσμιου πληθυσμού, συμμετέχουν στις διεθνείς ανταλλαγές με ποσοστό άνω του 61%, ενώ η ροή του εμπορίου μεταξύ τους αντιπροσώπευε το 1980 το 43% του παγκόσμιου εμπορίου.

Αυτά τα μεγέθη δείχνουν την έντονη εξάρτηση των αναπτυσσόμενων χωρών από τις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες τόσο σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές τους (σχεδόν 50% των εισαγωγών τους προέρχεται από τις βιομηχανικές χώρες) όσο και τις εξαγωγές τους (άνω του 50% των εξαγωγών τους κατευθύνονται προς τις βιομηχανικές χώρες). Αυτό, όπως είναι φυσικό,τις κατατάσσει σε δευτερεύοντα ρόλο στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και αποκαλύπτει το μέγεθος του γενικότερου προβλήματος του χαμηλού βιοτικού επιπέδου και εθνικού εισοδήματος των αναπτυσσόμενων χωρών (developing countries).

6.5 Ωφέλειες και προβλήματα από το διεθνές εμπόριο

6.5.1 Ωφέλειες

Όλοι γνωρίζουν ότι το διεθνές εμπόριο αποφέρει κέρδη. Πολλοί όμως, είναι παρόλα αυτά επιφυλακτικοί για το κατά πόσο μπορεί το εμπόριο αγαθών που παράγει μια χώρα να αποβεί επικερδές για αυτήν. Δεν θα έπρεπε δηλαδή, οι Έλληνες να αγοράζουν όσο το δυνατό περισσότερα ελληνικά προϊόντα, ούτως ώστε να διαφυλάξουν τις θέσεις εργασίας τους; Το συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από τη μελέτη των διεθνών οικονομικών σχέσεων είναι ότι άσχετα από τις κατά περίπτωση συνθήκες, το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ δύο κρατών αποβαίνει με βεβαιότητα προς αμοιβαίο όφελος.

Τα οφέλη αυτά προκύπτουν ακόμη και στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες κάποιο από τα εμπλεκόμενα κράτη είναι πολύ πιο αποτελεσματικό από τα άλλα στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, ενώ τα υπόλοιπα προσπαθούν να αντεπεξέλθουν μέσω χαμηλότερων μισθών και της συστηματικής εφαρμογής του κοινωνικού ντάμπιγκ (social dumping). Το διεθνές εμπόριο επιτρέπει στα κράτη την εξειδίκευση στην παραγωγή ενός στενότερου ορίζοντα αγαθών και υπηρεσιών με τη μέγιστη εκμετάλλευση της παραγωγής μεγάλης κλίμακας (large scale production), ωφελώντας τα με τον τρόπο αυτόν.

Αμοιβαία επωφελές μπορεί να είναι και το εμπόριο μη αναλώσιμων αγαθών, όπως η διεθνής παροχή πιστώσεων, (εμπόριο σημερινών αγαθών με υπόσχεση παροχής μελλοντικών αγαθών) και η διεθνής μετανάστευση εργατικού δυναμικού (εμπόριο εργασίας με στόχο την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών). Τέλος, οι διεθνείς ανταλλαγές χρηματο-οικονομικών προϊόντων μπορούν να ωφελήσουν κάθε χώρα επιτρέποντας να διαφοροποιήσει τον πλούτο της και να μειώσει την αστάθεια του εισοδήματός της.

Αναμφίβολα το διεθνές εμπόριο έχει συμβάλει σημαντικά στην οικονομική ανάπτυξη πολλών χωρών, έχοντας οδηγήσει σε μια σειρά δομικών αναδιαρθρώσεων: (α) στην αναζήτηση νέων αγορών για απορρόφηση των παραγόμενων προϊόντων, (β) στην έρευνα της αγοράς για τη διαπίστωση των αναγκών για παραγωγή και διακίνηση νέων προϊόντων, (γ) στην αμοιβαία κάλυψη αναγκών σε αγαθά μεταξύ κρατών σύμφωνα με τις ελλείψεις που παρουσιάζουν, (δ) στη δημιουργία αποθεμάτων προϊόντων πρώτης ανάγκης (καύσιμα, φάρμακα, τρόφιμα, πρώτες ύλες), (ε) στην αναδιάρθρωση και ανακατανομή των παραγωγικών δυνάμεων με την αναμόρφωση της χρησιμοποίησης των συντελεστών της παραγωγής (φυσικά προϊόντα, εργασία, κεφάλαια), (ζ) στον παγκόσμιο καταμερισμό των παραγωγικών δραστηριοτήτων ανάλογα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας σε σχέση με άλλες, (η) στην ένταση του ανταγωνισμού με συνέπεια την παραγωγική και οργανωτική βελτίωση των επιχειρήσεων και τη συνεπεία αυτής της βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων με παράλληλη πτώση των τιμών τους προς όφελος των καταναλωτών, (θ) στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των λαών, (ι) στην αύξηση της συμμετοχής κάθε χώρας στον διευρυνόμενο όγκο του διεθνούς εμπορίου, στην ανταλλαγή τεχνογνωσίας (know how) τόσο για τους τρόπους έρευνας και παραγωγής όσο και για τους τρόπους προώθησης,

(κ) στην επιδίωξη της ολικής ποιότητας (total quality) προϊόντων και υπηρεσιών, (λ) στον πολλαπλασιασμό του εξωτερικού εμπορίου των χωρών δεδομένου ότι η αυξανόμενη εξωτερική ζήτηση προϊόντων μιας χώρας προκαλεί άνοδο των εσόδων των εξαγωγικών της επιχειρήσεων, με συνέπεια το πλεόνασμα που προκύπτει στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών να πολλαπλασιάζει το εθνικό εισόδημα, προκαλώντας αύξηση της αγοραστικής δύναμης μέρος της οποίας κατευθύνεται στις εισαγωγές, και τέλος (μ) στη διαμόρφωση των «Όρων του Εμπορίου» (Terms of Trade).

6.5.2 Προβλήματα

Στα προβλήματα που αντιμετωπίζει το διεθνές εμπόριο συγκαταλέγεται μια σειρά ζητημάτων: (α) αντικείμενο των διεθνών συναλλαγών γίνεται ένα σχετικά μικρό ποσοστό (σχεδόν το 20%) των παραγόμενων αγαθών, οπότε διαπιστώνεται ένα χάσμα μεταξύ παγκόσμιας παραγωγής και διεθνούς εμπορίου, (β) η διεύρυνση του χάσματος μεταξύ φτωχών και πλουσίων, αφού ο ανταγωνισμός ευνόησε αυτούς που διέθεταν κεφάλαια, εξειδικευμένο προσωπικό και πρόσβαση σε φυσικούς πόρους, (γ) ο κύριος όγκος των διεθνών συναλλαγών γίνεται σήμερα μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών (50% έναντι περίπου 40% των προηγούμενων δύο δεκαετιών), (δ) η καθυστέρηση των φτωχότερων χωρών η οποία οφείλεται και στις σημερινές συνθήκες του ελεύθερου εμπορίου, περιορίζει την έκταση των διεθνών συναλλαγών, (ε) η μεγάλη εξάρτηση από τον όγκο των εξαγωγών καθιστά πολλές οικονομίες υπερευαίσθητες στις εκάστοτε ασταθείς διεθνείς συγκυρίες και σε απρόβλεπτες κρίσεις, (στ) οι ασταθείς συναλλαγματικές ισοτιμίες, (ζ) ο κίνδυνος επιβάρυνσης των εθνικών συναλλαγματικών αποθεμάτων λόγω (ενδεχόμενης) υπέρμετρης αυξήσης των εισαγωγών και (η) ο κίνδυνος αύξησης της ανεργίας σε περίπτωση που δεν μπορεί κάποια χώρα να παραμείνει διεθνώς ανταγωνιστική.

6.6 Ρυθμιστικοί παράγοντες του διεθνούς εμπορίου

6.6.1 Ευνοϊκοί παράγοντες

Ως ευνοϊκές προϋποθέσεις για τη λειτουργία του διεθνούς εμπορίου νοούνται όλες εκείνες οι οικονομικές, κοινωνικές και γεωπολιτικές συνθήκες και οι εξελίξεις που επιτρέπουν τη διεξαγωγή και την ανάπτυξη του όγκου των διασυνοριακών συναλλαγών. Τέτοιες είναι: η διατήρηση ειρηνικών συνθηκών, η ενίσχυση της έρευνας και των τεχνολογικών εξελίξεων, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου που δημιουργεί συνεχώς νέες ανάγκες για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες, η απόρριψη των αντιλήψεων περί αυτάρκειας και απομονωτισμού, η παράκαμψη ιδεολογικών και θρησκευτικών διαφορών, η διενέργεια παραγωγικών επενδύσεων που συνεπάγεται ζήτηση διαρκών κεφαλαιουχικών αγαθών (μηχανημάτων κ.ο.κ.), η βελτίωση των τηλεπικοινωνιών, η βελτίωση των μεταφορών, η τάση ενσωμάτωσης, ενοποίησης και συμμαχίας των εθνικών οικονομιών και η αναπτυξιακή βοήθεια στις φτωχές χώρες.

6.6.2 Ανασχετικοί παράγοντες

Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης, οι οποίες αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν καταστήσει τις εθνικές οικονομίες ιδιαίτερα ευαίσθητες σε παράγοντες, επιλογές ή καταστάσεις, που επηρεάζουν διαφορετικές περιοχές του πλανήτη. Σαν τέτοιες μπορούμε ενδεικτικά να εντοπίσουμε τις συνθήκες γεωπολιτικής αστάθειας και γενικευμένων συγκρούσεων, την πολιτική προστατευτισμού και απομονωτισμού, τις ενεργειακές κρίσεις, τη μη ορθολογική αξιοποίηση των πρώτων υλών, το υψηλό κόστος μεταφοράς, την ύπαρξη μη μετατρέψιμων νομισμάτων, διαφορετικών μονάδων μέτρησης και τεχνικών προδιαγραφών και την πολιτική «ντάμπιγκ» με στόχο τον παραμερισμό των ανταγωνιστών μέσω της προσφοράς αγαθών σε τιμές χαμηλότερες πολλές φορές, ακόμη και από το κόστος παραγωγής, πολιτική που οδηγεί τις άλλες χώρες στη λήψη «μέτρων αντι-ντάμπιγκ», δηλαδή στην επιβολή εξισωτικών και αντισταθμιστικών δασμών και εισφορών.

6.7 Η λειτουργία του διεθνούς εμπορίου στην πράξη

6.7.1 Τα μονοπώλια

Σε αντίθεση με την ελεύθερη προσφορά και ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών, που οι τιμές διαμορφώνονται με βάση τους νόμους της ελεύθερης αγοράς, η ύπαρξη μονοπωλίων αποτελεί την κύρια ανωμαλία που εμφανίζεται στο διεθνές εμπόριο.

Μονοπώλιο (monopoly) ονομάζεται η κατάσταση της αγοράς κατά την οποία η προσφορά κάποιου συγκεκριμένου αγαθού γίνεται από έναν μόνο διαθέτη, ενώ είναι πολλοί εκείνοι που ενδιαφέρονται για τη ζήτησή του. Πρόκειται για μια κατάσταση, στην οποία ο διαθέτης βρίσκεται καταφανώς σε πλεονεκτική θέση έναντι των αγοραστών, με την έννοια της κατά βούληση ρύθμισης τιμής, ποσότητας, όρων πληρωμής κ.ο.κ. Πολλές φορές ο μονοπωλητής δεν επιδιώκει το μέγιστο δυνατό κέρδος, αλλά ρυθμίζει την τιμή και ποσότητα, έτσι ώστε αφενός μεν να αποφεύγει τις αντιδράσεις των αγοραστών και αφετέρου να εμποδίζει την πιθανή εμφάνιση ανταγωνιστών στην αγορά. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, εφαρμόζει πολλές φορές το λεγόμενο «μονοπώλιο με διακρίσεις» κατά το οποίο ορίζει διαφορετικές τιμές και όρους στους αγοραστές ανάλογα με την κατανάλωση, τη γεωγραφική τους θέση, τους όρους πληρωμής κ.λ.π. Μονοπώλια υπάρχουν όταν και από την πλευρά της προσφοράς υπάρχουν περισσότεροι του ενός πωλητές, οι οποίοι όμως συνενούμενοι ρυθμίζουν την αγορά κατά τις επιθυμίες και τα συμφέροντά τους. Τέτοιας μορφής μονοπωλιακές καταστάσεις αποτελούν: (α) τα «trusts» στα οποία οι συνενούμενες επιχειρήσεις χάνουν εντελώς την οργανική τους αυτοτέλεια, (β) τα «konzern» στα οποία δημιουργείται κεφαλαιακή δέσμευση ομοειδών αυτοτελών επιχειρήσεων και (γ) τα «cartels» στα οποία υφίσταται η συμβατική δέσμευση ομοειδών αυτοτελών επιχειρήσεων, με στόχο τον έλεγχο της παραγωγής, της τιμής και της διάθεσης του προϊόντος.

Προς αποφυγή των μονοπωλιακών αυτών καταστάσεων και προστασίας του υγιούς ελεύθερου ανταγωνισμού, πολλά κράτη έχουν λάβει νομοθετικά μέτρα, με χαρακτηριστικότερα την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία (anti-trust legislation) των ΗΠΑ και τα άρθρα 85-94 Συνθ. ΕΟΚ περί προστασίας του ανταγωνισμού σύμφωνα με τα οποία απαγορεύονται οι συνενώσεις, οι συγχωνεύσεις ή οι παρεμφερείς συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, εφόσον είναι δυνατό να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό καταλαμβάνοντας δεσπόζουσα θέση στην αγορά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα «cartells», τα οποία εμφανίσθηκαν μεταπολεμικά, κυρίως στον τομέα των μεταλλευμάτων και πρώτων υλών, αποτέλεσαν οι «7 αδελφές» κυρίαρχες εταιρείες στον χώρο της άντλησης, διύλισης και διανομής πετρελαίου (Standard Oil-ESSO, Mobil, B.P., Texaco, Standard Oil-S.O.CAL., Shell και GULF), καθώς και η μεγαλύτερη παγκοσμίως εταιρεία εξόρυξης διαμαντιών De Beers, η οποία από το 1934 εμπορεύεται μέσω του Κεντρικού Οργανισμού Πωλήσεων-ΚΟΠ (Central Sales Organization-CSO), που η ίδια ίδρυσε το 80% της παγκόσμιας παραγωγής διαμαντιών. Πρόκειται για πολύτιμους λίθους που ξεπερνούν ετησίως τα πέντε δις δολάρια. Η πολιτική αυστηρού κεντρικού ελέγχου της προσφοράς και της κυκλοφορίας των διαμαντιών εκ μέρους του καρτέλ, εξασφάλισε τη σπανιότητά τους, πάνω στην οποία στηρίζεται και η διατήρηση των υψηλών τους τιμών. Συνεπώς τα διαμάντια αξίζουν όσο αξίζουν, γιατί αυτό υπαγορεύει ο CSO.

Παρά το δεδομένο πλαίσιο σε επιμέρους εθνικές έννομες τάξεις, διαπιστώνεται ένα έλλειμμα ελέγχου απόκτησης δεσπόζουσας θέσης σε διασυνοριακή ή διαπεριφερειακή κλίμακα, γεγονός που έγινε αντικείμενο μελέτης και προγραμματισμού τόσο από τη GATT όσο και από τον ΠΟΕ.

6.7.2 Διεθνή χρηματιστήρια

Ως οργανωμένες αγορές μπορούμε να ορίσουμε εκείνες οι οποίες συγκεντρώνουν μια σειρά βασικών χαρακτηριστικών: εγκατάσταση, νομοθετημένους κανόνες λειτουργίας, όργανα διοίκησης-λειτουργίας- εποπτείας και συγκεκριμένα αντικείμενα συναλλαγών.

Τα χρηματιστήρια (Stock Exchanges) είναι εκείνες οι οργανωμένες αγορές, στις οποίες συναντώνται ελεύθερα, μέσω των μεσιτών, η προσφορά και η ζήτηση, εξασφαλίζοντας αμεσότητα, ταχύτητα, δημοσιότητα και διαφάνεια στις συναλλαγές. Τα χρηματιστήρια διαχωρίζονται στα χρηματιστήρια αξιών (νομίσματα, πολύτιμα μέταλλα, τίτλοι-κινητές αξίες: μετοχές ομόλογα κ.ά.) εμπορευμάτων (διαπραγμάτευση και αγοραπωλησία εμπορευμάτων), ναύλων και έργων τέχνης. Ανάλογα με το αντικείμενο διαπραγμάτευσης, τα χρηματιστήρια κατατάσσονται σε εθνικής και διεθνούς εμβέλειας.

6.7.3 Εμπορικά επιμελητήρια

Εμπορικά επιμελητήρια (Chambers of Commerce) είναι οι επαγγελματικές ενώσεις με τη μορφή νομικού προσώπου, οι οποίες επιδιώκουν αφενός μεν τη προώθηση των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους και αφετέρου την αρωγή στην κατάστρωση και την εφαρμογή της εθνικής οικονομικής πολιτικής. Στην πορεία θεσπίστηκαν ανάλογα με τις νέες ανάγκες επιμελητήρια με εξειδικευμένη κατεύθυνση (Εμπορικά και Βιομηχανικά, Βιοτεχνικά, Επαγγελματικά, Ξενοδοχειακά, Τεχνικά, Ναυτικά κ.ά.), των οποίων ο ρόλος στις εισαγωγές και τις εξαγωγές κάθε χώρας είναι πλέον σημαντικότατος. Εξίσου σημαντικό θεσμό αποτελούν και τα κατά τόπους αλλοδαπά εμπορικά επιμελητήρια, των οποίων ο ρόλος αφορά την προώθηση των διακρατικών εμπορικών σχέσεων.

Σημαντικότατος θεσμός στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου είναι το Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο-ΔΕΕ (International Chamber of Commerce) που ιδρύθηκε το 1920 με έδρα το Παρίσι. Αποτελεί παγκόσμιο μη κυβερνητικό οργανισμό (Non-Governmental Organization-NGO) με καταστατικούς σκοπούς την ανάπτυξη των διεθνών συναλλαγών, τη διεθνή επιχειρηματική συνεργασία και τη βελτίωση των όρων συνεργασίας μεταξύ των χωρών μελών. Η σημασία των δραστηριοτήτων του αφορά την προσπάθεια επέκτασης του όγκου των διεθνών συναλλαγών μέσω της απλοποίησης και τυποποίησης των σχετικών διαδικασιών, της ενοποίησης των εμπορικών όρων και συνηθειών και της επίλυσης των διεθνών εμπορικών διαφορών μέσω του Οργανισμού Διαιτησίας που διατηρεί.

Βιβλιογραφία

Bungenberg, M. (2016). *European Yearbook of International Economic Law 2016*. Springer.

Dixit, A., & Norman, V. (1980). *Theory of International Trade: A Dual General Equilbrium Approach*. London: Cambridge University Press.

Feenstra, R. (2004). *Advanced International Trade: Theory and Evidence*. Princeton.

Frieden, J., Lake, D., & Lawrence, J. (2010). *International Political Economy* (5th ed.). W.W. Norton.

Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: understanding the international economic order.* Princeton University Press.

Gopinath, G., Elhanan, H., & Kenneth, S. (2021). *Handbook of International Economics.* Amsterdam, Netherladns: Elsevier.

Helpman, E., & Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade.* MIT Press.

Kenen, P. (1985). *The Handbook of International Economics.* Amsterdam: North Holland.

Krugman, P., Melitz, M., & Obstfeld, M. (n.d.). *International Economics: Theory and Policy* (10th ed.).

Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. (2014). *International economics: Theory and policy (The Pearson series in economics).* Pearson Education.

Oatley, T. (2012). *International Political Economy: interest and institutions in the global economy* (5th ed.). Pearson Longman.

Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1996). *Foundations of International Macroeconomics.* MIT Press.

Pugel, T., & Pugel, T. (2016). *International Economics* (Sixteenth ed.). McGraw-Hill Series in Economics.

Ravenhill, J. (2011). *Global Political Economy* (3rd ed.). Oxford Press.

Sawyer, C., & Sprinkle, R. (2020). *Applied International Economics* (5th ed.). Routledge.

Steger, D. (Ed.). (2014). *The World Trade Organization: Critical Perspectives on the World Economy.* Routledge.

Walter, A., & Sen, G. (2009). *Analyzing the Global Political Economy.* Princeton University Press.

Κεφάλαιο 7 Μηχανισμοί εξωτερικής εμπορικής πολιτικής

Σύνοψη
Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται μια ανάλυση των βασικών παραγόντων των δασμολογικών πολιτικών, των μορφών μη δασμολογικής προστασίας και πιο συγκεκριμένα, των ποσοστώσεων, της φορολογίας, των διεθνών εμπορικών συμφωνιών, των πριμοδοτήσεων και του ντάμπιγκ. Σε επόμενο στάδιο γίνεται μια συζήτηση σχετικά με την πορεία από τον μερκαντιλισμό προς τον φιλελευθερισμό, καθώς και για τους κυριότερους παράγοντες που χαρακτηρίζουν τη νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, και συγκεκριμένα το διεθνές νομισματικό δίκαιο, το διεθνές νομισματικό ταμείο, το ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα, τη συναλλαγματική πολιτική, το ισοζύγιο εξωτερικών λογαριασμών, το εμπορικό ισοζύγιο, το ισοζύγιο άδηλων συναλλαγών, το ισοζύγιο κινήσεως κεφαλαίων, καθώς και την ισοσκέλιση των ισοζυγίων.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Δημόσια Οικονομική, Μακροοικονομια

7.1 Εισαγωγικά

Οι βασικοί μηχανισμοί της εξωτερικής πολιτικής κάθε κράτους είναι η δασμολογική πολιτική, η νομισματική και συναλλαγματική πολιτική και το ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών ή λογαριασμών. Με τον όρο «Εξωτερική Εμπορική Πολιτική» νοείται το σύνολο των μέτρων τα οποία λαμβάνει κάθε κράτος με στόχο την επίτευξη των στόχων του, ως προς τα δύο κύρια σκέλη του εξωτερικού εμπορίου: τις εισαγωγές και τις εξαγωγές. Ενώ, για κάθε εθνικό οικονομικό επιτελείο, οι εισαγωγές είναι ανεπιθύμητες ως συναλλαγματοβόρες, οι εξαγωγές αντίθετα, ως συναλλαγματοφόρες αποτελούν το «αντικείμενο του πόθου».

Σύμφωνα με την αντίληψη των συντακτών της GATT πέντε είναι οι κυριότεροι τύποι διασυνοριακών εμποδίων οι οποίοι χρησιμοποιούνται για τον περιορισμό των εισαγωγών: οι δασμοί (tariffs), οι ποσοτικοί περιορισμοί (Quantitative Restrictions-QRs) ή ποσοστώσεις (quotas), οι επιδοτήσεις (subsidies), το κρατικό εμπόριο (state trading) και οι τελωνειακές διαδικασίες (customs procedures).

7.2 Δασμολογική πολιτική

7.2.1 Έννοια και διακρίσεις των δασμών

Παρά τις γενικά παραδεκτές θεωρίες περί ελεύθερου εμπορίου και της ωφελιμότητάς του για όλες τις χώρες, οι διασυνοριακές συναλλαγές αγαθών και υπηρεσιών αντιμετωπίζουν στην πράξη πολλά εμπόδια, τα οποία τίθενται από τα κράτη με στόχο την προστασία τομέων της οικονομιας τους από τον ανταγωνισμό του εξωτερικού. Το πιο συχνό μέτρο που λαμβάνεται από τις κυβερνήσεις είναι ο δασμός, δηλαδή η επιβολή έμμεσης φορολογίας επί των εισαγόμενων προϊόντων. Πρόκειται για έμμεσο φόρο ο οποίος καταβάλλεται από το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κάνει την εισαγωγή, χωρίς να επιβαρύνεται το ίδιο με το καταβληθέν ποσό αλλά τρίτο πρόσωπο που είναι ο τελικός καταναλωτής.

Ο σκοπός του δασμού μπορεί να είναι ταμιευτικός ή προστατευτικός. Συνήθως πάντως, οι δασμοί είναι τόσο ταμιευτικοί όσο και προστατευτικοί. «Ταμιευτικός» είναι ο δασμός που επιβάλλεται για την εξασφάλιση ή την αύξηση των δημόσιων εσόδων που απαιτούνται για τη λειτουργία και την επίτευξη των σκοπών του κράτους, ενώ ως «προστατευτικός» χαρακτηρίζεται ο δασμός που επιβάλλεται με στόχο τη νόθευση του ανταγωνισμού σε βάρος των εισαγόμενων, αλλά και την προστασία των ομοειδών εγχωρίων προϊόντων.

Το ποσό του δασμού μπορεί να υπολογίζεται ως ποσοστό επί της αξίας του εισαγόμενου αγαθού, οπότε πρόκειται για τον λεγόμενο δασμό κατ' αξία (ad valorem). Σύμφωνα δε, με την κρατούσα άποψη οι ad valorem δασμοί μέχρι το ύψος του 5%, συνιστούν μάλλον «φόρο κατανάλωσης» (sales tax) παρά «εισαγωγικό εμπόδιο» (import barrier). Εναλλακτικά, ο δασμός μπορεί να είναι εξειδικευμένος ή προκαθορισμένος (specific duty) αντιπροσωπεύοντας ένα συγκεκριμένο ποσό ανά μονάδα εισαγόμενου αγαθού ή μπορεί να πρόκειται για σύνθετο ή μεικτό δασμό, τόσο ως ποσοστό όσο και ως σταθερό ποσό κατά μονάδα. Κάθε εί-

δος από τους δασμούς αυτούς εμφανίζει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Το κύριο πλεονέκτημα του ad valorem δασμού έγκειται στο ότι ως σταθερό ποσοστό επί της τιμής του αγαθού εξασφαλίζει ένα σταθερό επίπεδο προστασίας που δεν επηρεάζεται από πληθωριστικές τάσεις. Αντίθετα, ο προκαθορισμένος δασμός, εκφραζόμενος ως σταθερό απόλυτο ποσό προστιθέμενο στην τιμή του αγαθού, παρέχει μια συνεχώς μειούμενη προστασία εξαιτίας της ανοδικής πορείας των τιμών. Επιπλέον ο ad valorem δασμός έχει έναν πρόδηλα εξισωτικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι η προστασία που παρέχει είναι ανάλογη με την τιμή του αγαθού, το οποίο μπορεί να προσφέρεται σε διαφορετικές ποιότητες και τύπους. Ο κατά μονάδα προκαθορισμένος δασμός (specific duty) όμως, έχει το πλεονέκτημα του απλού υπολογισμού και της είσπραξής του, χωρίς να απαιτείται η εκτίμηση της ακριβούς αξίας του αγαθού κατά την επιβολή του.

Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι η βάση εκτίμησης του δασμού μπορεί να διαφέρει, ανάλογα με το αν χρησιμοποιείται η τιμή CIF (όπως στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες) ή η τιμή FOB (όπως στις ΗΠΑ και τον Καναδά, η οποία γενικά είναι χαμηλότερη, δεδομένου ότι σε αυτή δεν συμπεριλαμβάνονται το κόστος μεταφοράς και τα ασφάλιστρα). Τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης θέσπισαν στις 2.7.1980 έναν κοινό τρόπο υπολογισμού της δασμολογητέας αξίας των αγαθών. Σύμφωνα με αυτόν, ως δασμολογητέα αξία (customs value) υπολογίζεται η «συναλλακτική αξία» και με βάση αυτή επιβάλλονται οι δασμοί αλλά και οι διάφοροι φόροι εισαγωγής (import taxes). Ως «συναλλακτική αξία» (transaction value) καθορίζεται η πραγματική τιμή που καταβάλλεται για το αγαθό και ως χρόνος υπολογισμού της ορίζεται ο χρόνος εκτελωνισμού του (clearance of goods). Σε περίπτωση αδυναμιας υπολογισμού της «συναλλακτικής αξίας» χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της, διάφορες μέθοδοι, όπως η «μέθοδος των ομοίων εμπορευμάτων», η «μέθοδος των ομοειδών εμπορευμάτων», η «μέθοδος των εκπτώσεων» και η «μέθοδος της κατ› εκτίμηση (κατά προσέγγιση) αξίας».

Σε περίπτωση πάντως καταβολής δασμών για εισαγόμενα αγαθά τα οποία προορίζονται για εξαγωγή ή επανεξαγωγή, υπάρχει η δυνατότητα επιστροφής των δασμών. Σύμφωνα με την ορολογία του Συμβουλίου Τελωνειακής Συνεργασίας των Βρυξελλών (Customs Cooperation Counsil-CCC), «επιστροφή δασμών» (drawback) είναι το τελωνειακό καθεστώς με βάση το οποίο σε περίπτωση εξαγωγής εμπορευμάτων, γίνεται μερική ή ολική επιστροφή των δασμών που καταβλήθηκαν είτε κατά την εισαγωγή των ίδιων των εμπορευμάτων είτε κατά την εισαγωγή των πρώτων υλών με τις οποίες παράχθηκαν τα εμπορεύματα, ανεξάρτητα από το εάν οι πρώτες ύλες έχουν ενσωματωθεί σε αυτά ή καταναλώθηκαν για την παραγωγή τους». Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα ευεργετικό καθεστώς το οποίο διευκολύνει τις εισαγωγές και ταυτόχρονα ενισχύει σημαντικά τις εξαγωγικές προσπάθειες των επιχειρηματιών της χώρας.

7.2.2 Το τελωνειακό δασμολόγιο

Πρόκειται για κωδικοποιημένη νομοθετική διάταξη στην οποία αναφέρονται τα είδη των εμπορευμάτων και οι κατά περίπτωση επιβαλλόμενοι δασμοί και φόροι. Για τη διευκόλυνση του διεθνούς εμπορίου έχει θεσπιστεί η συστηματική κατάταξη των εμπορευμάτων κατά κατηγορίες (κλάσεις), η λεγόμενη «δασμολογική ονοματολογία», η οποία θεσμοθετήθηκε με τη Διεθνή Σύμβαση περί Δασμολογικής Ονοματολογίας των Βρυξελλών (Brussels Tariff Nomenclature-BTN) της 15.12.1950. Οι ΗΠΑ ακολουθούν ένα δικό τους σύστημα κωδικοποίησης, γνωστό ως «Tariff Schedules of the United States» (TSUS).

Υπάρχουν διαφόρων ειδών τελωνειακά δασμολόγια (customs tariffs): Το «αυτόνομο τελωνειακό δασμολόγιο» καθορίζεται μονομερώς από μια χώρα και εφαρμόζεται χωρίς παρέκκλιση για τα εισαγόμενα εμπορεύματα προελεύσεως οιασδήποτε χώρας. Στο «συμβατικό δασμολόγιο» οι δασμοί δεν καθορίζονται μονομερώς, αλλά με βάση τις εμπορικές και τελωνειακές συμβάσεις που έχει συνάψει η χώρα εισαγωγής με άλλες χώρες. Στο «διπλό δασμολόγιο» ορίζονται δύο δασμοί, ο μέγιστος (maximum) και ο ελάχιστος (minimum). Στον ελάχιστο εμπίπτουν όλα τα αγαθά που εισάγονται από χώρες με τις οποίες έχουν συναφθεί εμπορικές και τελωνειακές συμβάσεις ή έχει παραχωρηθεί η ρήτρα του «Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους» (ΜΕΚ), ενώ στον μέγιστο όλες οι άλλες.

Το «ελαστικό ή μεταβλητό δασμολόγιο» μεταβάλλεται ανάλογα, προσαρμοζόμενο στις επιλογές και τις προτεραιότητες της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής της χώρας, ενώ τέλος στο «διαφορικό δασμολόγιο» οι δασμοί προσαρμόζονται ανάλογα με τη χώρα ή τις χώρες προέλευσης των εμπορευμάτων, ορίζοντας διαφορετικούς συντελεστές για την καθεμία. Χαρακτηριστική περίπτωση ενός τέτοιου δασμολογίου αποτελεί το λεγόμενο «προτιμησιακό δασμολόγιο» (Preferencial Customs Tarriffs) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο προβλέπει προνομιακούς δασμούς για εμπορεύματα που εισάγονται από χώρες του Τρίτου Κόσμου, με τις οποίες έχουν υπογραφεί σχετικές συμφωνίες.

Ενώ μετά τη θέσπιση και την έναρξη ισχύος της Ενιαίας Εσωτερικής Ευρωπαϊκής Αγοράς την 1η Ιανουαρίου 1993, καταργήθηκαν οι εισαγωγικοί δασμοί μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεωρήθηκε απαραίτητο τόσο για την εύρυθμη λειτουργία της όσο και την εξασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού, να θεσπισθεί ένα «Κοινό Εξωτερικό Δασμολόγιο» (Common External Tariff) με ομοιόμορφους (κοινούς) δασμούς που επιβάλλονται από όλα τα κράτη μέλη στα εισαγόμενα από τρίτες χώρες προϊόντα.

7.2.3 Αποτελέσματα της δασμολογικής πολιτικής

Δασμολογική πολιτική, είναι η κατεύθυνση που ακολουθεί κάποια χώρα στον τομέα επιβολής δασμών, η οποία κατατείνει είτε στη διευκόλυνση των εισαγωγών και του εμπορίου από άλλες χώρες, οπότε και οι δασμοί είναι χαμηλοί, αποσκοπώντας απλά στην (μάλλον περιορισμένη) ενίσχυση των δημόσιων εσόδων είτε στον περιορισμό τους με στόχο την αποφυγή του ανταγωνισμού των ξένων προϊόντων στα ομοειδή προϊόντα που παράγονται στη χώρα εισαγωγής (προστατευτισμός). Κατά συνέπεια επιβάλλονται υψηλοί δασμοί ώστε να καθίσταται η εισαγωγή των ξένων αγαθών ασύμφορη λόγω υπερβολικής επιβάρυνσης της τιμής τους.

Για να εκτιμηθεί πάντως σωστά το μέγεθος προστασίας που παρέχει η δασμολογική πολιτική, επιβάλλεται να υπολογιστούν οι «πραγματικοί» προστατευτικοί δασμοί («συντελεστές προστασίας της προστιθέμενης αξίας») και όχι οι «ονομαστικοί δασμολογικοί συντελεστές». Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα μιας τέτοιας πολιτικής αφορά τόσο τις εισαγωγές όσο και τις εξαγωγές μιας χώρας, διακρίνοντας τις συνέπειες, τόσο ως προς τη μείωση των εισαγωγών (αύξηση τιμών), όσο και ως προς τη μείωση των εξαγωγών (λόγω μεταστροφής της εγχώριας κατανάλωσης από τα εισαγώγιμα προς τα εγχώρια εξαγώγιμα προϊόντα).

7.3 Μη δασμολογική προστασία

7.3.1 Οι ποσοστώσεις

Συνέπεια των γύρων της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT-General Agreement on Tariffs and Trade) είναι η δραστική μείωση των δασμών τις τελευταίες δεκαετίες, ιδιαίτερα στις συναλλαγές μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών. Αυτή η εξέλιξη όμως, είχε ως αποτέλεσμα να ενεργοποιηθούν διάφοροι άλλοι μηχανισμοί που αποσκοπούν στην έμμεση παραβίαση των συμφωνηθέντων.

Τα «Μέτρα Μη Δασμολογικής Προστασίας» (Non-Tariff Measures-NTMs) περιλαμβάνουν ένα μεγάλο αριθμό μέσων και τεχνικών που χρησιμοποιούνται από τις διάφορες χώρες αναλόγως των περιστάσεων. Μερικές από τις μεθόδους αυτές είναι γνωστές από το παρελθόν για την εκτεταμένη εφαρμογή τους με στόχο την ενίσχυση της δασμολογικής προστασίας των χωρών. Παρά το γεγονός, ότι η GATT ως αρμόδια για την εφαρμογή των κανόνων των διεθνών συναλλαγών, έχει ρητά απαγορεύσει τη χρήση τους, πολλές χώρες μετέρχονται συστηματικά τέτοιες μεθόδους:

Οι ποσοτικοί περιορισμοί (quantitative restrictions-QRs) ή ποσοστώσεις (Quotas) αποτελούν το πλέον δραστικό μέτρο προστασίας, περιορίζοντας την έκταση της εισαγωγής αγαθών σε περιορισμένη και συγκεκριμένη ποσότητα, η οποία μόλις συμπληρωθεί καθιστά αδύνατη κάθε επιπλέον εισαγωγή. Πρόκειται για μέτρα τα οποία έχουν θεωρηθεί απαράδεκτα από την GATT, αφού εκτός της δραστικής παρέμβασης που συνεπάγεται η εφαρμογή τους στον μηχανισμό της αγοράς, προκαλούν και παραβίαση του υγιούς ανταγωνισμού μέσα στη χώρα που τους επιβάλλει. Η περιορισμένη ποσότητα εισαγωγών ενός προϊόντος συνεπάγεται αυξημένα περιθώρια κέρδους για τον επίδοξο εισαγωγέα, γεγονός που προκαλεί αθέμιτο ανταγωνισμό για την εισαγωγή των προϊόντων που υπάγονται στις ποσοστώσεις. Πέραν τούτου, τα αποτελέσματα τους στις τιμές και στους όρους του ανταγωνισμού χαρακτηρίζονται από λιγότερη διαφάνεια συγκρινόμενα με αυτά της επιβολής δασμών.

Παρά το γεγονός ότι τόσο οι δασμοί όσο και οι ποσοστώσεις κατατείνουν σε μονοπωλιακές καταστάσεις, όταν οι ποσοστώσεις συνδυάζονται με την παροχή (αποκλειστικών) κρατικών «αδειών εισαγωγής» (import licences) ενισχύουν τη διαφθορά των κρατικών μηχανισμών χωρίς να αποφέρουν έσοδα. Οι ποσοστώσεις γίνονται συχνά αντικείμενο πολυμερών διεθνών εμπορικών συμβάσεων, με τις οποίες τα συμβαλλόμενα κράτη ορίζουν τις ποσότητες των προϊόντων που επιτρέπεται είτε να εισάγουν από το εξωτερικό είτε να εξάγουν προς αυτό. Είναι προφανές ότι πρόκειται για συμβάσεις οι οποίες προκαλούν άμεση παρέμβαση στη ροή του διεθνούς εμπορίου, με κύριο στόχο τη ρύθμιση των τιμών μέσω του ελέγχου των παραγόμενων και διακινούμενων

ποσοτήτων κάθε αγαθού. Ως τέτοιες μπορούν ενδεικτικά να αναφερθούν η διεθνής σύμβαση περί ποσοστώσεων της παραγωγής του πετρελαίου μεταξύ των κρατών μελών του OPEC, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις μεταξύ των παραγωγών χωρών του κασσίτερου και του καφέ.

7.3.2 Η φορολογία

Η φορολογία (taxation) που επιβάλλεται στα εισαγόμενα προϊόντα, εκτός από πηγή δημόσιων εσόδων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε ως μέτρο προστασίας των εγχωρίων προϊόντων είτε ως μέσο εκταμίευσης εσόδων. Στην περίπτωση λοιπόν των εισαγωγών, η επιβολή έμμεσων φόρων είναι ισοδύναμη με δασμολογική προστασία. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί το ελληνικό παράδειγμα επιβολής φόρου κατανάλωσης στα εισαγόμενα αυτοκίνητα ανάλογα με τα κυβικά εκατοστά του κινητήρα και τα αξεσουάρ, που έχει ως αποτέλεσμα τη δραστική μείωση της εισαγωγής αυτοκινήτων, ιδιαίτερα αμερικανικής και ευρωπαϊκής κατασκευής. Γενικά όσο μεγαλύτερος είναι ο φόρος ή η επιβαλλόμενη εισφορά, τόσο μικρότερες είναι οι εισαγωγές, έστω και αν το ύψος των δασμών είναι χαμηλό ή μηδενικό.

7.3.3 Διεθνείς εμπορικές συμφωνίες

Αυτή η μεθόδευση αποσκοπεί στη σταθεροποίηση των τιμών ορισμένων προϊόντων που παράγονται από ένα κλειστό κύκλο παραγωγών χωρών. Πολλές φορές οι κυριότερες χώρες εξαγωγής ενός προϊόντος συνεργάζονται με στόχο τη διατήρηση της τιμής του μέσα σε προκαθορισμένα επίπεδα διακύμανσης. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται μέσω της αγοράς ή πώλησης μέρους του αποθέματος του προϊόντος, από τις χώρες που έχουν αναλάβει την υποχρέωση με τη συμφωνία. Αυτού του είδους οι ρυθμιστικές συμφωνίες, γνωστές ως «Buffer Stocks», μπορούν να λάβουν και μορφές συμβολαίων που προβλέπουν τις εκατέρωθεν υποχρεώσεις. Για τις χώρες που πωλούν, προκαθορίζεται ως μέγιστη τιμή η τιμή της διεθνούς αγοράς ενώ για τις αγοράστριες προβλέπεται ότι υποχρεούνται να αγοράσουν το προϊόν σε μια ελάχιστη (minimum) προσυμφωνηθείσα τιμή.

7.3.4 Πριμοδοτήσεις

Οι πριμοδοτήσεις (subsidies) αποτελούν οικονομική ενίσχυση του κράτους προς μια παραγωγική μονάδα ή έναν τομέα παραγωγής. Η πιο συνηθισμένη μορφή είναι αυτή κατά την οποία το κράτος παρεμβαίνει στη διαδικασία καθορισμού της τιμής ενός προϊόντος είτε εξασφαλίζοντας στον παραγωγό τιμή υψηλότερη από αυτή που του αντιστοιχεί, σύμφωνα με την ισορροπία της προσφοράς και της ζήτησης, είτε δίνοντας τη δυνατότητα να εξαχθούν προϊόντα σε χαμηλότερη τιμή από το αντικειμενικό τους κόστος, καθιστώντάς τα πιο ανταγωνιστικά στη διεθνή αγορά. Οι κυβερνήσεις μπορούν κατά συνέπεια να χρησιμοποιήσουν τις επιδοτήσεις για να παραβιάσουν τους κανόνες του συστήματος ελευθέρου εμπορίου είτε εμποδίζοντας τις εισαγωγές είτε ενισχύοντας τις εξαγωγές. Από την άλλη πλευρά, η αντίδραση άλλων χωρών στις επιδοτήσεις και ιδιαίτερα η μονομερής λήψη του μέτρου των «αντισταθμιστικών δασμών» (countervailing duties) μπορεί να επιφέρει σοβαρό πλήγμα στο διεθνές καθεστώς του ελεύθερου εμπορίου.

7.3.5 Ντάμπιγκ

Το μέτρο του «ντάμπιγκ» (dumping) εφαρμόζεται κυρίως από παραγωγούς και εξαγωγείς μεγάλης εμβελείας και οικονομικής επιφάνειας αποβλέποντας στην εκτόπιση από τη διεθνή αγορά των ανταγωνιστών, μέσω της προγραμματισμένης και επικεντρωμένης διάθεσης του προϊόντος σε αγορές του εξωτερικού σε τιμές κάτω του κόστους (lazer beaming), την οποία αγορά στη συνέχεια έχουν τη δυνατότητα να μονοπωλήσουν έστω και για ένα περιορισμένο διάστημα. Πρόκειται για μέθοδο η οποία χρησιμοποιείται και για τη μεσοπρόθεσμη ανάπτυξη του εξαγωγικού δυναμικού επιχειρήσεων και χωρών.

Το ντάμπιγκ μπορεί να ορισθεί ως η πώληση αγαθών σε τιμή μικρότερη από την κανονική τους αξία, με την «κανονική αξία» να σημαίνει την τιμή στην οποία διατίθενται τα αγαθά στην εσωτερική αγορά. Το «περιθώριο του ντάμπιγκ» (margin of dumping) είναι ακριβώς αυτή η διαφορά μεταξύ τιμής εσωτερικής αγοράς και τιμής εξαγωγών. Η αντιμετώπιση του dumping ως «ανέντιμης εμπορικής πολιτικής» (unfair trade policy) προέρχεται από τη γενική θεώρηση ότι δεν είναι έντιμο να υπάρχουν διαφορετικές τιμές πώλησης για διαφορετικούς ανθρώπους αφού μια τέτοια τακτική προδίδει τιμολογιακή διάκριση (price discrimination).

Η πρακτική του ντάμπιγκ χρονολογείται τουλάχιστον από τα τέλη του 18ου αιώνα, οπότε και ξεκίνησε η συζήτηση για τη λήψη αντιμέτρων (antidumping measures) για την αντιμετώπιση του, μια συζήτηση που οδήγησε σε πολλές περιπτώσεις στην επιβολή εθνικών αντισταθμιστικών δασμών και εισφορών (antidumping duties-countervailing duties) και τελικά στην αντιμετώπιση τους μέσω των συμφωνιών της GATT Σύμφωνα με αυτές, μπορεί ένα κράτος να προχωρήσει στη λήψη αντισταθμιστικών μέτρων μόνο μετά την ολοκλήρωση του γνωστού «τεστ ουσιαστικής ζημιας» (material injury test), δηλαδή αφού αποδειχθεί ότι τα εισαγόμενα προϊόντα έχουν επιφέρει ουσιαστική ζημια στην ανταγωνιστική βιομηχανία παρεμφερών ειδών στη χώρα εισαγωγής.

7.3.6 Άλλες μορφές μη δασμολογικής προστασίας

Τα κράτη καταφεύγουν πολλές φορές σε διάφορες άλλες μεθοδεύσεις για την εξασφάλιση προστασίας στην εσωτερική αγορά. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν μερικά από τα τεχνάσματα που χρησιμοποιούνται για την παράκαμψη των κανονισμών της GATT: το Ηνωμένο Βασίλειο απαιτεί από τους εισαγωγείς ορισμένων προϊόντων να καταθέσουν στην Τράπεζα της Αγγλίας το 50% της αξίας των εισαγομένων για έξι μήνες. Τα αυτοκίνητα που εισάγονται στις ΗΠΑ και τον Καναδά πρέπει να πληρούν συγκεκριμένες προδιαγραφές τεχνικής φύσης, υποχρέωση που επιβαρύνει σοβαρά την τελική τιμή πωλήσεως. Άλλες παραλλαγές είναι η περίπτωση κατά την οποία μια χώρα θέτει επιπρόσθετες απαιτήσεις ως προς τη συσκευασία των αγαθών με τρόπο που και το κόστος επιβαρύνει, αλλά και αποτρέπει τους καταναλωτές από το να τα προτιμήσουν ή από την άλλη, διοχετεύει τον όγκο ορισμένων εισαγόμενων αγαθών σε ένα συγκεκριμένο τελωνείο με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρότατες καθυστερήσεις.

7.4 Από τον Μερκαντιλισμό στον Φιλελευθερισμό

Η μετάβαση του διεθνούς εμπορίου από τον μερκαντιλισμό στον φιλελευθερισμό έχει ως χρονική αφετηρία τα μέσα του 18ου αιώνα και ουσιαστικά συνέβη με την κατάργηση των «νόμων του αραβοσίτου» (1846). Η παρατεταμένη περίοδος ειρήνης που ακολούθησε, η διατήρηση του εδαφικού status quo, η τεχνολογική πρόοδος και η βιομηχανική επανάσταση κατόπιν, έδωσαν νέα ώθηση στην πολιτική του ελεύθερου εμπορίου με κυρίαρχη την παρουσία του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο εκμεταλλευόμενο τις φθηνές πρώτες ύλες των αποικιών της, πέτυχε μεγάλους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και αύξησε κατακόρυφα την παραγωγικότητά του. Η εξέλιξη αυτή ανάγκασε τους Βρετανούς να αναζητήσουν νέους πελάτες για τα προϊόντα τους, με συνέπεια -συνεπικουρούμενοι από τους κλασικούς θεμελιωτές της φιλοσοφίας του εμπορικού φιλελευθερισμού- να εξελιχθούν στους φανατικότερους συνηγόρους της φιλελευθεροποίησης του διεθνούς εμπορίου. Αυτή η επονομαζόμενη «χρυσή περίοδος του διεθνούς εμπορίου» και η κατόπιν εντατικοποιημένη φιλελευθεροποίηση συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα, οπότε στην ηπειρωτική Ευρώπη (Γερμανία, Γαλλία) αναβίωσε η εθνικιστική ιδεολογία του προστατευτισμού και της αυτάρκειας των εθνικών αγορών, αποσκοπώντας στην εκβιομηχάνισή της και τον περιορισμό της εμπορικής κυριαρχίας των Βρετανών. Η καταστροφή των εμπορικών οδών και των συντελεστών παραγωγής λόγω του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησαν τέλος στη διεθνή οικονομική αποδιοργάνωση. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός που είχε οικοδομηθεί κάτω από τη βρετανική ηγεμονία κατέρρευσε. Οι Βρετανοί δεν ήταν σε θέση πλέον να τον εποπτεύσουν, αλλά ούτε και κάποιο άλλο κράτος ήταν έτοιμο να τους διαδεχθεί.

Από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι την οικονομική κρίση της δεκαετίας του '30 και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου οπισθοδρόμησε δραματικά. Η αύξηση της απασχόλησης συνδέθηκε κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο με την επιβολή δασμών και άλλων εμποδίων στα εισαγόμενα προϊόντα. Παράλληλα, εμπεδώθηκε η αντίληψη ότι ο πλούτος ενός έθνους είναι κατορθωτός μόνο σε βάρος άλλων εθνών. Η πολιτική «κάνε ζητιάνο τον γείτονα» (beggar my neighbour) είχε γίνει ιδιαίτερα δημοφιλής κυρίως στις εργατικές τάξεις, οι οποίες αγνοούσαν παντελώς τη σπουδαιότητα και τις ωφέλειες του ελεύθερου εμπορίου. Η μεγάλη πλειονότητα των εργαζομένων πίστεψαν αφελώς, ότι η επιβολή δασμών στα εισαγόμενα προϊόντα ενισχύει το περιθώριο αύξησης των τιμών των προϊόντων που παράγουν οι ίδιοι, προσδοκώντας αύξηση των μισθών τους σε σύγκριση με αυτούς των αλλοδαπών εργαζομένων.

Στην εξέλιξη αυτή, συνετέλεσαν και οι ανερχόμενες αυταρχικές ιδεολογίες του φασισμού και του εθνικοσοσιαλισμού που υπεραμύνονταν μιας κλειστής εθνικής οικονομιας αυτάρκειας, καθώς και η επικράτηση ολιγοπωλιακών καταστάσεων στις οικονομίες της Ιταλίας, της Ιαπωνίας και κυρίως της Γερμανίας. Ιδιαίτερα

δε, στην τελευταία το ανώτατο δικαστήριο αρνήθηκε κατά τη δεκαετία του ‘30 να απαγορεύσει τη δημιουργία καρτέλ με αποτέλεσμα το βιομηχανικό κατεστημένο (μεταλλουργία, χημικές βιομηχανίες) να ρυθμίζει τη διάθεση των προϊόντων και τις τιμές κατά βούληση. Η φιλοδοξία των καθεστώτων της Ιταλίας της Γερμανίας και της Ιαπωνίας να δημιουργήσουν, μετά την έναρξη του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου και ιδιαίτερα μετά το 1941, στις σφαίρες επιρροής τους κλειστές οικονομικές ενότητες εφαρμόζοντας πολιτική απόλυτου προστατευτισμού και αυτάρκειας στις κατεχόμενες χώρες, υπήρξε μια από τις κύριες αιτίες για την είσοδο των ΗΠΑ στον πόλεμο, με στόχο την αποτροπή της δημιουργίας τριών ισχυρών αντίπαλων (περιφερειακών) οικονομικών μπλοκ και την εξασφάλιση της ελευθερίας του διεθνούς εμπορίου.

Αντίθετα, χαρακτηριστικά υπήρξαν τα βήματα των ΗΠΑ προς την καθιέρωση δασμολογικών τειχών και της άσκησης προστατευτικής πολιτικής στις εξωτερικές εμπορικές τους σχέσεις μέσω του Smoot-Hawley Act, του Δασμολογικού Νόμου του 1930 επί Προέδρου Hoover, ενέργεια η οποία προκάλεσε τη λήψη αντίστοιχων μέτρων και από άλλες χώρες (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Μεξικό, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία) αλλά και από την Ελλάδα στην οποία το (προσωρινό) καθεστώς προστατευτισμού ίσχυσε μέχρι το 1993. Το Ηνωμένο Βασίλειο κατήργησε το καθεστώς ελευθέρου εμπορίου επιβάλλοντας «γενικό κατ› αξία δασμολόγιο» (general ad valorem duty of customs) στα εισαγόμενα προϊόντα, δημιουργώντας παράλληλα, μέσω των λεγόμενων «αυτοκρατορικών προτιμησιακών σχέσεων» (imperial preferences) μια κλειστή, έναντι τρίτων, αγορά των κρατών μελών της Κοινοπολιτείας. Αυτή η αντίληψη περί διεθνούς εμπορίου που στηρίζεται στις αρχές των προτιμησιακών διακρίσεων, των διμερών συμφωνιών και της θέσπισης περιορισμών επικράτησε σε όλο το φάσμα των διεθνών οικονομικών σχέσεων μέχρι το 1939 και σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση του ‘30 είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του όγκου των διεθνών συναλλαγών και την ανταποδοτική επιβολή δασμών.

Καμπή στην αμερικανική πολιτική εξωτερικού εμπορίου υπήρξε ο «Νόμος περί Αμοιβαιότητας των Εμπορικών Συμφωνιών» (Reciprocal Trade Agreement Act) του 1934 επί Προέδρου Roosvelt. Με βάση αυτήν τη νομοθετική ρύθμιση, ο Πρόεδρος με εξουσιοδότηση του Κογκρέσου έχει τη δυνατότητα να μειώσει μέχρι 50% τους δασμολογικούς συντελεστές, συνάπτοντας διμερείς συμφωνίες με άλλες χώρες για ευνοϊκή δασμολογική μεταχείριση. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής ήταν να συνάψουν οι ΗΠΑ, από το 1934 μέχρι σήμερα, τριάντα δύο τέτοιες διμερείς συμφωνίες, εκ των οποίων είκοσι μέχρι την έναρξη του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου. Με την Ελλάδα συνάφθηκε το 1936 «συνθήκη εγκαταστάσεως», η οποία αντικαταστάθηκε με τη «Συνθήκη Φιλίας, Εμπορίου και Ναυτιλίας» (Friendship, Commerce and Navigation Treaty), που κυρώθηκε με το Ν. 2893/23.06.1954 (Φ.Ε.Κ. Α 149/1954). Πρόκειται για μια επιλεκτική πολιτική η οποία, δημιουργώντας κλειστές ομαδοποιήσεις κρατών, περιθωριοποιεί τις μικρότερες και οικονομικά πιο αδύναμες χώρες, οι οποίες λόγω ελλείψεως δυνατότητας ανταποδοτικότητας δεν αποτελούν εμπορικό στόχο των ισχυρότερων, με συνέπεια να μην απολαμβάνουν τα δασμολογικά αποτελέσματα που τους χρειάζονται για την ανάπτυξη των εξαγωγών τους. Αλλά ακόμη και στη περίπτωση σύναψης τέτοιας συμφωνίας με κάποια μικρότερη χώρα, η οποία «διψά» για εξαγωγές, δίνεται στην ισχυρότερη συμβαλλόμενη η δυνατότητα να επιβάλλει στην αδύναμη δυσμενείς όρους «κατά το δοκούν».

Στο πλαίσιο των διμερών αυτών συμβάσεων εισήχθησαν οι δύο σπουδαιότερες υποχρεώσεις για τη «μη διάκριση» (non-discrimination principles): (α) η αρχή της «εθνικής αντιμετώπισης» (national treatment) με την οποία τα κράτη υποχρεούνται να συμπεριφέρονται στα αλλοδαπής προελεύσεως αγαθά όπως και στα εγχώρια από τη στιγμή που έχουν εκτελωνιστεί και έχουν γίνει μέρος του εσωτερικού εμπορίου και (β) η «ρήτρα του Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους» (ΜΕΚ) η γνωστή «Most Favored Nation Clause» (MFN), μέσω της οποίας έγινε διεθνώς δυνατή η σταδιακή μείωση των δασμών. Η ρήτρα αυτή εμπλέκει άμεσα ή έμμεσα περισσότερα μέρη και δημιουργεί αλυσιδωτές αντιδράσεις σε τρίτα κράτη τα οποία έχουν συνάψει διμερείς συμβάσεις με κάποιον από τους δύο συμβαλλομένους. Με τον τρόπο αυτόν εξομοιώνονται οι διμερείς με πολυμερείς εμπορικές συμβάσεις, παρέχοντας μια σειρά σοβαρών πλεονεκτημάτων, τόσο οικονομικών (αδιατάρακτη λειτουργία του ελεύθερου εμπορίου, γενικευμένη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου μέσω του πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων της, ελαχιστοποίηση του χρόνου σύναψης εμπορικών συμβάσεων και συνθηκών και ελαχιστοποίηση του κόστους των συναλλαγών) όσο και πολιτικών (αποφυγή της δημιουργίας κατηγοριών κρατών και ως συνέπεια αυτών τη δημιουργία παρεξηγήσεων και διενέξεων λόγω της αντίδρασης των εξαιρουμένων, μείωση των διεθνών εντάσεων). Παρά το γεγονός πως η ρήτρα ΜΕΚ προδίδει λεκτικά ευνοϊκή μεταχείριση, αφορά κυρίως την ισότιμη μεταχείριση τρίτων χωρών σε σχέση με τη χώρα η οποία καταρχήν ευνοείται. Τέτοιου είδους υποχρεώσεις υφίσταντο από τον 12ο αιώνα, αλλά συστηματοποιήθηκαν με την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου κατά τον 16ο και 17ο αιώνα. Έτσι, το πνεύμα των νομοθετικών αυτών πρωτοβουλιών μεταφέρθηκε μεταπολεμικά και στη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT).

7.5 Νομισματική και συναλλαγματική πολιτική

7.5.1 Νομισματική πολιτική

Νομισματική πολιτική είναι ο τομέας της οικονομικής πολιτικής ενός κράτους που αφορά τα νομισματικά θέματα. Σκοποί της είναι η παροχή στην οικονομια των αναγκαίων μέσων πληρωμής για την ανάπτυξη της δραστηριότητάς της, η ρύθμιση της νομισματικής κυκλοφορίας και η διατήρηση της νομισματικής ισορροπίας (προσφορά-ζήτηση χρήματος) αλλά και της εσωτερικής και εξωτερικής αξίας του νομίσματος.

Εσωτερική αξία του νομίσματος είναι η αγοραστική του δύναμη που μετριέται με βάση το επίπεδο των τιμών των αγαθών και παρακολουθείται με την εξέλιξη του τιμάριθμου. Όταν το επίπεδο των τιμών είναι χαμηλό αυξάνεται η αξία του νομίσματος και όταν είναι υψηλό μειώνεται. Ο τιμάριθμος επηρεάζεται από την πορεία του πληθωρισμού, η αύξηση του οποίου συνεπάγεται την αύξηση των τιμών των αγαθών με αποτέλεσμα να αυξάνεται το κόστος παραγωγής, καθιστώντας τις τιμές διεθνώς μη ανταγωνιστικές και μειώνοντας το πραγματικό εισόδημα, ενώ ταυτόχρονα περιορίζεται η δυνατότητα αγορών των εισαγομένων αγαθών. Εξωτερική αξία του νομίσματος είναι η τιμή του νομίσματος της χώρας εκφραζόμενη σε ξένο νόμισμα και χρυσό (συνάλλαγμα), οπότε και χαρακτηρίζεται ως «συναλλαγματική αξία».

Κατά συνέπεια, ένας από τους κυριότερους στόχους της νομισματικής πολιτικής στις εξωτερικές συναλλαγές είναι η διατήρηση της ισορροπίας ενεργητικού (εισροών συναλλάγματος) και παθητικού (εκροών συναλλάγματος), ώστε να υπάρχει αρμονία μεταξύ εσωτερικής και συναλλαγματικής αξίας του εθνικού νομίσματος.

7.5.2 Το διεθνές νομισματικό δίκαιο

Έχοντας ως δεδομένο, ότι η διασυνοριακή κίνηση αγαθών και υπηρεσιών προϋποθέτει την απρόσκοπτη ροή των διεθνών πληρωμών και της κίνησης κεφαλαίων, γίνεται εύκολα αντιληπτή η σπουδαιότητα του διεθνούς νομισματικού δικαίου, το οποίο -μέσα σε μια άκρως διεθνοποιημένη οικονομια- ρυθμίζει τη δυνατότητα των εταιρειών, με θυγατρικές ή υποκαταστήματα σε άλλες χώρες, να διακινούν τα κέρδη τους. Οι διακρατικές νομισματικές σχέσεις αφορούν κυρίως δύο άξονες: την ελεύθερη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων (free convertibility) και τη συγκέντρωση συναλλαγματικών αποθεμάτων. Σε ένα σύστημα ελεύθερης μετατρεψιμότητας τα εθνικά νομίσματα μπορούν να ανταλλάσσονται χωρίς περιορισμούς με αλλοδαπά. Πέραν της ελεύθερης, η μετατρεψιμότητα μπορεί να περιορίζεται ανάλογα με τις ανάγκες των συναλλαγών με χώρες ή πρόσωπα. Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος θα πρέπει να γίνει διαχωρισμός μεταξύ των νομισματικών συστημάτων με «σταθερές ισοτιμίες» (fixed exchange rates) χρυσών νομισμάτων, «κυμαινόμενες ισοτιμίες» (floating exchange rates) με δυνατότητα παρεμβάσεων των κεντρικών τραπεζών (managed floating) και «απόλυτα ελεύθερα κυμαινόμενες ισοτιμίες».

Στο σύστημα συγκέντρωσης συναλλαγματικών αποθεμάτων, όπως αυτό λειτούργησε στις πρώην κομμουνιστικές χώρες και εξακολουθεί να λειτουργεί στις χώρες απόλυτου κρατισμού, η ανταλλαγή και η κατοχή συναλλάγματος είναι εξ ολοκλήρου ελεγχόμενη. Αναφορικά με τις διεθνείς ιδιωτικές συναλλαγές, το διεθνές νομισματικό δίκαιο ρυθμίζει σε ποιο δίκαιο υπάγονται τα νομισματικά ζητήματα κάθε ενοχικής σχέσης και τον βαθμό στον οποίο λαμβάνονται υπόψη οι αλλοδαπές νομισματικές διατάξεις. Το «Σύστημα του Bretton Woods» αποτέλεσε τη μόνη έως σήμερα, ολοκληρωμένη προσπάθεια εγκαθίδρυσης μια διεθνούς νομισματικής τάξης πάνω στις βάσεις της ελεύθερης μετατρεψιμότητας των νομισμάτων ως ανταπόκριση στην ανάγκη του διεθνούς εμπορίου για κανόνες στις διεθνείς πληρωμές και στην κυκλοφορία κεφαλαίων.

7.5.3 Η εξελικτική πορεία του διεθνούς νομισματικού συστήματος

Η εξέλιξη του διεθνούς νομισματικού συστήματος μπορεί να διαχωριστεί συστηματικά σε τρεις περιόδους: (α) στην περίοδο της απόλυτης επικράτησης του χρυσού κανόνα (1880-1914), (β) στην περίοδο αστάθειας του χρυσού κανόνα και απελευθέρωσης των ισοτιμιών (1918-1940) και (γ) στη μεταπολεμική περίοδο του συστήματος του Bretton Woods (1945-1971).

Η προπολεμική αδράνεια στην κίνηση κεφαλαίων και συντελεστών παραγωγής, δημιούργησαν σοβαρά ερωτήματα σχετικά με τη δυνατότητα λειτουργίας του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Ως πρώτη αντίδραση στην επικρατούσα μέχρι τότε κατάσταση, υπογράφτηκε το 1942 μεταξύ ΗΠΑ και Ηνωμένου Βασιλείου η

γνωστή «Συμφωνία Αλληλοβοηθείας» (Mutual Aid Agreement), η οποία ουσιαστικά αποσκοπούσε στον επανεξοπλισμό της Μ. Βρετανίας όσο διαρκούσε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, δεσμεύοντας όμως τις συμβαλλόμενες χώρες σε ζητήματα που αφορούσαν θέματα διεθνούς εμπορικής συνεργασίας. Οι συζητήσεις που ακολούθησαν για ρύθμιση των διεθνών νομισματικών θεμάτων, οδήγησαν στο σχέδιο για τη δημιουργία ενός νέου διεθνούς οργανισμού, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου - ΔΝΤ (International Monetary Fund - IMF). Η συμφωνία για την ίδρυση του υπογράφτηκε τον Ιούλιο του 1944 από σαράντα τέσσερα κράτη στο Bretton Woods του New Hampshire των ΗΠΑ, με αντικειμενικό στόχο την εξασφάλιση των συνθηκών κάτω από τις οποίες οι εμπορικές κινήσεις αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ των κρατών θα γίνονταν ανεμπόδιστα και θα εξασφαλιζόταν η ελευθερία των διεθνών πληρωμών.

7.5.4 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Για την επίτευξη του παραπάνω τελικού στόχου, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) έθεσε ως προαπαιτούμενους τους εξής επιμέρους στόχους: (α) την κατάργηση των ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων και την εξασφάλιση ενός παγκόσμιου συστήματος πληρωμών βασισμένο στη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων, (β) τη διατήρηση σχετικής σταθερότητας στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, την αποφυγή των υποτιμήσεων και την ομαλή προσαρμογή των ισοτιμιών, εφόσον αυτή κριθεί απαραίτητη και (γ) τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν εθνικές πολιτικές πλήρους απασχόλησης, συνδυάζοντας τη σταθερή ισοτιμια με την άσκηση εθνικών νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών. Όσον αφορά την άρση των εμποδίων για την ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων, τα κράτη μέλη συμφώνησαν στην καταρχήν αποχή από τη θέσπιση κάθε μέτρου που θα είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της κίνησής τους για τρέχουσες πληρωμές, χωρίς πάντως να αποκλείουν τη θέσπισή τους σε ειδικές περιπτώσεις, όπως για την εξισορρόπηση των αποτελεσμάτων που θα είχε στο ισοζύγιο πληρωμών μιας χώρας η αθρόα διαρροή κεφαλαίων.

Στοχεύοντας στην εξασφάλιση της σταθερότητας των ισοτιμιών και ενός αποτελεσματικού μηχανισμού προσαρμογών, το Καταστατικό του ΔΝΤ συνδύασε τόσο τις αρχές του «Χρυσού Κανόνα» (σταθερές ισοτιμίες έναντι του χρυσού), όσο και του Συστήματος Μεταβλητών Ισοτιμιών. Κάθε κράτος μέλος όφειλε να ορίσει μια ισοτιμια του νομίσματός του σε όρους χρυσού ή δολαρίου και να ελέγχει την ισοτιμια του σε σχέση με άλλα νομίσματα σε επίπεδο διακύμανσης +-1% από τη βασική ισοτιμια. Προς αποφυγή δε, ασκήσεως ενδεχόμενων πιέσεων σε αυτές τις ισοτιμίες, το ΔΝΤ δημιούργησε ένα απόθεμα νομισμάτων από το οποίο τα μέλη θα μπορούσαν να δημιουργήσουν -βραχυχρόνια- την αναγκαία ρευστότητα μέσω δανεισμού από τα Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα-ΕΤΔ (Special Drawing Rights-SDRs). Το αποθεματικό αυτό δημιουργήθηκε από τις εισφορές των κρατών μελών, με βάση ένα σύστημα ποσοστώσεων, το ύψος των οποίων καθορίστηκε σε συνάρτηση με το ύψος του ΑΕΠ και το μερίδιο κάθε χώρας στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές. Οι εισφορές αποτελούνταν κατά 25% από χρυσό ή δολάρια και κατά 75% από το εθνικό νόμισμα κάθε χώρας.

Το έτος 1968 με την 1η Τροποποίηση (1st Amendment) ορίστηκε η ποσόστωση που απεικόνιζε το ανώτατο ύψος του ΕΤΔ κάθε χώρας αλλά και τον αριθμό των ψήφων της στα όργανα του ΔΝΤ Σε περίπτωση που κάποια χώρα αποφασίσει να κάνει χρήση του δικαιώματός της για να εξασφαλίσει μεγαλύτερη ρευστότητα, υποχρεώνεται να το αντικαταστήσει προσωρινά με δικό της ισόποσο νόμισμα, ενώ -προς εξασφάλιση του αποθεματικού του Ταμείου- υποχρεώνεται μελλοντικά να το αντικαταστήσει με ισάξια ποσότητα χρυσού η άλλων νομισμάτων. Ως συνέπεια πιθανής αδυναμιας αναπλήρωσης των αποθεματικών της, η χώρα θα υποχρεούνταν αναπότρεπτα στην υποτίμηση του νομίσματός της, ενώ αντίθετα ενδεχόμενη συνεχής ύπαρξη πλεονασμάτων θα οδηγούσαν στην ανατίμηση του νομίσματος.

Το ΔΝΤ άρχισε ουσιαστικά να λειτουργεί την 1η Μαρτίου 1947, αφού μέχρι το 1944 τα κράτη μέλη είχαν ήδη ανακοινώσει τις ισοτιμίες των νομισμάτων τους (par values). Το έτος 1949 πραγματοποιήθηκε μαζική προσαρμογή των ισοτιμιών των ευρωπαϊκών νομισμάτων με μια υποτίμηση της τάξεως του 10%-30%. Κατά την πρώτη μεταβατική περίοδο λειτουργίας του το μόνο νόμισμα που μπορούσε να θεωρηθεί μετατρέψιμο ήταν το δολάριο (as good as gold), αρχή που προδιέγραφε τις διαστάσεις του επερχόμενου προβλήματος, δηλαδή την κατακόρυφη αύξηση της κυκλοφορίας δολαρίων. Πράγματι, με την εντατικοποίηση του διεθνούς εμπορίου και την εφαρμογή του σχεδίου Marshall, η σχέση των εξωτερικών λογαριασμών μεταβλήθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 προς όφελος των ευρωπαϊκών χωρών, ιδίως δε, μετά τη μετατόπιση προς αυτές μεγάλων ποσοτήτων χρυσού και δολαρίων. Τον Δεκέμβριο του 1958 δεκατέσσερις ευρωπαϊκές και δεκαπέντε τρίτες χώρες υιοθέτησαν τη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων τους για τους «μη-μόνιμους κάτοικους» (non-resident convertibility), ενώ τον Φεβρουάριο του 1961 το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιρλανδία, η Ιταλία, το Λου-

ξεμβούργο, η Ολλανδία, το Περού, η Σουηδία και η Μ. Βρετανία υιοθέτησαν όλο το φάσμα των προβλέψεων του Κανονισμού του ΔΝΤ αναφορικά με τη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων τους.

Παρά τις αγαθές προθέσεις των εμπνευστών του συστήματος, η τάση αναβίωσης του εμπορικού ανταγωνισμού μεταξύ ΗΠΑ και Δυτικής Ευρώπης, που τελικά οδήγησε τη δεύτερη στη δημιουργία της «Ευρωπαϊκής Ένωσης Πληρωμών» (European Payments Union-EPU), ο προσανατολισμός των περισσότερων χωρών στα «βασικά νομίσματα» (key currencies) για τη δημιουργία των συναλλαγματικών τους αποθεμάτων, η απαίτηση των ΗΠΑ για διακανονισμό των οφειλών προς αυτή σε δολάρια ή χρυσό, η σταδιακή απομάκρυνση από το δολάριο και η ύπαρξη συσσωρευμένων απαιτήσεων των ξένων κεντρικών τραπεζών για ανταλλαγή των δολαρίων τους με αμερικανικό χρυσό, σε συνδυασμό με την ανακοίνωση της κυβέρνησης των ΗΠΑ τον Αύγουστο του 1971 για την αποδέσμευσή της από το θεμέλιο του συστήματος (δηλαδή την υποχρέωσή της για ανταλλαγή ελεύθερων δολαρίων με χρυσό), επιβάλλοντας ταυτόχρονα δασμολογική επιβάρυνση ύψους 10% επί του συνόλου των εισαγωγών, οδήγησαν ουσιαστικά στην απορρύθμιση και τελικά στην κατάρρευση του συστήματος του Bretton Woods.

Με μια σειρά Συμφωνιών που ακολούθησαν, γνωστές ως «Smithsonian Agreements», καταβλήθηκε προσπάθεια εξισορρόπησης της κατάστασης με ταυτόχρονη υποτίμηση του δολαρίου έναντι των κυριοτέρων ευρωπαϊκών νομισμάτων, της καθιέρωσης νέων «κεντρικών σχέσεων ανταλλαγής» (central rates) -και όχι πλέον «ισοτιμιών» (parities)- με περιθώριο διακύμανσης από +-1 έως +-2, 25%. Το έλλειμμα ρεκόρ του εμπορικού ισοζυγίου των ΗΠΑ και η ένταση του πληθωρισμού οδήγησαν, την κυβέρνηση Nixon σε νέα υποτίμηση της τάξης του 10% του δολαρίου σηματοδοτώντας και το τυπικό τέλος του συστήματος «κεντρικών ισοτιμιών». Αντιδρώντας τα περισσότερα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, συμπεριλαμβανομένων του Καναδά και της Ιαπωνίας, ανατίμησαν τα νομίσματά τους υιοθετώντας ταυτόχρονα το σύστημα «κυμαινόμενων ισοτιμιών» (floating exchange rates).

Κατά την περίοδο μετά το 1971, οι ισοτιμίες των νομισμάτων κυμάνθηκαν άλλες ανοδικά (μάρκο, στερλίνα, δολάριο μέχρι τον Μάρτιο του 1985) και άλλες καθοδικά (λιρέτα, δραχμή). Παρά τη σειρά οικονομικών, πολιτικών, εθνικών και διεθνών γεγονότων που επηρέασαν τις μεταβολές αυτές, όπως η πετρελαϊκή κρίση του 1973, η πτώση του Σάχη, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν και το κλείσιμο των Στενών του Χορμούζ, έγινε δυνατό να εφαρμοσθεί με συνέπεια ένα πρόγραμμα στήριξης του δολαρίου και περιοριστικής νομισματικής πολιτικής (μικρή κυκλοφορία και υψηλά επιτόκια). Το έτος 1976 η Επιτροπή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (International Monetary Fund-IMF), γνωστή ως «Επιτροπή των Είκοσι» (Committee of Twenty), πρότεινε τη 2η Τροποποίηση (2nd Amendment) του καταστατικού του IMF η οποία έγινε τελικά δεκτή θεσπίζοντας (α) την ελευθερία κάθε κράτους να επιλέγει οποιοδήποτε σύστημα επιθυμούσε υπό τον όρο της μη πρόσδεσης των εθνικών νομισμάτων στον χρυσό, (β) την καθιέρωση ενός «συστήματος επιτηρήσεως» (surveillance system) για την εποπτεία της πολιτικής ισοτιμιών των κρατών μελών με όργανο το ίδιο το IMF, (γ) την καθιέρωση των SDRs ως της βασικής μονάδας μέτρησης των αποθεμάτων του IMF (συνολικού ύψους 10 δις δολαρίων) σε αντικατάσταση του χρυσού και του δολαρίου και τη μετατροπή τους σε μονάδα ελεύθερης μεταβίβασης μεταξύ των κρατών μελών. Η αξία του SDR υπολογίσθηκε μέσω της αναλογικής συμμετοχής πέντε νομισμάτων σε μια δέσμη (δολάριο 0, 54 + μάρκο 0, 46 + γαλλικό φράγκο 0, 74 + γεν 34 + στερλίνα 0, 017) και (δ) τη σταδιακή υποβάθμιση του ρόλου του χρυσού. Το Ειδικό Τραβηκτικό Δικαίωμα (ΕΤΔ) πρόκειται σε τελική ανάλυση για ένα διεθνές αποταμιευτικό μέσο (πιστωτικές εγγραφές στο ΔΝΤ), το οποίο μπορούν τα κράτη μέλη να χρησιμοποιούν είτε στις μεταξύ τους συναλλαγές, είτε στις συναλλαγές τους με το ΔΝΤ, είτε στις συναλλαγές τους με την Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (Bank of International Settlements-BIS).

Το ΔΝΤ λειτουργεί στη βάση μιας σειράς αρχών, οι οποίες διέπουν την πολιτική του και οι οποίες προσαρμοζόμενες στις σύγχρονες συνθήκες της διεθνούς οικονομιας μπορούν να συνοψισθούν σε βασικά σημεία που τα κράτη μέλη είναι υποχρεωμένα να προσαρμόζονται: της καθιέρωσης και διατήρησης της τάξης στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, της προοδευτικής κατάργησης των συναλλαγματικών ισοτιμιών, της υποχρεωτικής νομισματικής μετατρεψιμότητας, της διατήρησης του ρόλου του χρυσού ως αποθεματικού μέσου και τρόπου καθορισμού της διεθνούς ρευστότητας, της υποχρέωσης αμοιβαίου σεβασμού των αποδεκτών από το ΔΝΤ εθνικών συναλλαγματικών διατάξεων, της υποχρέωσης αμοιβαίας παροχής πληροφοριών και της υποχρέωσης συνεργασίας.

Σε συνεργασία μάλιστα με την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) το ΔΝΤ προχώρησε στη διατύπωση ενός ενδεκάλογου με τη μορφή της γνωστής «Διακήρυξης Συνεργασίας για την Ενίσχυση της Παγκόσμιας Ανάπτυξης» της Μαδρίτης του 1994, με βάση την οποία τα κράτη μέλη του Ταμείου πρέπει να ακολουθούν με συνέπεια τις παρακάτω αρχές: (1) Οι νομισματικές, δημοσιονομικές και διαρθρωτικές πολιτικές πρέπει να αλληλοσυμπληρώ-

νονται, να αλληλοστηρίζονται και να χαράσσονται σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, (2) η εφαρμογή υγιούς μακροοικονομικής πολιτικής και η αποφυγή ανισορροπιών είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δημοσιονομική συναλλαγματική σταθερότητα, (3) πρέπει να εξασφαλίζεται το κατάλληλο περιβάλλον για την ιδιωτική αποταμίευση, (4) να ενδυναμωθούν οι επιτυχίες που οδήγησαν στη μείωση του πληθωρισμού και στην ενίσχυση της αξιοπιστίας της νομισματικής πολιτικής, (5) να συνεχισθεί η θετική πορεία στην απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και να αποθαρρύνονται ενδεχόμενες πιέσεις για επάνοδο στον προστατευτισμό, (6) να ενισχυθούν οι προσπάθειες για την απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων, (7) να σχεδιάζεται πολυετές πλαίσιο ενίσχυσης της δημοσιονομικής ισορροπίας και πειθαρχίας, (8) να βελτιωθεί η προσπάθεια δημοσιονομικών προσαρμογών με τη μείωση των μη παραγωγικών δημόσιων δαπανών εξασφαλίζοντας παράλληλα τις επενδύσεις στην υποδομή, (9) να εξασφαλίζεται ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός των διαρθρωτικών μεταβολών περιλαμβανομένων των αλλαγών στις αγορές εργασίας και προϊόντων με στόχο την αύξηση της απασχόλησης, (10) να υποστηρίζεται συστηματικά η προσπάθεια βελτίωσης της αποδοτικότητας της δημόσιας διοίκησης και των δημόσιων οργανισμών και (11) να προστατευθεί συστηματικά το τραπεζικό σύστημα μέσω της προληπτικής εποπτείας, του καλύτερου συντονισμού και της καλύτερης αξιολόγησης των πιστωτικών κινδύνων.

Παρά το γεγονός ότι, μέχρι και το 1994, το ΔΝΤ υποστήριζε τη «συνταγή» των ιδιωτικοποιήσεων χωρίς φραγμούς και του άνευ όρων περιορισμού του κράτους, έχει πλέον δώσει έμφαση στην εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών και στην προώθηση διαρθρωτικών βελτιώσεων με στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών, με βάση όμως μια αυξανόμενη κοινωνική ευαισθησία. Τα όργανα του ΔΝΤ είναι (α) το Συμβούλιο των Διοικητών (Council of Governours), οι οποίοι διορίζονται από κάθε κυβέρνηση μαζί με τον αντικαταστάτη τους για μια πενταετία. Αρμοδιότητά του είναι τα σπουδαιότερα ζητήματα που απασχολούν το Ταμείο (είσοδος και αποβολή μελών, αναπροσαρμογή ποσοστών συμμετοχής, διάθεση αποθεματικών κ.ο.κ.), (β) το 22μελές Εκτελεστικό Συμβούλιο (Executive Counsil) το οποίο ασχολείται με τις τρέχουσες εργασίες του ΔΝΤ και στο οποίο προΐσταται ο πενταετούς θητείας Γενικός Διευθυντής

Η χρήση των πόρων του ΔΝΤ γίνεται αυστηρά σύμφωνα με τις διατάξεις του καταστατικού. Οι πόροι προέρχονται τόσο από τις εισφορές των κρατών μελών όσο και από τον δανεισμό. Κάθε κράτος μέλος έχει τη δυνατότητα να δανεισθεί έως το 200% της συνεισφοράς του στο Ταμείο, όριο το οποίο μπορεί να ξεπεραστεί μόνο εφόσον λειτουργήσουν οι εξής προβλεπόμενοι μηχανισμοί: (α) η αντισταθμιστική χρηματοδότηση λόγω της ασυνήθιστης πτώσης των εισπράξεων από τις εξαγωγές, (β) η ρυθμιστική χρηματοδότηση για τον περιορισμό μεγάλων διακυμάνσεων των τιμών στην εσωτερική αγορά, (γ) η πιστωτική διευκόλυνση για αντιμετώπιση διαρθρωτικών προβλημάτων στο ισοζύγιο πληρωμών, (δ) η ενισχυτική χρηματοδότηση για την αντιμετώπιση ανόδου των τιμών πετρελαίου και (ε) ο επιπρόσθετος χρηματοπιστωτικός μηχανισμός σε συνδυασμό με τον λεγόμενο λογαριασμό επιχορηγήσεως.

7.5.5 Το ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα

Ως συνέπεια της κρίσης του συστήματος του Bretton Woods και της συνεχούς προσπάθειας για την ολοκλήρωση της οικονομικής ενοποίησης, έγινε αντιληπτή η ανάγκη στενότερης συνεργασίας στον τομέα της νομισματικής πολιτικής, ουσιαστικότερης από αυτή που προβλεπόταν από τα άρθρα 104 επ. Συνθ. ΕΟΚ και ειδικότερα από το άρθρο 107 παρ. 1 Συνθ. ΕΟΚ, σύμφωνα με το οποίο «κάθε κράτος μέλος αντιμετωπίζει τη σχετική με τη τιμή συναλλάγματος πολιτική του ως πρόβλημα κοινού ενδιαφέροντος». Το πρώτο βήμα έγινε με την καθιέρωση του λεγόμενου «ευρωπαϊκού νομισματικού φιδιού» (snaik), μέσα στο οποίο κυριαρχούσαν οι σταθερές ισοτιμίες (parities) μεταξύ των νομισμάτων, ενώ οι συναλλαγματικές ισοτιμίες τους ήταν ελεύθερες έναντι τρίτων (block floating). Στις 12 Μαρτίου 1979 εννέα κράτη μέλη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων θέσπισαν το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα-ΕΝΣ (European Monetary System-EMS) καθιερώνοντας ως πυρήνα του συστήματος την Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα-ΕΝΜ (European Currency Unit-ECU). Στόχος του ΕΝΣ ήταν η δημιουργία μιας σταθερής νομισματικής ζώνης στην οποία θα κυριαρχούσαν οι σταθερές ισοτιμίες και οι παρεμβάσεις των εμπλεκόμενων κεντρικών τραπεζών των κρατών μελών.

Η ΕΝΜ αποτελεί μια άϋλη μονάδα που αντιπροσωπεύει ένα αποθεματικό μέσο, χρησιμοποιούμενο για διακανονισμούς μεταξύ των κρατών μελών, και απαρτίζεται από ένα «καλάθι νομισμάτων» (currency basket). Χαρακτηριστικό του συστήματος είναι, ότι η αξία της ΕΝΜ αναπροσαρμόζεται καθημερινά ανάλογα με τη διακύμανση της κεντρικής ισοτιμιας των νομισμάτων που την αποτελούν. Τα επιτρεπόμενα όρια διακύμανσης αυτού του Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) έχουν ορισθεί στο +-2, 25%, ένα όριο που το 1993 μετά την κρίση του συστήματος αυξήθηκε για όλα τα νομίσματα πλην του μάρκου και του ολλανδικού φιορινιού στο

+-15%. Διακυμάνσεις πέραν αυτού του «ορίου ανεκτικότητας» σηματοδοτούν την ανάγκη παρέμβασης των κεντρικών τραπεζών, οι οποίες έχουν αφενός μεν την υποχρέωση να διατηρήσουν τις ισοτιμίες στα όρια της προκαθορισμένης ζώνης, μέσω αγοράς και πωλήσεως νομισμάτων, και αφετέρου να ενισχύσουν μια κεντρική τράπεζα μέσω βραχυπρόθεσμων δανείων, η οποία δεν θα είναι σε θέση λόγω ελλείψεως αποθεματικών να στηρίξει το εθνικό νόμισμα. Οι εμπειρίες του συστήματος του Bretton Woods έδειξαν ότι ένα σύστημα σταθερών ισοτιμιών μπορεί να λειτουργήσει μόνο υπό την προϋπόθεση της πραγματικής εναρμόνισης των οικονομικών πολιτικών και της σύγκλισης των οικονομικών συνθηκών.

Η κρίση του 1992 οδήγησε το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιταλία να εξαιρέσουν τα νομίσματά τους από τον ΜΣΙ ενώ τον Νοέμβριο του 1996 η λιρέτα επανεντάχθηκε στο ΜΣΙ Το ΕΝΣ αποτελεί τον προπομπό (πρώτο στάδιο) της πλήρους Οικονομικής και Νομισματικής Ενοποίησης-ΟΝΕ (Economic and Monetary Union-E.M.U.). Η εφαρμογή του δευτέρου σταδίου -στο οποίο οι εθνικές αρχές διατηρούν τις αποφασιστικές τους αρμοδιότητες σε νομισματικά ζητήματα-άρχισε σύμφωνα με το άρθρο 109 ε παρ.1 Συνθ. ΕΕ την 1η Ιανουαρίου 1994 και συνοδεύτηκε από την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ινστιτούτου-ΕΝΙ (European Monetary Institut-EMI), οι αρμοδιότητες του οποίου συνίστανται στην εναρμόνιση της νομισματικής πολιτικής των κρατών μελών, στην εποπτεία του ΕΝΣ και στην εξασφάλιση της σταθερότητας των τιμών (άρθρο 109 φ παρ. 2 Συνθ. ΕΕ).

Το τρίτο και τελευταίο στάδιο της οικονομικής και νομισματικής ενοποίησης προβλέπεται από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Συνθήκη του Μάαστριχ) του 1992, για την 1η Ιανουαρίου 1999. Κατά το στάδιο αυτό θα συντελεστεί η μεταφορά των κυρίαρχων δικαιωμάτων των κρατών μελών σε θέματα νομισματικής πολιτικής στην Ένωση, θα ιδρυθεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η οποία θα έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα έγκρισης για έκδοση νομίσματος εντός των ορίων της Ένωσης και θα ενεργοποιηθεί το σύστημα των ευρωπαϊκών κεντρικών τραπεζών του άρθρου 109 λ παρ. 4 Συνθ. ΕΕ Μπορούμε συνεπώς να συμπεράνουμε ότι μετά την ολοκλήρωση αυτού του σταδίου, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μοιάζει λειτουργικά με ένα ομόσπονδο κράτος. Για την είσοδο στην τρίτη αυτή φάση των κρατών μελών θα αποφασίσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο -γνωστό ως Συμβούλιο Κορυφής, απαρτιζόμενο από τους αρχηγούς των κρατών μελών- το οποίο θα αποφασίσει για το κατά πόσο κάθε κράτος μέλος έχει επιτύχει σε ικανό βαθμό τη διαρκή σύγκλιση των δεικτών της οικονομιας (σταθερότητα τιμών, δημοσιονομικό χρέος, νομισματική σταθερότητα εντός των ορίων του ΕΝΣ και ύψος μακροπροθέσμων επιτοκίων). Ακόμη και στην περίπτωση που μόνο δύο κράτη εκπληρώνουν τους όρους αυτούς, αρχίζει η τρίτη φάση της ενοποίησης, ενώ για τα υπόλοιπα θα ισχύσει το ειδικό καθεστώς του άρθρου 109κ Συνθ. ΕΕ

Σύμφωνα με απόφαση της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Επιτροπής στο πλαίσιο του E.CO.FIN. του Απριλίου 1996 στη Βερόνα για τις σχέσεις μεταξύ των νομισμάτων που θα συμμετάσχουν στη νομισματική ένωση και στο ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα (Ευρώ/Euro) με εκείνα τα οποία θα παραμείνουν εκτός, το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα θα διαδραματίζει τον ρόλο «της άγκυρας» στο πλαίσιο ενός νέου μη περιοριστικού Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ ΙΙ) του καλούμενου E.R.M. II (Exchange Rate Mechanism II), ο οποίος προβλέπει περιθώριο διακύμανσης +- 15% για τα νομίσματα που θα συμμετάσχουν. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν «θάλαμο αναμονής» για τα νομίσματα των χωρών που δεν θα ενταχθούν άμεσα στη νομισματική ένωση και για τα οποία θα καθορισθεί μια κεντρική ισοτιμια ως προς το «ευρώ». Ο εποπτικός και κατασταλτικός ρόλος για τη διατήρηση αυτής της σταθερότητας θα ανατεθεί στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Για το ζήτημα του χρονοδιαγράμματος μετάβασης στο ενιαίο νόμισμα, ουσιαστικά αποφάσισε η Συνάντηση Κορυφής της Μαδρίτης τον Δεκέμβριο του 1995, η οποία απορρίπτοντας την επιλογή της αυτόματης μετάβασης στο ενιαίο νόμισμα (big bang) προσδιόρισε τρεις φάσεις: (α) την πρώτη (1996-1999) που είναι προπαρασκευαστική και αφορά τη λήψη των απαραίτητων μέτρων για τη λειτουργία των δύο κοινοτικών οργάνων επιφορτισμένων με την άσκηση της νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, (β) τη δεύτερη (1999-2001) κατά την οποία θα καθορισθούν αμετάκλητα οι συναλλαγματικές ισοτιμίες των κρατών μελών «χωρίς παρέκκλιση» και (γ) την τρίτη (έναρξη τον Ιανουάριο του 2002) οπότε εντός έξι μηνών θα αποσυρθούν τα εθνικά νομίσματα που θα υποκατασταθούν από το «Ευρώ». Από την έναρξη της δεύτερης φάσης μέχρι το 2002 το «Ευρώ» θα είναι νομικά ισοδύναμο με τα εθνικά νομίσματα αλλά δεν θα τεθεί σε κυκλοφορία με τη μορφή κερμάτων και τραπεζογραμματίων, έχοντας αποκλειστικά λογιστική μορφή.

Το σχέδιο για την ολοκλήρωση της ΟΝΕ και τη δημιουργία του ενιαίου νομίσματος έγινε ακόμη πιο αξιόπιστο μετά τη συμφωνία που επετεύχθη στο πλαίσιο του E.CO.FIN του Δουβλίνου τον Σεπτέμβριο του 1996, αναφορικά με την εφαρμογή ενός «συμφώνου σταθερότητας» για τη διατήρηση σε χαμηλά επίπεδα των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, μέσω της στενής παρακολούθησης των προϋπολογισμών των κρατών μελών.

Η ΕΚΤ θα έχει την υποχρέωση να στηρίζει τις ισοτιμίες των νομισμάτων όταν θα γίνονται στόχος κερδοσκοπικών επιθέσεων. Το προαναφερθέν «σύμφωνο σταθερότητας», που προώθησε κυρίως η Γερμανία, ρυθμίζει ουσιαστικά την οικονομική συμπεριφορά των χωρών που θα ενταχθούν εξαρχής στη νομισματική ένωση. Παρά το ότι θα έχουν ήδη επιτύχει να μειώσουν το έλλειμμα και το χρέος τους, θα είναι μόνιμα καταδικασμένες σε αυτοσυγκράτηση προκειμένου να μην κινδυνεύσει η σταθερότητα του συστήματος. Για τον σκοπό αυτόν θα υποβάλλουν «προγράμματα σταθερότητας», ενώ οι χώρες που παραμένουν εκτός ζώνης «Ευρώ» θα συνεχίζουν να υποβάλλουν «προγράμματα σύγκλισης».

7.5.6 Η συναλλαγματική πολιτική

Τα στοιχεία της συναλλαγματικής πολιτικής είναι τα συναλλαγματικά αποθέματα, οι συναλλαγματικοί έλεγχοι, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες, η υποτίμηση ή η ανατίμηση του νομίσματος και η μετατρεψιμότητά του.

Ως «συνάλλαγμα» (foreign exchange) νοείται ο χρυσός και τα αλλοδαπά νομίσματα. Τα διαθέσιμα συναλλαγματικά αποθέματα (reserves) είναι κατά συνέπεια οι διαθέσιμες ποσότητες του συναλλάγματος που διαθέτει κάθε χώρα για να τις χρησιμοποιήσει στον διακανονισμό των οφειλών της και για την πληρωμή των εισαγωγών. Σε περίπτωση πτώσης των συναλλαγματικών αποθεμάτων κάτω του ορίου του 25% με 30% της αξίας των ετήσιων εισαγωγών μιας χώρας, θεωρείται ότι υφίσταται στενότητα συναλλάγματος, οπότε έχει τη δυνατότητα να λάβει μέτρα, όπως οι συναλλαγματικοί έλεγχοι.

Επιπλέον, με στόχο τη μείωση των εισαγωγών και την αύξηση των εξαγωγών, το κράτος μπορεί να προβεί σε υποτίμηση του νομίσματός του, δηλαδή στη μειωτική αναπροσαρμογή της ισοτιμιας του έναντι νομισμάτων τρίτων χωρών, ενέργεια πάντως που δημιουργεί κατά κανόνα πληθωριστικές πιέσεις και εμπεριέχει τον κίνδυνο μείωσης της αξιοπιστίας του νομίσματος. Η υποτίμηση μπορεί να είναι είτε εκούσια με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομιας και ιδιαίτερα των εξαγωγών, είτε ακούσια λόγω δυσμενών εξελίξεων στο Ισοζύγιο Εξωτερικών Λογαριασμών, ενώ η ανατίμηση ή υπερτίμηση μπορεί να είναι μόνο εκούσια. Η «μετατρεψιμότητα του νομίσματος» (convertibility), δηλαδή η ικανότητα ενός νομίσματος να ανταλλάσσεται με αλλοδαπό νόμισμα ή χρυσό, μπορεί να είναι είτε ελεύθερη, με βάση κάποιο διεθνώς αναγνωριζόμενο μέτρο (λ.χ. χρυσός), είτε εξαρτώμενη από τους οικονομικούς δείκτες μιας χώρας, ή ελεγχόμενη μέσω τραπεζικής παρέμβασης σε σταθερά προκαθοριζόμενη ισοτιμια.

Ως «ισοτιμίες» νοούνται οι (μεταβλητές) σχέσεις ανταλλαγής οι οποίες μας δείχνουν με πόσες μονάδες αλλοδαπών νομισμάτων ανταλλάσσεται μια μονάδα κάποιου νομίσματος. Οι μηχανισμοί της διεθνούς αγοράς συναλλάγματος και οι ηλεκτρονικοί τρόποι διαπραγματεύσεως της τιμής των νομισμάτων έχουν ως στόχο την εξασφάλιση ενιαίων τιμών συναλλάγματος σε όλες τις χώρες.

Οι διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών, οι οποίες οφείλονται κατά κύριο λόγο στην έλλειψη συντονισμού μεταξύ των σημαντικότερων οικονομιών του κόσμου και ειδικότερα όσον αφορά τη χάραξη και εφαρμογή μακρο-οικονομικών και διαρθρωτικών πολιτικών, προκαλούν συχνά αλλοίωση της ανταγωνιστικότητας των βιομηχανιών αλλά και των παραγωγών υπηρεσιών, θέση την οποία συστηματικά υποστηρίζει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αποτέλεσμα αυτού του προβληματισμού είναι η άποψη, ότι ο καθορισμός της εξωτερικής ισοτιμιας των νομισμάτων θα πρέπει να γίνεται όχι μόνο βάσει του κριτηρίου της σταθερότητας των τιμών, αλλά και σύμφωνα με εκείνο της διασφάλισης της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών στις διεθνείς αγορές, ιδιαίτερα δε, λαμβάνοντας υπόψη τη μέχρι σήμερα κυριαρχία του δολαρίου στο διεθνές νομισματικό πεδίο.

7.6 Το ισοζύγιο εξωτερικών λογαριασμών

Ως Ισοζύγιο Εξωτερικών Λογαριασμών ή Πληρωμών (balance of payments) νοείται η συνολική λογιστική απεικόνιση των ετήσιων οικονομικών συναλλαγών μιας χώρας με το εξωτερικό. Αποτελείται από τρία επιμέρους Ισοζύγια: Το Εμπορικό Ισοζύγιο (εξαγωγές-εισαγωγές), το Ισοζύγιο Αδήλων Συναλλαγών (άδηλοι πόροι-άδηλες πληρωμές) και το Ισοζύγιο Κίνησης Κεφαλαίων (εισροές-εκροές). Το άθροισμα των δύο πρώτων ισοζυγίων (εμπορικό και αδήλων συναλλαγών) αποτελεί το Ισοζύγιο Τρέχουσων Συναλλαγών, για την κάλυψη του οποίου σε περίπτωση ελλείμματος γίνεται προσφυγή στην προσέλκυση (εισροή) κεφαλαίων, στη χρησιμοποίηση των συναλλαγματικών αποθεμάτων, στην υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, στην αύξηση των επιτοκίων και τελικά σε εξωτερικό δανεισμό.

7.6.1 Το εμπορικό ισοζύγιο

Στο ενεργητικό του εμπορικού ισοζυγίου (trade balance) εμφανίζονται τα ποσά του συναλλάγματος, τα οποία εισρέουν από τις εξαγωγές αγαθών, και στο παθητικό οι εκροές συναλλάγματος για τις εισαγωγές αγαθών (visible transactions). Στη διεθνή πρακτική υπολογίζονται, οι μεν εξαγωγές με τιμή FOB (Freight On Board), δηλαδή χωρίς συνυπολογισμό ναύλων και ασφαλίστρων, ενώ οι εισαγωγές σε τιμές CIF (Cost-Insurance-Freight), δηλαδή με συνυπολογισμό μεταφορικών και ασφαλίστρων. Όταν η αξία των εισαγωγών είναι μεγαλύτερη από των εξαγωγών, τότε το εμπορικό ισοζύγιο είναι ελλειμματικό (παθητικό), πράγμα που συμβαίνει στις περισσότερες χώρες του κόσμου με εξαίρεση την Ιαπωνία, τη Γερμανία, την Κίνα κ.ά. Ως βασικά αίτια της ελλειμματικότητας ενός εμπορικού ισοζυγίου μπορούμε να εντοπίσουμε την ελευθερία των εισαγωγών, την ανάγκη εισαγωγής καυσίμων, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και των εισοδημάτων, την ανυπαρξία εγχώριας παραγωγής διαρκών κεφαλαιουχικών αγαθών (μηχανημάτων, μηχανών) και την έλλειψη ανταγωνιστικότητας των εγχωρίων προϊόντων, ιδίως σε ό,τι αφορά εκείνα της πρωτογενούς παραγωγής.

7.6.2 Ισοζύγιο άδηλων συναλλαγών

Το ισοζύγιο λογαριασμών άδηλων συναλλαγών (invisible transactions) περιλαμβάνει στο ενεργητικό του όλες τις οικονομικές απαιτήσεις σε συνάλλαγμα, οι οποίες προέρχονται από παροχές υπηρεσιών (άδηλοι πόροι). Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται το τουριστικό, το ναυτιλιακό και το μεταναστευτικό συνάλλαγμα, τα εμβάσματα εξωτερικού, τα μερίσματα και τα επιχειρηματικά κέρδη που πραγματοποιούνται στο εξωτερικό και μεταφέρονται στη χώρα ως συνάλλαγμα, τα μεταφορικά έξοδα, τα ασφάλιστρα και οι προμήθειες. Στο παθητικό του περιλαμβάνονται όλες οι σχετικές υποχρεώσεις σε συνάλλαγμα (άδηλες πληρωμές), όπως οι πληρωμές που γίνονται για τουριστικές, ιατρικές και νοσηλευτικές υπηρεσίες, το σπουδαστικό συνάλλαγμα, οι πληρωμές τόκων, μερισμάτων και επιχειρηματικών κερδών.

7.6.3 Ισοζύγιο κινήσεως κεφαλαίων

Σε αυτό καταγράφονται οι κάθε είδους μακροχρόνιες και βραχυχρόνιες εισροές (input) και εκροές (output) κεφαλαίων από και προς το εξωτερικό. Οι εισροές του ιδιωτικού τομέα αφορούν την αγορά ακινήτων, τις επενδυτικές δραστηριότητες (investments) και τις καταθέσεις (συνήθως προθεσμιακές) σε τραπεζικά ιδρύματα, ενώ του Δημοσίου αφορούν δανειακές συμβάσεις της Κεντρικής Τράπεζας, των ΝΠΔΔ και των Δημόσιων Οργανισμών και Επιχειρήσεων. Οι εκροές προέρχονται κυρίως από εξόφληση πιστώσεων αλλοδαπών τραπεζικών ιδρυμάτων, καταβολή τοκοχρεολυσίων κ.ο.κ. Είναι προφανής η διαφοροποίηση στη σημασία των κονδυλίων του ισοζυγίου κίνησης κεφαλαίων, αφού τα κεφάλαια που εισάγονται για παραγωγές ή επενδύσεις παγίων είναι πιο χρήσιμα για την εθνική οικονομια σε σύγκριση με τις εισροές από δανειοδοτήσεις του εξωτερικού.

7.6.4 Ισοσκέλιση ισοζυγίων

Όλα τα Ισοζύγια πρέπει να ισοσκελισθούν, γεγονός που σημαίνει ότι η ταυτότητα εισροών και εκροών είναι αναγκαίο να δίνει μηδενικό άθροισμα. Το ποθητό αυτό αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί με αυξομειώσεις των συναλλαγματικών αποθεμάτων είτε με δανειοδότηση από τραπεζικά ιδρύματα και διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς (ΔΝΤ, ΕΕ., κ.ο.κ.) είτε με στατιστικές εγγραφές, με στόχο την κάλυψη καθυστερήσεων ή ασυνεπειών στις καταχωρίσεις των ισοζυγίων των παρελθόντων ετών.

Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις χωρών με χρόνια ελλείμματα δεν μπορεί να αντλούνται έπ' άπειρον χρήματα για την ισοσκέλιση του ισοζυγίου της, δεδομένου ότι τα αποθέματα εξαντλούνται και οι δανειστές απαιτούν την εξόφληση των ληξιπρόθεσμων δανείων επιβαρύνοντάς τα με υψηλά επιτόκια. Αυτές οι εξελίξεις αναγκάζουν την οικονομια να προσαρμοστεί (adjust) στη δημοσιονομική πολιτική (fiscal policy), στο νομισματικό έλεγχο (monetary control) και στην πολιτική της τιμής του συναλλάγματος (exchange rates policy), με στόχο την ενίσχυση της διεθνούς δανειοληπτικής ικανότητάς της.

Βιβλιογραφία

Bungenberg, M. (2016). *European Yearbook of International Economic Law 2016*. Springer.

Dixit, A., & Norman, V. (1980). *Theory of International Trade: A Dual General Equilbrium Approach.* London: Cambridge University Press.

Feenstra, R. (2004). *Advanced International Trade: Theory and Evidence*. Princeton.

Frieden, J., Lake, D., & Lawrence, J. (2010). *International Political Economy* (5th ed.). W.W. Norton.

Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: understanding the international economic order.* Princeton University Press.

Gopinath, G., Elhanan, H., & Kenneth, S. (2021). *Handbook of International Economics*. Amsterdam, Netherladns: Elsevier.

Helpman, E., & Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade*. MIT Press.

Kenen, P. (1985). *The Handbook of International Economics*. Amsterdam: North Holland.

Krugman, P., Melitz, M., & Obstfeld, M. (n.d.). *International Economics: Theory and Policy* (10th ed.).

Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. (2014). *International economics: Theory and policy* (The Pearson series in economics). Pearson Education.

Oatley, T. (2012). *International Political Economy: interest and institutions in the global economy* (5th ed.). Pearson Longman.

Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1996). *Foundations of International Macroeconomics*. MIT Press.

Pugel, T., & Pugel, T. (2016). *International Economics* (Sixteenth ed.). McGraw-Hill Series in Economics.

Ravenhill, J. (2011). *Global Political Economy* (3rd ed.). Oxford Press.

Sawyer, C., & Sprinkle, R. (2020). *Applied International Economics* (5th ed.). Routledge.

Steger, D. (Ed.). (2014). *The World Trade Organization: Critical Perspectives on the World Economy*. Routledge.

Walter, A., & Sen, G. (2009). *Analyzing the Global Political Economy*. Princeton University Press.

Κεφάλαιο 8 Το θεσμικό πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου

Σύνοψη
Στο Κεφάλαιο 8 γίνεται εκτενής συζήτηση για τη διαμόρφωση ενός υπερεθνικού δικαίου, ανάλυση των ειδικών και γενικών εμπορικών και δασμολογικών συνθηκών, αλλά και των παραγόντων των διεθνών οικονομικών σχέσεων και συγκεκριμένα του κράτους, των διεθνών οικονομικών οργανισμών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Κατόπιν, γίνεται αναφορά στη Γενική Συμφωνία των δασμών, του εμπορίου, των γύρων διαπραγματεύσεων της GATT, του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και του ΟΟΣΑ. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την ανάλυση του γενικευμένου συστήματος προτιμήσεων, των συστημάτων ειδικών προτιμήσεων και συγκεκριμένα των συμβάσεων Lome, των ενώσεων παραγωγών βασικών προϊόντων και των διεθνών μηχανισμών επίλυσης διαφορών.

Προαπαιτούμενη Γνώση
Δημόσια Οικονομική, Μακροοικονομια

8.1 Διεθνές δίκαιο και διεθνείς οικονομικές σχέσεις

Παρά το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν υπάρχει σαφής ένας και συγκροτημένος ορισμός για την έννοια του «Διεθνούς Οικονομικού Δικαίου» (International Economic Law), μπορούμε να πούμε ότι στην έννοια αυτή συμπεριλαμβάνονται το εμπόριο, οι επενδύσεις και οι υπηρεσίες, οι οποίες αποτελούν το αντικείμενο διασυνοριακών συναλλαγών, καθώς και τα αγαθά τα οποία σχετίζονται με την εγκατάσταση στον εθνικό οικονομικό χώρο, αλλοδαπών φυσικών ή νομικών προσώπων. Βάση του διεθνούς οικονομικού δικαίου αποτελούν οι κανόνες που θεσπίσθηκαν από την GATT και οι οποίοι παρότι κυρίως αφορούσαν το εμπόριο αγαθών, ωστόσο επηρέασαν τη διαμόρφωση των κανόνων και στους υπόλοιπους τομείς, όπως οι επενδύσεις και οι υπηρεσίες. Πολλές φορές μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς οικονομικού δικαίου γίνεται διάκριση μεταξύ εμπορικών και νομισματικών σχέσεων, αλλά και μεταξύ εσωτερικών και διεθνών οικονομικών κανόνων. Από τους δύο αυτούς διαχωρισμούς, ο δεύτερος μπορεί να θεωρηθεί ως ο πλέον ατυχής, δεδομένης της αλληλεπίδρασης, και αυτό γιατί η αλληλεπίδραση στο συμβατικό δίκαιο τουλάχιστον, είναι συχνά οφθαλμοφανής. Το διεθνές οικονομικό δίκαιο διαφοροποιείται ουσιαστικά από το κλασικό διεθνές δίκαιο στα παρακάτω:

(α) ενώ βάση του διεθνούς δικαίου είναι η κρατική κυριαρχία, θεμέλιο του διεθνούς οικονομικού δικαίου είναι η έννοια της «οικονομικής αλληλεξάρτησης» των κρατών,

(β) πεδίο ενασχόλησης του διεθνούς οικονομικού δικαίου είναι πέραν του εθίμου και των συνθηκών, οι τεχνικές και οι μέθοδοι οι οποίες διακρίνονται από ευελιξία και ταχύτητα διεκπεραίωσης,

(γ) σε αντίθεση με την τυπικότητα των υποχρεώσεων που ορίζονται στο διεθνές δίκαιο, οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τους κανόνες του διεθνούς οικονομικού δικαίου συνιστούν «τρόπο συμπεριφοράς» και

(δ) ενώ στο κλασικό διεθνές δίκαιο οι διαφορές επιλύονται μέσω της προσφυγής σε διεθνές δικαστήριο ή σε διεθνή διαιτησία, οι διαφορές στο διεθνές οικονομικό δίκαιο επιλύονται μέσω ενός μηχανισμού επίλυσης διαφορών που λειτουργεί μέσα στους ίδιους τους οργανισμούς.

Οι πηγές του (διεθνούς) οικονομικού δικαίου διαχωρίζονται σε εθιμικές (customary) και συμβατικές (conventional). Οι πρώτες αναφέρονται στους κανόνες εθνικής συμπεριφοράς που προκύπτουν από την πρακτική των εθνικών κυβερνήσεων, όταν αυτή η πρακτική αποκαλύπτει ότι ενεργούν, με την έννοια ανάληψης νομικών υποχρεώσεων (opinio juris). Τέτοιοι κανόνες είναι όμως κατά κανόνα διφορούμενοι και αμφισβητούμενοι, γεγονός που καθιστά εφαρμοστέους ελάχιστους εθιμικούς κανόνες. Παρά τις αντίθετες απόψεις οι οποίες θεωρούν ακόμη και τη ρήτρα ΜΕΚ ως αναγνωρισμένο εθιμικό κανόνα διεθνούς οικονομικού δικαίου, είναι απαραίτητο να γίνει ξεκάθαρο ότι η ενασχόληση με το διεθνές οικονομικό δίκαιο αφορά κατά κύριο λόγο την εξέταση του πλέγματος των διεθνών συμβάσεων και των εθνικών κανόνων στο πλαίσιο του διεθνούς ιδιωτικού δικαίου.

Στο ζήτημα του κατά πόσο οι κανόνες του διεθνούς οικονομικού δικαίου αποτελούν δέσμευση ή τηρούνται απαρέγκλιτα παρατηρούμε ότι παρά την ενίοτε κατάφωρη και συχνά στυγνή παραβίασή τους από τις εθνικές κυβερνήσεις, εντούτοις διατηρούν τη λειτουργικότητα και την αποτελεσματικότητά τους (effectiveness) είτε λόγω της προσδοκίας αμοιβαιότητας (reciprocity) είτε λόγω της ανάγκης θέσπισης ενιαίων κανόνων του διεθνούς εμπορικού παιγνιδιού. Έτσι, τα κράτη οδηγούνται στην καθολική αποδοχή των κανόνων αυτών ακόμη και σε ζητήματα τα οποία αντιτίθενται στα συμφέροντά τους.

Το ζήτημα του βαθμού αποτελεσματικότητας ή χρησιμότητας της ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας των διεθνών εμπορικών κανόνων είναι αδύνατο να απαντηθεί με υπεραπλουστεύσεις (oversimplifications) και γενικεύσεις (generalisations), ιδίως αν λάβουμε υπόψη ότι συχνά οι εμπορικές επιλογές των κρατών είναι οι τρίτες ή οι τέταρτες καλύτερες και προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιδίωξης μη καθαρά οικονομικών στόχων, καθώς και ότι το διεθνές εμπόριο δεν αρκεί να είναι ελεύθερο, οφείλει να είναι και τίμιο.

Τέλος, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι κατά τη διαμόρφωση του σύγχρονου κανονιστικού πλαισίου του διεθνούς εμπορίου, υφίσταται άμεση και συνεχής αλληλεπίδραση (interaction) εθνικών και διεθνών θεσμών, σε σημείο που θεωρητικά να μην είναι πλέον δυνατός ένα συστηματικός διαχωρισμός κατά την εξέτασή τους.

8.2 Η διαμόρφωση ενός υπερεθνικού δικαίου

Αφετηρία για την αναγνώριση ενός υπερεθνικού δικαίου σε θέματα που άπτονται των θεσμών και των αρχών του ιδιωτικού δικαίου υπήρξαν οι ομοιότητες των διάφορων (εθνικών) έννομων τάξεων, ομοιότητες που βρίσκουν έκφραση στη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, τόσο κατά την εφαρμογή κωδικοποιημένων κανόνων όσο και κατά την εξέταση της ουσίας των υποθέσεων. Πρόκειται για μια τάση, η οποία προδίδει την ύπαρξη κοινών και αρμονικών μεταξύ τους θεμελιωδών αρχών κατά τη δικαστική κρίση συγκρούσεων συμφερόντων (collision of interests), με βάση τη νομική παράδοση της ηπειρωτικής Ευρώπης, του αγγλο-αμερικανικού κόσμου και των γενικών αρχών του κλασικού διεθνούς δικαίου.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό και πέραν των συμβατικών κειμένων, τα διεθνή εμπορικά ήθη και έθιμα εξελίχθηκαν και συμπυκνώθηκαν σε μια «lex mercatoria». Κεντρικό ρόλο δε, στην ερμηνεία των σχετικών διεθνών όρων (λ.χ. «Cost, Insurance and Freight-CIF») έπαιξαν οι κανόνες που ανέπτυξε το Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο των Παρισίων, οι λεγόμενοι «Incoterms» (International Rules for the Interpretation of Trade Terms).

8.3 Εμπορικές και δασμολογικές συνθήκες

8.3.1 Ειδικές εμπορικές συνθήκες

Μπορούμε να εντοπίσουμε δύο βασικά είδη τέτοιου τύπου συνθηκών: τις Δασμολογικές και τις Συμφωνίες Συμψηφισμού (clearing).

(α) Οι δασμολογικές συνθήκες είναι ο πλέον παλαιός και συνήθης τύπος οικονομικών συνθηκών χρονολογούμενες από τον Μεσαίωνα. Οι συνθήκες αυτές καθόριζαν αρχικά συγκεκριμένα ποσά δασμών για συγκεκριμένα είδη αγαθών που εισάγονταν από κάθε χώρα, μέθοδος που δημιούργησε ένα άκρως περίπλοκο σύστημα διμερών δασμολογικών διευθετήσεων. Στην πορεία το σύστημα απλοποιήθηκε και εκσυγχρονίστηκε, τόσο λόγω της σύνταξης των εθνικών δασμολογίων όσο και λόγω της γενικευμένης χρήσης της ρήτρας του «Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους» (ΜΕΚ). Το ζήτημα για την αυτόματη ή την υπό όρους λειτουργία της ρήτρας ΜΕΚ υπήρξε για δεκαετίες αντικείμενο αμφισβητήσεων και διαφωνιών. Ειδικότερα, ενώ κατά τον 19ο αιώνα η πρακτική των ΗΠΑ επέμενε στη μη αυτόματη λειτουργία της ρήτρας, σήμερα είναι πια αποδεκτό ότι λειτουργεί αυτόματα ως αντάλλαγμα για την επέκταση της ευνοϊκής μεταχείρισης ενός κράτους σε άλλα. Τα ωφελούμενα κράτη δεσμεύονται να επεκτείνουν οποιαδήποτε ενδεχόμενη ευνοϊκή μεταχείριση που απολαμβάνουν σε τρίτα κράτη.

(β) Με τις συμβάσεις clearing δύο κράτη συμφωνούν να ισορροπήσουν, μέσα σε δεδομένο χρονικό διάστημα, την αξία των εμπορικών τους συναλλαγών, ώστε να μην χρειαστεί να προσφεύγουν στη χρήση «σκληρού» συναλλάγματος ή χρυσού, χρησιμοποιώντας εκατέρωθεν μόνο τα εθνικά τους νομίσματα. Κάθε κράτος ανοίγει στην κεντρική τράπεζα του άλλου έναν λογαριασμό και οι συναλλασσόμενοι ιδιώτες αγοράζουν και πουλούν το συνάλλαγμα της ξένης χώρας μόνο μέσω αυτού. Οι συμφωνίες clearing έχουν κατά συνέπεια το προσόν να εξοικονομούν συνάλλαγμα, ενέχοντας όμως τον κίνδυνο να καταστούν μέσο ασφυκτικής πίεσης προς τον οικονομικά ασθενέστερο από τον ισχυρότερο συμβαλλόμενο. Επιπλέον, εκτός από διμερείς, οι συμφωνίες clearing μπορεί να είναι τριγωνικές ή πολυμερείς. Οι αδυναμίες του συστήματος αυτού, οδήγησαν στην υιοθέτηση μιας παραλλαγής του, τις λεγόμενες «συμφωνίες πληρωμών», οι οποίες αποτέλεσαν μέρος των συναπτόμενων «συμφωνιών εμπορίου». Αυτές οι συμβάσεις υπήρξαν μεταπολεμικά ο κανόνας για τις εμπορικές σχέσεις της Ελλάδας με τις σοσιαλιστικές χώρες. Σύμφωνα με τις συμφωνίες αυτές, το εμπόριο θα διεξαγόταν όπως και στις συμβάσεις clearing, δηλαδή μέσω ετήσιων πινάκων οι οποίοι θα περιελάμβαναν τα συναλλακτέα προϊόντα, την αξία και τον όγκο τους.

8.3.2 Γενικές εμπορικές συνθήκες

Πέραν των ειδικών, ήδη από τον Μεσαίωνα αναπτύχθηκαν οι γενικές εμπορικές συνθήκες, γνωστές ως «Συνθήκες Εγκαταστάσεως». Πρόκειται στην πλειονότητά τους για διμερείς εμπορικές συμβάσεις, των οποίων σκοπός είναι η προαγωγή, δηλαδή η επιδίωξη μιας συνεχώς εντεινόμενης ελεύθερης διακίνησης προσώπων, προϊόντων, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Σαν παραδείγματα τέτοιων συνθηκών μπορούν να αναφερθούν οι συνθήκες μεταξύ Ελλάδος και ΗΠΑ του 1951 και μεταξύ Ελλάδος και Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας του 1961. Στις συνθήκες αυτές εμπεριέχονται διατάξεις που ρυθμίζουν την εκατέρωθεν είσοδο, κυκλοφορία, διαμονή και εγκατάσταση των πολιτών των συμβαλλομένων κρατών, καθώς επίσης και οικονομικά θέματα που αφορούν τις επιχειρήσεις (κεκτημένα δικαιώματα επί συγκεκριμένων προϊόντων, ίδρυση και λειτουργία, φορολογική μεταχείριση, ασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά θέματα των εργαζομένων) αλλά και εμπορικά και ναυτιλιακά ζητήματα.

8.4 Οι παράγοντες των διεθνών οικονομικών σχέσεων

Οι παράγοντες, οι οποίοι αφενός διαμορφώνουν το διεθνές οικονομικό δίκαιο και αφετέρου αποτελούν τους παραλήπτες του, είναι το κράτος, οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί και οι πολυεθνικές εταιρείες.

8.4.1 Το Κράτος

Σε αντίθεση με το κλασικό διεθνές δίκαιο, όπου το νομικό καθεστώς κάθε κράτους είναι ανεξάρτητο από εσωτερικούς πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες, ο ρόλος και η συμβολή του κράτους στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις προσδιορίζεται από την πολιτική και την οικονομική του δομή. Στο σύγχρονο οικονομικό σύστημα μπορούμε σήμερα να διακρίνουμε τρεις τύπους κρατικής δράσης:

(α) το σύγχρονο καπιταλιστικό κράτος -χαρακτηριστικό της παραδοσιακής Δύσης- περιορίζεται στην παροχή κινήτρων και στη θέσπιση του νομικού, πολιτικού και οικονομικού πλαισίου μέσα στο οποίο μπορούν οι ουσιαστικοί παράγοντες, δηλαδή οι ιδιώτες, να κινούνται και να δρουν. Το καπιταλιστικό κράτος συμπεριφέρεται -ή μάλλον προσπαθεί να συμπεριφερθεί- μόνο κατ' εξαίρεση σαν ιδιώτης.

(β) τις κρατικές δομές, που προέκυψαν από την κατάρρευση των σοσιαλιστικών κρατών, στις οποίες το κράτος λόγω ελλείψεως των αναγκαίων δομών και της εσωτερικής διοικητικής συνοχής έχει υποβαθμιστεί, με αποτέλεσμα να αποτελεί δευτερεύοντα παράγοντα, ακόμη και στη διατύπωση των κανόνων του οικονομικού παιγνιδιού, οι οποίοι καθορίζονται τις περισσότερες φορές από μη νόμιμα ιδιωτικά συμφέροντα.

(γ) το υπανάπτυκτο ή αναπτυσσόμενο κράτος που λόγω ελλείψεως στον ιδιωτικό τομέα μετέχει ενεργά στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Ταυτόχρονα, ο βαθμός της συμμετοχής αυτής ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα. Κύριο ενδιαφέρον τους αποτελεί η δημιουργία, μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς οικονομικού συστήματος, των ευνοϊκών και προνομιακών καθεστώτων που θα τους επιτρέψει την ταχύτερη δυνατή ανάπτυξη.

8.4.2 Οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί

Μια ομάδα κρατών συνιστούν διεθνή οργανισμό όταν επιδιώκουν έναν κοινό στόχο μέσα από τα μόνιμα όργανά του. Πρόκειται για όργανα τα οποία, σε αντίθεση με τις «Διεθνείς Διπλωματικές Συνδιασκέψεις», έχουν δική τους βούληση και λαμβάνουν αποφάσεις μέσα στο πλαίσιο των διατάξεων του καταστατικού χάρτη τους. Με βάση αυτήν τη θεώρηση και δεδομένης της αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης των οικονομικών σχέσεων, μπορούμε να πούμε ότι ο «Διεθνής Οικονομικός Οργανισμός» είναι το σύνολο των δομών και των μηχανισμών με αντικείμενο τις οικονομικές δραστηριότητες σε διεθνές ή και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις ρυθμίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από συνθήκες παρά από το εθιμικό δίκαιο. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα, οι Συνθήκες προβλέπουν την ίδρυση Οργανισμών, οπότε και ανακύπτουν ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία του καταστατικού κάθε οργανισμού και της έκτασης της αρμοδιότητάς του να θεσπίζει δευτερογενές δίκαιο (secondary law) με τη μορφή αποφάσεων, κανονισμών κ.ο.κ.

Ο κεντρικός πυρήνας των σύγχρονων διεθνών οικονομικών οργανισμών αποτελείται από το «Σύστημα του Bretton Woods», με βασικούς κυβερνητικούς οργανισμούς το «Διεθνές Νομισματικό Ταμείο» (International Monetary Fund-IMF), τη «Διεθνή Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη» (International Bank for Reconstruction and Development-IBRD) γνωστή και ως «Παγκόσμια Τράπεζα» (World Bank) και την «GATT».

Παρόλο που η τελευταία σχηματίστηκε αργότερα, η Σύνοδος του Bretton Woods (1944), ήταν το forum στο οποίο τονίσθηκε η αναγκαιότητα σχηματισμού ενός «Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου» (International Trade Organization-ITO).

Από τους περίπου τρεις χιλιάδες εκατό κυβερνητικούς οργανισμούς που λειτουργούν, οι τριακόσιοι έχουν σχέση με οικονομικά θέματα. Οι διεθνείς αυτοί οικονομικοί οργανισμοί μπορούν να διαχωριστούν σε πέντε κατηγορίες:

(α) Οι οργανισμοί οι οποίοι ασχολούνται με θέματα γενικού ενδιαφέροντος και αφορούν έναν μεγάλο αριθμό κρατών. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται το «Σύστημα του Bretton Woods» με το «IMF», την «Παγκόσμια Τράπεζα» και τους δύο συνδεδεμένους οργανισμούς της, τη «Διεθνή Συνεργασία για την Ανάπτυξη» (International Development Association-IDA) και τη «Διεθνή Οικονομική Εταιρεία» (International Finance Corporation-IFC), την «GATT» και τον «Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου»-ΠΟΕ (World Trade Organization-WTO). Ως αδελφοί οργανισμοί, όλα τα μέλη της IBRD είναι ταυτόχρονα και μέλη του IMF. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται επίσης ο «Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης»-ΟΟΣΑ (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD). Παρά το γεγονός ότι μέλη του είναι κυρίως δυτικά βιομηχανικά κράτη, η «Συνδιάσκεψη των ΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη» (United Nations Conference for Trade and Development-UNCTAD) ως υπο-οργανισμός του ΟΗΕ έχει για μέλη του όλα τα μέλη του ΟΗΕ και ασχολείται κυρίως με θέματα των αναπτυσσόμενων χωρών, όπως και το «Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των ΗΕ» (UNs Economic and Social Council-ECOSOC).

(β) Η δεύτερη κατηγορία οργανισμών περιλαμβάνει τις ειδικές υπηρεσίες (Agencies) του ΟΗΕ που ασχολούνται με τομείς επιμέρους ενδιαφέροντος. Τέτοιοι οργανισμοί είναι ο «Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας» (Food and Agriculture Organization-FAO) για θέματα γεωργίας, ο «Διεθνής Οργανισμός Αεροπλοίας» (International Civil Aviation Organization-ICAO) αρμόδιος για τις αεροπορικές μεταφορές, ο «Διεθνής Οργανισμός Εργασίας» (International Labour Organization-ILO) αρμόδιος για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης και ο «Διεθνής Οργανισμός Ναυτιλίας» (International Maritime Organization-IMO) για τα ζητήματα ναυτιλίας.

(γ) Η τρίτη κατηγορία αφορά περιφερειακούς οργανισμούς (regional organizations) οικονομικής ενοποίησης (economic integration) που τις περισσότερες φορές έχουν τη μορφή τελωνειακών ενώσεων (customs unions), ζωνών ελεύθερου εμπορίου (Free Trade Areas) ή εσωτερικών συμφωνιών εκπροσώπων (interim agreements). Ο πλέον γνωστός οργανισμός αυτού του είδους είναι η «Ευρωπαϊκή Ένωση» -ΕΕ (European Union-EU), -αποτελούμενη από τις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ΕΚΑΧ, ΕΟΚ, ΕΚΑΕ, η οποία πάντως ξεπερνά το στάδιο της απλής τελωνειακής ένωσης προσβλέποντας στην πλήρη οικονομική και νομισματική ενοποίηση. Άλλοι τέτοιοι οργανισμοί είναι η «Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών»-ΕΖΕΣ (European Free Trade Area-EFTA) στην Ευρώπη, το «Σύμφωνο των Άνδεων» (Andes Treaty), η «CARICOM», η «Λατινοαμερικανική Ένωση Ελευθέρων Συναλλαγών» στην Αμερική, η «Κοινότητα της Ανατολικής Αφρικής», η «Οικονομική Κοινότητα των Κρατών της Δυτικής Αφρικής» και η «Τελωνειακή και Οικονομική Κοινότητα της Κεντρικής Αφρικής» στην Αφρική.

(δ) Μια τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει οργανισμούς και διεθνείς συμβάσεις οικονομικού ενδιαφέροντος που άπτονται κυρίως του εμπορίου πρώτων υλών και βασικών αγαθών πρωτογενούς παραγωγής (commodities) όπως του χαλκού, της ζάχαρης, του καουτσούκ, της γιούτα, του καφέ, του κακάο, του κασσίτερου κ.ο.κ.

(ε) Η πέμπτη κατηγορία αφορά έναν αριθμό εξειδικευμένων συμβάσεων όπως το «Συμβούλιο Τελωνειακής Συνεργασίας» (Customs Cooperation Council-CCC), το οποίο ασχολείται με την τελωνειακή κατάταξη αγαθών σε συνεργασία με την GATT και μέσω του οποίου δημιουργήθηκε το «Εναρμονισμένο Σύστημα Περιγραφής και Κωδικοποίησης Αγαθών» (Harmonized Commodity Description and Coding System). Άλλοι οργανισμοί αυτής της κατηγορίας είναι ο «Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας» (World Intellectual Property Organization-WIPO) καθώς και συμφωνίες που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ ενός μικρού αριθμού κρατών αναφορικά με τη ναυσιπλοΐα και τη χρήση λιμνών και ποταμών όπως το «Σύμφωνο του Ρήνου» και το «Σύμφωνο του Δούναβη».

(στ) Η τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό συνθηκών σχετικών με τις διμερείς σχέσεις κρατών. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων συνθηκών αποτελούν οι «Συνθήκες Φιλίας, Εμπορίου και Ναυτιλίας» (Friendship, Commerce and Navigation Treaty-FCN), οι οποίες όμως λόγω ευρύτερων συνθηκών και συμφωνιών όπως η GATT έχασαν σταδιακά τη σημασία τους.

Όσον αφορά το σύστημα λήψης αποφάσεων μέσα στους οικονομικούς οργανισμούς, αυτοί λαμβάνουν κατά κανόνα αποφάσεις με το σύστημα «ένα κράτος-μια ψήφος» ενώ σε ορισμένους εφαρμόζεται η αναλογική κατανομή ψήφων.

8.4.3 Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις ή εταιρείες (multinational firms/ transnational corporations) ξεκινώντας από τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, κατά βάση στον τομέα της παραγωγής πετρελαίου, αποτελούν ουσιαστικά προϊόν της μεταπολεμικής εποχής και παρότι αρχικά είχαν την αφετηρία τους στις ΗΠΑ, σήμερα προέρχονται από την Ιαπωνία, τη Δυτική Ευρώπη και τις νεο-βιομηχανικές χώρες της Άπω Ανατολής (Ν. Κορέα, Ταϊβάν, Χογκ-Κογκ κ.ά.). Ο οικονομικός ρόλος τους είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Αρκεί να λάβουμε υπόψη ότι συγκρίνοντας τον κύκλο εργασιών τους με προϋπολογισμούς κρατών, η Exxon κατείχε το 1979 την 23η θέση πίσω από το Μεξικό και μπροστά από την τότε ενιαία Τσεχοσλοβακία. Σύμφωνα με έναν ευρύ ορισμό «πολυεθνική εταιρεία είναι η εταιρεία της οποίας, ενώ η έδρα βρίσκεται σε ένα κράτος, ασκεί τις δραστηριότητες της στις επικράτειες άλλων κρατών μέσω θυγατρικών εταιρειών ή παρατημάτων τους», ενώ σύμφωνα με έναν πιο στενό ορισμό «πολυεθνική είναι μια ομάδα οργανωμένων ιδιωτικών συμφερόντων συνδεδεμένων με νομικούς δεσμούς τα οποία υπακούουν σε μια κοινή στρατηγική οικονομικών επιλογών, οι οποίες αφορούν διαφορετικές κρατικές κυριαρχίες».

Οι δραστηριότητες των πολυεθνικών εταιρειών ασκούν -ανάλογα με το επίπεδο και τη δομή τους- σημαντική επίδραση στην οικονομική, την πολιτική και την κοινωνική κατάσταση της χώρας υποδοχής, αλλά και στη διάθρωση του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Η επιρροή τους εκτείνεται σε κάθε σχεδόν τομέα των διεθνών εμπορικών σχέσεων, οι οποίες λόγω των εσωτερικών «κλειστών» συναλλαγών μεταξύ των θυγατρικών εταιρειών περιορίζουν τον ανταγωνισμό και στρεβλώνουν το υγιές εμπορικό περιβάλλον. Παράλληλα μέσω των υπέρ- και των υποκοστολογήσεων έχουν τη δυνατότητα να παραβιάζουν τους νόμους του κράτους υποδοχής και να του προκαλούν σημαντικές ζημιές μέσω της φοροδιαφυγής και της παράνομης εξαγωγής κεφαλαίων.

Οι πολυεθνικές εταιρείες επιλέγουν τις διεθνείς επενδύσεις τους ανάλογα με τους ευνοϊκούς ή μη όρους, που προσφέρονται από τα υποψήφια κράτη υποδοχής και επηρεάζουν το διεθνές νομισματικό σύστημα με τα τεράστια αποθεματικά διαθέσιμα σε διάφορα νομίσματα, τα οποία μεταφέρουν βραχυπρόθεσμα ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες και συγκυρίες, προκαλώντας κλυδωνισμούς στα ισοζύγια λογαριασμών. Παρά τις αποσπασματικές προσπάθειες να ρυθμιστεί η δραστηριότητα των πολυεθνικών (ΟΟΣΑ, Παγκόσμιος Οργανισμός Εργασίας, Σύμφωνο των Άνδεων), επί της ουσίας παραμένουν ανεξέλεγκτες, εκμεταλλευόμενες τη δυνατότητα απομάκρυνσής τους από τις «διψασμένες» για επενδυτικό κεφάλαιο χώρες.

8.5 Η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου

8.5.1 Εισαγωγικά

Η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου-ΓΣΔΕ (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) έχει ως αφετηρία το έτος 1947 και υπήρξε ένας από τους θεσμούς που συστάθηκαν παράλληλα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund-IMF) και την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) έχοντας ως στόχο τη ρύθμιση της διεθνούς οικονομιας, προκειμένου να αποτραπεί μια επανάληψη της καταστροφικής πολιτικής της δεκαετίας του ‘30. Το αντικείμενο της GATT υπήρξε αρχικά, μάλλον, περιορισμένο, δεδομένου ότι καθήκον της ήταν η εποπτεία του διεθνούς εμπορίου αγαθών, αποβλέποντας μάλιστα μετά τη φιλελευθεροποίησή του στη σταδιακή μείωση των δασμολογικών εμποδίων μέσω διαπραγματεύσεων. Οι διαπραγματεύσεις λαμβάνουν χώρα περιοδικά στο πλαίσιο των λεγόμενων «Γύρων» (Rounds). Παρόλο που κατά τα αρχικά στάδια της λειτουργίας της τα υπό συζήτηση θέματα ήταν σχετικά απλά, με την πάροδο των ετών τα ζητήματα έγιναν πιο περίπλοκα με αποτέλεσμα -ενώ οι αρχικοί γύροι διαπραγματεύσεων διαρκούσαν μερικούς μήνες- ο τελευταίος «Γύρος της Ουρουγουάης» να διαρκέσει επτά χρόνια. Θα πρέπει πάντως να ληφθεί υπόψη ότι η GATT λειτουργεί πάνω στη βάση αμοιβαίων συμβιβασμών και υποχωρήσεων, οπότε η επίτευξη συμβιβασμών μεταξύ των εκατόν δέκα επτά βιομηχανικών και αναπτυσσόμενων χωρών μελών της, αποτελεί ένα ιδιαίτερα δύσκολο και επίπονο έργο.

8.5.2 Οι προσπάθειες δημιουργίας του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου (1945-1948)

Η Σύνοδος του Bretton Woods δεν ασχολήθηκε με αυτά καθαυτά τα θέματα του εμπορίου, αλλά επικέντρωσε την προσοχή της κυρίως σε νομισματικά και τραπεζικά θέματα και επικύρωσε τα καταστατικά του IMF και

της «Διεθνούς Τράπεζας για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη» γνωστής ως «Παγκόσμιας Τράπεζας» (International Bank for Reconstruction and Development-IBRD). Οι περιορισμένου βεληνεκούς διμερείς εμπορικές συμφωνίες κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη μιας πολυμερούς εμπορικής συμφωνίας, της γνωστής GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), η οποία τελικά κατέληξε το 1995 στη δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου-ΠΟΕ (World Trade Organization-WTO).

Λόγω της ευνοϊκής στάσης των ΗΠΑ σχετικά με τη μεταχείριση των οφειλών τόσο των συμμάχων όσο και των ηττημένων και τη χορήγηση αναπτυξιακών δανείων, οι διαπραγματεύσεις οδηγήθηκαν σε ραγδαία πρόοδο, με αποτέλεσμα ήδη από το 1941 με τον «Χάρτη του Ατλαντικού» να έχει γίνει δυνατή η διατύπωση της πρώτης γενικού περιεχομένου διακήρυξης για την αναγκαιότητα ενός σταθερού παγκόσμιου εμπορικού συστήματος, το οποίο θα στηρίζεται στην ελεύθερη και ισότιμη πρόσβαση στις πρώτες ύλες και στις αγορές. Πρόκειται για ένα νέο πνεύμα, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη συναίσθηση των λαθών της διεθνούς οικονομιας και του παγκόσμιου εμπορίου κατά την περίοδο 1920-1940, που ουσιαστικά οδήγησαν στη λαίλαπα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι διαπραγματεύσεις αρχίζουν το 1945 με πρωτοβουλία των ΗΠΑ και ιδρύεται το Συμβούλιο για την Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη (ECOSOC). Η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT) έγινε τελικά πραγματικότητα μετά από σειρά διασκέψεων (Λονδίνο 1946, Γενεύη 1947, Αβάνα 1947-1948), αν και δεν κατέστη τελικά εφικτή η σύσταση ενός μόνιμου Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου-ΔΟΕ (International Trade Organization-ITO). Η ίδια η GATT πάντως δεν προέβλεψε τη σύσταση μόνιμης γραμματείας ή άλλων θεσμικών οργάνων.

Σύμφωνα με το προοίμιο της αρχικής Συμφωνίας, ως καταστατικοί στόχοι έχουν τεθεί (α) η αύξηση του βιοτικού επιπέδου των χωρών μελών, (β) η επίτευξη πλήρους απασχόλησης, (γ) η εξασφάλιση της διαρκούς αύξησης του πραγματικού εισοδήματος και της ζήτησης, (δ) η ορθολογικότερη αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών και (ε) η αύξηση της παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου.

8.5.3 Η GATT και το Πρωτόκολλο Προσωρινής Αποδοχής

Η δέσμευση των ΗΠΑ, μέσα από μια σειρά διμερών συμφωνιών για τη μείωση των δασμών σε ορισμένα προϊόντα (παπούτσια, καρέκλες, κ.λ.π.) και ο κίνδυνος διαρροής των συμφωνιών αυτών, με επακόλουθα αρνητικά αποτελέσματα για τη διεθνή αγορά, καθώς και η βεβαιότητα ότι μια δεσμευτική συμφωνία, η οποία θα προβλέπει περιορισμούς στην άσκηση εθνικής εμπορικής πολιτικής θα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα επικύρωσης στα νομοθετικά σώματα των κρατών, οδήγησε στην εσπευσμένη σύναψη της GATT. Το σοβαρότερο πάντως κίνητρο επίσπευσης από πλευράς της αμερικανικής κυβέρνησης, ήταν το γεγονός ότι η εξουσιοδότηση για τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων βασιζόταν στην εμπορική νομοθεσία του 1945, που επέτρεπε τη σύναψη της GATT χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του -αρνητικά διακείμενου απέναντί της- Κογκρέσου με την ισχύ της να λήγει στα μέσα του 1948.

Η βιασύνη και η προχειρότητα με την οποία συνάφθηκε η συμφωνία, οδήγησαν τα συμβαλλόμενα μέρη στην αποδοχή της προοπτικής κάποιας μελλοντικής επαναδιαπραγμάτευσης «πακέτο», τόσο για τον ΔΟΕ όσο και για την GATT. Η λύση ανάγκης που επιλέχθηκε ήταν η υιοθέτηση του Πρωτόκολλου Προσωρινής Αποδοχής-ΠΠΑ (Protocol of Provisional Application-PPA) σύμφωνα με το οποίο οκτώ κράτη θα εφάρμοζαν τις διατάξεις της συμφωνίας προσωρινά από την 1η Ιανουαρίου 1948, ενώ τα υπόλοιπα είκοσι τρία από τα ιδρυτικά μέλη θα ακολουθούσαν αμέσως μετά.

Το Πρωτόκολλο προέβλεπε δύο ρήτρες που τελικά επηρέασαν το περιεχόμενο και την εξέλιξη της ίδιας της GATT. Η μια προέβλεπε ως χρονικό διάστημα ειδοποίησης για ενδεχόμενη αποχώρηση από τη συμφωνία τις εξήντα ημέρες, σε αντίθεση με την ιδρυτική GATT που προέβλεπε έξι μήνες και η δεύτερη -και βασικότερη- ρήτρα επιφύλασσε για τα συμβαλλόμενα μέρη τα λεγόμενα «δικαιώματα του παππού» («grandfather rights»), αναφορικά με την εφαρμογή των υποχρεώσεων του δεύτερου από τα τρία Μέρη (Part II) της GATT. Αυτό περιέχει τις βασικότερες και πιο ουσιαστικές υποχρεώσεις (principal substantive obligations) σχετικά με τις τελωνειακές διαδικασίες (customs procedures), τις ποσοστώσεις (quotas), τις επιδοτήσεις (subsidies) και την εθνική συμπεριφορά (national treatment). Μάλιστα, σύμφωνα με τα «δικαιώματα του παππού» σε περίπτωση που οι παραπάνω υποχρεώσεις έρχονταν σε αντίθεση με την κείμενη νομοθεσία των υπό εισδοχή κρατών κατά τη χρονική στιγμή της προσχώρησής τους στη συμφωνία, τότε οι εθνικές διατάξεις θα υπερίσχυαν. Αυτή η ρήτρα «της κείμενης νομοθεσίας» («Grandfather clause» ή «existing legislation exception») παρά το ότι έδωσε τη δυνατότητα στα ενδιαφερόμενα κράτη να επικυρώσουν την GATT με νομοθετικές πράξεις, χωρίς την παρεμβολή των νομοθετικών σωμάτων, την κατέστησε ουσιαστικά ανενεργή ως διεθνή συνθήκη, αλλά παρέμεινε

δεσμευτική για την εσωτερική έννομη τάξη των «Συμβαλλόμενων Μερών» (Contracting Parties-CPs), σε ό,τι αφορά τη μελλοντική νομοθετική και διοικητική λειτουργία.

8.5.4 Ο νομικός και θεσμικός χαρακτήρας της GATT

Η GATT περιέχει ενοποιημένες θεμελιώδεις αρχές, με τη μορφή γενικών ρητρών, σε έναν συνολικό και παγκόσμιο καταστατικό χάρτη του Διεθνούς Εμπορίου, με μόνο προσανατολισμό την ελεύθερη καπιταλιστική αγορά. Δεδομένης της αρχικής αποτυχίας να συσταθεί ο ΔΟΕ, προκλήθηκε ένα σοβαρότατο κενό στο μεταπολεμικό σύστημα του Bretton Woods. Μέσα στο πλαίσιο της GATT τα «Συμβαλλόμενα Μέρη» συνέρχονταν στην αρχή κάθε έξι μήνες συζητώντας έναν ευρύ κύκλο θεμάτων. Λόγω της φύσης της GATT όμως, τα κράτη μέλη ήταν διστακτικά ως προς την ίδρυση κάποιου θεσμικού οργάνου. Τελικά συμφωνήθηκε η καταρχήν σύσταση της «Διασυνεδριακής Επιτροπής» (Intercessional Committee) και μετά τη Συνεδρίαση της Αβάνας συστάθηκε η μόνιμη «Επιτροπή των Εκπροσώπων» (Interim Commission), με στόχο να εξασφαλιστεί η συνέχεια και η διαρκής διαχείριση και λειτουργία της Συμφωνίας συνδράμοντας δηλαδή το μόνο (πλασματικό) όργανο της GATT, τα «Συμβαλλόμενα Μέρη» (Άρθρο XXV). Με βάση τις αρχές που περιέχονταν στη Συμφωνία και τα Παραρτήματά της, τα οποία αφορούσαν τις δεσμευτικές συμφωνίες των προηγούμενων διμερών συμφωνιών και διμερών αμοιβαίων δασμολογικών περιορισμών, καθώς και τα αποτελέσματα των γύρων των διαπραγματεύσεων, η GATT μετεξελίχθηκε σε έναν εν τοις πράγμασι (de facto) διεθνή οργανισμό.

Η GATT πέραν της διαχείρισης και της ρύθμισης της διεθνούς εμπορικής συμπεριφοράς των εκατόν είκοσι οκτώ (μέχρι σήμερα) συμβαλλομένων μερών (CPs) κατόρθωσε, με οιονεί εκτελεστικά και αποφασιστικά όργανα, να συντονίσει την εμπορική τους πολιτική προς τρίτους και παράλληλα, μέσω της εκάστοτε Εμπορικής Διαπραγματευτικής Επιτροπής-ΕΔΕ (Trade Negotiating Committee-TNC) να διεκπεραιώσει τους Γύρους των Διαπραγματεύσεων.

Στο ανώτατο όργανο, το οποίο είναι τα συμβαλλόμενα μέρη (CPs), εφαρμόζεται η κατά απόλυτη πλειοψηφία λήψη αποφάσεων με κάθε μέλος να διαθέτει μια ψήφο, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση απολαμβάνει ειδικού καθεστώτος (διπλής συμμετοχής και αλληλέγγυας ευθύνης), διαθέτοντας τόσες ψήφους όσες και ο αριθμός των κρατών μελών της, τα οποία εκπροσωπούνται από τον αρμόδιο Επίτροπο της Ένωσης. Κατά κανόνα πάντως αποφεύγονται οι αναμετρήσεις και γίνεται προσπάθεια να λαμβάνονται οι αποφάσεις ομόφωνα. Το «Συμβούλιο των Αντιπροσώπων» (Counsil of Representatives) ασχολείται με τα επίκαιρα και τρέχοντα θέματα, ενώ και τα δύο αυτά όργανα υποστηρίζονται από «Επιτροπές Εμπειρογνωμόνων» (Panels) και τη «Γραμματεία» (Secreteriat) με επικεφαλής τον Γενικό Διευθυντή. Τα όργανα αυτά τελικά αντικαταστάθηκαν μετά από την απόφαση για την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) που ελήφθη κατά τον Γύρο της Ουρουγουάης (Ouruguay Round).

8.5.5 Τα μέλη

Εξαιρουμένων των είκοσι τριών ιδρυτικών μελών της, τα ενδιαφερόμενα κράτη μπορούν να γίνουν μέλη της GATT με δύο τρόπους. Ο πρώτος που προβλέπεται από το Άρθρο XXXIII, προϋποθέτει τη θετική ψήφο των δύο τρίτων των μελών (two thirds vote of approval), η οποία όμως εξασφαλίζεται κατά κανόνα μόνο εφόσον τα υποψήφια μέλη είναι πρόθυμα να διαπραγματευτούν δασμολογικές παραχωρήσεις έναντι των Συμβαλλομένων Μερών, με τέτοιο τρόπο ώστε να εκπληρώνουν την προϋπόθεση της «αμοιβαιότητας» αναφορικά με τις ήδη υφιστάμενες παραχωρήσεις, που δεσμεύουν τα ήδη Συμβαλλόμενα Μέρη της GATT.

Με τον δεύτερο τρόπο ορισμένα κράτη έχουν τη δυνατότητα να προσχωρήσουν στην GATT δια της «πλαγίας οδού». Σύμφωνα με το Άρθρο XXVI (5c) εφόσον μια μητροπολιτική χώρα έχει γίνει αποδεκτή στην GATT, κάθε εξαρτημένη χώρα ή περιοχή, υπό την έννοια της τελωνειακής εξάρτησης (όπως μια αποικία), σε περίπτωση που αποκτήσει την ανεξαρτησία της, μπορεί να εισέλθει στην GATT απλά μέσω της αναδοχής από τη μητροπολιτική χώρα. Με τον δεύτερο αυτό τρόπο έγινε δεκτό πάνω από το ένα τρίτο των μελών της GATT.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η απόκτηση της ιδιότητας μέλους της GATT δεν προϋποθέτει την ύπαρξη «κρατικής υπόστασης και κυριαρχίας», υπό την έννοια του κλασικού διεθνούς δικαίου. Κατά το γράμμα της Συμφωνίας, επιτρέπεται σε μια χωριστή τελωνειακή περιοχή, εφόσον διαθέτει πλήρη αυτονομια κατά την άσκηση των εξωτερικών οικονομικών της σχέσεων και επί άλλων ζητημάτων, καθώς αναφέρονται στη Συνθήκη, να γίνει Συμβαλλόμενο Μέρος (CP) και μέλος της Συμφωνίας. Με τον τρόπο αυτόν έγιναν δεκτές παλαιότερα η Ζιμπάμπουε (τότε Ροδεσία), η Βιρμανία, η Κεϋλάνη και το Χογκ-Κογκ. Για τη διατήρηση μάλι-

στα του σημερινού οικονομικού καθεστώτος του τελευταίου, εγγυήθηκε προηγουμένως η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, δεδομένης της προσαρτήσεώς του σε αυτή το 1997.

Τέλος, η Συνθήκη με το Άρθρο XXXV επιφυλάσσει σε κάθε παλαιό ή νεοεισερχόμενο Συμβαλλόμενο Μέρος τη «ρήτρα αποσύρσεως» (opt out). Η ρήτρα «opt out» χρονολογείται από τη Σύνοδο του 1947, οπότε και αντικαταστάθηκε η αρχή της ομοφωνίας με την αρχή της πλειοψηφίας των δύο τρίτων για τα νέα μέλη και αφορά το δικαίωμα ενός CP να αρνηθεί (αποσυρθεί) τις προβλεπόμενες από την GATT σχέσεις με κάποιο κράτος σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, η οποία είναι η περίοδος εισδοχής του νέου μέλους στην GATT. Πρόκειται δηλαδή, για ένα μέτρο το οποίο χρησιμοποιείται κατά κανόνα με καθαρά πολιτικά κριτήρια.

8.6 Οι γύροι των διαπραγματεύσεων της GATT

8.6.1 Εισαγωγικά

Στα πενήντα σχεδόν χρόνια λειτουργίας της GATT, η μεγαλύτερη επιτυχία της υπήρξε η μείωση των δασμολογικών επιπέδων (tariff levels) μεταξύ των Συμβαλλομένων Μερών. Αποτέλεσμα των γύρων των διαπραγματεύσεων και των λοιπών διαβουλεύσεων υπήρξε η δραστική μείωση των δασμών στα μη πρωτεύοντα προϊόντα (nonprimary products) που εισάγονται από τις βιομηχανικές χώρες -οι οποίες είναι ταυτόχρονα Συμβαλλόμενα Μέρη- σε σημείο που να μην αποτελούν πλέον εμπόδια (barriers) στο εμπόριο τους, κάνοντας τη διεθνή οικονομική αλληλεξάρτηση (interdepedence) απτή πραγματικότητα. Ωστόσο, δεν έχει σημειωθεί ανάλογη πρόοδος στα βασικά προϊόντα (primary products) παρά τα βήματα που έγιναν για τα γεωργικά προϊόντα στον Γύρο της Ουρουγουάης, τα οποία πάντως αποτελούν προοίμιο (prerequisit) για τις επερχόμενες εξελίξεις.

Στο πλαίσιο της GATT έχουν γίνει από το 1947 μέχρι σήμερα οκτώ γύροι (Rounds) διαπραγματεύσεων, εκ των οποίων οι πρώτοι τέσσερις είναι γνωστοί με τα ονόματα των πόλεων όπου πραγματοποιήθηκαν (Geneve/Ελβετία 1947, είκοσι τρία κράτη, Annecy/Γαλλία 1949, τριάντα τρία κράτη, Torquay/Ηνωμένο Βασίλειο 1951, τριάντα τέσσερα κράτη, Geneve/Ελβετία 1955-56, είκοσι δύο κράτη), οι επόμενοι δύο με το όνομα του αξιωματούχου ο οποίος είχε την πρωτοβουλία για τη σύγκλησή τους (Dillon 1959-62, σαράντα πέντε κράτη, Kennedy 1962-67, σαράντα οκτώ κράτη) και συνεχίστηκαν με τον Γύρο του Τόκιο 1973-79, με ενενήντα εννέα κράτη και τον Γύρο της Ουραγουάης 1986-93, με τη συμμετοχή εκατόν είκοσι κρατών).

8.6.2 Ο γύρος Κέννεντυ (1962-1967)

Ο γύρος Κέννεντυ αφενός πέτυχε τη δραστική μείωση των δασμών και την ψήφιση ενός κώδικα αντι-ντάπιγκ (Antidumping Code-AD Code) και αφετέρου κατέδειξε τις δυσκολίες επικύρωσης Διεθνών Εμπορικών Συμφωνιών από τα εθνικά νομοθετικά σώματα, με πιο χαρακτηριστική την αποτυχία της προσπάθειας αλλαγής του συστήματος των ΗΠΑ, το οποίο υπολογίζει τη δασμολογητέα αξία με την τεχνική «American Selling Price» (ASP), η οποία υπολογίζει την αξία πολλών εισαγόμενων ειδών σε συνάρτηση με την αξία των ήδη κυκλοφορούντων εγχώριων παρεμφερών προϊόντων, διαδικασία που παραβιάζει εξόφθαλμα την GATT.

8.6.3 Ο γύρος του Τόκιο (1973-1979)

Πέραν όμως, των δασμολογικών περιορισμών (Tariff Measures-TM) και την ψήφιση ενός νέου κώδικα αντιντάπιγκ (Antidumping Code-AD Code) ο -γνωστός και ως «Πολυμερείς Εμπορικές Διαπραγματεύσεις» (Multinational Trade Negotiations-MTN)- Γύρος του Τόκιο είχε για πρώτη φορά ως κύριο αντικείμενο διαπραγμάτευσης τα τεχνικής, διοικητικής και επενδυτικής φύσεως μη δασμολογικά εμπόδια (Non Tariff Measures-NTMs). Αποτέλεσμα ήταν, πέραν των συνηθισμένων πρωτοκόλλων για τον περιορισμό των δασμών, να συμπεριληφθούν εννέα ειδικές συμφωνίες (special agreements) και τέσσερις καταρχήν συμφωνίες (understandings), οι οποίες διεύρυναν ουσιαστικά το πεδίο της GATT και προετοίμασαν το έδαφος για τον Γύρο της Ουρουγουάης, ο οποίος κατέληξε στη Συμφωνία της «GATT ‘94» και στην ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ).

Οι ειδικές συμφωνίες, οι οποίες έχουν κωδικοποιημένη μορφή έχουν συνταχθεί ως ανεξάρτητες συνθήκες (Stand-Alone Treaties) με δικούς τους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών και αφορούσαν τα τεχνικά εμπόδια του

εμπορίου (Technical Barriers to Trade-TBT's), τις κρατικές προμήθειες (Government Procurement Agreement-GPA), την ερμηνεία και την εφαρμογή των Άρθρων VI, XVI και XXIII της GATT σχετικά με τις επιδοτήσεις (Subsidies), τη συμφωνία σχετικά με το βόειο κρέας (Bovine Meat), τη συμφωνία σχετικά με τα γαλακτοκομικά προϊόντα (Dairy Products), την εφαρμογή του Άρθρου VI για τον υπολογισμό της δασμολογητέας αξίας (Custom Valuation), τις διαδικασίες εκδόσεως εισαγωγικών αδειών (Import Licensing Procedures), το εμπόριο με πολιτικά αεροσκάφη (Trade in Civil Aircraft) και την εφαρμογή του Άρθρου VI σχετικά με τους δασμούς αντι-ντάμπιγκ (Antidumping Duties). Οι συμφωνίες αυτές, παρότι δεν δεσμεύουν απόλυτα, αφού δεν υπογράφηκαν από όλα τα Συμβαλλόμενα Μέρη (Contracting Parties), θεωρείται ότι στην ουσία τα δεσμεύει, διότι σύμφωνα με την ενυπάρχουσα στην GATT ρήτρα MEK (MFN) εφόσον κάποιος από αυτούς τους κώδικες προβλέπει διατάξεις για πιο ευνοϊκή μεταχείριση από την προβλεπόμενη από την GATT, τότε την ίδια μεταχείριση δικαιούται και ένα Συμβαλλόμενο Μέρος (CP) που δεν έχει υπογράψει τους κώδικες.

Οι καταρχήν συμφωνίες (Νοέμβριος 1979), οι οποίες χωρίς να έχουν το καθεστώς συνθήκης εξέφρασαν στόχους και γενικές υποχρεώσεις, αλλά ταυτόχρονα περιέγραψαν διαδικασίες σχετικές με (α) τη διαφοροποίηση (differential) και την πιο ευνοϊκή μεταχείριση (more favorable treatment), (β) την αμοιβαιότητα (reciprocity) και την πληρέστερη συμμετοχή (participation) των αναπτυσσομένων χωρών (developing countries), (γ) τη διακήρυξη σχετικά με τα εμπορικά μέτρα που λαμβάνονται για την ισοσκέλιση του ισοζυγίου λογαριασμών, (δ) τις ενέργειες διασφάλισης (safeguard action) για αναπτυξιακούς στόχους (development purposes), και (ε) την καταρχήν συμφωνία για την ειδοποίηση (notification), τη διαβούλευση (consultation) και την επίλυση διαφορών (dispute settlement), εποπτείας (surveillance) και εφαρμογής των διατάξεων της GATT.

8.6.4 Ο γύρος της Ουρουγουάης (1986-1993)

Κύριος στόχος του γύρου της Ουρουγουάης υπήρξε η θέσπιση οργάνων λήψης δεσμευτικών αποφάσεων και διαδικασιών καθώς και οργάνων για την αποτελεσματική διευθέτηση διαφορών. Συνέπεια αυτής είναι εξασφάλιση των ωφελειών που απορρέουν από την απρόσκοπτη λειτουργία του διεθνούς εμπορικού συστήματος. Η απόφαση για την έναρξη του διαπραγματευτικού αυτού γύρου ελήφθη στη Συνδιάσκεψη της Punta Del Este το 1986.

Κεντρικό ζήτημα των διαπραγματεύσεων υπήρξε η σταδιακή απελευθέρωση της διακίνησης των αγροτικών προϊόντων, η περαιτέρω κατάργηση των εμποδίων στο εμπόριο βιομηχανικών προϊόντων, καθώς και η εξέταση για πρώτη φορά των θεμάτων του διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών (General Agreement on Trade Services-GATS), ενός τομέα που καλύπτει σχεδόν το 20% του παγκόσμιου εμπορίου. Η κρισιμότητα των υπό συζήτηση θεμάτων κατέστησε τις διαπραγματεύσεις ιδιαίτερα επίπονες.

Ως τελικό αποτέλεσμα -πέραν της επαναβεβαίωσης των θεμελιωδών αρχών της GATT 1947- προέκυψε η περαιτέρω μείωση των δασμών και η κατάργηση των μη δασμολογικών εμποδίων (ποσοστώσεις, εμπόδια προελεύσεως, τεχνικά πρότυπα) σε πολλά προϊόντα, ο περιορισμός ή η κατάργηση κάθε είδους ενισχύσεων στα γεωργικά και κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, αλλά και η κατάργηση γενικά των ενισχύσεων και των ποσοστώσεων μέσα σε συγκεκριμένη μεταβατική περίοδο, ενώ συμπεριλήφθηκε το διεθνές εμπόριο υπηρεσιών. Επιπλέον, εξασφαλίσθηκε η προοπτική της φιλελευθεροποίησης και της συνέχισης της αυξητικής τάσης του όγκου του διεθνούς εμπορίου. Υπολογίζεται ότι τα πιθανά οικονομικά αποτελέσματα του γύρου της Ουρουγουάης θα αυξήσουν το παγκόσμιο εισόδημα κατά 180 δις ECU ετησίως.

Επιδιώκοντας τους στόχους αυτούς, ο γύρος επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο στην επαναφορά των πολυμερών συμφωνιών ως βασικού μοχλού εντατικοποίησης του διεθνούς εμπορίου και στη μείωση του κινδύνου μιας διαφαινόμενης εσωστρέφειας. Είναι γεγονός, ότι ενδεχόμενη κατάρρευση των διαπραγματεύσεων του γύρου της Ουρουγουάης θα καθιστούσε επισφαλή ακόμη και την ουσία της διατήρησης του status quo ενδυναμώνοντας τις τάσεις για την επικράτηση περιφερειακών προστατευτικών μέτρων (closed regionalism).

Εντέλει, από τη γνωστή ως «GATT '94», η οποία υπογράφηκε τον Απρίλιο του 1994 στο Μαρακές και περιλαμβάνει την «GATT '47» με όλες τις κατά καιρούς τροποποιήσεις και προσθήκες που έγιναν μέχρι τον γύρο της Ουρουγουάης, χωρίς ωστόσο να αντικαθιστά τις προηγούμενες. Έτσι, προέκυψαν αποτελέσματα σε τρεις βασικούς τομείς: (α) στο άνοιγμα των αγορών, (β) στη βελτίωση της διαφάνειας και της προβλεψιμότητας του συστήματος και (γ) στην επέκταση της Συμφωνίας τόσο γεωγραφικά, όσο και σε τομείς του εμπορίου:

(α) Το άνοιγμα των αγορών: Προτεραιότητα του γύρου υπήρξε το μεγαλύτερο δυνατό άνοιγμα των αγορών, τόσο αναφορικά με τις δασμολογικές μειώσεις όσο και για την απελευθέρωση των αγορών των κρατικών προμηθειών. Μέσα στο πλαίσιο του στόχου αυτού επιδιώχθηκε η μείωση των δασμολογικών εμποδίων τουλάχιστον κατά ένα τρίτο και η δέσμευση -κυρίως από τα αναπτυσσόμενα κράτη- για τη μη αύξησή τους στο

μέλλον. Αποτέλεσμα της προσπάθειας υπήρξε αφενός, η μείωση των δασμών των βιομηχανικών χωρών κατά μέσο όρο από 5% σε 3, 5%, ενώ σε μερικά προϊόντα (δομικά, γεωργικά και ιατρικά μηχανήματα, χάλυβας, μπύρα, παιγνίδια, χαρτί, έπιπλα και ποτά εξ αποστάξεως) καταργήθηκαν εντελώς και αφετέρου, η δέσμευση των αναπτυσσομένων χωρών να αποδεχθούν περιορισμό των μη-δασμολογικών εμποδίων, ιδίως σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες καταθέσεως σημάτων και διασχηματισμών. Για την επίτευξη των στόχων αυτών συνάφθηκε, σε συνεργασία με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Συμφωνία σχετικά με τα Ισοζύγια Πληρωμών (Balance of Payments Agreement), με στόχο την άρση των σχετικών ποσοτικών περιορισμών και τη συγκεκριμενοποίηση των κριτηρίων με βάση τα οποία θα επιβάλλονται τέτοια μέτρα.

Η «Πολυϊνική Συμφωνία» (Multifibre Agreement-MFA) σχετικά με τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, προβλέπει μάλιστα την εντός δεκαετίας κατάργηση του μεγαλύτερου ποσοστού των επιδοτήσεων, ποσοστώσεων, τεχνικών εμποδίων, την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας (Trade-Related Intellectual Property Rights-TRIP's) κ.ο.κ., ομαλοποιώντας έτσι, την παγκόσμια αγορά του κλάδου.

Σημαντικότατη διάσταση του γύρου αποτελούν οι προβλέψεις για τον αγροτικό τομέα. Βασικός στόχος των διαπραγματεύσεων υπήρξε η σταδιακή κατάργηση των προστατευτικών μέτρων που αποσκοπούσαν στην ανάσχεση των εισαγόμενων αγροτικών προϊόντων και των εξαγωγικών επιδοτήσεων, καθεστώς το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμοποίησε κατά κόρον σε συνδυασμό με τον μηχανισμό ενίσχυσης των τιμών, στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής-ΚΑΠ (Common Agriculture Policy-CAP). Αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων υπήρξε τελικά η δημιουργία των προϋποθέσεων για ένα πιο σταθερό εμπορικό περιβάλλον στον αγροτικό τομέα. Συγκεκριμένα επιτεύχθηκε: (i) μείωση των προστατευτικών δασμών κατά 36%, (ii) σταδιακή μείωση κατά 20% (εντός εξαετίας) των μηχανισμών στήριξης των τιμών, (iii) σταδιακή μείωση κατά 36% (εντός εξαετίας) των εξαγωγικών επιδοτήσεων, (iv) συμφωνία για στήριξη της γεωργικής παραγωγής των αναπτυσσομένων χωρών και (v) συμφωνία σχετικά με τα μέτρα υγιεινής και φυτικής υγιεινής (Sanitary and Phytosanitary Measures-SPS) στο πλαίσιο κατάργησης των τεχνικών εμποδίων στο διεθνές εμπόριο.

Παρά τη μέχρι τότε περιορισμένη αναφορά στις συμβάσεις με το δημόσιο, αναφορικά με τις κρατικές προμήθειες (Government Procurement), η νέα συμφωνία προβλέπει τη μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών και επεκτείνει το κανονιστικό της αντικείμενο σε τρία επίπεδα συμπεριλαμβάνοντας: περισσότερα κράτη, μεγαλύτερο αριθμό υπουργείων των κεντρικών κυβερνήσεων και προμήθειες της δευτεροβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και νέους τομείς όπως ο κατασκευαστικός, ο τομέας παροχής υπηρεσιών και τα κάθε είδους προϊόντα.

(β) Βελτίωση της διαφάνειας και της προβλεψιμότητας του συστήματος: Πέραν της μείωσης των δασμών, ο γύρος της Ουρουγουάης επικέντρωσε την προσοχή του στη μείωση των τεχνικών εμποδίων του διεθνούς εμπορίου (technical barriers to world trade) μέσω της θέσπισης ενός κώδικα πρακτικής που θα καλύπτει τα τεχνικά πρότυπα, και στην προσπάθεια επίτευξης μεγαλύτερης διαφάνειας. Παράλληλα, προχώρησε στη συγκεκριμενοποίηση των προστατευτικών μέτρων (safeguards) και των προϋποθέσεων λήψης τους, όπως και στη θέσπιση ενός μηχανισμού επίλυσης διαφορών (Dispute Settlement Mechanism). Όσον αφορά την αντιμετώπιση των μέτρων αντι-ντάμπινγκ (Anti-Dumping-AD) υιοθετήθηκε κατάλογος κανόνων έρευνας και αντιμετώπισης σύμφωνα με το πρότυπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συμφωνήθηκε ότι επιτρέπεται σε νεοσύστατες βιομηχανίες να πωλούν μέχρι και το 20% της παραγωγής τους κάτω του κόστους. Τέλος, θεσπίστηκαν κανόνες σχετικά με το επιτρεπτό ή μη, των διάφορων κατηγοριών των επιδοτήσεων, αναγνωρίζοντας όμως, εν μέρει, ότι αυτές αποτελούν νόμιμο μέσο άσκησης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

(γ) Επέκταση της Συμφωνίας: Με τη νέα GATT συνάφθηκαν συμφωνίες για τις εμπορικές υπηρεσίες (General Agreement on Trade Services-GATS), με τις οποίες αναγνωρίζεται ο σπουδαίος ρόλος τους στο διεθνές εμπόριο και καθιερώνεται και σε αυτόν τον τομέα η αρχή της ρήτρας του πλέον ευνοούμενου κράτους (Most Favoured Nation Clause-MFN) σύμφωνα με την οποία επιβάλλεται η ισότιμη μεταχείριση όλων των τρίτων χωρών. Η GATS μάλιστα, αντιμετώπισε πολύ πιο δραστικά από την GATT το ζήτημα των περιοριστικών επιχειρηματικών πρακτικών (Restrictive Business Practices-RBP's) και προώθησε ιδιαίτερα την απελευθέρωση της παροχής χρηματο-οικονομικών υπηρεσιών. Ταυτόχρονα αναγνωρίζοντας το μέγεθος του προβλήματος της «πειρατείας», καθιερώθηκε η διεθνής εμπορική προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας (Trade-Related Intellectual Property Rights-TRIPs), προστασία που αφορά φαρμακευτικά προϊόντα, λογισμικό, μουσική, κατοχυρωμένα σήματα κ.ο.κ. Τέλος, θεσπίσθηκαν οι διεθνείς αρχές στις οποίες θα βασίζονται τα μέτρα για τις εμπορικές επενδυτικές δραστηριότητες (Trade Investment Measures-TRIMs).

Δεν κατέστη, ωστόσο, δυνατή η σύναψη συμφωνίας σχετικά με την εμπορική ναυτιλία, τις τράπεζες, τις τηλεπικοινωνίες και τον κινηματογράφο. Όσον αφορά τη σταδιακή απελευθέρωση της διεθνούς αγοράς τηλεπικοινωνιών έγιναν σημαντικά βήματα κατά τη Σύνοδο του Κόμπε των τεσσάρων ισχυρότερων εμπορικών

δυνάμεων στον κόσμο (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Καναδάς, ΕΕ), η οποία ασχολήθηκε και με την πολυσυζητημένη είσοδο της Κίνας στον ΠΟΕ και την απελευθέρωση στην αγορά των ημιαγωγών (semi-conductors).

Η GATT 1994 αποτέλεσε το πρώτο βήμα με το οποίο εκφράστηκε έκδηλα η διεθνής τάση για την κατάργηση του προτιμησιακού και προνομιακού καθεστώτος ημεδαπών επιχειρήσεων στους τομείς της ενέργειας (βλ. ΔΕΗ) και των μεταφορών (βλ. ΟΣΕ), γεγονός που διαγράφει ζοφερό το μέλλον αυτών των -ως επί το πλείστον προβληματικών- δημόσιων επιχειρήσεων.

8.7 Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

8.7.1 Εισαγωγικά

Η Συμφωνία για την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου-ΠΟΕ (Agreement establishing the World Trade Organization) αποτέλεσε ένα νέο ξεκίνημα για το διεθνές εμπορικό σύστημα. Έδωσε νέες διαστάσεις στη διαδικασία πολυμερούς θέσπισης κανόνων από τον αγροτικό τομέα μέχρι τον τομέα των υπηρεσιών και των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, προσφέροντας κατά αυτόν τον τρόπο το νέο και ταυτόχρονα αναγκαίο σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο, ικανό να ανταποκριθεί στην αναβάθμιση των κανόνων του διεθνούς εμπορικού συστήματος.

Ο ΠΟΕ δεν είναι διάδοχος της «GATT ‘47», αλλά αντιπροσωπεύει έναν νέο οργανισμό, ανοικτό σε κάθε χώρα, που αποδέχεται εξαρχής το σύνολο των αποφάσεων και των συμφωνιών του γύρου της Ουρουγουάης (Single Acceptance Principle). Με τον τρόπο αυτό τίθεται φραγμός στη μέχρι σήμερα πρακτική των κρατών να αποδέχονται μόνο το μέρος των μέτρων που θεωρούν ότι είναι περισσότερο ωφέλιμο για τα ίδια, δημιουργώντας έτσι, σε διεθνές επίπεδο ασφάλεια δικαίου. Προϋπόθεση βέβαια, για την απόκτηση της ιδιότητας μέλους του ΠΟΕ είναι να αποδεχθεί το υποψήφιο κράτος όλο το πακέτο των συμφωνιών χωρίς εξαίρεση. Όσες χώρες όμως δεν είναι σε θέση να αποδεχθούν το σύνολο των συμφωνηθέντων θα παραμείνουν μέσα στο «παγωμένο» παλαιό θεσμικό πλαίσιο της GATT, με συνέπεια να μην ωφελούνται από τη σταδιακή απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου.

Η ίδρυση του ΠΟΕ σηματοδοτεί την κατάργηση της ρήτρας, η οποία επιφύλασσε για τα συμβαλλόμενα μέρη τα λεγόμενα «δικαιώματα του παππού» (grandfather rights), αναφορικά με την εφαρμογή των βασικότερων υποχρεώσεων (principal substantive obligations) για τις τελωνειακές διαδικασίες (customs procedures), τις ποσοστώσεις (quotas), τις επιδοτήσεις (subsidies) και την εθνική συμπεριφορά (national treatment). Σύμφωνα με τα «δικαιώματα του παππού» σε περίπτωση που οι παραπάνω υποχρεώσεις έρχονταν σε αντίθεση με την κείμενη νομοθεσία των υπό εισδοχή κρατών κατά τη χρονική στιγμή της εισδοχής τους στη συμφωνία, τότε οι εθνικές διατάξεις θα υπερισχύουν. Η κατάργηση της ρήτρας αυτής («grandfather clause» ή «existing legislation exception») ξεκαθαρίζει πλέον τους ισχύοντες κανόνες και επιβάλλει την εναρμόνιση των εσωτερικών έννομων τάξεων των κρατών μελών με τους κανόνες του ΠΟΕ.

Ο ΠΟΕ αριθμώντας σήμερα εκατόν είκοσι οκτώ κράτη μέλη, και αναμένοντας να γίνουν δεκτά άλλα τριάντα κράτη συμπεριλαμβανομένων της Κίνας και της Ρωσίας, αποτελεί τον πλέον σημαντικό παράγοντα της διεθνούς σκηνής, απολαμβάνοντας ένα ισότιμο καθεστώς με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Παγκόσμια Τράπεζα και έχοντας επιφορτισθεί με το έργο του συντονισμού του συνόλου των οικονομικών οργανισμών, προκειμένου να επιτευχθεί μεγαλύτερη συνοχή στη χάραξη της παγκόσμιας οικονομικής πολιτικής, που θα χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη διαφάνεια και εναργέστερη συνεργασία με μη κυβερνητικούς οργανισμούς. Ως «Συμβαλλόμενο Μέρος» η Ελλάδα επικύρωσε με τον Ν. 2290/1995 (ΦΕΚ 28 Α΄) την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Στόχοι του θεσμικού αυτού οργάνου είναι η διευκόλυνση της εφαρμογής και η προώθηση των σκοπών της Συμφωνίας της GATT, η παροχή της αναγκαίας υποστήριξης κατά τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων και τη διαχείριση των συμφωνιών.

Μια από τις βασικότερες καινοτομίες που εισήχθησαν με τον ΠΟΕ είναι η θέσπιση ενός μηχανισμού διευθέτησης διαφορών από τις συμφωνίες της GATT (Μνημόνιο Συμφωνίας Επίλυσης Διαφορών) και το γεγονός ότι ο ΠΟΕ είναι, ως νομικό πρόσωπο, ανεξάρτητο και αυτοτελές υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Το πολύπλοκο σύμπλεγμα των συμφωνιών του ΠΟΕ στηρίζεται απόλυτα σε «θεμελιώδεις νομικές αρχές» (basic principals), οι οποίες συνιστούν το «Σύνταγμα» του διεθνούς εμπορίου.

8.7.2 Τα Όργανα

Τα βασικότερα όργανα του ΠΟΕ είναι η Υπουργική Συνδιάσκεψη (άρθρο IV, 2) αποτελούμενη από εκπροσώπους των κρατών μελών σε υπουργικό επίπεδο, το Γενικό Συμβούλιο (Άρθρο IV, 2) αποτελούμενο από εκπροσώπους των κρατών μελών σε επίπεδο ανώτερων αξιωματούχων και η Μόνιμη Γραμματεία με επικεφαλής τον Γενικό Διευθυντή (Άρθρο VI, 1).

Η Υπουργική Συνδιάσκεψη (Ministerial Conference) συνέρχεται τακτικά κάθε δύο χρόνια και υποβοηθείται στο σχετικό με ζητήματα ιδιαίτερης βαρύτητας και πολυπλοκότητας έργος της από μια σειρά επιτροπών όπως η Επιτροπή για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη, η Επιτροπή για τους Περιορισμούς στο Ισοζύγιο Πληρωμών και η Επιτροπή για τον Προϋπολογισμό, τα Οικονομικά και τη Διοίκηση. Στις αρμοδιότητές της περιλαμβάνονται η ερμηνεία των πολυμερών εμπορικών συμφωνιών, ενώ οι αποφάσεις λαμβάνονται -σύμφωνα με τη μέθοδο που καθιέρωσε η «GATT '47»- με ομοφωνία των μελών, προβλέποντας πάντως παρέκκλιση από την αρχή της ομοφωνίας όταν κρίνεται αδύνατη η λήψη αποφάσεων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνεχίζει να διαθέτει τόσες ψήφους όσες και ο αριθμός των μελών της, ενώ τα κράτη μέλη της διατηρούν την ιδιότητα του μέλους του ΠΟΕ.

Το Γενικό Συμβούλιο (General Counsil) επιμελείται τις εργασίες της Υπουργικής Συνδιάσκεψης με τη συνδρομή επιτροπών, οι οποίες καλούνται «συμβούλια», που με τη σειρά τους μπορούν να αποτελέσουν επικουρικά όργανα με σπουδαιότερα το Συμβούλιο Εμπορευματικών Συναλλαγών (Counsil for Trade in Goods), το «Συμβούλιο για Συναλλαγές στον Τομέα των Υπηρεσιών» (Counsil for Trade in Services) και το «Συμβούλιο για τα Σχετιζόμενα με το Εμπόριο Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας» (Counsil for Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights). Στις αρμοδιότητες του Γενικού Συμβουλίου περιλαμβάνεται ο ορισμός του «Οργάνου Επίλυσης διαφορών» (Dispute Settlement Body), το οποίο διαθέτει δικό του πρόεδρο και εσωτερικό κανονισμό, καθώς και το «Όργανο Ελέγχου Εμπορικής Πολιτικής» (Trade Policy Review Body), όργανο που προβλέπεται στο πλαίσιο της λειτουργίας του Μηχανισμού Ελέγχου Εμπορικής Πολιτικής-ΜΕΕΠ (Trade Policy Review Mechanism-TPRM).

8.7.3 Η φύση των κανόνων και οι απορρέουσες υποχρεώσεις

Στο ερώτημα του εάν και κατά πόσο μπορούν οι συναλλασσόμενοι να επικαλεστούν κατά τη διενέργεια διεθνών συναλλαγών τις αρχές και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις συμφωνίες ενώπιον ημεδαπών δικαστηρίων (courts) και διοικητικών αρχών (administration), η απάντηση είναι καταρχήν αρνητική.

Αν και τα κράτη μέλη του ΠΟΕ και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) δεσμεύονται από τις σχετικές συμφωνίες, έχει γίνει αποδεκτό από τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) ότι δεν μπορούν να τις επικαλεστούν πολίτες ή επιχειρήσεις της ΕΕ θεμελιώνοντας δικαιώματα παράλειψης ή αποζημίωσης κατά κοινοτικών οργάνων. Δεν συμβαίνει πάντως το ίδιο, όταν οι εθνικές διατάξεις ή οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου παραπέμπουν ευθέως στις διατάξεις των συμφωνιών της GATT, οπότε και καθίσταται δυνατή η επίκληση τους ενώπιον των εθνικών και κοινοτικών δικαστηρίων.

Οι συμφωνίες της GATT είναι ένα πολύπλοκο σύστημα συμβάσεων, συμφωνιών, πρωτοκόλλων και μνημονίων με συγκεχυμένα όρια εφαρμογής τόσο ως προς τα αντικείμενα, όσο και ως προς τα υποκείμενά τους. Ως προς τη συστηματοποίησή τους προσιδιάζουν περισσότερο με διατάξεις αγγλοσαξονικού δικαίου παρά με αυτές των ηπειρωτικών δικαίων (continental legal systems). Η «GATT '94», η οποία ισχύει παράλληλα με την «GATT '47», αναγνωρίζει διάφορους βαθμούς συμμετοχής των μελών. Δεδομένου ότι κάθε νέο μέλος διαπραγματεύεται τους όρους εισδοχής του, όλοι οι κανόνες της GATT δεν ισχύουν για όλα τα Συμβαλλόμενα Μέρη. Κατά τη διάρκεια βέβαια, των διαπραγματεύσεων τα μέλη τελούν σε προσωρινό καθεστώς, ενώ υπάρχουν εν τοις πράγμασι (de facto) μέλη χωρίς νομικές δεσμεύσεις.

Ο πυρήνας της GATT που περιλαμβάνει την ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών περιέχει δεσμευτικές υποχρεώσεις, οι οποίες δεν αναιρούνται παρά μόνο μέσω της διασφαλιστικής «ρήτρας διαφυγής» (escape clause), που προβλέπει εξαίρεση από την εφαρμογή των υποχρεώσεων στις περιπτώσεις κατά τις οποίες υφίσταται αντικειμενική αδυναμια εκτέλεσης και εφόσον η εφαρμογή τους θέτει σε κίνδυνο την οικονομια της χώρας. Άλλες περιπτώσεις προβλεπόμενων εξαιρέσεων από τις κύριες υποχρεώσεις, αφορούν τις διατάξεις για την εθνική ασφάλεια (δημόσια τάξη), την υγεία, την οικονομική ανάπτυξη (εμπόριο χρυσού), την κοινωνική πολιτική, τους αντιμονοπωλιακούς νόμους, την πνευματική ιδιοκτησία και την προστασία των εθνικών και αρχαιολογικών θησαυρών.

Περαιτέρω, ως κύριες υποχρεώσεις μπορούμε να αξιολογήσουμε (α) τη μείωση των δασμών (tariff concessions), (β) την επιβολή της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους (MFN), η οποία στην πράξη σημαίνει ότι η συνομολόγηση προνομίων με ένα Συμβαλλόμενο Μέρος επεκτείνεται αυτόματα και στα υπόλοιπα, (γ) την απαγόρευση των δυσμενών διακρίσεων (non discrimination), (δ) τη λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος και την αποφυγή λήψης μέτρων περιβαλλοντικού ή τεχνικού χαρακτήρα (environmental or technical barriers to trade-TBT's), που κατά παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας επηρεάζουν δυσμενώς το διεθνές εμπόριο, (ε) τη -μετά την περάτωση των τελωνειακών και διασυνοριακών διαδικασιών- μεταχείριση των αλλοδαπών προϊόντων ως ημεδαπών, γνωστή ως αρχή της Εθνικής Μεταχείρισης (National Treatment Principal) και (ζ) τον σεβασμό των βασικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Αυτή η τελευταία είναι η υποχρέωση που κατά κανόνα παραβιάζεται είτε μέσω των εθνικών ενισχύσεων (subsidies) στα παραγόμενα αγαθά, είτε στα αγαθά επί των οποίων υπάρχει ελάχιστο ποσοστό προστιθέμενης αξίας (value added) και μπορούν να χαρακτηρίζονται ως ημεδαπά προϊόντα ακόμη και όταν γίνεται συναρμολόγηση στη χώρα κατά το τελευταίο στάδιο της παραγωγής τους. Επιπλέον, η αρχή της «Εθνικής Μεταχείρισης» πλήττεται συχνά από τα εξής μέτρα:

(α) από το ντάμπινγκ (dumping), δηλαδή την πρακτική μέσω της οποίας προϊόντα ενός κράτους εισάγονται στο εμπόριο άλλης χώρας σε χαμηλότερη αξία από την κανονική τους, οπότε και η χώρα αυτή μπορεί να επιβάλλει τους λεγόμενους δασμούς αντιντάμπινγκ (antidumping-AD), (β) από την επιβολή διαφόρων ενδοσυνοριακών (εμμέσων) φόρων ή τελών όπως η επιβολή υψηλού ΦΠΑ, (γ) από την αδικαιολόγητη επιβολή ιδιαίτερα υψηλών ή εξειδικευμένων τεχνικών προτύπων (Technical Standards), όπως στις ενδείξεις της συσκευασίας, τις προδιαγραφές τεχνικών υλικών κ.ο.κ. (Technical Barriers to Trade) και (δ) από την επιβολή διακριτικών μέτρων κατά τις τελωνειακές και διοικητικές διαδικασίες, όπως κατά τον προσδιορισμό της αξίας των προϊόντων, των εξόδων και των τελών, των διαδικασιών εισαγωγής-εξαγωγής, των προϋποθέσεων των διακριτικών γνωρισμάτων προελεύσεως στη συσκευασία (marks of origin) και τέλος κατά τον προσδιορισμό της υποχρέωσης και της διαδικασίας δημοσίευσης των κανόνων (publication of trade regulations) για το ενδοευρωπαϊκό εμπόριο.

8.7.4 Ο μηχανισμός επίλυσης διαφορών

Ένας από τους σημαντικότερους νεωτερισμούς του ΠΟΕ είναι η θεσμοθέτηση ενός ευέλικτου μηχανισμού επίλυσης των διαφορών που ανακύπτουν μεταξύ των κρατών μελών. Πρόκειται για έναν μηχανισμό που χαρακτηρίζεται από αυτοματισμό, διαφάνεια και αποτελεσματικότητα σε αντίθεση με τη μέχρι τότε υφιστάμενη διαδικασία επίλυσης διαφορών, που στηριζόταν σε ειδικές προς αυτό συγκροτημένες ομάδες (panels) και των οποίων οι αναφορές γίνονταν δεκτές μόνο με ομοφωνία (consensus) των κρατών μελών της GATT. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμια λήψης αποφάσεων αλλά και την έλλειψη επαρκούς αιτιολογίας για τις αποφάσεις που λαμβάνονταν κυρίως με πολιτικά κριτήρια.

Σύμφωνα με το νέο σύστημα, η διαδικασία ελέγχεται από το Συμβούλιο Επίλυσης Διαφορών-ΣΕΔ (Dispute Settlement Board-DSB). Οι ομάδες θα εξακολουθούν να λειτουργούν, αλλά η υιοθέτηση των αναφορών τους θα γίνεται αυτόματα. Με στόχο να δοθούν οι μεγαλύτερες, κατά το δυνατό, εγγυήσεις για την εξασφάλιση ισορροπίας μεταξύ των συμφερόντων των εμπλεκόμενων κρατών μελών, στην περίπτωση διένεξης, θεσμοθετήθηκε ένα δευτεροβάθμιο συμβούλιο αρμόδιο να ελέγχει τη νομική βάση της πρωτοβάθμιας απόφασης. Το σύστημα προβλέπει επίσης, αυστηρότατες προθεσμίες για κάθε στάδιο της διαδικασίας και για την εφαρμογή των τελικών συστάσεων των συμβουλίων από τη στιγμή που θα υιοθετηθούν από το ΣΕΔ, καθώς και για τη δημοσίευση των αποφάσεων, γεγονός που εξασφαλίζει τη διαφάνεια και την προβλεψιμότητα της διαδικασίας. Εντούτοις, δεν επιτρέπονται πολυμερείς ενέργειες πριν από τη δημοσίευση της απόφασης, αλλά κάθε ενέργεια, με βάση την απόφαση, υπόκειται στην έγκριση του ΣΕΔ. Παράλληλα οι ενέργειες αντίποινων -αντίμετρων (retaliation)) υπόκεινται στον έλεγχο του ΠΟΕ και πρέπει να λαμβάνονται, εφόσον είναι δυνατό, μόνο στο πλαίσιο του ίδιου παραγωγικού τομέα. Ο μηχανισμός του «DSB» ήρθε για πρώτη φορά στην επικαιρότητα με αφορμή τη διένεξη μεταξύ ΗΠΑ και ΕΕ. για τις συνέπειες του νόμου D' Amato.

8.8 Ο οργανισμός οικονομικής συνεργασίας και ανάπτυξης

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης - ΟΟΣΑ (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD) αποτέλεσε τον (διευρυμένο) διάδοχο του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Οικονομικής

Συνεργασίας - ΕΟΟΣ (Organization for European Economic Cooperation-OEEC), ο οποίος μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχε ως κύριο έργο τη διαχείριση του σχεδίου Marshall. Ο οργανισμός αποτελούμενος από δεκαοκτώ ευρωπαϊκά κράτη λειτούργησε από το 1945 μέχρι το 1960. Η ιδρυτική Συνθήκη του Ο.Ο.Σ.Α. υπογράφτηκε στις 14.12.1960 και άρχισε τις εργασίες της στις 30.9.1961 με έδρα το Παρίσι. Τα είκοσι τέσσερα μέλη του (Αυστραλία, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Δανία, Ελβετία, Ελλάδα, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Ιρλανδία, Ισλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Καναδάς, Λουξεμβούργο, Νορβηγία, Ν. Ζηλανδία, Ολλανδία, Γερμανία, Πορτογαλία, Σουηδία, Τουρκία και Φινλανδία), στα οποία αντιστοιχεί από μια ψήφος, αντιπροσωπεύουν το 20% του πληθυσμού της γης και το 70% του παγκόσμιου εμπορίου.

Σκοπός του ΟΟΣΑ είναι η προσαρμογή και ο συντονισμός των πολιτικών των κρατών μελών του με στόχο τη μεγαλύτερη δυνατή οικονομική ανάπτυξη, την αύξηση της απασχόλησης και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου διατηρώντας τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα. Επιπλέον, έχει ως στόχο την αύξηση του διεθνούς εμπορίου σε πολυμερή βάση με την ταυτόχρονη κατάργηση των διακρίσεων και με σεβασμό στις ανειλημμένες διεθνείς υποχρεώσεις. Ο ΟΟΣΑ αναπτύσσει τέλος, σημαντική δραστηριότητα στο πεδίο παροχής υλικής βοηθείας (επισιτιστικής, κεφαλαίων, δανείων) και τεχνογνωσίας για την υποστήριξη των αναπτυσσόμενων χωρών, σε ένα ευρύτατο πλαίσιο οικονομικής δραστηριότητας (γενικής οικονομικής πολιτικής, πολιτικής συναλλαγών, χρηματοδοτικών, φορολογικών και επιχειρηματικών θεμάτων, ενέργειας, περιβαλλοντικής πολιτικής, ανάπτυξης πρωτογενούς τομέα παραγωγής, έρευνας και τεχνολογίας, οργάνωσης δημόσιας διοίκησης και εξωτερικών σχέσεων).

Με τον τρόπο αυτόν, τα μέλη δεσμεύονται να αλληλοενημερώνονται, να διαβουλεύονται, να συνεργάζονται στενά και να εφαρμόζουν τις συστάσεις του οργανισμού. Κύριο όργανο του οργανισμού είναι το Συμβούλιο (των Υπουργών ή των Μόνιμων Αντιπροσώπων), το οποίο υποστηρίζεται από μια σειρά επιτροπών και από τη δεκαμελή Εκτελεστική Επιτροπή (Executive Committee) της οποίας ο πρόεδρος και τα μέλη επιλέγονται ετησίως από τα μέλη του Συμβουλίου των Μονίμων Αντιπροσώπων, εκ περιτροπής. Το διοικητικό έργο του οργανισμού ελέγχεται από Γενική Γραμματεία της οποίας προΐσταται ο Γενικός Γραμματέας διοριζόμενος από το Συμβούλιο για πέντε χρόνια.

Ένα από τα πρώτα επιτεύγματα του ΟΟΣΑ υπήρξε η θέσπιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης Πληρωμών (European Payments Union), θεσμός που επέτρεψε στα κράτη μέλη να ρυθμίσουν τους διμερείς εμπορικούς τους λογαριασμούς σε πολυμερή βάση μέσω της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών (Bank for International Settlements-BIS). Κλείνοντας, ο ΟΟΣΑ υπήρξε το forum στο οποίο τα έξι ιδρυτικά μέλη άρχισαν τις συζητήσεις που τελικά οδήγησαν στη Συνδιάσκεψη της Μεσσίνας του 1955 και στις Συνθήκες της Ρώμης του 1958 για την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

8.9 Η UNCTAD και η νέα διεθνής οικονομική τάξη

Η GATT πρόσφερε κατά τη διάρκεια των τελευταίων πενήντα ετών τη βάση για τη φιλελευθεροποίηση του διεθνούς εμπορίου μέσα από διακρατικές διαπραγματεύσεις συλλογικών θεμάτων της διεθνούς εμπορικής πολιτικής, σύμφωνα με την αρχή της αμοιβαιότητας στις δασμολογικές παραχωρήσεις. Μπροστά στο έντονο ενδιαφέρον των βιομηχανικά αναπτυγμένων κρατών για τις διαπραγματεύσεις της GATT, οι αναπτυσσόμενες χώρες κράτησαν μια σταθερά επιφυλακτική στάση απέναντι στις βασικές αρχές της. Η κριτική τους επικεντρώνεται, όπως είναι φυσικό, στην αρχή της αμοιβαιότητας (reciprocity) στις δασμολογικές παραχωρήσεις (tariff concessions), η οποία αποτελώντας τη βάση της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους (MFN) αποτέλεσε τροχοπέδη στην αύξηση των εξαγωγών τους.

Παράλληλα, τα δύο βασικά αιτήματα των αναπτυσσόμενων χωρών ήταν η λήψη μέτρων για τη σταθεροποίηση των τιμών των γεωργικών προϊόντων και η παραχώρηση προνομιακής μεταχείρισης στις εξαγωγές των βιομηχανικών τους προϊόντων. Η συζήτηση για τις δασμολογικές προτιμήσεις άρχισε επίσημα στο πρώτο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (United Nations Conference for Trade and Development-UNCTAD) τον Ιούλιο του 1964 στη Γενεύη, κατά το οποίο έλαβαν μέρος εκατόν είκοσι δύο χώρες, ενενήντα εκ των οποίων θεωρούνται υπανάπτυκτες. Ωστόσο, στις περισσότερες ψηφοφορίες, κατά τις οποίες ελήφθησαν οι αποφάσεις, απείχαν οι αναπτυσσόμενες και οι αναπτυγμένες χώρες.

Η UNCTAD, η οποία συνέρχεται κάθε τέσσερα χρόνια, αποτέλεσε έναν εξειδικευμένο οργανισμό μέσα στο πλαίσιο του ΟΗΕ με στόχο τη βελτίωση της θέσης των αναπτυσσομένων και υπανάπτυκτων κρατών στο διεθνές εμπόριο. Όργανά της είναι (α) το πεντηκονταμελές «Συμβούλιο Εμπορίου και Ανάπτυξης» το οποίο συνέρχεται δύο φορές τον χρόνο για να προετοιμάσει τις εργασίες του Οργανισμού σε συνεργασία με επτά Επιτροπές, να παρακολουθήσει την

εφαρμογή των συστάσεων της Συνδιάσκεψης και να εξετάσει τις προτάσεις για πιο αποτελεσματική λειτουργία και (β) η Γραμματεία της που εδρεύει στη Γενεύη, με προεξάρχοντα τον Γενικό Γραμματέα που είναι αρμόδιος για τα διοικητικά θέματα, τη διευκόλυνση των διακυβερνητικών επαφών και την πληροφόρηση.

Η πολιτική θέση στην οποία βασίστηκε η δράση της UNCTAD είναι ότι οι βιομηχανικές χώρες παίρνουν τη μερίδα του λέοντος στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές, δεδομένου ότι το διεθνές εμπορικό σύστημα βασίζεται στην κλασική αντίληψη ότι ο μηχανισμός προσφοράς και ζήτησης στην ελεύθερη αγορά οδηγεί στην ιδανική (optimum) ανάπτυξη του εμπορίου και στην πλέον οικονομική αξιοποίηση των παραγωγικών πόρων του πλανήτη. Η άποψη που επικράτησε, ήταν ότι ο μηχανισμός αυτός της ελεύθερης αγοράς μπορεί να γίνει αποδεκτός μόνο στις σχέσεις μεταξύ χωρών του ίδιου επιπέδου ανάπτυξης και όχι στις σχέσεις μεταξύ αναπτυγμένων και αναπτυσσομένων χωρών.

Αν και τα αποτελέσματα της UNCTAD ήταν απογοητευτικά, εντέλει έγινε δυνατή η μερική εφαρμογή της αρχής της μη αμοιβαιότητας (non-reciprocity principle) αλλά και η συνέπεια αυτής, δηλαδή η εγκαθίδρυση προτιμησιακού καθεστώτος σε ορισμένα βιομηχανικά προϊόντα των αναπτυσσόμενων χωρών, καθώς και η σύναψη αρκετών συμφωνιών για Προϊόντα Πρωτογενούς Παραγωγής (International Commodity Agreements-ICA). Οι συμφωνίες αυτές συνάπτονται μεταξύ των μεγαλύτερων καταναλωτών και παραγωγών χωρών προϊόντων πρωτογενούς παραγωγής (commodities) όπως κακάο, λευκοσίδηρος, ζάχαρη, καφέ, σίτος, κασσίτερος κλπ. και αφορούν θέματα όπως οι διαδικασίες σταθεροποίησης των τιμών, η επάρκεια προσφοράς του προϊόντος με παράλληλη την εξασφάλιση ρυθμιστικών αποθεμάτων ασφαλείας (buffer stocks) και την προώθηση της ανάπτυξης των παραγωγών χωρών.

Μέσα σε αυτήν την προσπάθεια εντάσσεται και η πρόταση για τη «Νέα Διεθνή Οικονομική Τάξη» (New International Economic Order) την οποία υιοθέτησε το 1974 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και την οποία επεξεργάστηκε η UNCTAD IV (Ναϊρόμπι 1976). Η πρόταση αυτή περιλάμβανε -πέραν των ICA's- τα αιτήματα για επέκταση της προτιμησιακής μεταχείρισης και στα μη βιομηχανικά προϊόντα των αναπτυσσομένων χωρών, την επίτευξη του στόχου μεταφοράς πόρων (επενδυτικών κεφαλαίων, κ.ο.κ.) από τις βιομηχανικές στις αναπτυσσόμενες χώρες ίσων με το 1% του ΑΕΠ. τους, τη θέσπιση ενός κώδικα συμπεριφοράς των πολυεθνικών επιχειρήσεων, τη δημιουργία τελωνειακών ενώσεων και τις βελτιώσεις στις διαδικασίες μεταφοράς τεχνολογίας. Αξιοπρόσεκτο είναι πως η τέταρτη σύνοδος της UNCTAD συνήλθε στο Γιοχάνεσμπουργκ της Ν. Αφρικής.

8.10 Το Γενικευμένο Σύστημα Προτιμήσεων

Η συμφωνία για το Γενικευμένο Σύστημα Προτιμήσεων - ΓΣΠ (Generalized System of Preferences-GSP) υπήρξε το αποτέλεσμα των πιέσεων των αναπτυσσόμενων χωρών κατά τις συνδιασκέψεις της UNCTAD στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960. Πρόκειται για την προώθηση ενός αμοιβαία αποδεκτού και γενικευμένου συστήματος προτιμήσεων, χωρίς την υποχρέωση αμοιβαιότητας και χωρίς την ύπαρξη ευνοϊκών διακρίσεων υπέρ όλων των αναπτυσσομένων χωρών, με περιορισμένο χρονικό ορίζοντα δεκαετίας, που μπορεί να ανανεώνεται με απόφαση της «Ειδικής Επιτροπής Προτιμήσεων» της UNCTAD. Ως συνέπεια της έλλειψης αντικειμενικού κριτηρίου για το ποια χώρα μπορεί να χαρακτηριστεί ως «αναπτυσσόμενη», έχει επικρατήσει η «αρχή της αυτοεκλογής» αφήνοντας έτσι, τον προσδιορισμό στη δικαιοδοσία κάθε χώρας, χωρίς όμως οι αναπτυγμένες χώρες (δωρητές) να δεσμεύονται από τον αυτοπροσδιορισμό των αναπτυσσόμενων. Στην πράξη, αποδέκτες ΓΣΠ έγιναν πέραν της ομάδας των χωρών του Τρίτου Κόσμου και χώρες πολύ πιο κοντά στις αναπτυγμένες παρά στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Πορτογαλία, το Ισραήλ, η Μάλτα και η Τουρκία, ενώ πρόσφατα και πολλές από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες.

Η ελευθερία επιλογής που διαθέτουν οι δωρητές, όπως οι ΗΠΑ, η Νορβηγία, η Ν. Ζηλανδία, η Αυστραλία, η Ελβετία και η ΕΕ, τους δίνει τη δυνατότητα να αποκλείουν αναπτυσσόμενες χώρες που δεν πρόσκεινται φιλικά σε εκείνες ή διατηρούν στενούς εμπορικούς και οικονομικούς δεσμούς με ανταγωνιστές τους. Παρόλα αυτά στο ΓΣΠ των ΗΠΑ ανήκουν παραπάνω από εκατόν σαράντα χώρες, ενώ στο ΓΣΠ της ΕΕ περίπου εκατόν είκοσι χώρες.

Κάθε δωρητής στα ΓΣΠ περιλαμβάνει συγκεκριμένο αριθμό προϊόντων της επιλογής του, τα οποία μπορεί να είναι βιομηχανικά αλλά και μη βιομηχανικά. Ένας άλλος περιορισμός των προϊόντων αφορά τους λεγόμενους «κανόνες προέλευσης» (rules of origin). Για να υπαχθούν στο ΓΣΠ τα προϊόντα θα πρέπει να προέρχονται από τις χώρες στις οποίες χορηγήθηκαν οι προτιμήσεις. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει είτε να έχουν παραχθεί εξολοκλήρου στη χώρα αυτή, είτε να έχουν υποστεί σε αυτή τουλάχιστον «ουσιώδη επεξεργασία» σύμφωνα με τα κριτήρια που θέτει κάθε ΓΣΠ.

Η επιτυχής κατάληξη του γύρου της Ουρουγουάης και η κατά συνέπεια αυτού μείωση των δασμών, επιφέρει τη συνεχή αποδυνάμωση των μάλλον περιορισμένων ωφελειών των αναπτυσσομένων χωρών από τα ΓΣΠ, οι οποίες υπολογίζονται ότι δεν ξεπερνούν το 1% των εξαγωγών τους.

8.11 Συστήματα ειδικών προτιμήσεων: Οι συμβάσεις Lome

Σε αντίθεση με τα ΓΣΠ, οι ειδικές προτιμήσεις αφορούν ορισμένες μόνον δωρήτριες χώρες και ορισμένες χώρες αποδέκτες. Η συμφωνία Lome I (Lome Convention) του 1975 υπογράφτηκε στην ομώνυμη πρωτεύουσα του Τόγκο μεταξύ της ΕΟΚ και σαράντα έξι αναπτυσσόμενων χωρών της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού (ΑΚΕ), εγκαινιάζοντας έναν διαφορετικό τύπο διεθνών εμπορικών σχέσεων μεταξύ του αναπτυγμένου Βορρά και του αναπτυσσόμενου Νότου. Η σύνθετη αυτή συμφωνία, που αφορούσε τόσο το εμπόριο όσο και την αναπτυξιακή βοήθεια (trade-aid Convention), υπήρξε η συνέχεια της δεκαετούς σε διάρκεια συμφωνίας της Γιαούντε (1963-1973), αναφορικά με τη συνδρομή της ΕΟΚ σε χώρες που υπήρξαν αποικίες των κρατών μελών της και τη δημιουργία ζώνης ελευθέρων συναλλαγών μεταξύ της ΕΟΚ και των δεκαοχτώ αφρικανικών χωρών με βάση την αμοιβαιότητα δασμολογικών παραχωρήσεων και την ισχύ περιορισμών στις εισαγωγές προϊόντων τους στο εσωτερικό της Κοινότητας.

Η σύμβαση Lome I διαφοροποιήθηκε ριζικά από αυτή της Γιαούντε δεδομένου ότι (α) τα συμβαλλόμενα κράτη ήταν περισσότερα (46) και προερχόμενα από έναν ευρύ χώρο, γνωστά ως κράτη «Αφρικής, Καραϊβικής και Ειρηνικού» - ΑΚΕ (Africa, Caribbean and Pacific countries-ACP) - πλέον ανέρχονται στα εβδομήντα-, (β) θεσμοθετήθηκε μια σειρά οργάνων διαχείρισης της Σύμβασης (Συμβούλιο Υπουργών ΕΟΚ/ΑΚΕ - Επιτροπή Πρεσβευτών - Συμβουλευτική Κοινοβουλευτική Συνέλευση - ad hoc μηχανισμός διαβουλεύσεων οικονομικών και κοινωνικών οργανώσεων), (γ) επεκτάθηκαν οι τομείς συνεργασίας, κυρίως ιδιαίτερα στα βασικά προϊόντα πρωτογενούς παραγωγής.

Σε αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε το σύστημα για τη σταθεροποίηση των εισοδημάτων από τις εξαγωγές, το γνωστό «Stabex» (Stabilisation des recettes d› Exportations). Επρόκειτο για ένα πρωτοποριακό σύστημα που απέβλεπε στην εξουδετέρωση των προβλημάτων τα οποία δημιουργούνται στα εισοδήματα των παραγωγών χωρών της ΑΚΕ από τις μεταπτώσεις των τιμών των προϊόντων τους στη διεθνή αγορά και στόχευε στη σχετική σταθεροποίησή τους.

Το σύστημα καταρχάς συμπεριέλαβε δώδεκα βασικά αγροτικά προϊόντα και το σιδηρομετάλλευμα, ενώ σταδιακά επεκτάθηκε σε τριάντα τέσσερα προϊόντα μέχρι το 1979. Το Stabex λειτουργεί με ένα αποθεματικό κεφάλαιο και αφορά προϊόντα που καλύπτουν τουλάχιστον το 7, 5% των συνολικών εξαγωγών μιας χώρας («κατώφλι εξάρτησης»), το οποίο στη Lome II μειώθηκε στο 6, 5% και στη Lome III στο 6%. Το όριο μείωσης της τιμής, ικανό να ενεργοποιήσει τον μηχανισμό ήταν το 5, 5%, υπολογιζόμενου επί του μέσου όρου των εσόδων της τελευταίας τετραετίας, ή 2, 5% εάν επρόκειτο για τις «λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της σύμβασης» (περίκλειστες και νησιωτικές), το οποίο στην Lome II μειώθηκε στο 2% και στη Lome III στο 1, 5%, αποτελώντας κατά κάποιον τρόπο έναν μηχανισμό «ασφάλειας ασθενείας». Τέλος, εισάχθηκε ο όρος της μη αμοιβαιότητας στις δασμολογικές παραχωρήσεις που έκανε η ΕΕ προς τις χώρες ΑΚΕ.

Σημαντικό είναι πως η Σύμβαση Lome II (1979) δημιούργησε έναν νέο μηχανισμό για τα μεταλλεύματα, τον «Sysmin» (System for Minerals) που παρουσιάζει χαρακτηριστικά όμοια με του Stabex. Ο «Sysmin» σκοπεύει στη διατήρηση του δυναμικού παραγωγής και εξαγωγής των αναπτυσσομένων χωρών, με στόχο την εξασφάλιση της απρόσκοπτης ροής των μεταλλευμάτων στην ΕΕ, αποτελώντας ένα είδος «ασφάλειας ατυχημάτων». Αξιοσημείωτο είναι ότι το «κατώφλι εξάρτησης» ανέρχεται στο 15% και 10% αντίστοιχα για τις λιγότερο αναπτυγμένες. Τα προϊόντα αυξήθηκαν σταδιακά μέσω της Lome II και Lome III σε σαράντα τρία και στη συνέχεια σε σαράντα οκτώ με την προοπτική προσθήκης και άλλων. Το ίδιο ισχύει και για το Sysmin που περιλαμβάνει εννέα βασικά προϊόντα πρωτογενούς παραγωγής (χαλκό, κοβάλτιο, φωσφάτη, μαγνήσιο, βωξίτη, αλουμίνα, κασσίτερο, πυρίτη, σιδηρομετάλλευμα). Παράλληλα με τα δύο αυτά βασικά συστήματα οι Συμβάσεις Lome προβλέπουν ιδιαίτερες ρυθμίσεις για τις μπανάνες, το ρούμι και κυρίως τη ζάχαρη.

Ωστόσο, τα συστήματα των Συμβάσεων του Lome παρουσιάζουν μια σειρά από προβλήματα που έγιναν αντικείμενο έντονης κριτικής, λόγω ορισμένων μειονεκτημάτων που παρουσιάζουν. Συγκεκριμένα, (α) καλύπτουν περιορισμένο ποσοστό εσόδων των εξαγωγών των χωρών της ΑΚΕ (35-40%) ενώ αποκλείονται τα βιομηχανικά προϊόντα, (β) αφορούν μόνο τις εξαγωγές των χωρών ΑΚΕ προς την ΕΕ, (γ) οι ενισχύσεις των δύο συστημάτων θεωρούνται από τις κυβερνήσεις των χωρών ΑΚΕ πρόσθετα δημόσια έσοδα, χωρίς να τα διαθέτουν για τους σκοπούς για τους οποίους προορίζονται, (δ) οι ενισχύσεις τους έχουν μικρή επίδραση λόγω του

περιορισμένου ύψους τους και (ε) η κατά δόσεις καταβολή των ενισχύσεων καθιστούν στην πράξη αδύνατη την ικανοποίηση των αιτήσεων αποζημίωσης. Βέβαια, η ισχύς της Συνθήκης του Lome ανανεώνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα και η τελευταία Lome IV καλύπτει το χρονικό διάστημα 1990-2000. Στην τελευταία αυτή συνθήκη, η ΕΕ ενισχύει ανά εξάμηνο διάφορους οικονομικούς τομείς των χωρών ΑΚΕ, όπως τις αερομεταφορές, τις τηλεπικοινωνίες, τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τον τομέα ενέργειας, τη βιομηχανία και τα ορυχεία.

8.12 Οι ενώσεις παραγωγών βασικών προϊόντων

8.12.1 Ο Οργανισμός Πετρελαιο-εξαγωγικών Χωρών

Ο Οργανισμός Πετρελαιοεξαγωγικών Κρατών (Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC) ιδρύθηκε το 1960 από πέντε πετρελαιοπαραγωγές χώρες (Ιράν, Ιράκ, Σαουδική Αραβία, Κουβέιτ, και Βενεζουέλα), οι οποίες, μαζί με το Κατάρ, εκπροσωπούσαν το 80% της παγκόσμιας παραγωγής. Στην πορεία προσχώρησαν και άλλες πετρελαιο-εξαγωγικές χώρες (Ινδονησία, Λιβύη, Αμπού Ντάμπι, Αλγερία, Νιγηρία, Ισημερινός και Γκαμπόν) ανεβάζοντας τον αριθμό των μελών του σε δεκατρία. Η ίδρυσή του αποτέλεσε προσπάθεια στήριξης των εσόδων των πετρελαιοεξαγωγικών χωρών απέναντι στις συνεχώς μειούμενες τιμές του πετρελαίου, ενώ αργότερα προστέθηκαν και άλλες οκτώ χώρες. Σκοπός του ΟΠΕΚ είναι ο συντονισμός και η ενοποίηση των πετρελαϊκών πολιτικών των κρατών μελών και η ταυτόχρονη προστασία των συμφερόντων τους, μαζί με τον καθορισμό τρόπων και μέσων για τη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών, της προστασίας του εισοδήματος, της εξασφάλισης εφοδιασμού των μεγάλων καταναλωτριών χωρών και της εγγύησης λογικού, αλλά σταθερού κέρδους. Επιπλέον αυτών, καταστατικός στόχος του ΟΠΕΚ είναι η μείωση του οικονομικού χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών κρατών. Όργανα του ΟΠΕΚ είναι η Συνέλευση, το Συμβούλιο των Κυβερνητών, η Γραμματεία και το Συμβούλιο της Οικονομικής Επιτροπής.

Το έτος 1974 αποτέλεσε την έναρξη της ουσιαστικής παρέμβασης του ΟΠΕΚ στη διεθνή αγορά πετρελαίου, ο οποίος εκμεταλλευόμενος τη συγκέντρωση στις χώρες- μέλη του μεγαλύτερου μέρους των παγκόσμιων αποθεμάτων, αλλά και την αδιαφορία των βιομηχανικών χωρών για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών ενεργείας βασιζόμενες στις σταθερά χαμηλές τιμές του πετρελαίου, ανέκτησε μονομερώς τον έλεγχο της παραγωγής, αυξάνοντας σημαντικά τις τιμές, θεσπίζοντας την ανά τρίμηνο αναπροσαρμογή τους και επιβάλλοντας εμπάργκο στις ΗΠΑ και στις άλλες δυτικές χώρες, ως μέσο πίεσης λόγω της αραβο-ισραηλινής διένεξης. Παρά την αρχική επιτυχία, η δεδομένη αδυναμια του ΟΠΕΚ να προωθεί συντονισμένα τα συμφέροντα των κρατών μελών, η πτώση της παγκόσμιας κατανάλωσης και η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών ενέργειας, είχαν ως συνέπεια τη σταδιακή αποδυνάμωσή του και την πτώση των τιμών του πετρελαίου.

8.12.2 Οι λοιπές ενώσεις παραγωγών βασικών προϊόντων

Η αρχική -τουλάχιστον- επιτυχία του ΟΠΕΚ οδήγησε, μετά το 1974, στη δημιουργία δεκάδων ενώσεων παραγωγών βασικών προϊόντων πρωτογενούς παραγωγής, σπουδαιότερες εκ των οποίων ήταν σε παγκόσμιο επίπεδο: του βωξίτη (1974), του σιδήρου (1975), του μερκούριου (1975) και του κασσίτερου (1983), ενώ σε περιφερειακό επίπεδο της μπανάνας (1974), του καφέ (1979), του κακάο (1980) και του βαμβακιού (1983). Η Ένωση του χαλκού είχε ιδρυθεί ήδη από το 1967. Οι Ενώσεις αυτές, χρησιμοποιούν συγκεκριμένα μέτρα όπως η σύνταξη μελετών και στατιστικών, οι διαβουλεύσεις, η εξασφάλιση αποθεμάτων ασφαλείας, ο καθορισμός ψαλίδας τιμών και η επιβολή περιορισμών στην παραγωγή και τις εξαγωγές.

Η πορεία των Ενώσεων Παραγωγών δεν υπήρξε ιδιαίτερα ενθαρρυντική μέχρι σήμερα, δεδομένου ότι σπάνια έχουν κατορθώσει να επιτύχουν αποτελεσματικές παρεμβάσεις στον καθορισμό των τιμών των προϊόντων τους, αλλά αντίθετα έχουν σημειώσει υποχωρήσεις στις απαιτήσεις των βιομηχανικών χωρών και των πολυεθνικών εταιρειών. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στην πολλές φορές υποτίμηση των προϊόντων, στον μεγάλο αριθμό των παραγωγών χωρών, στην ύπαρξη αναπτυγμένων χωρών μεταξύ των παραγωγών και στην αδυναμια χάραξης κοινής πολιτικής λόγω των διαφορετικών συνθηκών κόστους και παραγωγικότητας μεταξύ τους.

8.12.3 Το νομικό καθεστώς των ενώσεων παραγωγών

Οι πολυμερείς συμφωνίες παραγωγών και καταναλωτών έτυχαν αποδοχής από τη διεθνή οικονομική κοινότητα, κυρίως λόγω της ουσιαστικά ασήμαντης επίδρασης τους στη διαμόρφωση των τιμών. Αυτό ίσχυσε τουλάχιστον μέχρι τη δραστηριοποίηση του ΟΠΕΚ στις αρχές και τα μέσα της δεκαετίας του '70 και την κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των ενώσεων παραγωγών.

Ως προς το ζήτημα της νομιμότητάς τους, σε αντίθεση με τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, οι ΗΠΑ, πιστές στις αρχές του ελεύθερου εμπορίου, θεωρούν την ύπαρξη των ενώσεων παραγωγών αντίθετη με το πνεύμα της GATT που απορρίπτει τις περιοριστικές εμπορικές πολιτικές και τις εξομοιώνει με καρτέλ, εφαρμόζοντας τη μακρόχρονη νομοθεσία της κατά των μονοπωλίων (anti-trust legislation). Η ενδιάμεση (μετριοπαθής) άποψη (Αυστραλία) αποδέχεται τη νομιμότητα των ενώσεων παραγωγών, στον βαθμό που οι δραστηριότητές τους λαμβάνουν υπόψη και τα συμφέροντα των καταναλωτών.

8.13 Διεθνείς μηχανισμοί επίλυσης διαφορών

8.13.1 Μηχανισμοί διεθνούς δικαίου

Οι διαφορές που κατά κανόνα ανακύπτουν μεταξύ των κρατών, αφορούν τόσο ζητήματα διπλωματικής προστασίας οικονομικών συμφερόντων των υπηκόων τους, όσο και ζητήματα οικονομικής πολιτικής, δημιουργώντας αντιπαραθέσεις στους κόλπους των διεθνών οικονομικών οργανισμών.

Την αρμοδιότητα για την επίλυση αυτού του είδους των διαφορών, έχει καταρχήν το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, αρμοδιότητα την οποία πρέπει να έχουν προκαταβολικά αποδεχθεί τα εμπλεκόμενα κράτη. Σύμφωνα με τις διατάξεις του καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου η αρμοδιότητα του είναι δυνατό σε κάθε περίπτωση να βασίζεται είτε στη γενική αποδοχή διαφορών που άπτονται της ερμηνείας και της εφαρμογής του διεθνούς δικαίου είτε σε πρόβλεψη διατάξεως διμερούς σύμβασης είτε σε μια ad hoc συμφωνία των μερών.

Η συντριπτική πλειονότητα των διακρατικών διαφορών ωστόσο, επιλύεται μέσω της μεθόδου της επιδιαιτησίας, με κλασικό παράδειγμα τη θέσπιση του διαιτητικού δικαστηρίου της Χάγης για την επίλυση των διαφορών μεταξύ ΗΠΑ και Ιράν (Iran-US. Claims Tribunal), το οποίο κλήθηκε να αποφανθεί για τις διαφορές που προέκυψαν μεταξύ των δύο χωρών, ως συνέπεια αφενός μεν της κατάληψης της αμερικανικής πρεσβείας της Τεχεράνης και αφετέρου δε, του «παγώματος» των ιρανικών καταθέσεων στις τράπεζες των ΗΠΑ. Επιπρόσθετα, το όργανο είναι αρμόδιο και για την εκδίκαση των εκατέρωθεν απαιτήσεων πολιτών των δύο χωρών.

Ιδιαίτερη περίπτωση για τη διεθνή επίλυση διαφορών αποτελεί το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), του οποίου η αρμοδιότητα εκτείνεται στην επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών μελών, μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών, στον έλεγχο του δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου, καθώς και στην ερμηνεία του πρωτογενούς και του δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου.

Παρά το γεγονός ότι πρόσβαση στα όργανα επίλυσης διαφορών έχουν κατά κανόνα τα υποκείμενα του κλασικού διεθνούς δικαίου -κράτη και οργανισμοί-, μέσω σειράς συμβάσεων έχει καταστεί δυνατή η προσφυγή φυσικών προσώπων ενώπιον των διεθνών δικαστηρίων και των διαιτητικών οργάνων. Τέτοιες περιπτώσεις αφορούν το πεδίο του άρθρου 25 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (European Human Rights Convention-EHRC) καθώς και το καταστατικό του Διεθνούς Κέντρου Επίλυσης Επενδυτικών Διαφορών (International Center for the Settlement of Investor Disputes-ICSD), αρμοδιότητα του οποίου είναι η επίλυση διενέξεων μεταξύ επενδυτών και χωρών φιλοξενίας των επενδύσεων.

8.13.2 Μηχανισμοί ιδιωτικού διεθνούς δικαίου

Η πλέον δημοφιλής επιλογή για την επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από τις διασυνοριακές οικονομικές συναλλαγές, είναι η ιδιωτική διεθνής διαιτησία. Η προτίμηση των θεσμών αυτών από τα εθνικά δικαστήρια οφείλεται (α) στη δυνατότητα παρέμβασης των «αντιδίκων» κατά την επιλογή των διαιτητών, του εφαρμοστέου δικαίου καθώς και της διαμόρφωσης της διαδικασίας, (β) στο εξασφαλισμένο απόρρητο της διαδικασίας, (γ) στο κατά κανόνα χαμηλότερο κόστος, (δ) στην ασφάλεια του δικαίου και (ε) στην ταχύτητα λήψης αποφάσεων.

Ιδιαίτερα γνωστή είναι η διαδικασία διαιτησίας στο πλαίσιο του Διεθνούς Εμπορικού Επιμελητηρίου (International Chamber of Commerce-ICC), το οποίο εδρεύει στο Παρίσι, καθώς και οι κανόνες που θέσπισε

η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για το Διεθνές Εμπορικό Δίκαιο (UN Commission on International Trade Law-UNCITRAL), γνωστοί και ως «πρότυπος νόμος» ή «κανόνες διαιτησίας» UNCITRAL. Παρά τις αντικρουόμενες απόψεις για την αναγνώριση, τη δεσμευτικότητα και την εκτελεστότητά τους, η εφαρμογή των διαιτητικών αποφάσεων εξασφαλίζεται από συγκεκριμένες διεθνείς συμβάσεις με κυριότερη τη Σύμβαση της Νέας Υόρκης «περί Αναγνωρίσεως και Εκτελέσεως Αλλοδαπών Διαιτητικών Αποφάσεων» που υπογράφτηκε στις 10.6.1958 και υπήρξε το φυσικό επακόλουθο των αναγκών που δημιούργησε η τεράστια ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου κατά τη μεταπολεμική εποχή. Η Σύμβαση αυτή κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Νόμο. 4220 της 19ης Σεπτεμβρίου 1961.

Από την άλλη πλευρά, εγείρεται έκδηλη ανασφάλεια για την εφαρμογή του δικαίου στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα μέρη (συνήθως ιδιώτες) συμφωνούν να μην υπαχθεί η διαιτητική διαδικασία στους κανόνες κάποιου εθνικού δικαίου, με συνέπεια την έκδοση των λεγομένων «α-εθνών διαιτητικών αποφάσεων» (A-National Arbitral Awards), οι οποίες θεωρούνται «αιωρούμενες διαιτητικές αποφάσεις» (sentence flottante).

Βιβλιογραφία

Bungenberg, M. (2016). *European Yearbook of International Economic Law 2016*. Springer.

Dixit, A., & Norman, V. (1980). *Theory of International Trade: A Dual General Equilbrium Approach.* London: Cambridge University Press.

Feenstra, R. (2004). *Advanced International Trade: Theory and Evidence.* Princeton.

Frieden, J., Lake, D., & Lawrence, J. (2010). *International Political Economy* (5th ed.). W.W. Norton.

Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: understanding the international economic order.* Princeton University Press.

Gopinath, G., Elhanan, H., & Kenneth, S. (2021). *Handbook of International Economics.* Amsterdam, Netherladns: Elsevier.

Helpman, E., & Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade*. MIT Press.

Kenen, P. (1985). *The Handbook of International Economics.* Amsterdam: North Holland.

Krugman, P., Melitz, M., & Obstfeld, M. (n.d.). *International Economics: Theory and Policy* (10th ed.).

Krugman, P., Obstfeld, M., & Melitz, M. (2014). *International economics: Theory and policy* (The Pearson series in economics). Pearson Education.

Oatley, T. (2012). *International Political Economy: interest and institutions in the global economy* (5th ed.). Pearson Longman.

Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1996). *Foundations of International Macroeconomics*. MIT Press.

Pugel, T., & Pugel, T. (2016). *International Economics* (Sixteenth ed.). McGraw-Hill Series in Economics.

Ravenhill, J. (2011). *Global Political Economy* (3rd ed.). Oxford Press.

Sawyer, C., & Sprinkle, R. (2020). *Applied International Economics* (5th ed.). Routledge.

Steger, D. (Ed.). (2014). *The World Trade Organization: Critical Perspectives on the World Economy*. Routledge.

Walter, A., & Sen, G. (2009). *Analyzing the Global Political Economy*. Princeton University Press.

Κεφάλαιο 9 Οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις ως πεδίο οικονομικού εγκλήματος - Ανάδειξη του οικονομικού ρόλου του εγκλήματος

Σύνοψη

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο πραγματοποιείται διεξοδική ανάλυση και συζήτηση σχετικά με το πώς το οργανωμένο έγκλημα παρεισφρέει σε διεθνείς οργανισμούς και εκμεταλλεύεται διεθνείς συμφωνίες και κανονισμούς. Αναδεικνύεται επίσης, η σημαντική επίδραση του οικονομικού εγκλήματος στη διαμόρφωση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και παρουσιάζεται το πώς είναι δυνατή η καπήλευση βασικών αρχών του διεθνούς εμπορίου και γενικότερα των διεθνών οικονομικών σχέσεων.

Προαπαιτούμενη Γνώση

Εγκληματολογία, Κοινωνιολογία, Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις

9.1 Διαφθορά, οργανωμένο έγκλημα, νομοθετικές ρυθμίσεις

Η οικονομική εγκληματικότητα αποτελεί νοσηρή έκφανση της οικονομικής ζωής (Zimmerli, 1978) και παθολογική απόρροια του οικονομικού συστήματος (Μανωλεδάκης, 1991), της οποίας η δριμεία εμφάνιση στο διεθνές προσκήνιο οφείλεται στην άνοδο των κεφαλαιουχικών εταιρειών, στη δεδομένη οικονομική αλληλεξάρτηση και στην εντατικοποίηση της κατανομής εργασίας στο σύγχρονο διεθνές οικονομικό σύστημα. Περιλαμβάνει δε, ως συνοπτικός όρος, εγκληματικές πράξεις που αφορούν κατά κύριο λόγο καταχρήσεις και εκμετάλλευση ειδικών γνώσεων σε οικονομικούς τομείς για παράνομους σκοπούς.

Παρά το γεγονός ότι το οικονομικό έγκλημα, λόγω της ευρέος πεδίου του, δεν προσφέρεται για τη διατύπωση ενός ορισμού και μιας ακριβούς εννοιολογικής προσέγγισης, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης χαρακτηρίζει ως οικονομικά εγκλήματα τις παρακάτω δεκαέξι εγκληματικές πράξεις: αδικήματα cartel, πρακτικές εξαπάτησης και κατάχρηση της οικονομικής κατάστασης από πολυεθνικές επιχειρήσεις, απάτες σχετικά με δημόσιες προμήθειες ή καταχρήσεις κρατικών κονδυλίων ή κονδυλίων διεθνών οργανισμών, ηλεκτρονικό έγκλημα, ψευδο-εταιρείες, παραποίηση εταιρικών ισολογισμών και λογιστικών βιβλίων, απάτες σχετικά με την οικονομική κατάσταση και το εταιρικό κεφάλαιο εταιρειών, παραβίαση από κάποια εταιρεία των προτύπων της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων, απάτες σε βάρος των πιστωτών, απάτες σε βάρος των καταναλωτών, αθέμιτος ανταγωνισμός, καταβολή δωροδοκιών και παραπλανητική διαφήμιση, φορολογικά αδικήματα και αποφυγή κοινωνικών βαρών από επιχειρήσεις, χρηματιστηριακά και τραπεζικά αδικήματα και τέλος, αδικήματα κατά του περιβάλλοντος. Επιπλεόν, ο όρος «οικονομικό έγκλημα» μπορεί να αναφέρεται σε κάθε μη-βίαιο έγκλημα που προκαλεί οικονομική ζημια, ακόμα και αν οι ζημίες αυτές κατά καιρούς δεν είναι εμφανείς ή κοινωνικά αντιληπτές. Λαμβάνοντας ακόμη υπόψη το γεγονός ότι η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη και η ανάπτυξη του διαδικτύου προσφέρουν νέες ευκαιρίες για τη διάπραξη τέτοιων εγκλημάτων, κανένας κατάλογος οικονομικού και χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα εγκληματικών πράξεων δεν μπορεί να θεωρείται πλήρης ή εξαντλητικός. Σημαντικό είναι πως τα εγκλήματα της κατηγορίας αυτής δεν είναι εύκολα ανιχνεύσιμα, ενώ πολλές φορές δεν καταγράφονται λόγω των σοβαρών οικονομικών επιπτώσεών τους. Η παραδοχή αυτή εξηγεί την αδυναμια προσδιορισμού ή εκτίμησης της συνολικής έκτασης και της απειλής αυτών των φαινομένων που πλήττουν τόσο τον ιδιωτικό όσο και τον δημόσιο τομέα.

Βέβαια, σε διεθνές επίπεδο καταγράφεται μια σειρά προσπαθειών για την ευαισθητοποίηση ιδιωτών και επιχειρήσεων στα οικονομικά εγκλήματα και ιδιαίτερα στην αντιμετώπιση της απάτης. Παγκόσμια έρευνα της PWC που συμπεριέλαβε 5.400 επιχειρήσεις σε 40 χώρες αποκάλυψε ότι παρά την ανάθεση της επιμέλειας των ρυθμιστών και των επενδύσεων των εταιρειών σε ελεγκτικούς μηχανισμούς, η απάτη παραμένει ένα από τα πιο σοβαρά οικονομικά προβλήματα παγκοσμίως. Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, προκύπτει ότι η πραγματική έκταση του οικονομικού εγκλήματος και των σχετιζόμενων με αυτό οικονομικών και μη-οικονομικών ζημιών παραμένει απροσδιόριστη και χωρίς ορατά σημάδια υποχώρησης. Σε πολλές χώρες μάλιστα, περίπου μια στις δύο επιχειρήσεις έχει πέσει θύμα οικονομικού εγκλήματος κατά τη διετία 2005-2007 (PriceWarehouseCoopers, Global Economic Survey 2007, ό.π.). Φαίνεται πως η δυσκολία εντοπισμού των οικονομικών εγκλημάτων οφείλεται στις πολλές μορφές που λαμβάνει η απάτη, αλλά και στον μεγάλο αριθμό των εμπλεκόμενων υπαλλήλων ή των ανώτερων στελεχών του ιδιωτικού τομέα. Από την άλλη, σε ό,τι αφορά

τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των οικονομικών εγκλημάτων, οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να στηρίζονται στους εσωτερικούς ελέγχους, αλλά οφείλουν να οικοδομήσουν σχέση εμπιστοσύνης με τους υπαλλήλους τους, να παράσχουν κίνητρα για τη χρηστή διαγωγή και συμμόρφωσή τους, καθώς και να ορίσουν συγκεκριμένες αυστηρές κυρώσεις κατά των δραστών ανεξάρτητα από τη θέση που κατέχουν.

Παρόλο που, οι μέχρι σήμερα πολιτικές για την καταπολέμηση του οικονομικού εγκλήματος αφορούν κυρίως την προστασία της οικονομιας και του νόμιμου χρηματοπιστωτικού συστήματος, εντούτοις η καταπολέμηση των σύγχρονων εκφράσεων της οικονομικής εγκληματικότητας σχετίζεται άμεσα με την αντιμετώπιση οικουμενικών προβλημάτων, όπως αυτό της προστασίας του περιβάλλοντος και της παγκόσμιας φτώχειας. Αυτό προκύπτει και από τη ρυθμιστική πρωτοβουλία για την επανάκτηση κλαπέντων περιουσιακών στοιχείων (Stolen asset Recovery Initiative–StAR) του 2007. Πρόκειται για παρέμβαση της Παγκόσμιας Τράπεζας, στο πλαίσιο της στρατηγικής της για τη χρηστή διακυβέρνηση και την καταπολέμηση της διαφθοράς, σε συνεργασία με το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (United Nations Office on Drugs and Crime-UNODC) και αφορά την παροχή (τεχνικής) βοήθειας στις αναπτυσσόμενες χώρες προκειμένου να επανακτήσουν περιουσιακά στοιχεία που διοχετεύθηκαν στο εξωτερικό και ιδιοποιήθηκαν από τις διεφθαρμένες ηγεσίες χωρών. Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας αυτής, έχει συσταθεί διεθνές σώμα ειδικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς με την ονομασία Friends of the Stolen Asset Recovery Initiative (StAR), το οποίο λειτουργεί ως συμβουλευτική επιτροπή αναφορικά με τις δράσεις της πρωτοβουλίας. Μέχρι σήμερα, οι εξελίξεις αυτές λαμβάνουν χώρα στο περιθώριο των περιοδικών συναντήσεων της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου αν και επιδιώκουν να προσδώσουν οικουμενικότητα στην πρωτοβουλία με την εμπλοκή όσο το δυνατόν περισσότερων χωρών, είτε αναπτυγμένων (τόποι προορισμού των κλαπέντων) είτε αναπτυσσόμενων (τόπος προέλευσης των κλαπέντων), καθώς και διεθνών σωμάτων και υπηρεσιών (International Development Association-IDA, International Finance Corporation-IFA, Multilateral Investment Guarantee Agency-MIGA, Norwegian Agency for Development Cooperation-Norad), αλλά και τραπεζών για την περιφερειακή ανάπτυξη (African Development Bank, Asian Development Bank, European Bank for Reconstruction and Development, Inter-American Development Bank), του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη, και τέλος της Ομάδας G8.

Οι άξονες της πρωτοβουλίας περιλαμβάνουν α) την άσκηση "πειθούς" σε όλες τις δικαιοδοσίες που εποπτεύουν χρηματοπιστωτικά κέντρα για την επικύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά της Διαφθοράς (United Nations Convention Against Corruption-UNCAC - Κεφάλαιο V άρθρα 51-58 [Επανάκτηση Περιουσιακών Στοιχείων], της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη (31 Οκτωβρίου 2003) επίσης κατά της διαφθοράς, β) την παροχή βοήθειας στα αναπτυσσόμενα κράτη για τη δημιουργία μηχανισμών αίτησης για δικαστική συνδρομή αναφορικά με υποθέσεις ανάκτησης περιουσιακών στοιχείων, γ) την ανάπτυξη συνεργασιών για την παροχή πληροφοριών και εμπειριών και δ) την παροχή τεχνογνωσίας και εξειδίκευσης για την παρακολούθηση της χρήσης των ανακτημένων περιουσιακών στοιχείων προκειμένου να εξασφαλιστεί η διαφάνεια της διαδικασίας και η απήχησή τους. Επιπλέον, η πρωτοβουλία σκοπεύει στην άσκηση πίεσης στα χρηματοπιστωτικά κέντρα των αναπτυσσόμενων χωρών ώστε να υιοθετήσουν υψηλότερα πρότυπα συμπεριφοράς όσον αφορά στην καταπολέμηση του ξεπλύματος βρώμικου χρήματος προερχόμενου από τη διαφθορά.

9.1.1 Σύμβαση για το οργανωμένο έγκλημα

Από τις αρχές του 21ου αιώνα παρατηρείται μια μεγάλη δραστηριότητα παγκοσμίως στον χώρο του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς (Albanese, 2018). Μεγάλο μέρος αυτής της δραστηριότητας σχετίζεται με το οργανωμένο έγκλημα, τη διαφθορά και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Παράλληλα, αρκετές δεσμευτικές διεθνείς συμβάσεις, σε συνδυασμό με περιφερειακές και παγκόσμιες προσπάθειες για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της διεθνικής εγκληματικής δραστηριότητας, που κάλυπταν ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, μπορούν να χαρακτηριστούν αξιοσημείωτες.

Τα έθνη και οι διεθνείς οργανισμοί έχουν συνειδητοποιήσει, ωστόσο, ότι χωρίς κατάλληλες αξιολογήσεις των πρωτοβουλιών τους, δεν θα είναι σε θέση να γνωρίζουν τον πραγματικό αντίκτυπο των πρωτοβουλιών αυτών. Χωρίς αξιολόγηση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Albanese (2018) "δεν θα μάθουμε ποτέ αν χάνουμε τον χρόνο μας σε μη εφαρμόσιμες «λύσεις» ή αν επιδεινώνουμε τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα". Αυτό γιατί, τα ζητήματα είναι πιο περίπλοκα σε διεθνές επίπεδο, όχι όμως ανεπίλυτα, και υπάρχουν μερικά καλά παραδείγματα που το αποδεικνύουν. Ειδικότερα, υπάρχουν πολλές ευκαιρίες για την εκτέλεση των απαραίτητων εργασιών σε διεθνές επίπεδο, εάν ληφθούν υπόψη οι κατάλληλες προσεγγίσεις και πρυτανεύσει η υπομονή προκειμένου να αξιολογηθούν οι προσπάθειες που έχουν ήδη ξεκινήσει.

Η ευρεία πρόσβαση στην πληροφορία μέσω της τεχνολογίας έχει αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τον κόσμο και έχει επιδράσει σημαντικά στην αντίληψη και κατανόηση αναφορικά με το τι μπορεί να συμβαίνει σε άλλες περιοχές ανά τον κόσμο. Επιπλέον, οι άνθρωποι διαθέτουν εύκολη πρόσβαση στις ειδήσεις, όλο και περισσότεροι μπορούν να πραγματοποιούν διεθνή ταξίδια, ενώ πλέον έχουν και τη δυνατότητα εύρεσης πληροφοριών, εγγράφων, ακροάσεων και πραγματοποίησης συζητήσεων μέσω του Διαδικτύου για ένα μεγάλο φάσμα θεμάτων που ταλανίζουν την ανθρωπότητα.

Στον αντίποδα, πολλές περιοχές και χώρες βρίσκονται υπό καθεστώς συγκρούσεων σε όλο τον κόσμο. Χαρακτηριστικό είναι πως η αναγκαστική μετακίνηση αμάχων βρίσκεται στο υψηλότερο επίπεδο από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και οι συγκρούσεις σε διάφορες περιοχές του πλανήτη σκοτώνουν πάρα πολλούς ανθρώπους (μη μαχητές). Ωστόσο, η διαπροσωπική βία, η βία που σχετίζεται με τις συμμορίες και το οργανωμένο έγκλημα εξακολουθεί να σκοτώνει περισσότερους ανθρώπους από ό,τι η πολιτική βία παγκοσμίως (Alexandre, 2016; United Nations Office on Drugs and Crime, 2014). Αυτή η κατάσταση λοιπόν, συμβάλλει στον εσωτερικό εκτοπισμό, στις παράτυπες μεταναστευτικές ροές και στην ανισορροπία της παγκόσμιας αγοράς εργασίας, καθώς πολλοί άνθρωποι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις χώρες τους για να ξεφύγουν από την καταπίεση, τον πόλεμο ή για να βρουν καλύτερη εργασία. Η διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα εντός των χωρών είναι ταυτόχρονα κινητήρια δύναμη αλλά και συνέπεια των συγκρούσεων και της αδυναμιας επιβολής του κράτους δικαίου (Herzfeld & Weiss, 2003; Patrick, 2017). Παρόλο που η πρόσβαση σε πληροφορίες, η επικοινωνία και τα ταξίδια δεν ήταν ποτέ σε καλύτερο επίπεδο, εντούτοις οι αυξανόμενες περιοχές συγκρούσεων, η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα (που συχνά εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες για παραβατικότητα και έγκλημα που προκύπτουν από την πολιτική αναταραχή και τις συγκρούσεις) εμποδίζουν την πρόοδο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Albanese (2018) "ο κόσμος αντί να εισέρχεται σε μια νέα αναγεννησιακή περίοδο, φαίνεται να είναι πιο χαοτικός, και να χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας".

Αξιοσημείωτο είναι πως διεθνώς παρατηρείται μια τάση πρόβλεψης των προβλημάτων που σχετίζονται με θέματα διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος, ωστόσο παρατηρείται επίσης, αποτυχία στη λήψη διορθωτικών μέτρων παρά μόνο όταν επέλθουν οι καταστροφικές συνέπειες των φαινομένων αυτών. Αυτά τα δραματικά περιστατικά λοιπόν, ενισχύουν τόσο τη δημόσια όσο και την πολιτική επιθυμια για άμεση «διόρθωση» του προβλήματος. Χαρακτηριστικό είναι πως στις ΗΠΑ, αυτή η τάση έχει εκδηλωθεί με τη θέσπιση ποικίλων νόμων που συχνά λαμβάνουν το όνομά τους από συγκεκριμένα θύματα εγκλημάτων. Ο νόμος Amber, ο νόμος Meghan και πολλοί άλλοι ονομάστηκαν έτσι από θύματα εγκλημάτων, προκειμένου να βελτιωθούν οι νομοθετικές προβλέψεις σχετικά με σεξουαλικά εγκλήματα, σεξουαλικούς παραβάτες και επιθέσεις διαφόρων ειδών (Merlo & Benekos, 2006; Wood, 2005). Ωστόσο, εγείρονται διάφοροι προβληματισμοί, κυρίως όταν αυτοί οι νόμοι θεσπίζονται γρήγορα και χωρίς να βασίζονται σε συστηματικά δεδομένα (δηλαδή, σπάνια τα συγκλονιστικά - ειδεχθή εγκλήματα αντιπροσωπεύουν μια μεγάλη κατηγορία αδικημάτων ή παραβατών). Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η προώθηση νομοθετικών «λύσεων» που βασίζονται σε προϋπάρχουσες ιδεολογίες ή αποτελούν απόρροια της «οργής» του λαού και δεν βασίζονται στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας. Η πολιτική ιδεολογία μάλιστα, ως κινητήριος δύναμη της δημόσιας πολιτικής, συχνά οδηγεί σε σοβαρές συνέπειες ενόψει δραματικών γεγονότων, όπως μαζική φυλάκιση, κατάχρηση ή κακή εφαρμογή της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά και σχετικές νομοθετικές προβλέψεις που στοχεύουν «συγκεκριμένες» ομάδες - συχνά μειονότητες και νέους μετανάστες, επιφέροντας έτσι κοινωνικό διχασμό και εντείνοντας εσωτερικές συγκρούσεις (Miller, 1973; Reiman & Leighton, 2016; Zucco, 2009).

Άλλα αποτελέσματα από αυτού του είδους τις παρεμβάσεις που επιβάλλονται από την κείμενη νομοθεσία καταλήγουν σε κατασπατάληση πόρων, σε εσφαλμένες στρατηγικές ή τακτικές που δεν αντιμετωπίζουν τα υπάρχοντα προβλήματα, τουναντίον. Έτσι, μετά από μερικά έτη οι παρεμβάσεις αυτές συχνά αποσύρονται ή χρηματοδοτείται εκ των υστέρων κάποια αξιολόγηση που αποκαλύπτει την ελλιπή προσέγγιση της αρχικής παρέμβασης. Φυσικά, υπάρχουν πολλά παραδείγματα στα οποία αποδεικνύεται πως η επικρατούσα στάση σχετικά με κάποιο πρόβλημα ήταν λανθασμένη, ενώ περνά και μεγάλο χρονικό διάστημα για την πραγματοποίηση αξιολόγησης που να πιστοποιεί αυτό το γεγονός. Συνοψίζοντας οι αντιδράσεις της αστυνομιας στην ενδοοικογενειακή βία, το πρόγραμμα DARE (Εκπαίδευση για την Κατάχρηση Ναρκωτικών), η απουσία πολιτικών συνεννόησης με τις εισαγγελικές αρχές και οι υποχρεωτικές ποινές, είναι παραδείγματα από μια μακρά λίστα παρεμβάσεων που είτε δεν απέδωσαν είτε προκάλεσαν νέα και απρόβλεπτα προβλήματα (McCord, 2003; Petrosino et al., 2003; Seiter & Kadela, 2003; Sherman et al., 2002).

9.1.2 Σύμβαση ΟΗΕ

Η σύμβαση για το οργανωμένο έγκλημα εγκρίθηκε τον Νοέμβριο του 2000 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, μετά από πολλά χρόνια διαβουλεύσεων και διαπραγματεύσεων (UNODC, 2006). Η σύμβαση υπογράφηκε από τα κράτη μέλη στο Παλέρμο της Ιταλίας και τέθηκε σε ισχύ το 2003, αμέσως μετά την επικύρωσή της από τις πρώτες 40 χώρες. Έκτοτε, συνολικά 188 από τα 193 κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών (97%) έχουν επικυρώσει αυτή τη δεσμευτική συμφωνία (UN Convention against Transnational Organized Crime, 2018).

Η συγκεκριμένη σύμβαση προέκυψε έπειτα από τη διεθνή αναγνώριση των παράνομων διασυνοριακών δραστηριοτήτων και τον αντίκτυπο του οργανωμένου εγκλήματος στους πολίτες, τις κοινωνίες, τις κυβερνήσεις και την οικονομια.

Σύμφωνα με τα λόγια του τότε Γενικού Γραμματέα Κόφι Ανάν, «Αν το έγκλημα ξεπερνά τα σύνορα, το ίδιο πρέπει να κάνει και η επιβολή του νόμου. Εάν το κράτος δικαίου υπονομεύεται όχι μόνο σε μια χώρα, αλλά σε πολλές, τότε αυτοί που το υπερασπίζονται δεν μπορούν να περιοριστούν σε καθαρά εθνικά μέσα. Εάν οι εχθροί της προόδου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιδιώκουν να εκμεταλλευτούν το άνοιγμα και τις ευκαιρίες της παγκοσμιοποίησης για τους σκοπούς τους, τότε πρέπει να εκμεταλλευτούμε αυτούς ακριβώς τους παράγοντες για να υπερασπιστούμε τα ανθρώπινα δικαιώματα και να νικήσουμε τις δυνάμεις του εγκλήματος, της διαφθοράς και της εμπορίας ανθρώπων» (United Nations Office on Drugs and Crime, 2003).

Άξιο αναφοράς είναι πως ο Ιταλός δικαστής Giovanni Falcone που συμμετείχε στην πρώτη συνεδρίαση των Ηνωμένων Εθνών της Επιτροπής για την Πρόληψη του Εγκλήματος και την Ποινική Δικαιοσύνη το 1992 δολοφονήθηκε μαζί με τη σύζυγό του, επίσης δικαστή, Francesca Morvillo, και τους τρεις αστυνομικούς συνοδούς τους, από μέλη της σικελικής Μαφίας έναν μήνα αργότερα, τον Μάιο του 1992. Η τραγωδία συνέβη τη στιγμή που τα αυτοκίνητά τους περνούσαν πάνω από έναν αγωγό στον οποίο τα μέλη της Μαφίας είχαν κρύψει 500 κιλά εκρηκτικών (Schneider & Schneider, 2003).

Αυτό το περιστατικό, μαζί με τη διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των ομάδων της μαφίας στην Ιταλία, ήταν η κινητήρια δύναμη κατά τις διαπραγματεύσεις για τη Σύμβαση για το Οργανωμένο Έγκλημα. Τα κράτη μέλη του ΟΗΕ ωστόσο, δεν κατάφεραν να καταλήξουν σε συμφωνία για έναν καθολικό ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος, συμφώνησαν όμως στον ορισμό της ομάδας οργανωμένου εγκλήματος και στο ότι όλα τα μέρη της Σύμβασης θα πρέπει να ποινικοποιήσουν τη συμμετοχή σε μια ομάδα οργανωμένου εγκλήματος, στο ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, στη διαφθορά και στην παρεμπόδιση της δικαιοσύνης. Το πεδίο εφαρμογής της σύμβασης βέβαια, περιορίζεται σε αδικήματα που προετοιμάζονται, διαπράττονται ή έχουν επιπτώσεις σε περισσότερες από μια χώρες. Δεδομένων των τρόπων με τους οποίους η προσφορά, η ζήτηση και τα κέρδη από παράνομες δραστηριότητες διακινούνται πλέον παγκοσμίως, μεγάλο μέρος του οργανωμένου εγκλήματος αποτελεί το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα.

Το γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα ναρκωτικά και τα εγκλήματα (UNODC) συνιστά τον θεματοφύλακα της σύμβασης του οργανωμένου εγκλήματος και της εφαρμογής της. Το UNODC προσφέρει νομοθετικούς οδηγούς, υποδείγματα συνθηκών και νόμων, καθώς και τεχνική βοήθεια σε έθνη και περιφερειακούς φορείς για τη βελτίωση των στρατηγικών ικανοτήτων τους κατά του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος (UNODC, 2018a, 2018b). Η Σύμβαση περιλαμβάνει επίσης τρία ξεχωριστά πρωτόκολλα που αφορούν την εμπορία ανθρώπων, την παράνομη διακίνηση μεταναστών και τη λαθραία μεταφορά πυροβόλων όπλων, για τα οποία υπάρχουν ξεχωριστές προϋποθέσεις για τις χώρες που τα επικυρώνουν.

9.2 Αξιολόγηση των επιπτώσεων της καταπολέμησης

Η σύμβαση του ΟΗΕ κατά της διαφθοράς τέθηκε σε ισχύ τον Δεκέμβριο του 2005. Παρόλο που η Σύμβαση για το Οργανωμένο Έγκλημα απαιτεί από τα κράτη να ποινικοποιούν τη διαφθορά στο πλαίσιο του οργανωμένου εγκλήματος, η Σύμβαση κατά της Διαφθοράς προχωρά περαιτέρω, προσδιορίζοντας τις διαφορετικές μορφές διαφθοράς και παρέχοντας ένα νομικό πλαίσιο για την ποινικοποίηση αυτών. Η Σύμβαση κατά της Διαφθοράς αποτελεί το μόνο νομικά δεσμευτικό καθολικό μέσο για την καταπολέμησή της (Argandona, 2007, UNODC, 2004).

Η Σύμβαση κατά της Διαφθοράς προσεγγίζει το πρόβλημα από τέσσερις διαφορετικές οπτικές γωνίες: την πρόληψη, την ποινικοποίηση, τη διεθνή συνεργασία και την ανάκτηση περιουσιακών στοιχείων (UNODC, 2012). Το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης είναι ευρύ και οι χώρες που το επικυρώνουν συμφώνησαν στις ακόλουθες ειδικές κατευθύνσεις:

- Ποινικοποίηση της δωροδοκίας, της υπεξαίρεσης δημόσιων κεφαλαίων, της εμπορίας επιρροής, της απόκρυψης και της νομιμοποίησης εσόδων από διαφθορά.

- Καθιέρωση προσπαθειών πρόληψης, συμπεριλαμβανομένων των φορέων κατά της διαφθοράς, ενισχυμένης διαφάνειας τόσο στις δημόσιες υπηρεσίες όσο και στη χρηματοδότηση προεκλογικών εκστρατειών και πολιτικών κομμάτων.

- Πρόβλεψη για ανάκτηση περιουσιακών στοιχείων που εκτρέπονται σε άλλες χώρες.

- Διεθνής συνεργασία για την επιβολή των νόμων.

- Διάσκεψη των μερών κάθε δύο χρόνια μεταξύ των κρατών που επικυρώνουν τη σύμβαση για να αξιολογήσουν την εφαρμογή τους, τη διεθνή βοήθεια και τις κυρώσεις.

Έως το 2018, υπήρχαν 183 κράτη μέλη στη Σύμβαση, που αντιπροσώπευαν το 95% των μελών του ΟΗΕ (που περιλαμβάνει όλες τις χώρες στον κόσμο εκτός από το Κοσσυφοπέδιο, την Παλαιστίνη και την Πόλη του Βατικανού) (Rosenberg, 2017; UNODC, 2018c).

Όπως η Σύμβαση για το Οργανωμένο Έγκλημα, έτσι και η Σύμβαση κατά της Διαφθοράς απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να εισάγουν ποινικά αδικήματα που να καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα πράξεων, συμπεριλαμβανομένων πράξεων που διαπράττονται υπό το πρίσμα της διαφθοράς (παρακώλυση της δικαιοσύνης, απόκρυψη ή νομιμοποίηση εσόδων από διαφθορά). Η Σύμβαση κατά της Διαφθοράς αντιμετωπίζει επίσης τη διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα και προβλέπει την προστασία των καταγγελλόντων (whistle-blowers), των μαρτύρων, των θυμάτων και των εμπειρογνωμόνων. Περαιτέρω, το τμήμα για τη διεθνή συνεργασία περιέχει διατάξεις παρόμοιες με αυτές της Σύμβασης για το Οργανωμένο Έγκλημα, συμπεριλαμβανομένης της αμοιβαίας νομικής συνδρομής, της έκδοσης και της δήμευσης αλλά και της κατάσχεσης.

Ο σκοπός των δύο δεσμευτικών διεθνών «νομικών οχημάτων» για το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά, είναι να επιτρέψουν στις χώρες να βελτιώσουν τις ικανότητές τους κατά αυτών των εγκλημάτων και να ενισχύσουν τους μηχανισμούς δίωξης και διεθνούς συνεργασίας. Ορισμένοι θεωρούν τη διαφθορά και το οργανωμένο έγκλημα ως δύο από τα πιο σοβαρά εγκλήματα, επειδή ακριβώς υπονομεύουν το κράτος δικαίου, προκαλούν σοβαρή οικονομική βλάβη, καταλήγουν σε παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων και προστατεύουν παράνομα όσους διαπράττουν μια σειρά άλλων εγκλημάτων (Albanese, 2011; Buscaglia, 2003; Rose-Ackerman & Palifka, 2016).

9.2.1 Τι λείπει αλλά χρειάζεται

Αυτές οι δύο δεσμευτικές διεθνείς συμβάσεις που θεσπίστηκαν πριν από 15 χρόνια και έχουν πλέον επικυρωθεί από όλα σχεδόν τα έθνη του κόσμου, θα πρέπει να έχουν ήδη σημαντικό αντίκτυπο στην πρόληψη και την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς. Ωστόσο τα στοιχεία, μέχρι στιγμής, είναι διφορούμενα.

Από τη θετική πλευρά, οι Συμβάσεις κατόρθωσαν να στρέψουν τη δημόσια και πολιτική προσοχή στα ζητήματα του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς, την ανάπτυξη κοινής οπτικής μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών, τις μεθόδους διεθνούς συνεργασίας σε έρευνες και διώξεις, τη δήμευση περιουσιακών στοιχείων και τον επαναπατρισμό περιουσιακών στοιχείων που μεταφέρθηκαν παράνομα από τη μια χώρα στην άλλη. Αυτό το επίπεδο διεθνούς συναίνεσης ήταν δύσκολο να το φανταστεί κάποιος πριν από 20 χρόνια. Η παγκόσμια εστίαση στην εμπορία ανθρώπων, την παράνομη διακίνηση μεταναστών, την προστασία μαρτύρων, την έκδοση και πολλές άλλες πτυχές αυτών των διεθνών συμφωνιών αποτελεί σαφές σημάδι της διεθνούς εναρμόνισης σχετικά με τη σοβαρότητα αυτών των προβλημάτων και τις μεθόδους που απαιτούνται για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους.

Από την άλλη πλευρά ωστόσο, κάποιες προσδοκίες παραμένουν ανεκπλήρωτες. Πιο συγκεκριμένα, η εφαρμογή των Συμβάσεων ήταν άνιση (Bolster, 2016; Brunelle-Quraishi, 2011-2012; Gastrow, 2018), αφού και οι δύο Συμβάσεις έχουν επίσημη Διάσκεψη των Μελών, η οποία υποστηρίζει τα έθνη στην εφαρμογή των απαιτήσεων της Σύμβασης. Η πραγματική εφαρμογή της Σύμβασης για τη Διαφθορά από τα Κράτη Μέλη αξιολογείται μέσω μιας διαδικασίας αξιολόγησης κατά την οποία δύο εθνικοί ομότιμοι αξιολογούν κάθε κράτος μέλος - ένας

από την ίδια παγκόσμια περιοχή και οι οποίοι επιλέγονται με κλήρωση. Μια μεγαλύτερη ομάδα επιβλέπει τη διαδικασία της ομάδας αξιολόγησης από ομοτίμους με στόχο τη συμμόρφωση με τις διατάξεις της Σύμβασης. Η Σύμβαση για το Οργανωμένο Έγκλημα δεν διαθέτει ακόμη επίσημο μηχανισμό αξιολόγησης από ομοτίμους για την επιβολή των διατάξεών της, αλλά πραγματοποιούνται εξαμηνιαίες συνεδριάσεις μεταξύ των κρατών μελών για την επανεξέταση της εφαρμογής διαφόρων διατάξεων.

Η διάσκεψη των Μελών, η οποία καθοδηγεί την εφαρμογή καθεμιάς από αυτές τις Συμβάσεις, έχει σχεδιαστεί για να διασφαλίσει ότι οι συμφωνίες οδηγούν σε πραγματικές αλλαγές στην πράξη. Καμια συμφωνία δεν εκτελείται μόνη της, αλλά απαιτείται η συνεργασία των αρχών για την επιβολή του νόμου και των δικαστικών αρχών που με τη σειρά τους οδηγούν σε έρευνες και διώξεις (Aromaa & Viljanen, 2005; Hartfield, 2008). Διαφορετικά, οι διεθνείς συμφωνίες στερούνται νοήματος στην πράξη. Επομένως, η εφαρμογή των συμφωνιών αυτών είναι το πραγματικό μέτρο επιτυχίας της διεθνούς συνεργασίας (Albanese, 2005).

9.2.2 Νομοθεσία θωράκισης του εγκλήματος

Αυτό που λείπει, όπως υποστηρίζουν πολλοί ακαδημαϊκοί και ειδικοί, είναι μια αληθινή αξιολογική προσέγγιση για πολλές από αυτές τις διατάξεις, που θα έχει τη δυνατότητα να βελτιώσει την κατάσταση σε ό,τι αφορά την αποτελεσματική αντιμετώπιση του διακρατικού οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς. Είναι σημαντικό πως τα κύρια εργαλεία που έχουν ενσωματωθεί στις συμβάσεις για το οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά, καθώς και σε άλλες νομοθεσίες και συμφωνίες, δεν έχουν αξιολογηθεί για να καθοριστεί η αποτελεσματικότητά τους ή η σχέση κόστους-οφέλους. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα εργαλείων που χρησιμοποιούνται συνήθως σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς, όπως η ηλεκτρονική παρακολούθηση, τα προγράμματα προστασίας μαρτύρων, νόμοι κατά του εκβιασμού, η χρήση πληροφοριοδοτών, οι μυστικές επιχειρήσεις, οι επιτροπές έρευνας πολιτών, η ασυλία μαρτύρων, η αμοιβαία νομική συνδρομή, οι συμφωνίες αναβολής δίωξης, μέχρι και η κυβερνητική παρακολούθηση των εργατικών συνδικάτων.

Βέβαια, έχουν γίνει περιστασιακές αναφορές για αυτές τις μεθόδους, αλλά δεν υπάρχει συστηματική αξιολόγηση των περιπτώσεων στις οποίες φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικές, του κόστους τους και των τυχόν απρόβλεπτων επιπτώσεων. Όπως περιέγραψε ο Jacobs (2006) την κατάσταση με τα εργατικά συνδικάτα που ελέγχονται από τη μαφία, «είναι απίστευτο ότι περισσότερα από 20 χρόνια αστικών αγωγών RICO [εκβιαστικών] εναντίον συνδικάτων που εκβιάζουν έχουν διεξαχθεί χωρίς καμια απολύτως αξιολόγηση… οι επιτυχίες και οι αποτυχίες δεν έχουν εντοπιστεί ποτέ, και πολύ λιγότερο έχουν τεκμηριωθεί ή αναλυθεί» (Jacobs, 2006). Επιπλέον, μια ανασκόπηση των προγραμμάτων προστασίας μαρτύρων σε 12 χώρες (Καναδάς, Γερμανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Τζαμάικα, Κένυα, Νέα Ζηλανδία, Φιλιππίνες, Νότια Αφρική, Ηνωμένο Βασίλειο, Νότια Αφρική και ΗΠΑ) διαπίστωσε ότι «λίγες προσπάθειες έχουν γίνει για τη συστηματική αξιολόγηση των προγραμμάτων προστασίας μαρτύρων σε οποιαδήποτε δικαιοδοσία» (Dandurand & Farr, 2010).

Η ηλεκτρονική παρακολούθηση τυγχάνει αυξανόμενης αποδοχής ως εργαλείου επιβολής του νόμου σε υποθέσεις οργανωμένου εγκλήματος, αλλά δεν έχει πραγματοποιηθεί σχεδόν ποτέ κάποια αξιολόγηση του κόστους-οφέλους (που χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα υψηλό κόστος), των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και των επιπτώσεων στις διώξεις και τις καταδίκες (Albanese, 2015; UNODC, 2009). Παραμένουν επίσης προς διερεύνηση τα ζητήματα σχετικά με το Ευρώς της παρεμβατικότητας των αναδυόμενων τεχνολογιών, όπως οι συσκευές νυχτερινής όρασης, οι θερμικές συσκευές απεικόνισης, οι βιομετρικές συσκευές και οι συσκευές κρυπτογράφησης. Είναι απαραίτητο η σκοπιμότητα της ηλεκτρονικής επιτήρησης ως εργαλείου διερεύνησης να υπόκειται σε προσεκτική επανεξέταση, όχι μόνο για τη χρήσης της στην πράξη, αλλά και από την οπτικής της αξιολόγησης που λαμβάνει υπόψη τα δυνατά σημεία και τους περιορισμούς της. Η ίδια έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων αξιολόγησης υπάρχει και για τα εργαλεία αμοιβαίας νομικής συνδρομής, χρήσης πληροφοριοδοτών, μυστικών επιχειρήσεων, ασυλίας μαρτύρων, και συναφών εργαλείων έρευνας και δίωξης (Kowalczyk & Sharps, 2017; Love et al., 2008; Schreiber, 2001; Sheptycki, 2017). Χωρίς αυτή τη γνώση δεν είναι γνωστό σε ποιες περιπτώσεις αυτά τα εργαλεία είναι κατάλληλα, χρήσιμα, αναποτελεσματικά ή ενδέχεται να προκαλούν απρόβλεπτα αποτελέσματα.

Αλλαγή στον ορίζοντα;

Κατά κάποιο τρόπο, «το ποτήρι μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι μισογεμάτο», ιδιαίτερα όταν πρόκειται για το οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά. Η παγκόσμια συναίνεση που επιτεύχθηκε τα τελευταία 20 χρόνια ήταν

αξιοσημείωτη, κυρίως όσον αφορά την εστίαση σε συγκεκριμένα είδη συμπεριφοράς, στις μεταρρυθμίσεις στην ποινική δικαιοσύνη και στις προσπάθειες πρόληψης. Αυτή η κατεύθυνση προς την παγκόσμια συναίνεση κρίνεται απαραίτητη για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων που υπερβαίνουν τα σύνορα. Σε αυτό το μήκος κύματος, το θέμα της αξιολόγησης αποκτά σιγά σιγά περισσότερη προσοχή και θεωρείται κρίσιμος παράγοντας για την αποτελεσματική διαχείριση του χρόνου και των πόρων.

9.2.2 Νομοθεσία θωράκισης του εγκλήματος (Crime proofing legislation)

Ένα παράδειγμα αυτού του είδους αξιολόγησης είναι η αξιολόγηση της υφιστάμενης νομοθεσίας βάσει της «εγκληματικής προσέγγισης στηριζόμενη σε αποδεικτικά στοιχεία – Crime Proofing». Η προσέγγιση αυτή αναπτύχθηκε στο Ινστιτούτο Transcrime στο Universita Cattolica del Sacro Cuore στο Μιλάνο της Ιταλίας. Η γενικότερη ιδέα εδράζεται στο ότι η νομοθεσία συχνά κυρώνεται χωρίς να λαμβάνονται υπόψη πιθανές ανεπιθύμητες οριζόντιες και μη, συνέπειες. Για τους λόγους αυτούς, αναπτύχθηκε μια διαδικασία για τη διεξαγωγή αυτού του είδους της προγνωστικής αξιολόγησης (Savona, 2006).

Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρότεινε νέες πολιτικές ελέγχου του καπνού που οι αξιολογητές εξέτασαν προσεκτικά πριν από την εφαρμογή των αντίστοιχων νόμων. Η αξιολόγηση διαπίστωσε ότι η ευρωπαϊκή παράνομη αγορά αντιπροσωπεύει σχεδόν το 10% της συνολικής κατανάλωσης καπνού και ότι οι νέοι προτεινόμενοι κανόνες θα αύξαναν τον επιπολασμό του καπνίσματος μέσω της προσφοράς και της προμήθειας φθηνών προϊόντων, ενώ παράλληλα θα προκαλούσαν σημαντικά μεγαλύτερη βλάβη στην ανθρώπινη υγεία, δεδομένων των μειωμένων ελέγχων και της έλλειψης των ποιοτικών προτύπων των παράνομων προϊόντων. Επιπλέον, τα δημόσια έσοδα θα μειωθούν από τον αρνητικό αντίκτυπο στη νόμιμη αγορά καπνού (Calderoni et al., 2012; Savona, 2006). Υπάρχει βέβαια, αυξανόμενη προσοχή στην «προστασία για το έγκλημα» (crime-proofing) ως μεθόδου πρόβλεψης των αποτελεσμάτων πριν από την εφαρμογή νέων μέτρων (Bosetti et al., 2016).

Η θωράκιση του εγκλήματος (Crime Proofing) ανήκει στην προσέγγιση πρόληψης του εγκλήματος βάσει καταστάσεων (situational crime prevention approach), με στόχο τη μείωση των ευκαιριών εγκληματικότητας που προκαλούνται από παραλείψεις στη νομοθεσία.

9.2.3 Εκτίμηση κινδύνου

Μια άλλη προσέγγιση είναι αυτή της αξιολόγησης κινδύνου αναφορικά με την αξιολόγηση των προσπαθειών-παρεμβάσεων και την εφαρμογή τους. Σε ποιον όμως, βαθμό μειώνεται ο κίνδυνος θυματοποίησης (από άτομα, αγορές, επιχειρήσεις ή κυβερνήσεις); Η μέθοδος αξιολόγησης κινδύνου αναπτύχθηκε ως απάντηση στα προβλήματα μέτρησης του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς και ως ανάγκη για συγκεκριμένες κατευθύνσεις για τις προσπάθειες απαγόρευσης, περιορισμού και πρόληψης. Αυτή η μέθοδος επιχειρεί να μετρήσει τον κίνδυνο του οργανωμένου εγκλήματος αξιολογώντας τις αγορές και τις ροές προϊόντων.

Η έκθεση του ΟΗΕ *«Η παγκοσμιοποίηση του εγκλήματος: Εκτίμηση απειλών διακρατικού οργανωμένου εγκλήματος»* προσέφερε παγκόσμια επισκόπηση των αγορών και των ροών παράνομων προϊόντων, αλλάζοντας τη μονάδα ανάλυσης προς αξιολόγηση από άτομα υψηλού κινδύνου ή εγκληματικές ομάδες σε αγορές υψηλού κινδύνου (UNODC, 2010). Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν και άλλες περιφερειακές εκθέσεις αξιολόγησης που εστιάζουν στα προβλήματα του διακρατικού οργανωμένου εγκλήματος σε συγκεκριμένες περιοχές του κόσμου προκειμένου να αναπτυχθεί πιο συγκεκριμένη καθοδήγηση (UNODC, 2013, 2013b, 2013c). Η φύση αυτής της προσέγγισης δείχνει πώς τα μέτρα, οι τάσεις και οι ροές της παράνομης διακίνησης μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν βάση για την αξιολόγηση των απαιτούμενων αλλαγών για την αξιολόγηση του αντίκτυπου των προσπαθειών παρέμβασης και πρόληψης σχετικά με τον κίνδυνο διαφθοράς.

Τα δεδομένα στα οποία βασίζονται αυτές οι αξιολογήσεις προέρχονται από τις υπάρχουσες πληροφορίες από αστυνομικές συλλήψεις, κατασχέσεις, δικαστικά αρχεία, αναφορές ΜΜΕ, εκθέσεις ΜΚΟ και εμπειρογνώμονες σε πολλές χώρες που έχουν άμεση πληροφόρηση σχετικά με αυτές τις παράνομες αγορές προϊόντων. Οι αγορές αυτές περιλαμβάνουν συνήθως την εμπορία ανθρώπων, το λαθρεμπόριο μεταναστών, τη διακίνηση κοκαΐνης και ηρωίνης, την εμπορία πυροβόλων όπλων άγριας χλωρίδας και πανίδας, απομιμήσεων προϊόντων, τη θαλάσσια πειρατεία και το έγκλημα στον κυβερνοχώρο.

Η προσπάθεια να εξεταστούν οι ροές προϊόντων και οι επιρροές της προσφοράς, της ζήτησης, του ανταγωνισμού και της ικανότητας επιβολής του νόμου έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον τόσο στις επαγγελματικές όσο και στις ακαδημαϊκές κοινότητες ως ένας τρόπος αξιολόγησης της φύσης, της έκτασης και της αλλαγής

για διαφορετικές εκδηλώσεις του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος (Albanese, 2008; Bisogno, 2016; Castle, 2008; Klerks, 2007; Midgley et al., 2014; Riccardi & Berlusconi, 2016). Οι αναλύσεις κινδύνου και απειλών που βασίζονται στην προσεκτική αξιολόγηση των μεμονωμένων αγορών προϊόντων, αποτελούν μια πολλά υποσχόμενη προσέγγιση για την αποτύπωση τόσο του μεγέθους όσο και των αλλαγών στο διεθνικό οργανωμένο έγκλημα σε διάφορες περιοχές του κόσμου.

Συνοψίζοντας, όταν διατυπώνονται ισχυρισμοί σχετικά με τα μέτρα που εξυπηρετούν καλύτερα τους σκοπούς της διασφάλισης του κράτους δικαίου, της δικαιοσύνης και της δημόσιας ευημερίας, οφείλουμε να αναρωτηθούμε: «Πώς το γνωρίζουμε αυτό;». Αυτό λοιπόν, είναι το πιο ουσιαστικό ερώτημα της αξιολόγησης, στο οποίο η εγκληματικότητα και η αξιολόγηση κινδύνου επιχειρούν να απαντήσουν με προγνωστικό τρόπο.

Βιβλιογραφία

Albanese, J. (2005). Report from the rapporteur: International Law Enforcement Cooperation: Past experience, present practices, and future directions. In K. Aromma, & T. Viljanen, *Enhancing International Law Enforcement Cooperation, including extradition measures*. Helsinki: HEUNI European Institute for Crime Prevention and Control.

Albanese, J. (2008). Risk assessment in organized crime: Developing a market and product-based model to determine threat levels. *Journal of Contemporary Criminal Justice, 24,* 11-25.

Albanese, J. (2011). *Transnational crime and the 21st century: Criminal enterprise, corruption, and opportunity*. New York: Oxford University Press.

Albanese, J. (2015). *Organized crime: From the mob to transnational organized crime*. New York: Routledge.

Albanese, J. (2018). Countering Transnational Crime and Corruption: The Urge to Action Versus the Patience to Evaluate. *Justice Evaluation Journal, 1*(1), 1-14.

Alexandre, M. (2016). *Conflict and violence in the 21st century current trends as observed in empirical research and statistics*. Washingon, DC: World Bank Group.

Argandona, A. (2007). The United Nations convention against corruption and its impact on international companies. *Journal of Business Ethics, 74,* 481.

Aromaa, K., & Viljanen, T. (2005). *Enhancing international law enforcement cooperation, including extradition measures*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control (HEUNI).

Bisogno, E. (2016). *Towards framework to measure and monitor organized crime, illegal economy and illicit financial flows*. Milan: Transcrime.

Bolster, N. (2016). The cooperation provisions of the UN convention against transnational organized crime: A toolbox rarely used? *International Criminal Law Review, 16,* 39-70.

Bosetti, L., de Boer, J., & Cockayne, J. (2016). *Crime-Proofing Conflict Prevention, Management and Peacebuilding: A Review of Emerging Good Practice*. Tokyo: United Nations University Center for Policy Research.

Brunelle-Quraishi, O. (2011-2012). Assessing the relevancy and efficacy of the United Nations convention against corruption: A comparative analysis. *Notre Dame Journal off International & Comparative Law, 2,* 101-131.

Buscaglia, E. (2003). Controlling organized crime and corruption in the public sector. *Forum on Crime and Society, 3,* 1-32.

Calderoni, F., Savona, E., & Solmi, S. (2012). *Crime proofing the policy options for the revision of the tobacco products directive*. Trento: Transcrime - Universita degli Studi di Trento.

Castle, A. (2008). Measuring the impact of law enforcement on organized crime. *Trends in Organized Crime, 11,* 135-156.

Dandurand, Y., & Farr, K. (2010). *A review of selected witness protection programs*. Ottawa: Public Safety Canada.

Hartfield, C. (2008). The organization of 'organized crime policing' and its international context. *Criminology and Criminal Justice, 8,* 483-507.

Herzfeld, T., & Weiss, C. (2003). Corruption and legal (in)effectiveness: An empirical investigation. *European Journal of Political Economy, 19,* 621-633.

Jacobs, J. (2006). *Mobsters, unions, and feds: The mafia and the American Labor Movement*. New York: New York University Press.

Klerks, P. (2007). Methodological aspects of the Dutch National Threat Assessment. *Trends in Organized Crime, 10,* 91-101.

Kowalczyk, D., & Sharps, M. (2017). Consequences of undercover operations in law enforcement: A review of challenges and best practices. *Journal of Police and Criminal Psychology, 32,* 197-202.

Love, K., Vinson, J., Tolsma, J., & Kaufmann, G. (2008). Symptoms of undercover police officers: A comparison of officers currently, formerly, and without undercover experience. *International Journal of Stress Management, 15,* 136-152.

McCord, J. (2003). Cures that harm: Unanticipated outcomes of crime prevention programs. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 587,* 16-30.

Merlo, A., & Benekos, P. (2006). *Crime control, politics & policy*. New York: Elsevier.

Midgley, T., Briscoe, I., & Bertoli, D. (2014). *Identifying approaches and measuring impacts of programmes*

focused on transnational organised crime. Geneva: Small Arms Survey.
Miller, W. (1973). Ideology and criminal justice policy. *Journal of Criminal Law and Criminology, 64,* 141-162.
Patrick, S. (2017). Civil wars & transnational threats: Mapping the terrain, assessing the links. *Daedalus, 146,* 45-58.
Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., & Buehler, J. (2003). Scared straight and other juvenile awareness programs for preventing junevile delinquency: A systematic review of the randomized experimental evidence. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 589,* 41-62.
Reiman, J., & Leighton, P. (2016). *The rich get richer and the poor get prison: Ideology, class, and criminal justice*. New York: Routledge.
Riccardi, M., & Berlusconi, G. (2016). Measuring organised crime inflitration in legal businesses. In E. Savona, M. Riccardi, & G. Berlusconi, *Organised crime in European businesses*. New York : Routledge.
Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. (2016). *Corruption and goverment: Causes, consequences, and reform*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
Rosenberg, M. (2017). *Non-Members of the United Nations*. *www.thoughtco.com/non-members-of-the-united-nations-1435429*
Savona, E. (2006). Initial methodology for the crime proofing of new or amended legislation at the EU Level. *European Journal of Criminal Policy and Research, 12,* 221-228.
Schneider, J., & Schneider, P. (2003). *Reversible destiny: Mafia, antimafia, and the struggle for Palermo*. Berkeley: University of California Press.
Schreiber, A. (2001). Dealing with the devil: An examination of the FBI's troubled relationship with its confidential informants. *Columbia Journal of Law and Social Problems, 34,* 368.
Seiter, R., & Kadela, K. (2003). Prisoner reentry: What works, what does not, and what is promising. *Crime & Delinquency, 49,* 360-388.
Sheptycki, J. (2017). Uneasy truths: criminal-informants, witness protection, trust and legitimacy in the policing of organized crime. In H. Nelen, & D. Siegel, *Contemporary organized crime: Developments, challenges and responses*. Springer.
Sherman, L., Farrington, D., Brandon, C., & Mackenzie, D. (2002). *Evidence-based crime prevention*. New York: Routledge.
United Nations Convention against Transnational Organized Crime. (2018). *Ratification status*. Viena: United Nations Convention against Transnational Organized Crime.
UNODC. (2003). *United Nations convention against transnational crime and the protocols thereto*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2004). *United Nations convention against corruptio*n. Vienna: UNODC.
UNODC. (2006). *Travaux Preparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations convention against transnational organized crime and the protocols thereto*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2009). *Current practices in electronic suerveillance in the investigation of serious and organized crime*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2012). *Legislative guide for the implementation of the United Nations convention against corruption*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2013). *Transnational organized crime in east Asia and the Pacific: A threat assessment*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2013). *Transnational organized crime in eastern Africa*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2013). *Transnational organized crime in west Africa: A threat assessment*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2014). *Global study of homicide 2013: Trends, contexts, data*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2018). *Legislative guide for the United Nations convention against transnational organized crime and the protocols thereto*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2018). *Model laws and treaties*. Vienna: UNODC.
UNODC. (2018). *UN convention against corruption. Signature and ratification status.* Vienna: UNODC.
Wood, J. (2005). In whose name? Crime victim policy and the punishing power of protection. *NWSA Journal, 17,* 1-17.
Zucco, C. (2009). Ideology or what? Legislative behavior in multiparty presidential settings. *The Journal of Politics, 71,* 1076-1092.

Σύντομα Βιογραφικά Σημειώματα

Δρ Σταύρος Κάτσιος

Ο Σταύρος ΚΑΤΣΙΟΣ είναι Καθηγητής Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Διεθνούς Οικονομικού Εγκλήματος στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο και Διευθυντής του Εργαστηρίου Γεωπολιτισμικών Αναλύσεων (Geolab). Είναι κάτοχος της Έδρας της UNESCO για Απειλές κατά της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Δραστηριότητες που σχετίζονται με την Πολιτιστική Κληρονομιά στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Είναι εκπρόσωπος του Ιονίου Πανεπιστημίου στο διεθνές Πανεπιστημιακό Δίκτυο Μελετητές σε Κίνδυνο (SAR) και μέλος του Εποπτικού Συμβουλίου Πιστοποιημένων Μεταφραστών στο Υπουργείο Εξωτερικών. Υπηρέτησε ως συνεπικεφαλής της Εθνικής Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων Αξιολόγησης Κινδύνων για την τελευταία Έκθεση Αμοιβαίας Αξιολόγησης της FATF για την Ελλάδα. Πρόσφατα η Διεύθυνση Οικονομικού Εγκλήματος και Συνεργασίας του Συμβουλίου της Ευρώπης τον συμπεριέλαβε στη σύμβαση-πλαίσιο για εμπειρογνώμονες για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες.

Δρ Ιωάννης Μπλάτσος

Ο Δρ Ιωάννης ΜΠΛΑΤΣΟΣ, είναι ακαδημαϊκός ερευνητής στον χώρο με σημαντικό επιχειρησιακό υπόβαθρο και εμπειρία ως στέλεχος του Υπουργείου Οικονομικών. Είναι κάτοχος Ph.D. στη διαχείριση συγκρούσεων από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και μεταπτυχιακού τίτλου από το London School of Economics and Political Science. Είναι τακτικός ομιλητής στο International Symposium of Economic Crime, University of Cambridge. Πρόσφατα η Διεύθυνση Οικονομικού Εγκλήματος και Συνεργασίας του Συμβουλίου της Ευρώπης τον συμπεριέλαβε στη σύμβαση-πλαίσιο για εμπειρογνώμονες για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες. Επίσης είναι ιδρυτικό μέλος και μέλος της εκτελεστικής επιτροπής της Έδρας της UNESCO για Απειλές κατά της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Δραστηριότητες που σχετίζονται με την Πολιτιστική Κληρονομιά στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Το παρόν σύγγραμμα χρηματοδοτήθηκε
από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του Υπουργείου Παιδείας.